

Ülke Politikaları Vakfı

İkinci Yüzyıl Serisi
Haziran 2022

1923 Türkiye İktisat Kongresinin
Yüzüncü Yılına Doğru

Türkiye Ekonomisi

İkinci Yüzyıl Forumları – II

- Dünya Ekonomisi ve Türkiye
- Ekonomik Yapı
- Kalkınma Sorunları

ÜPV
Ülke Politikaları Vakfı

Bugün son derece değerli ekonomi ve buna bağlı alanlarda uzman olan son derece değerli akademisyenler sunumlar gerçekleştirdi. Cumhuriyetimizin ilk yüzyılını değerledirerek, ikinci yüzyılı için öneriler sundular.

Başkandan

ÜLKEMİZİ ÇAĞDAŞ UYGARLIK DÜZEYİNİN ÜZERİNE ÇIKARACAĞIZ

2023'te Cumhuriyetimizin 100. yılını kutlayacağız. Böyle yıl dönümleri muhasebe dönemleridir. Geçmişe yönelik değerlendirmeler yapmak, geleceğe yönelik umutları beslemek istiyoruz. Ülke Politikaları Vakfı olarak İkinci Yüzyıla girme heyecanını birtakım etkinliklerle yaşıyoruz. Bu etkinliklerin önemli olanlarından biri, ülkemizin varolan entellektüel birikiminden yararlanarak önümüzdeki yüzyıl için her alanda çağdaş ve demokratik bir devlet yapısı oluşturma, kendine yetebilen bir ekonomi ve evrensel normların hakim olduğu bir hukuk sisteminin hayata geçirilmesi için düzenlediğimiz forumlardır. Bu amaçlarla gerçekleştirdiğimiz forumlarımızdan ikincisi olan "Ekonomik Forum"u, Türkiye İktisat Kongresi'nin 100. yıldönümünü de fırsat bilerek yoğun bir katılımı ile gerçekleştirdik.

Türkiye'nin yapısal sorunlarını gündemleştirmek, tartışmak ve çözüm önerileri geliştirmek için belirlediğimiz dört ana başlık vardı. Bu forumlardan ikincisi bugünkü Ekonomi Forumu, ilki Devlet ve Siyaset konusundaydı. Üçüncü forumumuz Dış Politika ve Güvenlik alanında olacak. Sonra da toplumsal değişimi görmek istediğimiz, tartışmak istediğimiz, toplum odaklı, toplumun sosyolojisi, eğitimi, adaleti ve kentleşmeyi ele alacağımız dördüncü forumumuz olacak.

Bugün ekonomi ve buna bağlı alanlarda uzman olan son derece değerli akademisyenler sunumlar gerçekleştirdi. Cumhuriyetimizin ilk yüzyılını değerlendirdik. Bu dönemdeki dünya ekonomisine bakıp Türkiye'nin, Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze dünya ölçeğindeki yerini değerlendirdik. Daha sonra önümüzdeki yüzyılda dünya ekonomisinin içinde bulunduğu durumu, olası gidişatını ve bunun bizim ülkemiz için oluşturduğu risk ve fırsatları tartıştık. Gelecekte ekonomi politikalarının oluşturulmasında nelere dikkat etmemiz gerektiğini saptadık.

Cumhuriyetimizin ilk yüzyılı için başardıklarımız var, başaramadıklarımız var. Başardıklarımızı daha da geliştirmek, başaramadıklarımızın nedenlerini sorgulayarak bunları nasıl aşabileceğimizi belirlemek istiyoruz. Tabii son tahlilde hedef büyük Atatürk'ün ifade ettiği gibi 'çağdaş uygarlık düzeyi'nin üzerine çıkmak. Varolan insan kaynağı potansiyelimizin bunun için yeterli olduğunu biliyoruz. Sadece doğru politikaların hayata geçirilmesiyle bu hedefin kolaylıkla sağlanabileceğini de biliyoruz. Saygılarımla.

Avukat İsmail Doğan Subaşı
ÜPV Yönetim Kurulu Başkanı

ÜPV

Ülke Politikaları Vakfı

Haziran 2022
İkinci Yüzyıl Serisi-2

Periyodik Fikir ve Düşünce Dergisi

Sahibi

Ülke Politikaları Vakfı Adına Yönetim Kurulu Başkanı
Av. İsmail Doğan Subaşı

Genel Yayın Yönetmeni

Murat İlyas Burak

Yayın Danışmanı

Doç. Dr. Seyhun Şahin

Sorumlu Müdür

Selim Mataracı

Editörler ve Katkıda Bulunanlar

Nursal Erhan - Ersel Koruk, Taylan Aydın

Fotograflar

Hıdır Ulağ, Oruç Sinan Aydınel

Kapak Tasarım

Zeyd Karaaslan

Sayfa Tasarım

Adem Şenel

İletişim Bilgileri

Tel: 0532 177 31 43 - 0212 231 01 17

Email: iletisim@upv.org.tr

Adres: Gayrettepe Mahallesi Barbaros Bulvarı

No: 159 Kat: 3 Daire: 6

Balmumcu - Beşiktaş / İstanbul

Sosyal Medya

<https://upv.org.tr>

[@upvorgtr](#)

[@upvorgtr](#)

[@upvorgtr](#)

Yayınlanan yazıların sorumluluğu yazar/konuşmacılara aittir. Burada yayınlanan yazılar için telif ödenmeyecektir. Eleştiri, öneri ve görüşlerinizi iletisim@upv.org.tr adresine gönderebilirsiniz.

Kurucularımız

Zekeriya Temizel

Servet Taşdelen

Prof. Dr. Süha Sevük

Arslan Kaya

Prof. Dr. Bilge Hacıhasanoğlu

Nazif Ekzen

Orhan Ziya Diren

Onursal Başkanlarımız

Zekeriya Temizel

Murtaza Çelikel

Yönetim Kurulu

Avukat İsmail Doğan Subaşı - Başkan

Doç. Dr. Seyhun Şahin - Başkan Vekili

Selim Mataracı - Genel Sekreter

Hamit Tahan - Muhasip

Doç. Dr. Yunus Emre

Hasan Mutlu

İnan Güney

Bilgin Akbal

Aysemin Gülmez

Mustafa Yazıcı

Özgür Durmuş

Denetim Kurulu

Dr. Hakkı Sağlam

İsmail Yazgılı

Ülkü Sakalar

Ruhi Tuncel

Mehmet Ali Çelikel

Ülke Politikaları Vakfı

Sürdürülebilir insani kalkınma anlayışı çerçevesinde, ülkemizin sosyal ve ekonomik potansiyelini harekete geçirerek, var olan sorunlarına çözüm getirecek politikalar oluşturmak, araştırmalar yapmak ve uygulama projeleri gerçekleştirmek amacıyla 2001 yılında Maliye Bakanlarımızdan Sn. Zekeriya Temizel'in başkanlığında Ankara'da kurulmuştur. Vakıf merkezi 2012 yılında Merhum Murtaza Çelikel ve eşi Prof. Dr. Aysel Çelikel tarafından İstanbul'a taşınmış ve halen faaliyetlerini İstanbul'da yürütmektedir.

Vakfımız, 25 Haziran 2021 tarihinde yapmış olduğu Genel Kurul ile seçilen yeni Yönetim Kurulu, Avukat İsmail Doğan Subaşı başkanlığında çalışmalarını "Cumhuriyetimizin İkinci Yüzyılı" odaklı olarak planlamıştır.

Vizyonumuz

Ülke Politikaları Vakfı'nın amacı, sürdürülebilir insani kalkınma anlayışının çerçevesi içinde, ülkemizin ekonomik ve sosyal potansiyelini harekete geçirerek var olan sorunlarına çözüm getirecek politikalar oluşturmak, araştırmalar yapmak ve uygulama projeleri gerçekleştirmektir.

Misyonumuz

- Karar verici kişi ve kuruluşlara, sağlıklı verilere dayalı olarak hazırlanmış araştırmalarına destek olmak,
- Ülke kaynakları ve bu kaynakların üretime yönlendirilmesine yönelik araştırmalar yapmak ve bu kaynakların değerlendirilmesi konusunda öneriler geliştirmek,
- Ülkenin doğal kaynaklarının korunması ve bu kaynaklardan doğal yapıyı bozmadan yararlanılması konusunda araştırmalar yaparak öneriler geliştirmek,
- Ülkenin tarımsal potansiyelinin harekete geçirilmesi, tarımsal üretimin geliştirilmesi için araştırmalar yapmak ve projeler hazırlamak,
- Ülke potansiyelinin harekete geçirilmesine katkıda bulunacak büyük altyapı yatırımları ve bunların finansmanı konusunda araştırmalar yapmak ve öneriler geliştirmek,
- Demokrasinin geliştirilmesi ve değişen Dünya ve bölge koşullarına uyum sağlanması için yapılması gereken değişiklikleri belirleyerek bu konularda öneriler hazırlamak,
- Ekonomik gelişmeyi ve büyümeyi sağlayacak ekonomi, maliye ve para politikalarını geliştirmek, bu politikaların geliştirilmesine olanak sağlayacak verileri toplamak,
- Kamu yönetiminin modernizasyonu ve iyileştirilmesi konusunda araştırmalar yapmak, öneriler geliştirmek,
- Her türlü inceleme ve araştırmayı yapmak ya da yaptırmak,
- Politikaların oluşturulması ve kararların alınması için gerekli her türlü bilgiyi toplamak veya toplanmasına yardımcı olmak,
- Toplanan periyodik ve münferit bilgilerle elektronik ortamda bir veri tabanı oluşturmak,
- Amaçlarına yönelik olarak ulusal ve uluslararası konferans, seminer, eğitim programları düzenlemek,
- Gerçekleştirdiği bilgi birikimini yaygınlaştırmak için yayın yapmak ya da yaptırmak, gerek duyacağı yerlerde eğitim merkezleri kurmak,
- Yurt içinde-dışında benzer faaliyetlerde bulunan kuruluşlarla işbirliği yapmak, bu tür kuruluşlardan destek almak ya da onlara destek sağlamak,
- Geliştirdiği projelerin uygulanabilirliğini kanıtlamak ve yaşama geçirilmesi amacıyla iktisadi işletmeler kurmak, kurulmuş olanlara iştirak etmek, gerektiğinde bu işletmeleri elden çıkarmak.

1923 TÜRKİYE İKTİSAT KONGRESİ'NİN YÜZÜNCÜ YILINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ

Ülke Politikaları Vakfı'nın Cumhuriyetin İkinci Yüz-
yılı için birçok alanda perspektif sunmak üzere dü-
zenlediği forumların ikincisi olan 'Ekonomi Forumu'
İstanbul'da yapıldı.

1923 Türkiye İktisat Kongresi'nin 100. yıldönümün-
de gerçekleşen forum, pandemi tedbirleri çerçeve-
sinde İstanbul Grand Cevahir Hotel Kongre Salo-
nunda düzenlendi. Çok sayıda bilim insanı, akade-
misyen, siyasetçi ve geniş bir izleyici topluluğunun
katıldığı forum üç oturumdan oluştu.

Ülke Politikaları Vakfı Yönetim Kurulu Baş-
kanı Av. İsmail Doğan Subaşı, açılışta
yaptığı konuşmada, forumların
Devlet ve Siyaset, Ekonomi, Dış
Politika ve Güvenlik ile Top-
lum başlıkları altında düzen-
lendiğini söyledi. Bunlardan
birincisi olan 'Devlet, Hukuk
ve Yerel Yönetimler' forumu-
nu 23 Ekim 2021 tarihinde
gerçekleştirdiklerini, o günün
notlarını yayınlayarak tüm Tür-
kiye kamuoyuna sunduklarını
belirten Subaşı, "Bugün ikinci fo-
rumumuzu gerçekleştiriyoruz. Bura-
da ülke ekonomimizi yapısal boyutlarıyla
ele alacağız. Cumhuriyet'in birinci ve ikinci yüzyı-
lına dair bu forumlarda ortaya çıkan düşüncelerin
bu alanlarda çalışacak bilim insanları, akademisyen,
yazar ve siyasetçilere faydalanacakları öneriler ol-
masını umuyoruz," dedi.

Üçüncü forumun 'Dış Politika ve Güvenlik' alanın-
da olacağını söyleyen Subaşı, bunun önümüzdeki
sonbaharda gerçekleştirileceğini, başlığı 'Toplum'
olan dördüncü forumu ise daha sonra düzenlemeyi
planladıklarını belirtti.

Birinci oturumun ana tema konuşmasını yapan ikti-
satçı Prof. Dr. Bilsay Kuruç, video konferans yoluyla
toplantıya katıldı. Kuruç, '20. Yüzyılda Türkiye Eko-
nomisi' başlığı altında Cumhuriyetin geçmiş yüz-
yılının geniş bir değerlendirmesini yaptı. Prof. Dr.
Kuruç, özetle Türkiye ekonomisinin bu dönem bo-
yunca birbirini izleyen üç senaryo uyguladığını be-
lirterek, bu üç senaryoda da Türkiye ekonomisinin
dünya ekonomisinden kopmadığını söyledi. İlk iki
senaryoda dünya ekonomisini izlediğimizi söyleyen

Kuruç, üçüncü senaryoda Türkiye'yi yönetenlerin
1980'den itibaren dünya ekonomisine

katılmaya çalıştıklarını ifade ederek,
"Cumhuriyeti kuranlar yüksek bir
entelektüel birikime sahipti.

Geri kalmışlığın kabuğunu kır-
mak için politikalar belirlerdi-
ler. 13-14 milyonluk bir köylü
ülkesindesiniz ve Osmanlı
Devleti'nden gelen bir geri
kalmışlık var. Geri kalmışlığın
kalın kabuğunu kırmak ana
politikamızdı. Demiryolları ve
sanayi hareketiyle bu ikisi bir-
leşti geri kalmışlığın kalın kabuğu-
nu kırmamız için çalışmaya başladı,"

dedi.

Gazeteci Sezin Öney'in moderatörlüğünde yapılan
'Dünya Ekonomisi ve Türkiye' başlıklı ilk oturumda
Prof. Dr. Evren Balta '21. Yüzyılda Küresel Ekonomik
Sistemin Siyasal Dinamikleri', Prof. Dr. Fikret Ada-
man ise 'Kalkınma Söyleminde Ekolojinin Giderek
Artan Ağırlığı' konularında sunumlar gerçekleştiri-
diler.

Forumun öğleden sonraki iki oturumu öncesinde
'21. Yüzyılda Türkiye Ekonomisi' başlıklı ana tema
konuşmasını yine video konferansla toplantıya ka-

**"Cumhuriyeti kuranlar
yüksek bir entelektüel
birikime sahipti. Geri kalmışlığın
kabuğunu kırmak için politikalar
belirlerdiler. 13-14 milyonluk bir
köylü ülkesindesiniz ve Osmanlı
Devleti'nden gelen bir geri
kalmışlık var. Geri kalmışlığın
kalın kabuğunu kırmak ana
politikamızdı."**

tilan Prof. Dr. Şevket Pamuk yaptı. Pamuk, son dönemde Türkiye ekonomisinin geldiği durum üzerine tespitlerde bulunarak, yaşanan ekonomik tablonun en önemli sebebi- nin siyaset olduğunu belirtti. Bununla beraber önceki dönemlerde de siyasetin işleyiş biçiminin ülke ekonomisi üzerindeki etkisinin olumlu olmadığını savunan Pamuk, buna rağmen daha sağlıklı bir ekonomi inşa edebilmek için demokrasinin ve kurumlarının daha sağlıklı işlemesi, siyasetin ekonomiyi olumlu etkilemesi için bazı alışkanlıkların değişmesi gerektiğini söyledi. İktisatçıların ekonomik gelişmeyi irdelerken önemli ölçütler kullandığını, bunlar arasında en önemlisinin kişi başı milli gelir olmakla beraber bunun da tek başına yeterli olmayacağını ifade eden Pamuk, Türkiye'nin milli gelirinin Güney Kore, İtalya, İspanya ve Çin ile birlikte Batı Avrupa ve ABD milli geliri düzeyine doğru yükselme yaşadığını, ancak son 40 yılda Güney Kore ve Çin'in hızla yükselirken Türkiye'nin ise ortalamayı yakalayamadığını anlattı.

Pamuk, son dönemde Türkiye ekonomisinin geldiği durum üzerine tespitlerde bulunarak, yaşanan ekonomik tablonun en önemli sebebinin siyaset olduğunu belirtti. Bununla beraber önceki dönemlerde de siyasetin işleyiş biçiminin ülke ekonomisi üzerindeki etkisinin olumlu olmadığını savunan

Moderatörlüğünü Prof. Dr. Gülay G. Şenese'nin yaptığı 'Ekonomik Yapı' başlıklı ikinci oturumda; Prof. Dr. Erol Taymaz 'Sanayileşme, Yenilik Politikaları ve Dijitalleşme', Prof. Dr. Halis Akder 'Tarımsal Yapıdaki Dönüşüm ve Tarım Politikaları', Prof. Dr. Gülçin Özkan 'Büyümenin Finansmanı' ve Prof. Dr. Uğur Emek 'Mega Projelerin Finansmanı' konularında birer sunum yaptılar.

Prof. Dr. Şemsa Özar moderatörlüğünde gerçekleşen 'Kalkınma Sorunları' konulu son oturuma ise; Prof. Dr. İbrahim Öner Günçavdı 'Kalkınma Sürecinde Gelir Dağılımındaki Değişme', Prof. Dr. Haluk Levent 'Türkiye'de İş Piyasasının Yapısal Sorunları', Prof. Dr. Ayşe Buğra 'Yoksullukla Mücadele Politikaları ve Temel Gelir', Prof. Dr. İpek İlkaraçan 'Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları' başlıklı sunumlarıyla katıldı.

Yoğun katılımın olduğu forumda her oturum sonunda yapılan soru/cevap bölümleriyle katılımcıların konuşmacılara sorularına da yer verildi. Sosyal medya kanalları üzerinden de canlı olarak yayınlanan foruma buradan da yoğun ilgi olduğu gözlemlendi.

İÇİNDEKİLER

9 KONUŞMACILAR

13 MODERATÖRLER

15 ÇAĞDAŞ UYGARLIK HEDEFİNE UYGUN BİR KALKINMA
HAMLESİ GERÇEKLEŞTİRMELİYİZ

Av. İsmail Doğan Subaşı

23 20. YÜZYILDA TÜRKİYE EKONOMİSİ
CUMHURİYET'İN İLK YÜZYILINDA EKONOMİK VARLIKLARIMIZ
VE AYAK BAĞLARIMIZ NELERDİ?

Prof. Dr. Bilsay Kuruç

32 21. YÜZYILDA TÜRKİYE EKONOMİSİ
DEMOKRASİMİZİ SAĞLAM TEMELLERE OTURTABİLİRSEK
İKTİSADİ GELİŞME SÜRECİNDE DAHA BAŞARILI OLURUZ

Prof. Dr. Şevket Pamuk

39 KÜRESEL EKONOMİK SİSTEMİN İKİ TEMEL SORUNU:
GÜVENLİK VE FIRSAT EŞİTLİĞİ

Prof. Dr. Evren Balta

54 TARIMSAL YAPIDAKİ DÖNÜŞÜM VE TARIM POLİTİKALARI

Prof. Dr. A. Halis Akder

63 TÜRKİYE'NİN ULUSLARARASI EKONOMİK İŞ BÖLÜMÜNDEKİ
KONUMU VE GELECEĞİ

Prof. Dr. Erol Taymaz

73 BÜYÜMENİN FİNANSE EDİLMESİ: DIŞ KAYNAK,
FİNANSAL BAĞIMLILIK VE EKONOMİK DALGALANMALAR

Prof. Dr. Gülçin Özkan

86

**MEGA PROJELERİN FİNANSMANI:
GELECEĞİN EN BÜYÜK ÖZELLİĞİ GELMESİDİR**

Prof. Dr. Uğur Emek

102

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİKLERİ VE KALKINMA SORUNU

Prof. Dr. İpek İlkcaracan

114

TÜRKİYE'DE İŞGÜCÜ PİYASASININ YAPISAL SORUNLARI

Prof. Dr. Haluk Levent

125

**KALKINMA SÜRECİNDE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM, GELİR
DAĞILIMI VE YOKSULLUK SORUNU**

Prof. Dr. Öner Günçavdı

140

RÖPORTAJLAR

151

FORUMDAN KARELER

KONUŞMACILAR

PROF. DR. BİLSAY KURUÇ

Prof. Dr. Bilsay Kuruç, 1935 yılında İstanbul'da doğmuştur. İstanbul Erkek Lisesi ve İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nden mezun olduktan sonra, 1963 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne asistan olarak girmiş, Doktora, Doçentlik ve Profesörlük unvanlarını yine bu fakülteden almıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde Pittsburgh ve Sussex Üniversitelerinde araştırmalarda bulunmuştur. Oslo Üniversitesi'nde Leif Johansen ile çalışmış ve Doçentlik tezini de orada yazmıştır. 1975-77 yılları arasında 'Göreme Sokak' olarak bilinen CHP Araştırma Bürosu Sorumluluğunu üstlenmiştir. 1978-79 yıllarında Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, 1992-2004 yılları arasında T.C. Merkez Bankası, Banka Meclisi Üyeliği yapmıştır.

PROF. DR. ŞEVKET PAMUK

Ankara Üniversitesi (1978-1983), Pennsylvania Üniversitesi (1980-1981), Villanova Üniversitesi (1983-1993) Ekonomi bölümlerinde ders verdi. 1994-2017 yılları arasında Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü Modern Türkiye Tarihi Kürsüsü öğretim üyesi olarak görev yaptı. Bu kurumda Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü (1998-2001) ve rektör yardımcılığı (2000-2004) gibi idari görevler de üstlendi. Princeton Üniversitesi Yakın Doğu Çalışmaları bölümünde (1990-1991 ve 1993-1994), ODTÜ Ekonomi bölümü (1990-1991), Michigan Üniversitesi Tarih bölümü (1997), Northwestern Üniversitesi Ekonomi ve Tarih bölümlerinde (2007) de ders veren Pamuk, 2008-2013 arasında Londra Ekonomi Okulu'nda öğretim üyeliği yaptı ve aynı kurumda ilk başkanı olarak Çağdaş Türkiye

Çalışmaları Kürsüsünü yönetti. 2014 yılında 'Türkiye'nin 200 yıllık İktisadi Tarihi' adlı kitabı yayımladı. Pamuk, Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihi çalışmalarında yeni bulgular ortaya koyması ve her iki alanda yürüttüğü karşılaştırmalı çalışmalarla ekol oluşturması nedeniyle Kadir Has Üstün Başarı Ödülü'ne değer görüldü. 2018 yılında Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde gerçekleşen Dünya İktisat Tarihi Kongresinde Dünya Tarihinde Küreselleşme Dalgaları başlıklı açılış konuşmasını, İngiltere İktisat Tarihi Derneği'nin Manchester'deki Yıllık Kongre'sinde ise kapanış konuşması yaptı. 2021 yılında İngiliz Akademisi tarafından Onur Üyesi unvanına layık görüldü.

PROF. DR. EVREN BALTA

Özyeğin Üniversitesi öğretim üyesi ve Uluslararası İlişkiler bölüm başkanıdır. Doktorasını Siyaset Bilimi üzerine CUNY- The Graduate Center'den, yüksek lisans derecelerini uluslararası ilişkiler üzerine Columbia Üniversitesi ve Sosyoloji üzerine ODTÜ'den, lisans derecesini de Uluslararası İlişkiler üzerine Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinden almıştır. Çalışmaları karşılaştırmalı siyaset, siyasal şiddet, güvenlik, dış politika, vatandaşlık ve ulusötesi siyaset alanlarında yoğunlaşmaktadır. Balta'nın Party Politics, Ethnic and Racial Studies, Sociology, Gender Place&Culture gibi çeşitli dergilerde yayınlanmış makalelerinin yanı sıra Türkiye'de Devlet, Ordu ve Güvenlik Siyaseti (İ. Akça ile birlikte, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2010); Küresel Siyasete Giriş (İletişim Yayınları, 2014), Kuşku ile Komşuluk: Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler (G. Özcan ve B. Beşgül ile birlikte, İletişim Yayınları, 2017) adlı derlemeleri ve Küresel Güvenlik Kompleksi (İletişim Yayınları, 2012), Tedirginlik Çağı: Şiddet, Siyaset ve Aidiyet Üzerine (2019) ile The American Passport in Turkey: National Citizenship in the Age of Transnationalism (O. Altan-Olcay ile birlikte, UPenn, 2020) isimli kitapları mevcuttur. Dr. Balta'nın araştırmaları Fulbright, Mellon Vakfı, Social Science Research Council, American Association for University Women ve TÜBİTAK tarafından desteklenmiştir. Özyeğin Üniversitesi'ne katılmadan önce 2017 yılında Institute for Human Sciences (Viyana, Avusturya, 2017) Küresel Diyalogda Rusya Programında araştırmacı; New York Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Programında (2017-2018, New York, ABD) Fulbright desteği ile misafir öğretim üyesi olarak bulunmuş ve aynı yıl CUNY-The Graduate Center'in seçkin mezun ödülünü almıştır. Balta aynı zamanda Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi kıdemli araştırmacısı ve TUSİAD bünyesinde oluşturulan Küresel Siyaset Forumu'nun akademik koordinatörüdür.

PROF. DR. A. HALİS AKDER

1946 yılında İstanbul'da doğdu. Lise Eğitimini İstanbul Alman Lisesi'nde tamamladıktan sonra, 1970 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Ekonomi ve İstatistik Bölümü'nden mezun oldu. 1977 yılında Almanya'da Johann Wolfgang Goethe Üniversitesi'nden İktisadi Kalkınma dalında doktorasını aldı. 1980 yılından sonra ODTÜ İktisat Bölümü öğretim üyesi olan Dr. Akder 1986'da Doçent, 1992'de Profesör unvanını almış, çeşitli idari görevler üstlenmiş, 2013 yılında emekli olmuştur. Üniversite'de Mikro İktisat, Tarım Ekonomisi, İktisadi Düşünceler Endüstri Ekonomisi derslerini verdi, emekliliğinde Tarımsal Ticaret Politikaları dersini vermeye devam etmektedir. Dr. Akder'in araştırmaları tarımsal ürünler dış ticareti, Avrupa Birliği-Ortak Tarım Politikası, tarımsal yapı, insani gelişme konularında yoğunlaşmış olup, ulusal ve uluslararası dergilerde, kitaplarda yayınlanmış, bilimsel toplantılarda sunulmuş çok sayıda çalışması bulunmaktadır.

PROF. DR. EROL TAYMAZ

yetlerini yürütmektedir. Bilim Akademisi üyesidir.

Kişisel web sayfası: <http://users.metu.edu.tr/etaymaz>

1960'da Düzce'de doğdu. 1977'de Ankara Fen Lisesi'ni ve 1982'de Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Makina Mühendisliği Bölümü'nü bitirdi. 1985'de ODTÜ İktisat Bölümü'nden yüksek lisans ve 1989'da Case Western Reserve University (CWRU, Ohio/ABD) İktisat Bölümü'nden doktora derecesini aldı. 1982-85 yıllarında Aselsan A.Ş.'de Araştırma Mühendisi, 1985-89 yıllarında CWRU'da Araştırma Görevlisi, 1989-1992 yıllarında Industrial Research Institute'de (IUI, Stockholm/İsveç) Araştırmacı olarak çalıştı. Türkiye İstatistik Kurumu, TÜBİTAK ve Merkez Bankası'nda danışman olarak görev aldı. Université Panthéon-Assas (Paris), Université Montesquieu Bordeaux IV (Bordeaux), Universidad de Deusto (San Sebastián) ve Royal Institute of Technology'de (İsveç) misafir öğretim üyesi olarak bulundu. 1992'den beri ODTÜ'de öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Sanayi ve teknoloji politikaları, işgücü piyasası politikaları, sınai dinamikler, küçük firma iktisadi, teknik etkinlik ve üretkenlik tahmini, evrimci iktisat, etki analizi ve mikrosimülasyon konularında araştırma faali-

PROF. DR. GÜLÇİN ÖZKAN

Ekonomi dalında lisans derecesini Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nden, master derecesini Warwick Üniversitesi'nden aldı. Döviz krizleri üzerinde çalıştığı doktorasını York Üniversitesi'nde tamamladı. ODTÜ, Durham, York Üniversiteleri'nde öğretim üyesi olarak çalıştıktan sonra 2019 yılından bu yana Londra Üniversitesi King's College'da finans profesörü olarak görev yapmaktadır. Daha önce sekreterliğini yürüttüğü İngiltere'nin en büyük makro araştırma grubu Money, Macro ve Finans topluluğunun komite üyesidir. 2013-2021 arası Bulletin of Economic Research dergisinin baş editörlüğünü yapmıştır. Danışmanlığını yaptığı 20'den fazla doktora öğrencisi değişik ülkelerde üniversitelerde, merkez bankalarında, ve IMF, OECD gibi uluslararası kurumlarda görev yapmaktadırlar. Profesör Özkan'ın para politikası, merkez bankalarının bağımsızlığı, döviz ve finansal krizler, maliye politikası, finansal politikalar ve yükselen ekonomiler konularında uluslararası dergilerde yayınlanmış çok sayıda makalesi bulunmaktadır. 'Başkanlık sistemleri ekonomi için neden kötü?' başlıklı kitabı Routledge tarafından 2022 yılında yayınlanacaktır.

PROF. DR. UĞUR EMEK

1989-2016 yılları arasında, Devlet Planlama Teşkilatı'nda Planlama Uzmanı olarak ulusal ve uluslararası düzeyde çeşitli çalışmalara ve toplantılara çok sayıda yazılı ve sözlü katkı sağladı. Ocak/2016'da doçent olarak atandığı Başkent Üniversitesi İİBF İktisat Bölümünde, Ağustos/2017'de profesörlüğe yükseldi. 2019 yılından beri İktisat Bölüm Başkanlığı görevini sürdürmektedir. Başlıca çalışma alanları kamu özel işbirlikleri, kamu ihaleleri ve rekabet politikasıdır. Bu konularda yayımlanmış çok sayıda çalışması vardır. Aynı zamanda Karar gazetesinde haftalık köşe yazıları yazmaktadır.

PROF. DR. İPEK İLKARACAN

İstanbul Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi'nde öğretim üyesi, New York'taki Levy Economics Institute ve Kahire'deki Economics Research Forum'da araştırma ortağı, Feminist Economics akademik jurnalinde yardımcı editördür. 2018-2020 yıllarında Roma Sapienza Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak bulunmuştur. Uluslararası Feminist İktisatçılar Birliği IAF-FE tarafından 2022'de görevi devralmak üzere Başkan olarak seçilmiştir. İlkkaracan'ın bakım ekonomisi, iş-yaşam dengesi politikaları, zaman kullanımı, toplumsal cinsiyet ve makroekonomi, ücret-işsizlik ilişkisi, politik iktisat ve kalkınma ekonomisi alanlarında araştırma yayınları bulunmaktadır. Aynı zamanda Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşlar ya da sivil toplum kuruluşlarıyla toplumsal cinsiyet ve ekonomi politikaları eğitimi, kadının insan hakları eğitimi, savunuculuk, ekonomik haklar, cinsel ve doğurganlık hakları gibi konularda eğitim, yayın ve saha çalışmaları yapmıştır. 2000'li yıllarda geliştirdiği 'Mor Ekonomi' modeli, bakım emeğini merkezine koyan, toplumsal

cinsiyet eşitliğine dayalı, sürdürülebilir bir ekonomik sistemi tasavvur etmektedir. Mor Ekonomi, Brüksel'deki Avrupa Kadın Lobisi (EWL), Kuala Lumpur'daki Uluslararası Kadın Hakları İzleme Örgütü Asya-Pasifik gibi muhtelif örgütler tarafından savunuculuk çalışmalarında kullanılmaktadır. İlkkaracan Ortadoğu İktisatçılar Birliği (MEEA) ve Uluslararası Feminist İktisatçılar Birliği (IAFFE) yönetim kurullarında seçilmiş üye olarak görev almış, Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ağı'nda Türkiye uzmanı olarak çalışmıştır. Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği, Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi KEİG Platformu, İTÜ Kadın Çalışmaları Merkezi, 65+ Yaşlı Hakları Derneği gibi örgütlenmelerin kurucu üyesidir.

PROF. DR. HALUK LEVENT

1961 İstanbul doğumludur. Galatasaray Lisesini bitirdikten sonra İTÜ İşletme Mühendisliği bölümünden mezun olmuş ve İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünden İktisat alanında doktor unvanını almıştır. İTÜ ve Galatasaray Üniversitesinde 20 yıl Öğretim Üyeliği yapan ve çeşitli idari görevlerde bulunan Levent, 2014 yılında Altınbaş Üniversitesine katılmıştır. Altınbaş Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi kurucu Dekan Vekilliğini yapan Haluk Levent halen Bilgi Üniversitesi İşletme Fakültesinde Öğretim Üyesi olarak çalışmaktadır. Çeşitli uluslararası ve ulusal bilimsel yayınları ve projeleri bulunan Prof. Dr. Haluk Levent, İşgücü İktisadi, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk alanlarında çalışmakta, Uygulamalı Ekonometri ve İstatistik dersleri vermektedir. Ayrıca teknolojik gelişmelerin toplumsal ve iktisadi sonuçları üzerine 2,5 yıldan bu yana haftalık bir radyo programının yapımcıları arasındadır. Halen Bilgi Üniversitesinde her yarıyıl açılan “Science, Technology and Society” adlı dersi vermektedir.

PROF. DR. ÖNER GÜNÇAVDI

İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) İşletme Fakültesi İşletme Mühendisliği Bölümünde iktisat profesörüdür. İTÜ’den İşletme Mühendisliği alanında lisans (1987), İktisat alanında yüksek Lisans (1990) derecelerine sahip olan Günçavdı, ayrıca İngiltere’de Warwick Üniversitesi’nden kalkınma İktisadi alanında yüksek lisans (1993) ve Nottingham Üniversitesi’nden iktisat doktorası (1996) dereceleri almıştır. Kalkınma iktisadi çerçevesinde makro-ekonomi, dış ticaret, gelir dağılımı ve yoksulluk gibi alanlarda çalışmalar yapan Günçavdı’nın araştırmaları, yurtiçinde ve dışında çok sayıda bilimsel dergide yayımlanmıştır. Biri Düşten Gerçeğe: Türkiye Sanayisinde Elginkan Topluluğu (İstanbul: Tarih Vakfı, 2009), diğeri Yolun Sonu: Türkiye’nin Büyüme, Faiz, Bölüşüm Açmazı ve Yeni Türkiye Söylemi (Ankara: Efil Yayınları, 2015) olmak üzere iki telif eser sahibidir. Öner Günçavdı Türkiye ve dünya ekonomisinin güncel sorunları ile ilgili görüşlerini, düzenli olarak Politikol ve Medyascope TV Hafta Sonu Yazıları adlı haber siteleri ile ulusal basında çıkan yazılarıyla kamuoyu ile paylaşmaktadır. Aynı zamanda Medyascope TV internet medyasında meslektaşları Haluk Levent ile her hafta Ağır Ekonomi adlı ekonomi programı yapmaktadır. Kamuda yaptığı çeşitli yöneticilik faaliyetlerinin yanında, Öner Günçavdı çeşitli sivil toplum kuruluşlarında da görevler üstlenmiştir. Halen Elginkan Vakfı Mütevelli Heyeti Değişmez Üyesidir. Aynı vakfın yönetim kurulu üyesi ve başkan vekilli görevini de yürüten Günçavdı, aynı zamanda Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV) yönetim kurulu üyesidir.

MODERATÖRLER

SEZİN ÖNEY

Gazeteci ve siyaset bilimci. Yeşil ve çevreci olmak hayatının odağındadır. Uluslararası ilişkiler, tarih, siyaset bilimi, milliyetçilik çalışmaları ve çatışma çözümü ve analizi üzerine Türkiye'nin yanısıra, ABD'de ve Avrupa'da birçok üniversitede eğitim görmüştür. Dil hakları, uluslararası hukukta kendi kaderini tayin hakkı ve 2010'dan beri de ağırlıklı olarak, popülizm üzerine çalışmaktadır. Gazetecilik çalışmalarında, Avrupa Birliği ve Avrupa siyaseti üzerine odaklanmaktadır. Son yıllarda, kamuoyu araştırmaları üzerine branşlaşmaya başlamıştır. Orta ve Doğu Avrupa tarihi, politikası da ilgi alanları arasındadır. Budapeşte ve Selanik ile beraber İstanbul-Ankara-İzmir'de ikamet etmektedir. Duvar English'te de yazmaktadır.

PROF. DR. GÜLAY GÜNLÜK-ŞENESEN

İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde öğretim üyesidir. Boğaziçi Üniversitesi İktisat Bölümünde Lisans (1978) ve Yüksek Lisans (1979) eğitimi gördü. Doktora aşamasında dersleri Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde iktisat-maliye programında (1979-1981), "Sosyal Hesaplar Matrisi ve Türkiye için bir Uygulama" başlıklı tezini İstanbul Teknik Üniversitesi'nde tamamladı (1985). Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme, güvenlik harcamaları, girdi-çıkı modellemesi, silah sanayii, istihdamda cinsiyete dayalı ayrımcılık ve ekonometri uygulamaları konularında yurtiçinde ve yurtdışında bildiri sunmuş ve araştırmaları yayımlanmıştır. Ayrıntılar için bkz. <https://avesis.istanbul.edu.tr/gulaygs>.

PROF. DR. ŞEMSA ÖZAR

1978 yılında Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nden yüksek lisans derecesi ile mezun olmuş, 1978-80 yıllarında Devlet İstatistik Enstitüsü'nde, 1980-83 yıllarında Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nda çalışmıştır. 1990 yılında Viyana Ekonomi Üniversitesi'nden iktisat dalında doktora derecesini almıştır. 1990-2018 yılları arasında Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmış, 2018 yılında emekli olmuştur. Kadın emeği ve istihdamı, kadına yönelik şiddet, sosyal politika, kalkınma iktisadi, enformel istihdam, mikro ve küçük işletmeler ve zorunlu göç konularında araştırma ve yayınları bulunmaktadır. Halen, kurucu ortağı olduğu Dissensus Araştırma ve Danışmanlık şirketinde araştırma yapmaya devam etmektedir. Avrupa Komisyonu, ILO ve SSRG gibi uluslararası kuruluşlara danışmanlık yapmıştır. 2010-2012 arasında İstihdam ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Konularında Avrupa Uzman Ağı'nda (EGGE, European Network of Experts on Employment and Gender Equality Issues) Türkiye'yi temsil etmiştir. 2015-2016 döneminde Uluslararası Feminist İktisat Derneği (IAFFE) Başkanlığı yapmıştır. Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi (KEİG) Platformunda Kadın Emeği Çalışan Feminist Akademisyenler (KEFA) grubu üyesidir.

Yayınlarına <https://boun.academia.edu/%C5%9Eemsa%C3%96zar> adresinden ulaşabilirsiniz

ÇAĞDAŞ UYGARLIK HEDEFİNE UYGUN BİR KALKINMA HAMLESİ GERÇEKLEŞTİRMELİYİZ

Av. İsmail Doğan Subaşı

ÜPV Yönetim Kurulu Başkanı

Ülke Politikaları Vakfı adına hepinizi sevgiyle, saygıyla selamlıyorum. Ekonomi Formumuza hoş geldiniz! Forumu özellikle 17 Şubat 1923'te toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nin 99. yıldönümüne denk getirdik. Biliyorsunuz bu kongre, askeri zaferin kazanılmasından sonra ve onun son kazanıldığı yerde, yani İzmir'de mücadelenin bu kez ekonomik alanda devam ediyor oluşunu da ima ederek Cumhuriyetimizin kuruluş döneminin ekonomik politikalarını belirlemek üzere toplanmıştı.

Kamuoyunda Türkiye İktisat Kongresi diye biliniyor ama açılıшта Atatürk, Türkiye İktisat Kongresi olarak ifade ediyor, biz de öyle anmayı uygun bulduk. Vakfımız, Sayın Zekeriya Temizel'in

öncülüğünde bir grup tarafından 2001 yılında Ankara'da kuruldu. Vakfımızın amacı, ülkemizin toplumsal ve ekonomik potansiyellerini harekete geçirerek, ülkemizin sorunlarına sürdürebilir insanı kalkınma anlayışı çerçevesinde çözümler getirecek politikaları oluşturmak. Vakıf daha sonra İstanbul'a taşındı ve çalışmalarını burada sürdürdü. Bu dönemde rahmetli Sayın Murtaza Çelikel'in unutulmaz katkıları oldu. Ben Sayın Zekeriya Temizel'e sevgi ve saygılarımı sunuyorum, kendisi şu anda sosyal medya kanallarından bizi izliyor. Rahmetli Murtaza Çelikel'i de bir kere daha sevgi, saygı, özlem ve rahmetle anıyorum.

Biz mevcut yönetim kurulu olarak 2021 yılı Haziran ayında göreve geldik. Yani yaklaşık on aydır görevdeyiz. Bizden önceki Vakıf yöneticilerimizin daima yükselterek bize taşıdıkları vakıf görevini biz de daha ileri taşımak amacıyla yola çıktık. Görev süremiz üç yıldır. Cumhuriyetimizin 100. yılının tamamlanması, görev süremizin tam ortasına denk gelmektedir. Bu nedenle çalışmalarımızı 'Cumhuriyetimizin İkinci Yüzyılı' odaklı sürdürme kararı aldık. Bu amaçla da 'İkinci Yüzyıl Forumları' başlığı altında bir dizi forum düzenlemeye karar verdik.

Elbette 'Cumhuriyetimizin İkinci Yüzyılı' başlığı altında bu forumlar dışında başka etkinliklerimiz de olacak. İkinci Yüzyıl Forumlarına biraz daha yakından değinmek isterim. İkinci Yüzyıl Forumları dört ana başlık altında düzenleniyor: Devlet ve Siyaset, Ekonomi, Dış Politika ve Güvenlik, Toplum. Biz bunlardan birincisi olan 'Devlet ve Siyaset'i 23 Ekim 2021 tarihinde bugünkü gibi bir forumla gerçekleştirdik.

Türkiye İktisat Kongresi, kurtuluşun bu kez ekonomik alanda devam ediyor oluşunu da ima ederek, Cumhuriyetimizin kuruluş döneminin ekonomik politikalarını belirlemek üzere toplanmıştı.

Son derece değerli konuşmacılar, son derece değerli fikirler öne sürdüler, ifade ettiler.

O gün yine bu salondaydık, harika bir gündü, o günün notlarını bir dergi çerçevesinde topladık. O günün havasını yansıtmak için bol fotoğraf da kullanarak güzel bir dergi çıkardık. Dışarıda o dergiden bulabilirsiniz. Ayrıca konuyla ilgili çalışmak isteyen akademisyenler varsa diye biz bu derginin PDF formatını da web sayfamıza koyduk, oradan rahatlıkla indirip dijital ortamda çalışabilirsiniz.

Şimdi bugün ikinci forumumuzu yapıyoruz, bu Ekonomi Forumu ikinci forumumuz oluyor. Burada ülkemizin ekonomisini sadece güncel değil, yapısal boyutlarıyla da tartışmayı amaçlıyoruz. Bu toplantıların çıktılarını da benzer bir şekilde görsel ve yazılı hale getireceğiz. Böylece bu kaynakların, Cumhuriyetin birinci ve ikinci yüzyılına yönelik bu konularda çalışacak akademisyen, yazar ve bilim insanlarına faydalı olabileceğini düşünüyoruz. Bundan sonraki üçüncü

forumumuz 'Dış Politika ve Güvenlik' alanında olacak. O da ilginç bir başlık, yine burada olacağız. Muhtemelen iki-üç ay içerisinde bunu duyuracağız. Son derece değerli konuşmacılarla şimdiden hazırlığını yapmaya başladık.

Biz burada forum heyecanı yaşıyoruz ama bir grup arkadaş da bu foruma bakıp, "Önümüzdeki forumu nasıl yapalım?" diye şimdiden planlarını şekillendiriyorlar. Bu forumların dördüncü başlığı 'Toplum' olacak demiştik. Toplum başlığı altında Türkiye toplumunun sosyolojisine bakacağız. Ortalama yaş, ortalama evlilik yaşı, ortalama çocuk yaşı... Hatırlayın, eskiden evlerimizde misafir odaları vardı, onlar kalktı. Evler genişledi, kullandığımız ev eşyaları arttı, bütün bunların sosyal, siyasal, ekonomik sonuçları veya nedenleri nelerdir? İşte önümüzdeki forumda da bunları konuşacağız. Türkiye sosyolojisine bakacağız; yargıya, kentleşmeye ve eğitime bakacağız.

Cumhuriyetimizin 100. yılının tamamlanması, görev süremizin tam ortasına denk gelmektedir. Bu nedenle çalışmalarımızı 'Cumhuriyetimizin İkinci Yüzyılı' odaklı sürdürme kararı aldık.

Eğitim çok önemli, o kadar önemli ki, belki bugün bile ele alınabilirdi. Bunları birbirinden ayırmak çok zor ama bir anlamda çalışmayı yürütebilmek için başka başlıklar altında ele almak zorunda kalıyorsunuz. 21. yüzyılın ekonomisine uygun bir eğitim, belki bugünün bir başlığı bile olabilirdi. Konuşmacılar arasında mutlaka değerlendirecek olanlar vardır. 'Toplum' başlığı altında yapacağımız forum da çok ilgi çekici olacak. Böylece dört ana başlık altında hem ülkemizin hem Cumhuriyetimizin geçmiş yüzyılını ve önümüzdeki yüzyılını değerlendirmek, tartmak, ders çıkarmak ve miras bırakmak açısından değerlendirmiş olacağız.

Biliyorum, bir an önce başlamak için heyecanlıyız ama dilerseniz bugünkü forumla ilgili de biraz bilgi vereyim. Şimdi ilk konuşmayı Prof. Dr. Bilsay Kuruç yapacak. Bilsay Hocamız Ankara'daydı, buraya fiziken gelmeyi çok istedi, fakat pandemi koşullarını biliyorsunuz, bizim konuştuğumuz konuşmacıların

yaklaşık üçte biri Covid temaslı ya da Covid olduğu için katılamadı. Bilsay Hocamızı bu riske atmak istemedik, o yüzden bize zoom üzerinden katılacak.

Bilsay Hoca, benim Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi'nde Siyaset Bilimi Yüksek Lisans Programı sırasında aldığım '20. Yüzyılda Dünya Ekonomisi' dersinin hocasıydı. İnanılmaz yararlandığım, çok büyük bir zevkle ve çok büyük şeyler öğrenerek izlediğim bir dersti bu. Hocam geçecek bir not verdi bana ama doğrusu Ankara'da olsam, yine aynı dersi izlemek isterdim. O yüzden burada kendisini dinlemekten ve sizlerle paylaşmaktan da büyük onur duyuyorum. Bence, yaşayan en büyük iktisat tarihçilerinden biridir. Onun görüşlerini dikkatle dinleyeceğimizi umuyorum. Geçtiğimiz 20. yüzyıl üzerine konuşacak. Dolaşısıyla çok yararlı bir birinci yüzyıl değerlendirmesi yapacak.

Biz burada forum heyecanı yaşıyoruz ama bir grup arkadaş da bu foruma bakıp, "Önümüzdeki forumu nasıl yapalım?" diye şimdiden planlarını şekillendiriyorlar. Bu forumların dördüncü başlığı 'Toplum' olacak

Sonra ilk oturuma geçeceğiz, öğleden önce bir tek oturum yapacağız.

İlk oturumda, küresel ekonomik mimariyi ve geçmişten bugüne gelen değişimleri, yönelimleri, ülkemizin gücü, yapabilecekleri, yapması gerekenleri ve bütün bunların açığa çıkarılması konusunda bir çerçeve sunacak. Dünya ekonomisine bakacağız. Bu nedenle birinci oturumun başlığını 'Dünya Ekonomisi ve Türkiye' olarak seçtik. Dünya ekonomisindeki gelişmeler çerçevesinden Türkiye'ye doğru bakmaya çalışacağız.

Öğle arasından sonra iki oturum yapacağız. Öğleden sonraki ilk oturumda '21. Yüzyılda Türkiye Ekonomisi' başlığı altında bir başka bilim insanımızı, Prof. Dr. Şevket Pamuk Hocamızı dinleyeceğiz. O da Covid salgını nedeniyle foruma ekran üzerinden katılacak. Şevket Pamuk Hocamız Osmanlı'dan bugüne Türkiye ekonomisinin 200 yıllık gelişimini hem kurumsal hem

toplumsal boyutlarıyla, dünyadaki diğer ülkelerle karşılaştırmalı olarak an-lamamızda çok büyük katkı yap-mış, büyük bir isim. Özellikle paranın tarihiyle ilgili yazdığı kitaplarla ben onu tanıdım. Fi-ziken burada olmasını çok is-terdik ama sağlığı muhakkak daha önemli.

Öğleden sonra Şevket Pamuk Hocanın açılış konuşmasından sonra ikinci oturuma geçeceğiz. İkinci oturumda ekonomik yapıya bakacağız. Burada sanayileşme politikaları, yenilik ve dijitalleşme, tarımdaki dö-nüşüm ve tarım politikaları, büyümenin ve çok moda olan mega projelerin finansmanı mesele-sine odaklanacağız.

Son oturumda da kalkınma sorunlarına de-ğineceğiz. Burada özellikle gelir dağılımı, işsizlik, özellikle genç ve kadın işsizliği, yoksullukla mücadele... bunlar bizim odaklandığımız konu-lar olacak. Konuşmacılarımızın isimlerini tek tek anmayı çok isterdim ama onları oturum başla-dıkça tanıma fırsatı bulacaksınız. Aslında hep-i-niz onları yazılılarıyla, çalışmalarıyla, bazen ek-randaki görüntüleriyle tanıyorsunuz.

Vakfın amacı, ülkemizin var olan potansi-yellerini harekete geçirmek demiştik. Bu potan-siyellerin içindeki en önemli unsur, bence bilgi birikimi, beyin gücüdür.

Hocalarımızın değerlendirmeleri bizim için altın değerinde. Aslında Türkiye bir şey yapacaksa işte bu bilgi birikimi üzerinden yapacak. Yani Türkiye sadece bağırان, ça-ğırان, yalan söyleyen, iftira atan insanların değil; gerçekten bi-limsel bilgiyle, bilimsel tartışma, araştırma, inceleme duyarlılığı içe-risinde çalışan çok sayıda akademis-yenin var olduğu bir ülke. Sesleri çok

Dört ana başlık altında hem ülkemizin hem Cumhuriyetimizin geçmiş yüzyılını ve önümüzdeki yüzyılını değerlendirmek, tartmak, ders çıkarmak ve miras bırakmak açısından değerlendirmiş olacağız.

çıkıyor olabilir, biraz önce bu tip çalış-maların aslında üniversitede olması gerektiğini söylemişti bir hoca-mız. Bu konularda şu anda yok-sul bir görüntü izliyor olabiliriz. Ama ben bazen bunu 'Uyuyan Güzel'e benzetiyorum. 'Uyu-yan Güzel'i uyandırma vakti-dir diye düşünüyorum.

Evet, Covid salgını nedeniyle katılamayan hocalarımız da var, on-lara da şimdiden geçmiş olsun diliyorum.

Lafı çok uzattığımın farkındayım ama ben de birkaç şey söylemek istiyorum. Ülkemiz ve dünya hızla değişiyor, değişimin hızı da sürekli artıyor. Hayat standartlarımız, tüketim kalıplarımız, ofis-lerimiz, işyerlerimiz, konutlarımız, toplumsal ya-şam, mahalleler, köyler, kentler hızla değişiyor.

Tabi bazı şeyler hep aynı kalıyor. Mesela be-nim gençliğimde Levent'te fabrikalar vardı. Bu fabrikalarda sanayi işçileri sık sık greve çıkarlardı. Şimdi bu arazilerin üzerinde artık fabrikalar yok, plazalar var. Bu kez sanayi işçileri yok, başka işçi-ler var, başka iş kollarında çalışanlar var. Sanayi işçilerinin grevleri yok ama bu sefer başka işçi-lerin grevleri var, onların eylemleri var. Yani in-sanların kendileri ve daha önemlisi çocukları için daha iyi bir hayat umudu, bu umuda değen hak arayışları, siyasi ve toplumsal mücadeleler, arayış-lar, nihai hedefler, bunlar değişmiyor. Başka bir ifadeyle, yüzyılın başında 'çağdaş uygarlık düze-yine ulaşmak' olarak ortaya koyduğumuz he-def, halen geçerliliğini koruyor.

Bu hedefe ulaşmak için somut olarak kısa, orta ve uzun vadede neler yapmamız gerekiyor? As-lında temel soru bu. Bence 21. yüzyılı düşünürken üç farklı di-namiği mutlaka hesaba katma-mız gerekiyor. Bunun birincisi teknolojik değişim ve bunun ge-tirdiği yeni iş kolları, yeni meslek-ler, yeni piyasalar, yeni çalışma tarz-ları vb. Geçenlerde bir haber okudum,

Bu nedenle, birinci oturumun başlığını 'Dünya Ekonomisi ve Türkiye' olarak seçtik. Dünya ekonomisindeki gelişmeler çerçevesinden Türkiye'ye doğru bakmaya çalışacağız.

Çin’de yapay zekadan bir savcı yapmışlar. Gerçek (insan) savcıyla yüzde 98 uyuşan bir doğrulukla iddianame hazırlıyormuş. Bana çok ilginç geldi ve bu daha başlangıç.

İkincisi iklim kriziyle mücadele ve ekolojik sistemin korunması. Dünya nüfusu artıyor, üretim düzeyi artıyor; kullandığımız araçlar iklim krizini, ekolojik birtakım sorunları, insanlığın varlığını tehdit eden ekonomik sorunları ortaya çıkarıyor. Dolayısıyla “Ben kapımın önünü temizlerim” demekle yetinmeyiz.

Ekolojik anlamda bütün dünya, bütün küresel ortamı düşünmek ve hesaba katmak zorundayız.

Üçüncüsü de bence ekonominin dönüşümü, gelir dağılımı. Bunu hem sınıflar arası hem de coğrafi dağılımın adil olması olarak algılamamız lazım. Eskiden gelir dağılımının sınıflar arası ve coğrafi dağılımından

söz ederken sadece ülke çapında düşünüyorduk. Şimdi artık bunu dünya çapında düşünmemiz lazım. Yani Afganistan’da düzgün bir hayat yoksa Afganlarla burada birlikte bir hayat yaşarsınız, yaşamak zorundayız. Bunu Afganlarla birlikte yaşamak iyi veya kötü gibi bir yargıyla söylemiyoruz. Dünyadaki bütün göç hareketlerinin arka planında ekonomi var.

Yoksul ülkelere, zengin ülkelere bir göç var ve bu beraberinde sosyal, kültürel, etnik değişik çatışmalar, siyasal sorunlar getiriyor. Bütün bunları önlemenin bir

yolu olarak da sadece bir tehlikenin korktuğumuz için dünyada gelir dağılımını hesaba katıyor olmamalıyız. Aynı zamanda dünyanın bütün insanları, insanca yaşama hakkına sahip olduğu için bunu savunmalıyız.

Bugünün yakıcı problemlerini asgari ücret artışları, fiyat denetimleri, tarife ayarlamaları gibi

Türkiye bir şey yapacaksa işte bu bilgi birikimi üzerinden yapacak. Yani Türkiye sadece bağırın, çağırın, yalan söyleyen, iftira atan insanların değil; gerçekten bilimsel bilgiyle, bilimsel tartışma, araştırma, inceleme duyarlılığı içerisinde çalışan çok sayıda akademisyenin var olduğu bir ülke.

geçici ve bir stratejiye bağlı olmayan önlemlerle belli bir süre için öteleyebiliriz. Ancak bu ülkemiz ve halkımız için zaman kaybindan başka bir şey değil. Oysa hayat pahalılığı ve işsizlik gibi sorunları artık kalıcı olarak geride bırakmamız gerekiyor. Cumhuriyetin birinci yüzyılında bu anlamda zaman kaybı yaşadığımız dönemler oldu, ama artık Türkiye'nin zaman kaybına tahammülü yok. 21. yüzyılın gereklerine ve çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma hedefine uygun bir kalkınma hamlesi için bu tür göstermelik ve geçici önlemlerden daha fazlasına ihtiyaç var.

Büyük Atatürk Ocak 1923'te ne demişti biliyor musunuz? "İdare-i maslahatçılar devrim yapamaz, bugünkü sefalet ve rezalet içinde kimseyi memnun etmeye imkan yoktur. Memleket mamur, millet zengin olduğu zaman herkes mutlu olur." Yani kökten bir çözüme ihtiyacımız var. Ekonomik kalkınmayı ve en gelişmiş demokrasiyi

Ülkemiz ve dünya hızla değişiyor, değişimin hızı da sürekli artıyor. Hayat standartlarımız, tüketim kalıplarımız, ofislerimiz, işyerlerimiz, konutlarımız, toplumsal yaşam, mahalleler, köyler, kentler hızla değişiyor.

gözetin büyük bir devrime ihtiyacımız var. Bu hepimizin tarihi sorumluluğu ve gelecek kuşaklara karşı da bir yükümlülüğüdür.

Yeni yüzyılımızı Türkiye'de birlikte yaşadığımız 85 milyon vatandaşımızla hep birlikte kuracağız diyorum ama aslında tüm dünyayla hep birlikte kuracağız. Tarihin bize yüklediği bu sorumluluğu hep beraber ortak akılla yerine getirebileceğimizi düşünüyorum. Bugünkü forumumuzun da bu anlayışa önemli bir kilometre taşı olacağını düşünüyorum.

Kuşkusuz ekonomide konuşulması gereken bütün konuları tek bir güne sığdırmak mümkün değil. Yine Atatürk'ün 1923 İktisat Kongresinde söylediği gibi, "Bütün bunlar söylendiği kadar basit ve kolay olmayan şeylerdir. Bunda başarılı olmak için gerçekten memleketin ve milletin ihtiyacına uygun ana program üzerinde bütün millet birlikte ve denk olarak çalışması gerekir." Atatürk'ün bu sözleri İktisat Kongresi'nde söylenmiş sözler.

Bugün konuşmacılarımız olan değerli akademisyenlerin, konuların en can alıcı noktalarına değinerek, bu doğrultuda önemli bir mesafe sağlayacaklarına inanıyorum. Elbette bugün burada odak noktamız ekonomi, ama ekonomi biliyorsunuz sadece ekonomiden ibaret değil. Bize daha geniş bir çerçeve lazım. Örneğin, ekonominin siyasi ve idari kurumlarla ilişkisini, hukuk devleti ve adaletle, yargıyla olan bağlarını, ifade özgürlüğü, yaratıcılık ve bilimsel, teknolojik ilerlemeyle olan etkileşimini, demokrasiyle tüm toplumsal kesimleri içermesinin önemini, düzenleyici ve denetleyici kurumların konumunu, bütün bunları

İnsanların kendileri ve daha önemlisi çocukları için daha iyi bir hayat umudu, bu umuda değen hak arayışları, siyasi ve toplumsal mücadeleler, arayışlar, nihai hedefler, bunlar değişmiyor.

dikkate almadan sadece piyasa göstergelerine odaklanan bir bakış açısıyla biz bu kalkınma perspektifine yaklaşamayız. Umuyorum ki, İkinci Yüzyıl serimizde bu etkileşimlerin de dikkate alındığı bir ekonomi forumu gerçekleşsin. Öyle bir ekonomi stratejisine yol açsın.

Bugün bu toplantımıza gelerek değerli görüşlerini bizimle paylaşan hocalarımıza, buradan ve sosyal medya kanallarından bizi izleyen, dinleyen ve katkı veren bütün dinleyicilerimize, basın mensuplarına, Ülke Politikaları Vakfı Yönetim Kurulu adına sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Bugünler 'geçcek', güzel günler 'gelcek'!

20. YÜZYILDA TÜRKİYE EKONOMİSİ

CUMHURİYET'İN İLK YÜZYILINDA EKONOMİK VARLIKLARIMIZ VE AYAK BAĞLARIMIZ NELERDİ?

Prof. Dr. Bilsay Kuruç

21. Yüzyıl Planlama Grubu

Güneşli ama karlı bir Ankara'dan size saygılarımı sunuyorum. Öncelikle Covid'e yakalanmış arkadaşlara şifalar diliyorum. Forumda bulunan değerli izleyicilere de virüsten sakının, sağlık bilgiden bile önce gelir demek istiyorum.

21. Yüzyıl İçin Planlama Grubu adına bana verdiği konuşma olanağı, daveti için başta eski dostum Doğan Subaşı olmak üzere, Vakfın yönetimine teşekkür ediyorum. Ben tarihçi değilim, tarih malzemesini kullanmaya çalışan bir iktisatçıyım. Bugün bana ayrılan konu 20. yüzyıl, yani kapattığımızı inandığımız yüzyıl.

Yarım saat içinde yüzyıllık bir süreç üzerine konuşma yapmaya geldim. Önce şunu işaret edeyim, Vakfın çalışmalarını ben de izlemeye çalışıyorum ve gerçekten bunların bir birikim yaratacağı şimdiden görüldüğü. Hız kesmeden genişleterek, derinleşerek arkadaşlarımızın kapasitesiyle bunların yürüyeceğine inancımı önceden vurgulamak isterim.

Hangi tarihi konuşuyoruz? Sayın Subaşı'nın vurguladığı gibi 1923'ün tarihinde konuşuyoruz. 17 Şubat 1923'te İzmir'de yapılan Türkiye İktisat Kongresi'nin bizim konuşmamız bakımından

önemi şurada; Türkiye için 20. yüzyıla giriş tarihi. Çünkü Osmanlı Devleti biliyorsunuz 18. ve 19. yüzyılları kaçırmıştı, girememişti. Ve giremediği için tarihe karıştı. Şimdi 20. yüzyıl nerede başlar, diye düşünürsek takvime göre başka, siyasal takvime göre başka, ekonomik takvime göre başka bir başlangıç var. Siyasal takvime göre dünyada 1919'da başlar. Çünkü 19. yüzyıl fiilen büyük savaşın (1. Dünya Savaşı) başladığı 1914'te sona erer.

Kapitalizmin büyük devletleri birbirleriyle kapışır, 1918'in sonunda o kapışmadan ağır yaralı olarak çıkarlar ve 1919'un sonunda Almanya'nın boynuna 'savaş suçlusu' yaftası asarak 20. yüzyılı başlatırlar. Peki 20. yüzyıl kapitalizmin dünyasında ne zaman biter? 2008'deki 'büyük çöküş'le biter. 1980'de başlamış olan kapitalizmin son senaryosu 2008'deki büyük çöküşüyle biter. Bana böyle görünüyör.

Vakfın çalışmalarını ben de izlemeye çalışıyorum ve gerçekten bunların bir birikim yaratacağı şimdiden görülüyor. Hız kesmeden genişleterek, derinleşerek arkadaşlarımızın kapasitesiyle bunların yürüyeceğine inancımı önceden vurgulamak isterim.

"Bizim için 20. yüzyıl ne zaman başlar, ne zaman biter?" dersiniz; siyasi olarak 1919'da başlar, yani milli mücadeleyle başlar. Ekonomik olarak 17 Şubat 1923'te yani yıldönümünü konuştuğumuz Türkiye İktisat Kongresi'yle başlar diyebiliriz. O nedenle, 17 Şubat 1923 bizim için ekonomide 20. yüzyılın başlama tarihidir, diyelim ve öyle kabul edelim. İktisatçı arkadaşlarımıza konuşmak başka, herkese konuşmak başka. Biraz herkese göre konuşmaya çalışalım, diye düşündüm.

20. yüzyıl Türkiye için birbirini izleyen üç senaryodan geçmiş görünüyör: başlangıç, sonrası ve bitiş. Bu üç senaryoda biz dünya ekonomisinden kopmadık. İlk iki senaryoda izledik, üçüncü senaryoda Türkiye'yi yönetenler 1980'den itibaren, "Hadi biz de dünya ekonomisine katılalım," dediler. Dolayısıyla üç senaryo arasında fark var. Peki, bu üç senaryoyu yarım saat içinde nasıl sunalım?

Şöyle düşündüm; benden 20. yüzyılın bir resime geçidi istendiğine göre, bunu size bir bilanço şeklinde sunayım. Üç senaryonun bilançoları nedir? Yani varlıklarımız neler olmuştur, ayak bağlarımız neler olmuştur? Aktifimizde neler var, pasifimizde neler var? Bunu iktisatçı da dahil herkes anlayabilir, diye düşünüyorum. Niye bilanço?

İktisatçı dostlarımız gayet iyi bilirler, 20. yüzyılın sayılı önemli iktisatçılarından biri olan Michal Kalecki, iktisat için şöyle demişti: 'İktisat, stoklarla akılları birbirine karıştırma, yani bir kafa karışıklığı bilimidir.' O nedenle, ben stoklar üzerinde durayım. 'Akıllar', yani stokların politikaya çevrilmesi diyeyim, ben oraya girmeyeyim. Onu zaten değerli meslektaşlarımız çokça konuşacaklar.

O halde başlangıçtan itibaren bilançolarımızda neler var. Birincisi, Subaşı dostum da vur-guladı, Türkiye Cumhuriyeti bir köylüler ülkesinde kuruldu. Cumhuriyetin bana öyle geliyor ki, en kayda değer iktisat vekili Mustafa Şeref Özkan bu başlangıcı şöyle söyledi: "Cumhuriyet Türkiye'sinin eline menkul kıymet stokundan tamamen yoksun, arazi bakımından harabeler

içinde, iktisadi faaliyet yani ekonomik çalışma bakımından mümaresesiz (bir beceresi olmayan), fakat azimli vatandaşlardan başka bir şeyi olmayan, iktisadi dengesi açık veren bir Türkiye geçti." Demek ki bilançomuzun aktifinde önce emek var, hangi emek, hangi kalitede emek var, Mustafa Şeref Bey işte bunu söylüyor.

Peki, burada ne yapacağız? Cumhuriyeti kuranlar yüksek bir entelektüel kapasiteye sahiptiler ve politikaları belirlediler. Geri kalmışlığın kalın kabuğunu kırmak istediler. 13-14 milyonluk bir köylüler ülkesindesiniz ve Osmanlı Devleti'nden gelen bir geri kalmışlık var. Eğer ana politikamız budur, diye bakıyorsak bilançomuzun aktifinde iki şey var: Bir mümaresesiz emek

(nitelsiz iş gücü) ve yüksek entelektüel kapasite. Peki, bilançolar fiyatlandırılabilen şeylerdir, biz bunları fiyatlandırabiliyor muyuz? Hayır. Bazılarını fiyatlandırabiliriz, bazılarını fiyatlandıramayız. Ama beni bağışlarsanız ikisini birlikte sunayım.

Stokumuzda ne var? Önemli olan bu. Stokumuzun aktifinde emek ve geri kalmışlığın kalın kabuğunu kırma kapasitesine sahip entelektüel güç var. Peki, pasifte ne

"Bizim için 20. yüzyıl ne zaman başlar, ne zaman biter?" dersiniz; siyasi olarak 1919'da başlar, yani milli mücadeleyle başlar. Ekonomik olarak 17 Şubat 1923'te yani yıldönümünü konuştuğumuz Türkiye İktisat Kongresi'yle başlar diyebiliriz.

var, yani ayak bağımızda ne var, yükümlülüğümüzde ne var? Yükümlülüğümüzde yine emek var. Çünkü emek; değerlendirebilirsek aktifte verim, değerlendiremezsek pasifte yük olarak var. Değerlendiremezsek ucuz emek, verimi düşük emek haline geliyor. İşte Cumhuriyetin devraldığı emek, bir köylüler ülkesinde Bizans'tan kalan ve Osmanlının sürdürdüğü bir toprak rejimi üzerinde yaşayan, hasbelkader geçimini sağlayan yani verimi düşük bir emektir. O halde bu ayak bağımızdır.

Peki, ne yapmak lazım? İşte bu emeği, pasiften aktife geçirebilmek lazım. Ayak bağından, varlık haline geçirebilmek lazım. Peki, geri kalmışlığın bu kalın kabuğu bu emek nedeniyle mi oluşmuş? Hayır, geri kalmışlığın kalın kabuğu ne yazık ki, Cumhuriyet devrinde de göreceğimiz şekilde sınıfsal bir kabuktur. Büyük toprak sahiplerinin ve onlarla etle tırnak gibi iç içe olan ticaret erbabının oluşturduğu bir kalın kabuktur. Bu kalın kabuğun sahipleri emeğin hafiften aktife geçmesini yani bağımsız çiftçi olmasını, köylünün çiftçi olmasını engellediler.

1940'larda bunun trajedisini gayet iyi biliyoruz. 1940'larda Köy Enstitülerini ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanununu engelleyerek, durdurarak bu emeğin ucuz kalmasını, Bizans'tan kalan rejimin değişmesini, Türkiye'de bağımsız çiftçi ve herkesin okur-yazar olmasını engelleyen bir blok oluşturdular. Bu bloğun etkileri bugüne kadar geldi. Çünkü bağımsız çiftçi olamayan emek ne olur dersenez toprağında kalmaz, 1950'lerden başlayarak bugüne kadar gördüğümüz gibi kentlere göçer ve ucuz emek olur, sıfır maliyetli bir emek olur. Verimi toprakta da düşüktür, kentte

**20. yüzyıl
Türkiye için
birbirini izleyen üç
senaryodan geçmiş
görünüyor: başlangıç,
sonrası ve bitiş. Bu üç
senaryoda biz dünya
ekonomisinden
kopmadık.**

de düşüktür. Bunun için bu pasifimizde olmaya devam etti.

Birinci senaryo böyle oldu. Peki, geri kalmışlığın kalın kabuğunu o zaman biz hangi matkapla deldik? 1920'lerde başlayan demiryolları ve 1930'larda başlayan sanayi hareketiyle deldik. Bu ikisi birleşti ve geri kalmışlığın kalın kabuğunu kırmamız için çalışmaya başladı. Demiryolları ve sanayi

hareketi demek 'plan ve program' demektir. İşte plan ve programı ilk kez 1930'larda öğrendik. Deneyerek ve yaparak öğrendik. Çünkü planlama yaparak öğrenilir, gökten bir yerden inmez, hurafe de değildir.

İnsanlar 20. yüzyılın akıllı olan 'planlama'yı 1930'lardan itibaren öğrenmeye başladılar. Peki, verimsizliğe mahkum Bizans toprak rejimi üzerinde çalışmaya devam eden, toprak ağalarına hizmet etmeye devam eden tarım ne oldu? Tarım 1950'ye kadar Türkiye ekonomisinin lokomotifi oldu. 1954'ten itibaren artık tükendi. Yıllık ortalama büyüme hızı yüzde üç ve altına düştü.

1954'ten bugüne kadar bir çizgi çekersek, iktisatçı meslektaşlarımız gayet iyi biliyor, bu yapı bizi o günden bugüne kadar hem toplum yaşamımızda, hem ekonomi de, hem siyasette etkilemiştir. Çünkü mutsuzlaşarak yaşayan kırsalın in-

sanları kentlere göçtüğü zaman, bugün gayet iyi gördüğümüz, içinde yaşadığımız siyasal topluluğun tablosunu oluşturan bir malzeme halinde kullanılmışlardır.

İkinci senaryoya geçelim. İkinci senaryo 1961 Anayasası ile başlıyor. İkinci senaryo 1960-80 arası. Bunun ana politikası, planlı kalkınmadır. 1960'tan itibaren planlamayı öğreneceğiz, 20. yüzyılın aklını öğreneceğiz. Aktifimizde ne var bakalım. Aktifimizde önce emek var. Nasıl bir emek? Türkiye'nin

**"Cumhuriyet
Türkiye'sinin eline
menkul kıymet stokundan
tamamen yoksun, arazi
bakımından harabeler içinde,
iktisadi faaliyet yani ekonomik
çalışma bakımından mümaresiz
(bir beceresi olmayan), fakat azimli
vatandaşlardan başka bir şeyi
olmayan, iktisadi dengesi açık
veren bir Türkiye geçti."**

tarihinde ilk kez 1960'da işçi sınıfı sahneye çıkıyor. Sahneye çıkıyor ve örgütlenmeye başlıyor.

1961 Anayasası yani Türkiye için 21. yüzyıla girmenin en önemli belgesi. Çağdaş bir örnek olan 1961 Anayasasının verdiği özgürlükler, haklar ortamında, işçiler haklarını öğrenerek ücretlerini yükseltmenin, hakkı olan kadar ücret almanın örgütlenmesini yapıyor. Dolayısıyla işçi sınıfının sahneye çıkışıyla sahip olduğumuz emek var. Bununla yükselen ücretlerle gelirleri artırıyoruz, gelirler arttıkça ekonomide talep artıyor. Yani kendi enerjimizi kendimiz şarj ediyoruz.

İkincisi, emekten sonra devralınan sermaye birikimi var. Nereden devralındı? Birinci senaryodan, yani 1920-30-40'ların aktifinden devralınan sermaye birikimi var. Ekonomide onlara önce İktisadi Devlet Teşekkülleri, sonra da KİT (Kamu İktisadi Teşebbüsleri) dedik. Devletin kurduğu yatırımcı ve işletmeciler kuruluşlar, onların getirdiği sermaye birikimi-miz var. Yani fizik sermayeyle, yollar, köprüler, fabrikalar, üretim araçları var ve bunlarla kalkınacağız. Emekle ve devraldığımız sermaye birikimini çoğaltarak kalkınacağız.

Peki, teknoloji var mı? Kopya edeceğiz, çünkü Osmanlı bize bir bilim dünyası devretmedi. Yani 16. yüzyılın Avrupa'sı gibi bilimden

yürüyerek teknolojiye sahip olma yoluna giremedik. O nedenle 20. yüzyıla girmek için Cumhuriyetin kadroları teknolojiyi kopya etmek zorundadırlar ve kopya ettiler. Kopya ettikleri teknolojilerle zaten 1930'larda demiryolu rayı çekmeyi öğrenmişlerdi. 1940'larda uçak yapmayı, tank yapmayı öğrendiler. Diğer şeyleri de kopya ettiler. Demek ki bilimin desteğinde olmayan bir ülkede teknoloji kalkınmak için kopya edilir, bunu 1960'larda iyice öğrendik.

Peki, üçüncüde ne var? Birincisi emek, ikincisi devraldığımız ve çoğaltacağımız sermaye birikimi, üçüncüsü 60'ların getirdiği entelektüel kapasite. Biz buna 'planlama' diyoruz. DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), işin merkezinde bu var. Çağdaş politika disiplini getiriyor, kurumlaşmayı getiriyor, ufka bakmayı öğretiyor. 20. yüzyılın aktığını bu entelektüel kapasiteyle öğreniyoruz ve hatta siyasetçilere de öğretiyoruz.

Siyasetçiler de planlama diliyle konuşmaya başlıyorlar. 'milli gelir, yatırım, tasarruf' demeye başlıyorlar. Demek ki planlamanın başka yaratıcı etkileri de var.

Dördüncüsü, teşvik gören özel sektör var. Planlamayla özel sektörü de teşvik ettik ve özel sektör ilk defa özel sektör olduğunu hissetmeye, hatta öğrenmeye başladı. Demek ki aktifimizde emek,

İşte Cumhuriyetin devraldığı emek, bir köylüler ülkesinde Bizans'tan kalan ve Osmanlı'nın sürdürdüğü bir toprak rejimi üzerinde yaşayan, hasbelkader geçimini sağlayan yani verimi düşük bir emektir.

devralınan sermaye birikimi, yüksek entelektüel kapasite var. Devlet Planlama Teşkilatının çevreye yaydığı bu yüksek kapasite var ve teşvik görerek gelişen özel sektör var. Peki, pasifizimizde ne var? Bir de ayak bağlarımız var.

Gelişme hızlı olunca bazı yerlerde kıtlaşma başlar. İktisatçılar bunlara 'darboğaz' derler. Bunları açabilmek lazım. Bunlar stokta kalıcı olurlarsa ayak bağı olarak devam ederler. Dünya ekonomisindeki hızlı gelişmeyle, 1960'ların sonlarına doğru yükselmeye başlayan fiyatlar var. Bu fiyatlar bize de yansıyor ve darboğazlarla birleşince içeride enflasyon dediğimiz, yani fiyatların koşusu başlıyor. Her fiyat koşuyor, bazıları daha hızlı koşuyor. 1970'lerin başında görüldü ki birdenbire petrol çok hızlı koşmaya başladı, ötekiler onu izlediler. Bu da pasife yerleşti. Eğer kalıcı olursa bu da bir stok haline, bir türlü eritemediğimiz bir stok haline gelir.

Bu üçü var ama bir de dördüncüsü var. Tıpkı birinci senaryoda olduğu gibi ama bu sefer daha gelişmiş bir stok; sermaye sınıfının hoşnutsuzluğu. Sermaye sınıfı sınırlanmayı sevmez. Teşviki sever ama disiplin altında çalışmayı sevmez. Bu bize ait bir şey değil, dünya sermayesinde de böyle. Bağlayıcılığı sevmez, kendi üzerindeki kuralları sevmez. Onun için yavaş yavaş hoşnutsuzluk gösterir ve geliştikçe özel sektörün sermaye sınıfı olma boyutu büyür, sınıfsal olma boyutu büyür. Bu sınıfsal olma boyutunun büyümüş olduğunu nereden gördük? 1970'lerin başında gördük, 12 Mart darbesiyle gördük ama esas olarak 12 Eylül 1980 rejiminde gördük. Bu sermayenin sınıfsal olarak desteklediği bir rejim haline geldi.

Demek ki ana politikamız olan planlı kalkınmanın aktifinde ve pasifindekilerle 1980'e geldik. Bu

1940'larda Köy Enstitülerini ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanununu engelleyerek, durdurarak bu emeğin ucuz kalmasını, Bizans'tan kalan rejimin değişmemesini, Türkiye'de bağımsız çiftçi ve herkesin okur-yazar olmasını engelleyen bir blok oluşturdular.

iki senaryoda düzenlenen politikalar, kendi aklımızla düzenlediğimiz politikalar. Aşağı yukarı dünyada da böyle oluyor. Her ülke aşağı yukarı kendi aklıyla politika yapmaya çalışıyor ama onların üzerinde gitgide onları kucaklayan kapitalizmin varlığı vardı. Kapitalizm de gitgide büyüyordu. Buna dünya sermayesi diyelim, hem dünya sermayesi geliyordu, hem de kapitalizmin büyük devletleri. 1980'e böyle geldik.

Kapitalizmin yeni senaryosu 1980'lerde başladı, başta vurguladığım gibi, 2008'de de büyük çöküşle sona erdi. O halde bizim için de üçüncü senaryo, 1980'den 2008'e giden senaryodur. Biz henüz bu senaryodan çıkmamış olabiliriz, ama 21. yüzyıl üzerine konuşacak olan Şevket Pamuk arkadaşımın alanına girmeyeyim. Bana 20. yüzyıl verildi, onun üzerine konuşayım.

Bitmedi, hala bu senaryonun içindeyiz ama 20. yüzyıl bizim için de 2008'de bitmiş sayılmalı. Peki, bu üçüncü senaryonun ana politikası nedir? Ana politikası dünya modelinin parçası olmaktır. Dünya modelinin aklıyla politikalar yapmaktır. Aktif de ne var? Aktif de emek var. Emek 1980'den 2008'e kadar hem aktifte hem pasifte görülecek.

Emek-1: Emeğin birinci yüzü bilgi-görgü artışıdır. Bilgili ve donanımlı bir emekçinin sadece sanayide değil, Subaşı arkadaşımın başta söylediği gibi fabrikaların yerine gelen iş merkezlerinin emekçilerini de katarsak, bilgi ve görgünün artışı var. O halde bir bilgili ve görgülü emekçi stokumuz var. Bu senaryonun içinde aktifte bir emekçi stokumuz var, bunu görmeliyiz.

Bu emekçi stokumuz ikinci senaryoda (1960-80 döneminde) olduğu gibi örgütlenme şansına sahip değil. Çünkü 1980 rejimi işçi sınıfının

İnsanlar 20. yüzyılın akıllı olan 'planlama'yı 1930'lardan itibaren öğrenmeye başladılar. Peki, verimsizliğe mahkum Bizans toprak rejimi üzerinde çalışmaya devam eden, toprak ağalarına hizmet etmeye devam eden tarım ne oldu?

örgütlenmesini kesti, yasakladı. Artık ‘örgütlenme, haklar yok,’ dedi. Hatta biliyorsunuz, ülkeyi yönetenler, bugün de içinde bulunduğumuz bu rejim içinde sermaye sınıfına dönüp, “Grevi yasaklıyorsak, sizin için yasaklıyoruz,” dediler. Demek ki emekçiye örgütlenme hakkı yok, ücret pazarlığı hakkı yok. Örgütlenme hakkı olmayınca zaten ücretinin pazarlığını yapamaz. Fakat bilgi ve görgü kazanmış bir emek stokumuz var.

İkincisi, aktifimizde özel sektörün dünya bilgisi arttı. Ana politika neydi? Dünya modelinin parçası olmak. Eski ve yeni girişimcilerimiz dünyaya çıktılar, ilk kez dünyayı dünyanın içinde öğrenmeye başladılar. Oralarda kendilerini sınavarak yeni bilgilerle, oralarda bilgi-görgü sahibi oldular. Hepsini mi? Bilemem, bunu onlara sormalı ama bilgi ve görgü sahibi olan girişimci tipi ortaya çıktı. Girişimciliği dünyadan öğrenenler ortaya çıktı, böyle bir profil var. Bunu da stoklarımızın arasında aktife yazmak lazım.

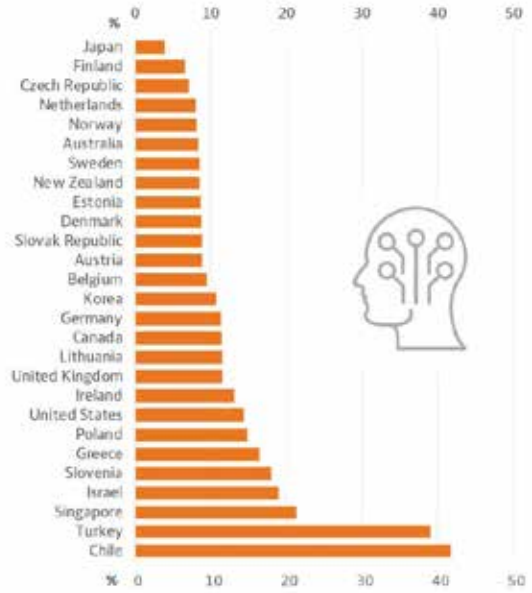
Üçüncüsü, bu modelin içerisinde de bir sermaye birikimi oldu. Onu değerlendirmek için henüz erken. Eğer 21. yüzyıla geçişi öğrenirsek onu değerlendireceğiz. Çünkü Türkiye takvim olarak 2000’li yıllara girmiş, fakat 21. yüzyıla girememiş bir ülkedir. Türkiye 1980 rejiminden itibaren kalite duvarına çarptı ve orada kaldı. Kısmi kaliteler kazandı ama bütünüyle orada kaldı. Yani 21. yüzyıla giremedi.

Çağdaş bir örnek olan 1961 Anayasasının verdiği özgürlükler, haklar ortamında, işçiler haklarını öğrenerek ücretlerini yükseltmenin, hakkı olan kadar ücret almanın örgütlenmesini yapıyor.

Do people lack basic skills?

Share of individuals lacking basic skills (15-65 year-olds)

Notes: Individuals lacking basic skills score at most level 1 in literacy and numeracy and less than level 2 in problem solving. Data for 1990, 2000, 2006, 2009, 2012, 2013. Data for Singapore refers to 2012. Data for Turkey refers to 2013. For all other countries data refers to 2012. Data for Singapore refers to 2012. Data for Turkey refers to 2013. For all other countries data refers to 2012. Data for Singapore refers to 2012. Data for Turkey refers to 2013. For all other countries data refers to 2012.

Source: OECD (2014), Skills Outlook 2014.

O halde devamız, Subaşı arkadaşımın söylediği gibi, “21. Yüzyıla nasıl gireceğiz?” Esas mesele bu. Biz de bunu bulmaya çalışıyoruz. Peki, bu ikinci senaryoda pasifimizde ne var? Emek-2 var.

Emek-2 büyüyor, yani bilgi-görgü eksikliğini, yokuşunu yansıtan bir emek fotoğrafı. Biz bunu biliyoruz, içinde yaşıyoruz. OECD bunun fotoğrafını çekmiş. Türkiye’nin de 1947-48’den beri içinde olduğu OECD’nin araştırma grupları derinlemesine araştırma yaparlar. Hem OECD’ye üye olan ülkelerin, hem de dünyanın araştırmasını yaparlar.

Grafikte göreceğiniz gibi 15-64 yaş arası nüfusun basit şeyleri öğrenme kapasitesi ne kadar? Yani bu nüfusun kaçta kaç dört işlem, okuduğunu anlama, anladığını ifade etme kapasitesinden yoksun. Grafiğe baktığınızda Türkiye yüzde 40 ile alttan ikinci sıradadır. Yani 15-64 yaş arası nüfusumuzun yüzde 40’ı Mustafa Şeref Bey’in 1930’da vurguladığı ‘mümaresiz’ (bir becerisi olmayan) nüfustur.

1930'da nüfusumuz 13-14 milyonu, hadi 10 milyonu mümaresesiz dielim. Peki, OECD'nin 2017 tablosu bize ne gösteriyor? Mümaresesiz 25 milyon insan var, bunların çoğu genç nüfus. 21. yüzyıla bagajımızda bunlarla gireceğiz, peki bu ne olacak?

Yine Subaşı arkadaşımın vurguladığı gibi eğitim ama geniş kapsamlı bir eğitim. Geniş olarak her katıyla, her kademesiyle ufku görebilecek, ufka bakabilecek bir insan gücüne sahip olabilecek miyiz? Bu 25 milyonu pasiften aktife aktarabilecek miyiz? Ayak bağı olmaktan varlık olmaya, katkı yapmaya aktarabilecek miyiz? İşte size 21. yüzyılın bizim için ilk problemi.

Pasifte önce bu var, çünkü bu emekte sadece bu çıkmıyor, bir de işsizlik çıkıyor. Türkiye ekonomisinin bir de işsizler stoku var, bir türlü azalmıyor.

20. yüzyıla girmek için Cumhuriyetin kadroları teknolojiyi kopya etmek zorundaydılar ve kopya ettiler. Kopya ettikleri teknolojilerle zaten 1930'larda demiryolu rayı çekmeyi öğrenmişlerdi. 1940'larda uçak yapmayı, tank yapmayı öğrendiler.

Bunlarla iç içe hamur olmuş, teknoloji yaratmaktan yoksun bir özel sektör var. Teknolojiyi ithal ediyor. İthal olarak geldiği zaman özel sektörün üretimine, ister sanayide ister hizmetlerde Ar-Ge'si içinde oluyor. Yani sana araştırma, sorgulama, düşünme, yaratma şansı vermiyor. Teknolojiyi kendinde tutuyor, seni müşteri yapıyor.

Eğer bugün ekonominin lokomotif olma şansını tarihi olarak son 40 yılda özel sektöre vermişsek, bu özel sektörümüz genelde teknolojinin müşterisidir. O halde Doğan Bey arkadaşımın vurguladığı gibi bilimden hareket etmek zorundayız. Çünkü 21. yüzyıl bir bilim yüzyılı olacak, olmak zorunda ve öyle görünüyor.

Pasifte sona doğru geliyorum. Pasifte başka ne var? Yok olan sermaye birikimi KİT (Kamu

İktisadi Teşekkül) var. İkinci senaryo-
nun aktifinde, stokunda yer alan
KİT'ler yok oldu. Üçüncü senaryo
KİT'leri yok etti. Adına 'özelleş-
tirme' dediler, 'ihale' dediler ve
KİT'leri yok ettiler. Yani üre-
tim gücünün önemli parçası
olan ve vaktiyle özel sektörün
insan gücünü kendi bağrında
yetiştirerek özel sektöre vermiş
olan KİT'ler üçüncü senaryoda
yok edildi.

Peki, başka ne var? Bir de borç stoku
var. Ana politikamız 'dünya ekonomisinin bir par-
çası olmak' dediğimiz takdirde şunu gördük, bi-
raz geç gördük ve içinde yaşıyoruz. Girince borç
stokunuz artıyor, dünyaya borcunuz bitmek bil-
miyor, gitgide artıyor. Günah mı bilemem, bunu
iktisatçı arkadaşlarımız değerlendirecekler. Başta
şirketler olmak üzere borçla çalışıyorlar. Hane-
ler, yani siz ve ben, hepimiz borçlanıyoruz. Geliri
yetmediği için halka 'borçlan' dediler. "Sana borç-
lanma hakkı veriyoruz; bankadan git borcu al, tak-
sitle, ipotekle kendine konut al, araba al," dediler.
Ne kadar güzel. Hepsi değil tabi ama halkta şöyle
düşündü. "Allah razı olsun, ben gelirimle bunları
alamazdım, borçlanma hakkına sahip oldum,"
diye düşündü. Ancak bu aktifimizde değil, pasi-
fimizdedir. Yani ayak bağıımızdır.

Pasifte dördüncüsü, sermaye sınıfının eski
ve yeni katmanlarıyla yeni bileşimi var. Çünkü
son 40 yılda yeni katmanlar çoğaldı, iha-
lelerle ilgili arkadaşlar benden iyi bili-
yorlar. Sermaye sınıfının yeni ve eski
katmanları bu modeli sevdiler. Ak-
tifi ve pasifiyle sevdiler ama bu mo-
del bizi 21. yüzyıla götürecek mi?
20. yüzyıldan çıktık ama 21. yüz-
yıla giremedik, o halde neredeyiz?

Böyle bir tabloyla karşı karşıya-
yız. Büyük çöküş, kapitalizmin büyük

**Dünya
ekonomisindeki hızlı
gelişmeyle, 1960'ların
sonlarına doğru yükselmeye
başlayan fiyatlar var. Bu
fiyatlar bize de yansıyor ve
darboğazlarla birleşince
içeride enflasyon dediğimiz,
yani fiyatların koşusu
başlıyor.**

dünyasında yeni model arayışına yol açtı.

Bu model bitti dediler ama hala çı-
kamadılar. Türkiye'de 1980-2008
yıllarının yarattığı siyaset top-
luluğu içinde hala bu modelin
devam edeceği kanısı yaygın
ve egemen görünüşte. O halde
siyaset topluluğunun da dü-
şünmeye ihtiyacı var. İşte Ülke
Politikaları Vakfı'ndan bekledi-
ğimiz şeylerden biri, öncelikle si-
yaset topluluğunu eğitmesi ve on-
lara dünyayı öğretmesi.

Peki, iktisatçıları nereye yazacağız; aktifte mi,
pasife mi? Emeğe bakışlarına göre yazalım. Daha
doğrusu Emek-2'ye bakışlarına yani bir beceri-
den yoksun bu 25 milyona bakışlarına göre söy-
leyelim. Bu stoku ne yapacağız? Siyaset topluluğu
bunlara nasıl bakıyor. İşsizlere nasıl bakıyor, tek-
nolojiyi sadece ithal eden özel sektöre nasıl bakı-
yor? Bunlara bakışına göre aktifte mi yazacağız,
yoksa pasife mi yazacağız?

Eğer bunları aktifte geçirecek, düzenleyecek
politikaları bulmaya çalışıyorlarsa aktifte yazaca-
ğız, yok bugünkü düzen biraz rötuşla devam et-
sin diyorlarsa pasife yazacağız. İktisatçıları da
oraya yazacağız. Benim gönlüm iktisatçıları ak-
tife yazmaktan yana. İnşallah düşündüğüm gibi
olur aktifte yazarız ve boşa akan bu emeğin ne ola-
cağı üzerine meslektaşlarımız konuşurlar, analiz
yaparlar, işsizlerin ne olacağına yol gösterirler,
bunları stoktan aktifte geçirecek politika-
lar düzenlerler.

Peki, siyasetçileri nereye yazaca-
ğız? Onları da buna bakışına göre
yazacağız. Boşa akan emeğe nasıl
bakıyorlar, ona göre yazacağız ama
siyasetçiler için sadece bu yetmez...

Beni dinlediğiniz için çok teşekkür ederim, saygılar sunarım. Çalış-
malarınızda başarılar dilerim.

**Büyük çöküş,
kapitalizmin büyük
dünyasında yeni
model arayışına yol
açtı. Bu model bitti
dediler ama hala
çıkamadılar.**

21. YÜZYILDA TÜRKİYE EKONOMİSİ

DEMOKRASİMİZİ SAĞLAM TEMELLERE OTURTABİLİRSEK İKTİSADİ GELİŞME SÜRECİNDE DAHA BAŞARILI OLURUZ

Prof. Dr. Şevket Pamuk
Boğaziçi Üniversitesi Öğretim Üyesi

Konuşmama başlarken Ülke Politikaları Vakfı'na bu toplantıyı düzenledikleri ve davetleri için çok teşekkür ederim. Konuşmamın başlığı “21. Yüzyılda Türkiye Ekonomisi”. Süremiz sınırlı, onun için en başta ana mesajımı kısaca ifade etmek istiyorum.

Türkiye ekonomisinin 21. yüzyılda nasıl gelişeceği, her şeyden önce siyasetin nasıl gelişeceğine ve ekonomiyi nasıl etkileyeceğine bağlı. Son dönemde ekonomiyi bu duruma getiren en başta siyaset oldu. Ama gerçekçi olalım, daha önceki dönemlerde de ülkemizde siyasetin işleyiş biçiminin ekonomi üzerindeki etkisi pek olumlu değildi.

Önümüzdeki dönemde daha sağlıklı bir ekonomi inşa edebilmek için, demokrasimizin ve kurumların daha sağlıklı işlemesi, siyasetin ekonomiyi etkileme süreçlerine dair bazı alışkanlıklarımızın ve yöntemlerimizin değişmesi gerekiyor.

Bugün sabah oturumunda Bilsay Hocamız 20. yüzyılda nereden nereye geldiğimizi veciz bir şekilde özetledi. Ben de iki tane şekil ile nereden nereye geldiğimizi göstermek istiyorum. Biliyorsunuz, iktisatçıların uzun vadeli gelişmeyi incelerken en çok kullandıkları ölçüt kişi başına gelirdir. Şekil 1’de son 200 yıl, son 100 yıl ve son 70 yılda Türkiye’de kişi başı gelirin gelişimini görüyorsunuz. Kişi

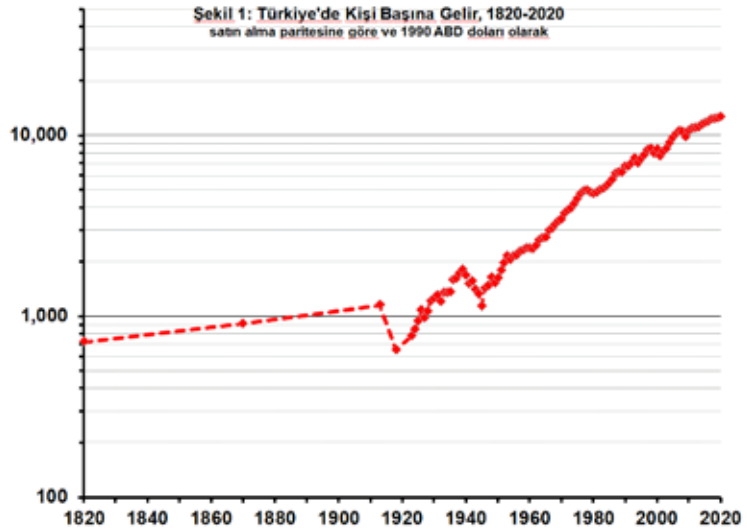

başına gelir son 200 yılda 16-18 kat, son 100 yılda 10-12 kat ve son 70 yılda yaklaşık 8 kat artmış.

Ama son iki yüzyılda dünyada pek çok ülkede kişi başına gelir arttı. Onun için kişi başına gelirlerdeki artış, kendi başına eksik bir ölçüt olur. Bu nedenle Şekil 2’de Türkiye’yi, kendimizi sık sık kıyasladığımız başka ülkelerle karşılaştırmaya çalıştım. Dikey eksenle ülkelerin her birinin kişi başına gelirini, her tarih için Batı Avrupa ve ABD’nin ortalama kişi başına gelirinin yüzdesi olarak ifade ediyorum. 19. yüzyılda bütün ülkelerin gelirleri artıyor ama Şekil 2’de hepsinin kişi başına gelirleri, gelişmiş ülkelerin gelirlerinin yüzdesi olarak ifade edildiğinde düşmekte. Bir başka deyişle, 19. yüzyıl boyunca İtalya’dan, İspanya’dan, Çin’e, Mısır’a ve Türkiye’ye kadar bütün bu ülkelerle Batı Avrupa ve ABD arasındaki fark açılmaktaydı. Bunun temel nedeni, sanayileşmenin

dünya ölçeğinde eşitsiz olarak gelişmesiydi. Cumhuriyetimizin erken dönemlerinde uygulanan iktisat politikaları da zaten bu gelişmeye bir tepki ya da yanıt olarak oluşturuldu.

Yine Şekil 2’de gördüğünüz gibi, 1930’larda bir ölçüde ve daha sonra 1950’lerden itibaren bu ülkelerin pek çoğunda gelişmiş ülkelerin düzeyine doğru bir miktar yükselme, gelişmiş ülkelere yaklaşma

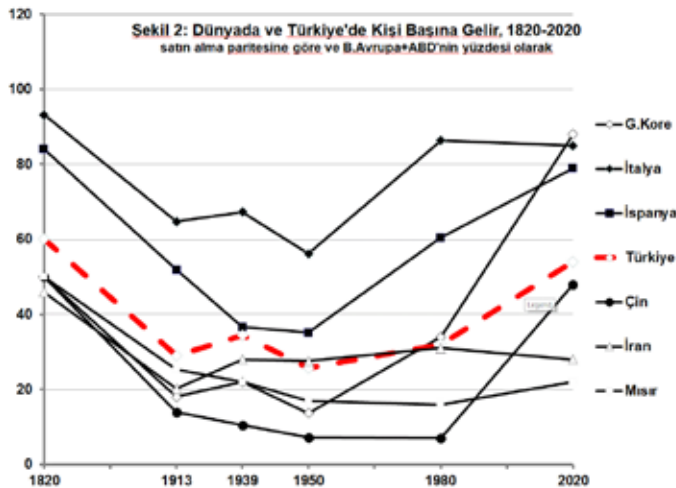

var. İtalya, İspanya ve son dönemde Kore’de kişi başına gelir gelişmiş ülkelerdekini yüzde 80-90’ı mertebesine yükseliyor. Çin’de de kişi başına gelir son 40 yılda gelişmiş ülkelerin ortalamasına doğru hızla yükseliyor. Buna karşılık grafiğin alt tarafında yer alan İran ve Mısır’da, 1950’den günümüze Batı Avrupa ve Amerika düzeyine doğru yaklaşma görülmüyor. Türkiye ise bu iki küme ülkenin arasında bir yerde. Bizim kişi başına gelirimiz

1950’den günümüze kadar gelişmiş ülkelerin ortalamasına doğru, yüzde 25’lerden yüzde 50’lere doğru yükseliyor. İran ve Mısır örneklerine göre daha olumlu seyrediyoruz. Buna karşılık, İtalya, İspanya, Kore gibi daha başarılı ülkelerle aramızda önemli bir fark olduğu açık.

Sadece kişi başına gelir ölçütüyle bakmak gerekmiyor, bunların yanına eğitim, sağlık, gelir dağılımını koyabiliriz, çevre üzerinden de düşünebiliriz. Örneğin geçtiğimiz 70

yılda sanayileşme ve ileri teknolojiler kullanımı zayıf kaldı. Bugün Türkiye dünyada gelirin daha eşitsiz dağıldığı ülkeler arasında yer alıyor. İktisadi gelişmenin çevre üzerindeki etkisi açısından bakıldığında da sicimiz pek parlak değil. Diğer ölçütlerle de baktığımızda bu tablo pek değişmiyor. Türkiye dünya ortalamalarının biraz üzerinde ama gelişmiş ülkelerle arasında önemli farklar var.

Burada bir Cumhuriyet çocuğu olarak soruyorum. Eğer bizim hedefimiz muasır medeniyetler düzeyine yükselmek idiyse, niçin bunu başaramadık, iktisadi gelişme yolculuğunda niçin daha başarılı olamadık? Niçin örneğin bir İtalya veya İspanya ya da Kore gibi olamadığımızın üzerinde biraz durmakta yarar var

En başta, dünya ekonomisinin işleyişinin, gelişmiş ülkeler tarafından belirlenen ve zaman içinde değişen kuralların geç sanayileşen ülkelerin aleyhine çalıştığı, sanayileşmeye, daha yüksek verimlilik ve gelir artışları sağlayan yeni teknolojilere geçişte güçlükler yarattığı hep söylenir. Son 70 yılda çok az sayıda gelişen ülkenin gelişmiş ülkelerle aralarındaki farkı kapatabildiklerine de bakarak, bu görüşlerde doğruluk payı olduğunu söyleyebiliriz. Bu kurallar dönemden döneme farklılık göstermektedir. 1980 sonrasında kuralların sertleştiği söylenebilir. Buna karşılık önümüzdeki dönemde ülke ekonomilerinin manevra alanının genişlemesi mümkündür. Ancak koşullar eşitsiz olsa da dünya ekonomisinden ve ileri teknolojilere ulaşmaya çalışmaktan vazgeçmek doğru olmaz.

Niçin daha iyisini yapamadık diye düşünürken, eksiklerimizi, sorunlarımızı kendi evimizde de aramakta yarar var. Eğitim, araştırma ve teknoloji alanındaki zayıflıklarımız Türkiye'nin uzun vadeli iktisadi gelişmesini olumsuz etkilemeye devam ediyor. Eğitim, araştırma ve teknoloji konularında başarı ancak uzun vadeli bir yaklaşımla mümkün olabilir.

İktisadi gelişme konusunda en temel sorunumuz siyasetimizin işleyişiyle ilgili. Zaman zaman ekonomideki sorunlar da siyaseti etkiledi, ama uzun dönemli olarak baktığımızda, siyasal rejimin

Önümüzdeki dönemde daha sağlıklı bir ekonomi inşa edebilmek için, demokrasimizin ve kurumların daha sağlıklı işlemesi, siyasetin ekonomiyi etkileme süreçlerine dair bazı alışkanlıklarımızın ve yöntemlerimizin değişmesi gerekiyor.

kırılganlıklarının, siyasetteki istikrarsızlıkların daha sağlıklı iktisadi gelişme önünde önemli bir engel oluşturduğu görülüyor. 1950'lerden günümüze iktisadi gelişme sürecinde dünya ekonomisindeki dalgalanmalardan çok, ülke içi siyasetteki istikrarsızlıklardan ya da iktisat politikası hatalarından kaynaklanan güçlükler yaşadık.

Bizim siyaset sistemimizin ve siyaset yapış biçimimizin yazılı ve yazılı olmayan kuralları bence bizim ekonomide de niçin daha başarılı olamadığımızın ip uçlarını içeriyor. Kısaca ifade edeyim, her siyasi sistemde olduğu gibi Türkiye'de de siyasetin yazılı ve yazılı olmayan kuralları var. Her şeyden önce siyaset, farklı toplumsal kesimlerin kucaklanmasını ve temsiliyetini içeriyor. Temsiliyet sadece siyasi olarak önemli değil. İktisadi gelişme yolunda da değişik kesimlerin kucaklanıp, onların kaynaklarından, becerilerinden istifade edebilmek çok önemli. Türkiye'nin bu konudaki sicili de yine ortalamalara yakın.

Ayrıca siyasi düzen dediğimiz zaman, hukuk devleti de bu işin çok önemli bir parçası. Türkiye'nin son 70 yılına, çok partili döneme baktığınızda hukuk devleti olma yolunda sicilimiz güçlü değil. Son dönemde ise hukuk devleti olma özelli-

ğimizi iyice yitirdik. Yine demokrasimize baktığımızda demokrasimizin son dönemlere kadar sık sık askeri rejimlerle kesintiye uğradığını, askeri rejimlerin ise istikrar getireceğim derken, sorunları daha da arttırdığını biliyoruz. Kısacası, son 70 yıllık tecrübemiz demokrasimizin zayıf ve istikrarsız olduğuna işaret ediyor.

Yine yakın geçmişimizde siyasetin ekonomiyi yönlendirme ve etkileme kanalları üzerinde de biraz durmak isterim. Yakın geçmişimizde

19. yüzyıl boyunca İtalya'dan, İspanya'dan, Çin'e, Mısır'a ve Türkiye'ye kadar bütün bu ülkelerle Batı Avrupa ve ABD arasındaki fark açılmaktaydı. Bunun temel nedeni, sanayileşmenin dünya ölçeğinde eşitsiz olarak gelişmesiydi.

iktidarların iktisat politikalarının yanısıra siyasetin ekonomiyi etkileyen yazılı olmayan kuralları da hep var oldu. Önceki dönemlerde de kayırmacılık, yandaş kesimlere özel destek sağlamak sık karşılaştığımız bir olguydu. Örneğin, kamu bankalarının kredilerinin öncelikli olarak iktidara yakın kişi ve firmalara kullandırılması yazılı olmayan ama sık sık görülen uygulamalar. Kamu ihaleleri ve onlarla ilgili kayırmalar, yolsuzluklar da siyasetin ekonomiyi yönlendirmesiyle ilgili ve iyi bildiğimiz süreçler.

Bu yöntemlerin sorunu sadece ülke kaynaklarının verimsiz kullanımı değil. İktidarların bu yöntemlerle verdikleri mesaj da çok önemli. Çünkü değişen dönemlerde farklı ölçülerde olsa da, iktidarlar sadece kaynak aktardıkları kesimlere değil, ülkenin tümüne de ekonomide başarılı olmak için ne yapılması gerektiğini gösteriyorlar. Bu uygulamalar ekonominin oyuncularına başarılı olmak istiyorsanız, sanayileşmeyi, araştırmayı, teknolojiyi, verimliliği unutun, iktidara yakın olmaya bakın mesajını veriyor.

1950'lerden günümüze çok partili döneme bakıldığında, iktisat

politikalarının ve yatırımların kalitesi açısından değişik dönemlerde farklı ölçülerde olsa da sık sık aynı sorunu yaşadık. Bir süre sonra denildi ki, esas sorun iktisadi modelde, içe kapalı iktisadi modelimiz var. Bu model değişince, sorunlar da aşılabilecek. Oysa öyle olmadı. 1980 öncesindeki bazı sorunlarımız, özellikle demokrasiyle ve siyasetin ekonomiyi etkilemesiyle ilgili yazılı olmayan kuralları, 1980 yılında iktisadi modelin değişmesinden sonra da devam etti.

Son dönem ise önceki dönemlerde de örneklerini gördüğümüz özelliklerin tavan yaptığı bir dönem oldu. Otoriter bir siyasi rejim kuruldu. Yargı ve diğer kurumlar tek kişiye bağlandı. Hukuk devleti tümüyle ortadan kalktı ve medya denetim altına alındı, tek sesli hale getirildi.

Ama otoriter rejimler iktisadi gelişme yolunda daha başarılı olamıyor. Türkiye'deki otoriter rejim de ekonomi yönetiminde başarılı olmadı. Son dönemin siyasi gelişmelerinin ekonomik sonuçlarını hep birlikte yaşıyoruz. Tek kişiye bağlanan siyasi rejim ve rafa kaldırılan hukuk devleti ekonomide müthiş bir güvensizlik yarattı. Medyada sık sık yabancı yatırımcıların

Sadece kişi başına gelir ölçütüyle bakmak gerekmiyor, bunların yanına eğitim, sağlık, gelir dağılımını koyabiliriz, çevre üzerinden de düşünebiliriz. Örneğin geçtiğimiz 70 yılda sanayileşme ve ileri teknolojiler kullanımı zayıf kaldı.

güvensizliğinden söz ediliyor. Oysa esas güvensizlik ülke içinde oldu. Türkiye’de özel yatırımların bileşimine ve düzeyine baktığımızda, bu yönetime olan güvensizliği görülebiliyoruz. Yatırımların seviyesi düşük, teknoloji içeriği düşük, sanayileşme hep geriden geliyor. Son 30 yılda sanayinin milli gelir içerisindeki payı artık yükselmiyor, hatta geriliyor. Bugünlerde son yıllardaki faiz politikasının yanlış olduğunu söylüyoruz

ama bu işin çok daha öncesi var. Uzun bir süredir izlenen politikaların müthiş bir güvensizlik yarattığını ve iktisadi gelişmenin önünü tıkadığını unutmayalım.

İktisadi sonuçlar açısından geline nokta sanayileşmesi zayıflayan, düşük teknolojili, düşük verimlilikle çalışan bir ülke ekonomisi oluştu. Burada devletin ekonomideki yeri hakkında da gözlemde bulunmak isterim. Devlet müdahaleciliğinin, Türkiye gibi sanayileşmeye geç başlayan ve sanayileşme sürecini geriden izleyen ülkeler için çok kritik önemi var. Dünyadaki tüm deneyimler gösteriyor ki devlet müdahaleciliği, devletin desteği olmadan başarılı sanayileşmek mümkün değil. Ancak bizim ülkemizde devlet müdahaleciliği, biraz önce değindiğim nedenlerle, siyasetin o yazılı olmayan kurallarının da etkisiyle, sanayileşme ve iktisadi gelişme yolunda artık verimli ve başarılı değil. Bugün geline nokta Türkiye’de devleti iktisadi gelişme açısından zayıf ve yetersiz bir devlet olarak görmek gerekir. Çünkü bu devlet elindeki kaynakları sanayileşme, daha ileri teknolojiler ve daha verimli üretim yönünde kullanamıyor.

Bugün belki de yeni bir dönemin eşliğindeyiz. Türkiye önümüzdeki dönemde iktisadi gelişme yolunda

Eğitim, araştırma ve teknoloji alanındaki zayıflıklarımız Türkiye’nin uzun vadeli iktisadi gelişmesini olumsuz etkilemeye devam ediyor. Eğitim, araştırma ve teknoloji konularında başarı ancak uzun vadeli bir yaklaşımla mümkün olabilir.

yakın geçmişindeki alışkanlıklarıyla mı yürümeye devam edecek, yoksa siyaset ve iktisadi gelişme süreci, yakın geçmişimizden çıkarılacak derslerle, daha farklı mı olacak? Eğer siyasi rejimimiz, demokrasimiz, sağlam temellere kavuşmazsa, 21. yüzyılda iktisadi gelişme sürecinde bugüne kadar olduğundan daha başarılı olmamız mümkün gözüküyor.

Gerçekçi olmak gerekir. Eğer yaşamakta olduğumuz sorunların hiç olmazsa bir bölümünün kökenleri tarihteyse, bu sorunları aşmak, demokrasimizi güçlendirmek yahut güçlü bir demokrasi kurmak kolay olmayacaktır. Ama tarihteki sürekliliklerin kader olmadığını da hatırlayalım. Eğer önümüzdeki dönemde demokrasimizi daha sağlam temellere oturtabilirsek, ve siyasetin ekonomiyi etkileme kanalları daha sağlıklı gelişirse ekonomi de mutlaka bundan olumlu etkilenecektir.

21. yüzyılda Türkiye ekonomisinin daha sağlıklı bir patikaya girebilmesi için bu yola çıkmak, bazı düzenlemeler yapmak, sonra da bunların arkasında durmak gerekecek. Umalım ki önümüzdeki dönemde Türkiye’nin önünde hem siyasi rejim ve demokrasi hem de iktisadi gelişme açısından yeni bir fırsat oluşur, yeni bir sayfa açılır. Son dönemden çıkarılacak derslerin de yardımıyla, geniş bir siyasal mutabakat ve daha farklı bir siyaset anlayışı ile daha güçlü siyasal kurumlar oluşturulur, sağlam bir hukuk devleti ve demokrasi anlayışı yerleşir. Yine umarız ki ileride siyasi koşullar daha elverişli olduğunda, emeğe, eğitime ve araştırmaya daha fazla önem veren, daha ileri teknolojiler kullanan ve daha yüksek verimlilikle üreten, gelirlerin daha eşit paylaşıldığı, çevreye daha saygılı bir ekonomi kurmak mümkün olur.

Türkiye’nin son 70 yılına, çok partili döneme baktığınızda hukuk devleti olma yolunda sicilimiz güçlü değil. Son dönemde ise hukuk devleti olma özelliğimizi iyice yitirdik.

DÜNYA EKONOMİSİ VE TÜRKİYE

Moderatör: Sezin Öney

Burada olmak gerçekten çok güzel, çünkü yıllarca siyaset bilimi çalışmış bir insan olarak yıllardır makalelerini okuduğum, konferanslarda dinlediğim kişileri, hocalarımızı, Türkiye'nin tam da bu döneminde burada bir kez daha görüyor olmaktan çok mutluyum. Bana kalırsa bu hakikaten de sihirli bir ortam. Çünkü Türkiye'nin bu kadar beyin göçünü tartıştığımız, bu kadar yıpranmasını tartıştığımız, yaşadığımız bir dönemde, böyle bir etkinliğin yapıyor olması, böyle bir organizasyonun gerçekleşiyor olması çok umut verici. Sadece bizim için değil, gelecek nesiller için de bu çok önemli.

Bilsay Hoca'nın çok güzel belirttiği gibi geçmişte sadece konuşmuyoruz, aynı zamanda geleceği yaratıyoruz. Geleceği yaratmak zorundayız, bunu gelecek nesillere de borçluyuz. O yüzden bu organizasyonda emeği geçen herkese çok teşekkür ederim.

Tabi ki burada büyük bir miras var. Murtaza Çelikel'in ortaya koyduğu Ülke Politikaları Vakfı'nın, bireylerin aslında Cumhuriyet Döneminin başından beri çok büyük emekleri var. Ayşe Çelikel Danışoğlu, kendisi aynı zamanda bir iktisatçı ve bugünün çok önemli konusu olan eşitsizlik üzerine çalışan kadın akademisyen. Aysel Çelikel'de bir kadın bakanımız olarak bu bahsettiğimiz Cumhuriyet mirasının çok önemli isimlerinden bir tanesi.

Bu tür organizasyonların ne kadar meşakkatli olduğunu biliyorum. Konuşmacılarımızdan iki tanesi Covid

salgını sebebiyle maalesef aramızda olmayacak. Geçen forumun açılış moderatörlüğünü yapan İstanbul Milletvekili Yunus Emre'nin söylediği bir şey var: "Ülkemizin geleceğine umutla bakabiliriz." Bu bir yılda henüz bu umutla bakmayı gerçekleştiremedik ama tam da şimdi bunu yapmak ve Bilsay Hoca'nın bahsettiği 21. yüzyılı yakalamak işini yapmak durumundayız.

Konuşmacılarımızı davet ediyorum, ben de onlar arasında olacağım. Sayın Evren Balta ve Sayın Fikret Adaman. Bu oturumun diğer konuşmacıları olan Sayın Ahmet İnsel ve Sayın Ziya Öniş Covid salgını nedeniyle maalesef aramızda olamayacaklar. Kendilerine geçmiş olsun diliyorum. Keşke burada olabilselerdi. Ancak gelecek senelerde eminim bu etkinlikler artarak devam edecek ve entelektüel açıdan Türkiye'nin çok daha heyecanlı bir dönemine gireceğiz ve onları da mutlaka dinliyor olacağız.

Şimdi sözü önce Sayın Evren Balta'ya vermek istiyorum. Çünkü önce kadınlarla başlayalım ve umarım bundan sonra da kadınların sesinin çok daha fazla çıktığı bir Türkiye olur. Sayın Evren, aslında tanıtmaya ihtiyacı olmayan, müthiş bir geçmişi olan bir akademisyen. Kendisi, Özyeğin Üniversitesi'nde öğretim üyesi ve İstanbul Sabancı Politikalar Merkezi'nde araştırmacı.

Sayın Evren'den özellikle uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi perspektifini dinleyeceğiz.

KÜRESEL EKONOMİK SİSTEMİN İKİ TEMEL SORUNU: GÜVENLİK VE FIRSAT EŞİTLİĞİ

Prof. Dr. Evren Balta

Özyeğin Üniversitesi

Herkese merhaba. Bugün burada sizinle birlikte olduğum için hem çok mutluyum, hem de çok onur duydum. Bu hoş ve geleceğe umutla bakmamızı arzulayan konuşmalarla açılan bir araya gelişin ilk konuşmasını yapıyor olmak benim için gerçekten büyük bir onur. Ayrıca bu konferansı organize edenleri, düşünenleri, arkasındaki emeği ben de saygıyla selamlıyorum.

Benden ilk oturuma uygun olarak, küresel ekonomik sistemin siyasal, toplumsal dinamikleri üzerine konuşmam istendi. Ben de bu konu üzerine çalışırken, çok sevdiğim bir kitaptan bir alıntıya denk geldim, onunla başlamak istiyorum. Aslında

çok benzersiz bir durumun, çok benzersiz bir dönemin içinden geçiyoruz. Türkiye’yi 1923 yılında İktisat Kongresi’yle kuran, Bilsay Kuruç hocanın söylediği gibi yeni bir ekonomik sistem kuran 20. yüzyılın bütün temel ekonomik dinamiklerinin ve aynı zamanda ona eşlik eden siyasal ve toplumsal dinamiklerinin, küresel çapta yeniden kurulduğu bir dönemden geçiyoruz. Bence o dönemi çok güzel anlatan Bruno Latour’un “Rota” adında, ‘Yeni Dünyada Siyasal Yönümüzü Nasıl Bulmalıyız?’ alt başlıklı kitabından küçük bir şey okumak istiyorum.

Bruno Latour şöyle diyor; “Şu anki durumun çarpıcı yanı, içinde bulunduğumuz durumu ve

çıkarlarımızı tam olarak tanımlayamadığımız için büyük ölçüde yolunu şaşırmış ve yitik hissediyor olmamız. Hareket edenlerin hareket etmeyenler gibi, göç edenlerin yerlerinde kalanlar gibi, köklü olduklarını söyleyenlerin kendilerini yabancı hissedener gibi olması. Ayaklarının altında kalıcı ve üstünde yaşanabilir bir zemin yokmuşçasına gibi, sanki her zaman bir yerlere sığınmak zorunda kalıyormuşçasına gibi.”

Ne diyor Bruno Latour burada? Bu hissettiğimiz köksüzlük duygusu, sığınma duygusu, köklü olduğumuzda bile bir yerlere ait olamama hissinin temel dinamikleri ne? Siyasal-toplumsal dinamiklerden bahsederken, bütün dünyada eş zamanlı olarak beliren ama her ülkenin de kendine özgü dinamiklere sahip olduğu ve kuşkusuz gün boyunca Türkiye’ye özgü dinamiklerin ne olduğunu da konuşacağımız bu küresel ekonomik krizin, siyasal ve toplumsal parçalarını sizinle paylaşmak istedim.

Aslında bizim iki temel arzumuz var. Tek tek insanlar olarak Hindistan’dan Çin’e kadar dünyanın neresinde yaşıyor olursak olalım, güvenlik istiyoruz, güvende olmak istiyoruz. Bir tür dış saldırılardan korunma güvenliğinden bahsetmiyorum. Yarın yaşamaya devam edebilme güvenliğinden bahsediyorum. Bir tür iktisadi güvenlik

istiyoruz, bir de fırsat istiyoruz. Bu ikisini her zaman bir arada düşünmek gerekiyor. Yani iktisadi sistemler bizi nasıl bir güvenlik içerisinde sarmalıyor; işsiz kaldığımızda bize iş buluyor mu, hastalandığımızda ya da ailemizden biri hastalandığında bakıyor mu, bize ve çocuklarımıza nasıl bir fırsat sunuyor, nasıl bir gelecek sunuyor? Bizden sadece bugün burada olduğumuz yerde kalmamızı mı istiyor, yoksa geleceğe dair bize bir umut veriyor mu? Yani önümüzdeki yolu açıp, “Bu yol açık, sen bu yoldan devam edebilirsin,” diyor mu?

Geleneksel ve tarihsel olarak insanın bu iki temel arzusu güvenlik ve fırsatı sağlayan üç temel mekanizmamız var. Bunları öğleden sonraki oturma-ruhlarda sosyal politikayla ilgilenen akademisyen arkadaşlar çok daha güzel anlatacaklar. Bu üç temel ayak aile, devlet ve piyasadır. Şimdi bu üç temel mekanizmaya ne oluyor? Neden kendimizi köksüz ve her şeyin dışında hissediyoruz?

Bir kere aile sosyolojik ve siyasal olarak temelden değişiyor. Uzun uzun anlatmaya-çağım, buna kadınların iş gücüne girmesiyle birlikte bakım emeğinin değişmesini ekleyebilirsiniz, nüfusun yaşlanmasıyla birlikte yaşlılara bakımın zorlaşmış olmasını ve kadınların ücretsiz, adil olmayan bir şekilde bakım emeğinden yararlanılması durumunun sona ermesiyle, bu

Türkiye’yi 1923 yılında İktisat Kongresi’yle kuran, Bilsay Kuruç hocanın söylediği gibi yeni bir ekonomik sistem kuran 20. yüzyılın bütün temel ekonomik dinamiklerinin ve aynı zamanda ona eşlik eden siyasal ve toplumsal dinamiklerinin, küresel çapta yeniden kurulduğu bir dönemden geçiyoruz.

tarz bakımların kimlere devredileceğinin belli olmamasını ekleyebilirsiniz. Buna dair pek çok şey ekleyebileceğiniz gibi boşanma oranlarının artmasını, ailelerin artık kalıcı olmaması gibi aslında ilerici olarak görebileceğimiz bir sürü şeyin aile üzerinden kurduğumuz güvenlik ve fırsat mekanizmalarını radikal olarak değiştirdiğini söylemek gerekiyor.

İkincisi devlettir; bu mekanizmaların yeniden dağıtımını, güvenlik ve fırsatı sağlayan refah devletidir. O da küresel düzeyde, Bilsay Hoca'nın bahsettiği gibi, sermayenin sınırlandırılması arzusunun ve güçleşmesine paralel olarak, ulus devletlerin vergilendirme kapasitesinin düşmesi, ki mesela buna bir talep eklediğiniz zaman, muhakkak ulusal olmayan küresel vergilendirme sistemleri konusunda bir küresel çabayı da eklemeniz gerekir. Biraz önce söylediğim gibi yaşanan nüfusun refah devleti üzerindeki baskısını

Siyasal-toplumsal dinamiklerden bahsederken, bütün dünyada eş zamanlı olarak beliren ama her ülkenin de kendine özgü dinamiklere sahip olduğu ve kuşkusuz gün boyunca Türkiye'ye özgü dinamiklerin ne olduğunu da konuşacağımız bu küresel ekonomik krizin, siyasal ve toplumsal parçalarını sizinle paylaşmak istedim.

ekleyebilirsiniz. Dünyanın her yerinde bu eş zamanlı oluyor. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte sağlığın pahalılaşmasını ekleyebilirsiniz. Pek çok eğilimi ekleyebilirsiniz. Özelleşirmeyi, neo-liberal politikaları, bilinçli siyasal tercihleri ekleyebilirsiniz. Sonuç olarak devletin güvenlik ve fırsat sağlama mekanizmasının ya da kapasitesinin son otuz yılda çok ciddi bir biçimde azaldığına tanık olduk.

Üçüncüsü de piyasadır. Piyasanın da ne kadar büyük bir eşitsizlikle karşı karşıya olduğunu biliyoruz.

Dünyanın her yerinde artan bir eşitsizlik ve bu eşitsizlik iş alanlarının daralması, yeni teknolojiler, esnek işlere geçmek, eğitim fırsatlarının değişmesi gibi nedenlerle piyasanın adil ve açık, fırsat ve güvenlik sağlayan dağılımları değişiyor.

Aslında bu üç mekanizma her ülkede insanlara farklı bir güvenlik ve fırsat sağlamış. Burada Türkiye'nin de kendine özgünlükleri var, eminim onu

da öğlen oturumundan sonra konuşacağız. Ancak demin söylediğim gibi birazcık hem siyasi faktörlerin etkisiyle hem de sosyolojik değişimlerin etkisiyle bu üç mekanizma bütün dünyada dağılıyor. Peki, dünyada bu dağılıma nasıl bir yanıt var?

Bir tanesi küresel düzeyde ya da daha siyasal düzeyde söyleyeyim. Kapitalizm artık 20. yüzyılın bir temel siyasal sistemi olarak bütün bunları karşılamakta aslında tek başına. Ancak küresel düzeyde temel mesele, otoriter kapitalizm ve demokratik kapitalizm arasında ilerliyor. Otoriter kapitalizmin tipik örneğine Çin diyebilirsiniz ama onu bir izleniç olarak birden ona kadar numaralandırırsanız arada da birçok ülke var. Türkiye'yi otoriter kapitalizme daha yakın bir örnek olarak görebilirsiniz. Popülist hareketlerin ve popülist siyasal elitlerin yükseldiği Hindistan, Brezilya gibi ülkeleri yine otoriter kapitalizme yakınlaşan ülkeler olarak görebilirsiniz.

Dünyanın her yerinde artan bir eşitsizlik ve bu eşitsizlik iş alanlarının daralması, yeni teknolojiler, esnek işlere geçmek, eğitim fırsatlarının değişmesi gibi nedenlerle piyasanın adil ve açık, fırsat ve güvenlik sağlayan dağılımları değişiyor.

Bunlar temel olarak emek hareketlerinin bastırılması konusunda bir tür uzlaşma üzerinden ilerliyorlar. Diyorlar ki; "Size bir takım ekonomik büyüme vereceğiz, gelir dağılımında orta sınıfların gelir paylaşımını arttıracacağız." Nitekim dünyanın hemen her yerinde bu ülkelerle birlikte biraz genişleyen orta sınıflar görüyorsunuz. Ancak bu otoriter kapitalizmde aynı zamanda büyük yolsuzluklar, devlet tarafından gelirin ele geçirilmesi gibi yine dünyanın her tarafından bu modelin içerisinde bulunan faktörler var.

Bu model şu an bir krizde, bu modelin kendisi de bir krizde.

Ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek ihtimali giderek azalıyor ve özellikle aşağıdan gelen muhalif hareketleri, işçi sınıfı hareketlerini, küçülen, daralan orta sınıfları tutma ihtimali yine küresel düzeyde giderek azalıyor.

İkincisi demokratik kapitalizm. 20. yüzyıl boyunca Avrupa'nın temel olarak örnek olduğu demokratik

kapitalizmde ise hem aile, hem devlet, hem piyasa üzerinden gelirin yeniden bölüşümü, güvenlik ve fırsat eşitliğini sağlama konusunda krizde. Demokratik kapitalizm kendi içerisinde yeni tip modellerin ne olması gerektiği konusunda ciddi bir tartışma içerisinde. Demokrasinin de var olmaya devam edebilmesi için bu temel ihtiyaçların, güvende olabilme ve fırsat ihtiyacının bir şekilde yeniden düzenlenmesi gerekiyor. Yani Avrupa ya da Batı artık bütün dünyaya kendi siyasal sistemini dayatamasa bile, otoriter kapitalizme karşı, bir model üzerinden üstünde yaşanabilir bir toprağa kavuşmanın ne demek olduğuna dair uzlaşmanın ne olduğunu tartışıyor.

Bu tartışmanın temelinde insan güvenliğinin, iktisadi güvenliğin yeniden nasıl örgütlenmesi meselesi var. Burada temel gelirden, vergilendirmenin üzerinden, işsizlik sigortasından sağlık haklarına kadar genişlemiş refah

devleti mekanizmaları aynı zamanda bakım hizmetlerinin genişlemesine dair yeni tipte pek çok tartışmayı içeriyor. Sayın Subaşı'nın bahsettiği eğitim, fırsat konusunda en temel bileşen olarak yine tartışmanın içerisinde.

Yeni tipte ve herkese açık kaliteli bir eğitimin, aslında fırsatın en temel parçalarından birisi olduğunu söylemek mümkün. Dolayısıyla küresel düzeyde, örneğin Biden yönetiminin ya da Avrupa

Birliği'nin Yeni Yeşil Uzlaşma dediği ama içerisinde henüz doldurulmaya başlanmadığı, çöken toplumsal sözleşmemize yönelik yeni tipte bir uzlaşmanın ortaya çıkıp çıkamayacağını konuşuyoruz. Bu konuşma devam edecek ve Türkiye'deki sosyal demokrat partiler de, sol partiler de bu uzlaşmanın, bu konuşmanın, bu genişleyen refah devleti haklarının, genişleyen ve yenilenen toplumsal sözleşmenin ne tipte parçası olduklarını yeniden düşünmek zorundalar.

Türkiye'yi otoriter kapitalizme daha yakın bir örnek olarak görebilirsiniz. Popülist hareketlerin ve popülist siyasal elitlerin yükseldiği Hindistan, Brezilya gibi ülkeleri yine otoriter kapitalizme yaklaşan ülkeler olarak görebilirsiniz.

Şunu söyleyerek bitireyim, buna insanlar; köksüz hissetme, güvensiz hissetme, hep tedirgin hissetme haline birtakım stratejilerle bireysel düzeyde hareket ederek yanıt veriyorlar artık. Yine Doğan Subaşı'nın söylediği gibi 'göç' bunun en önemli bileşenlerinden birisi ve iklim kriziyle birlikte bizimle olmaya devam edecek.

İki tipte göç var. Bir tanesi sermayenin göçü ama artık sermayeyi sadece para olarak anlamamız lazım. Sermaye aynı zamanda artık yetenek, kültürel, sosyal sermaye gibi genişletmemiz gereken bir sermaye biçimi. Bu harekete bütün dünya kapılarını açtı ve büyük bir yarış var. Vatandaşlık artık 20. yüzyıl gibi değil. Bütün devletlerin ulusal sistemlerine bakın -ki Türkiye de bu sistemi değiştirmiştir-, parası olana çok kolay vatandaşlık verebileceği, yeteneği olanların çok kolay vatandaşlık alabileceği sistemler kurmuş durumda. Bu ülkeler çekiciliklerini temel olarak bu kültürel sermayeye, iktisadi sermayeye sağladığı demokratik avantajlar üzerinden kuruyorlar. Yine bu konuda bir sürü çalışma var, insanlar hukuk devletinde yaşamak istiyorlar. İmkan, fırsat ve güvenlik istiyorlar. Bunun daha fazla olduğu ülkelere gidiyorlar ve otoriter kapitalizmden demokratik kapitalizme doğru büyük bir göç var.

İkinci tip göç en aşağıda kalanların göçü. Ona dair de şunu söylemek istiyorum. Yine Doğan Subaşı çok güzel bir biçimde altını çizdi. Bu göç iktisadi jeopolitik eşitsizlik devam ettiği sürece durmayacak ve yine bütün araştırmaların gösterdiği "sizin nerede doğduğunuz yüzde 70 oranında nasıl bir yaşam sürecinizi belirliyor". Yani artık hangi ailede doğduğunuz değil, hangi ülkede doğduğunuz önemli olan. Dolayısıyla bu ülkeler arasındaki eşitsizlikleri kaldırmak için, örneğin küresel vatandaşlık vergisi, yani daha

Avrupa'nın temel olarak örnek olduğu demokratik kapitalizmde ise hem aile, hem devlet, hem piyasa üzerinden gelirin yeniden bölüşümü, güvenlik ve fırsat eşitliğini sağlama konusunda krizde.

iyi, gelir düzeyi yüksek ülkelerde doğanların gelirlerinin çok ufak bir kısmının daha yoksul ülke vatandaşlarına aktarılması gerekirken o göç sarmalının içerisinde çıkılabilsin.

Bireysel düzeyde de bu mobilitenin varlığını kabul edip, aslında göçle uyumlu sosyal politikaların nasıl olacağını belirlemek gerekir. Küresel bir mesele haline gelen yani herkesin kendi çıkarını maksimize ettiğinde bu durum, toplanıp büyük bir küresel sorun haline geliyor. Burada sorunu tırnak içerisinde kullanıyorum. Bunun nasıl çözüleceğini yine kolektif bir biçimde düşünmeliyiz.

Ben dünyayı fikirlerin değiştirdiğine inanan birisiyim. Sadece fikirlerin değil, aynı zamanda mücadelenin de. Ancak insanların mücadele edebilmesi için umuda ve fikre ihtiyacı var, bir şeyin arkasından gitmeye ihtiyacı var. Dolayısıyla bu tarz toplantıların, birlikte arkasından gidebileceğimiz fikirleri oluştururken bize öncülük ettiğini, bir kolektif mücadelenin parçası haline gelmemizi sağladığını, bir kolektif kimlik yarattığını düşünüyorum. Bu kolektif kimliğin ne olduğuna dair dünyayı yeniden keşfedecek değiliz.

Çok fazla şey konuşuldu ve konuşuluyor. Bu en temel sorunları; güvenlik ihtiyacımız ve bizden sonrakilere kapıların açık olmasını, o otobanın, fırsatların açık olmasını ve sadece ulusal değil, küresel düzeyde de eşitsizliği

mesele haline getirerek yapabileceğimizi düşünüyorum. Bu konuda hem ulusal hem küresel düzeyde birçok ortağımız olduğunu düşünüyorum. Yeni bir yüzyılın eşliğindeyiz ve bu gireceğimiz yüzyıla dair ne kadar felaket senaryosu yazılıyor olsa da -ki o felaket senaryolarından bir tanesini Fikret Hoca anlatacak-, ben umutluyum.

Teşekkür ederim.

Ben dünyayı fikirlerin değiştirdiğine inanan birisiyim. Sadece fikirlerin değil, aynı zamanda mücadelenin de. Ancak insanların mücadele edebilmesi için umuda ve fikre ihtiyacı var, bir şeyin arkasından gitmeye ihtiyacı var.

KATILIMCI SORULARI

Katılımcı/Gizem Cevahir: Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler mezunuyum. Ekolojik dengenin bozulmasının şu anda dünyanın en büyük sorunu olduğunu düşünüyorum. Hem kalkınmadan bahsediyoruz, büyümeden bahsediyoruz, bir yandan da ekolojik dengenin bozulmasından bahsediyoruz. Hani bir taşla iki kuş vurmak misali. Mesela plastik atıkları dünyaya zarar vermeden nasıl yok edeceğiz gibi keşifler bulsa Türkiye, aynı zamanda hem ekolojik dengeye katkı sağlamış hem de büyümeye katkı sağlamış oluruz gibi düşünülemez mi? Yani dünyaya katkı sağlayacak biçimde bir büyüme misyon edinilse. Mesela maden çıkarmaktan ziyade biz dünyada plastik atıkları nasıl yok ederiz, bunu keşfedelim ya da insanlığa nasıl bir katkıda bulunabiliriz, bunu keşfedelim. Maden, petrol gibi şeyler yerine mesela Boğaziçi Üniversitesi öğrencileri nasıl bir keşif yapabilirler?

Prof. Dr. Evren Balta: Aslında şu büyüme perspektifine dair bu oturumda biraz daha “degrowth”

büyümekten vazgeçmeliyiz perspektifi savunuldu. Ancak bir de daha sürdürülebilir kalkınma, büyümenin temel insan bileşeni ya da ekonomik faaliyetin temel bileşeni olmaktan vazgeçildiği ama yine de bir tür genişlemenin ve ihtiyaçların dönüşümünün mümkün olduğu gibi başka başka perspektifleri de konuşabilmeliyiz, diye düşünüyorum. Bunu söylememin temel sebebi benim yaptığım sunumun biraz daha ekonomik büyümekten tamamen vazgeçmeliyiz yerine ekonomik büyümeyi başka şekilde nasıl düşünebiliriz? Yani piyasanın büyümesi, piyasanın genişlemesinden daha ziyade aslında büyümenin kendisini insan odaklı ve çevre odaklı, dünyayla insanın karşılıklı etkileşimini yeniden kurgulayan düzeyde, yeniden düşünmemiz mümkün mü? Bunun üzerinden nasıl bir çerçeve kurarız gibi ifade etmeye çalışmıştım.

“Ne yapmalıyız?” sorusu her zaman en zor sorudur. Biraz bunu da konuşmamda hem iki alan hem de onunla etkileşim içerisinde bulunan üç

alan dediğim faktörler üzerinden açıklamıştım. Onu isterseniz yeniden söyleyeyim. Bir kere 21. yüzyılı kurmak isteyen her siyasal perspektifin/hareketin izleyeceği yol, dünyanın devamına dair, bu hayatın devamına dair bir gü-ven politikası içermek zorunda. Ve hangi tür fırsatlarla karşı karşıya olacaklarını bir biçimde açıklamak ve bunun mekanizmalarını ortaya koymak zorunda.

İkinci temel şeylerden birisi bu mekanizmaları ortaya koyarken karşı karşıya olduğumuz bu üç büyük kriz nedeniyle, -bu üç krizin ne olduğunun yeniden altını çizmek gerekirse ekolojik kriz, siyasal

kurumların yönetim krizi, dağıtım ve bölüşüm krizi-, bunların hiçbirinin çözümü artık ulusal de-ğil. Dolayısıyla bizim her ulusal mekanizmamızın

aynı zamanda bir küresel mekanizmayla ya da bir küresel diyalogla, bir küresel iliş-kiyle düzenlenmesi gerekiyor. “Ne ya-pabiliriz?” sorusunun da her zaman ulusal olduğu kadar küresel yanıtlar da içermesi gerekiyor.

Biliyoruz ki ekolojik krizin zaten ulusal bir çözümü yok. ama yine bakıyoruz ki Avrupa Birliği’nden tutun Batı’ya kadar bunu bir tür küçük kulüpler ya-ratarak çözmek eğilimi çok hakim. Ona yönelik ne diyeceğimiz, bu sorunun

Plastik atıkları dünyaya zarar vermeden nasıl yok edeceğiz gibi keşifler bulsa Türkiye, aynı zamanda hem ekolojik dengeye katkı sağlamış hem de büyümeye katkı sağlamış oluruz gibi düşünülemez mi?

çözümünü nasıl küreselleştireceğimiz çok önemli. Bir tanesi servet dağılımı, bölüşüm krizi; onu zaten hepimiz ifade ettik. Bu gelir dağılımı krizini sadece ulusal olarak çözmek artık mümkün değil. Çünkü hangi ülkede doğduğunuz dünya gelirinden ne kadar pay aldığınızı belirliyor. Dolayısıyla bizim küresel düzeyde bölüşüme dair çözümler önermemiz gerekiyor, ki buna dair fikirler var. Ancak bu fikirler popüler fikirler değil, naif olarak gözüken fikirler; mesela küresel vatandaşlık vergisi gibi. Bütün bunları küresel olarak konuşmamız gerekiyor.

Yönetişim krizini en iyi Covid salgınıyla gördük, ki bu ekolojik krizle de bağlantılı. Büyük bir küresel felaket karşısında ulusal değil, her zaman küresel düzeyde yönetim mekanizmalarının oluşturacağı çözümlere ihtiyacımız var. Bunları izleyen, takip eden, karar veren mekanizmalara ihtiyacımız var. Dolayısıyla karşı karşıya kaldığımız temel krizlerin, bu üçlü krizin çözümünün yerel-ulusal ayakları var, kentlerle ilgili ayakları var. Ancak en eksik olan yanlarından birisi, ekolojik kriz konusunda çok şey konuşuldu ama hem yönetim, hem gelir bölüşümü, hem servetin küresel olarak

Bir kere 21. yüzyılı kurmak isteyen her siyasal perspektifin/hareketin izleyeceği yol, dünyanın devamına dair, bu hayatın devamına dair bir güven politikası içermek zorunda.

vergilendirilmesi gibi konularda çok eksiklerimiz var. Konuşmak bunun ilk adımlarından birisi, bunun etrafında somut talepler oluşturmak, burada taleplerin tek tek ne olduğunu saymayacağım ama böyle talepler var.

Küresel hareketin tartıştığı extinction-yok oluş isyanından tutun da, yeni refah devleti üzerine çalışan Post-Keynes vs. üzerine konuşulabilecek birçok yeni talep var. 21. yüzyıla ait yeni tahayyüller var. Bunların üzerinde konuşulabilir ama

bunların her zaman küresel ortaklarla konuşulması lazım. Bu ortakların kim olduğu bence belirsiz. Yani biz küresel düzeyde kiminle, neyi, nasıl konuşacağız? Mesela bir zamanlar demokrasinin çıpası olan Avrupa Birliği'yle Türkiye'nin demokratikleşmesini konuşmak mümkündü. Şimdi daha aşağıdan gelen bir dönüşümden, yeniden yapılanmadan bahsederken bunun ortakları kim olacak? Siyasal partilerle ilişkilenen ortaklar kim olacak, toplumsal hareketler birbirleriyle nasıl ilişkilenecek?.. Ben bu soruların çok önemli olduğunu düşünüyorum.

Katılımcı/Haluk Dural: Eski Devlet Planlama Teşkilatı uzmanlarındanız. Bilsay Hoca'mızla

beraber planlamaya gelip, beraber çıkanlardanım. Şimdi bu konuşmalarda ağırlık ekolojiye kaydı. Biz ilköğretimde tabiat dersi okuduğumuz zaman öğrendiğimiz bir şey vardı. Dünya’da 10 bin sene önce bir buz devri yaşanmıştı, kutuplar büyümüştü, Avrupa’nın ortasına kadar gelmişti. Hatta mamutlar kaçamadılar, Sibiry’a da tundralarda kaldılar. 10 bin sene önce dünyanın nüfusu yaklaşık 30 milyondur. O zaman belki ateş yeni yeni bulunmuştu ama sanayi yoktu, araba yoktu, hiçbir şey yoktu. “Peki, dünyayı kim ısıttı?” sorusunu sorgulamak lazım. Çünkü, dünyanın soğuması veya ısınması her 10 ile 11 bin senelik devresel bir harekettir ve dünyanın kendi eksen ve güneş etrafındaki hareketlerinden kaynaklanır.

Dünyada karalar toplam yüzölçümün üçte biri, üçte ikisiyse denizdir. Bundan 6-7 sene önce El Nino diye bir sıcak akımdan bahsediliyordu. Peki, o denizleri kim ısıtıyordu, yani çevreye verilen zararlardan dolayı mı denizler ısındı? Hayır. Okyanusların tabanındaki yarılmalardan, açık volkanlardan dolayı ısınıyordu. Dolayısıyla bugün iklim değişikliği dediğimizde elbette insanların katkısı var ama insanlar toplam karaların ancak yüzde 10’unda yaşıyorlar. Geri kalanları boş arazi.

Atmosferi karbonla en çok kim kirletiyor, diye baktığımızda yüzde 65’i 5 veya 6 tane gelişmiş kapitalist ülkelerin ürettiği bir kirliliktir. Koskoca Afrika kıtasının atmosferindeki karbon kirliliğindeki payı yüzde 1’dir. Dolayısıyla sorunun özü aslında kapitalist üretim ilişkilerinde yatar. Bu ilişkilerin temel dürtüsü ise kârdir. Yüksek kâr eden her kapitalist işletme daha da büyümeye kalkar, önce kendi ülkesindeki enerjiyi tüketir, hammaddeleri tüketir, bunca zengin

Yönetişim krizini en iyi Covid salgınıyla gördük, ki bu ekolojik krizle de bağlantılı. Büyük bir küresel felaket karşısında ulusal değil, her zaman küresel düzeyde yönetim mekanizmalarının oluşturacağı çözümlere ihtiyacımız var.

olan ülkelere satın almaya kalkar, almazsa o ülkelere iç karışıklık yaratır. ‘Demokrasi’ götürür oralara, götürdüğü ‘demokrasi’yle oralarda milyonlarca insanı öldürür, oranın bütün kaynaklarına el koyar, o kaynakları üretir, para basar, o parayı bize borç olarak verir. Bizim gibi çevre ülkelerinde iktidarlar bu paraları alırlar, aldıkları paralarla o ülkelerin atmosferi kirletecek şekilde ürettikleri arabaları ithal ederler. Dolayısıyla çevrim bu şekilde işliyor.

İşin özü batının yaratmış olduğu kapitalist üretim ilişkilerinde yatar. Esas vurgulanması gereken, bizim kendi içimizde yapacağımız tartışmalarla biz kendi topraklarımızı ne kadar ekolojik dengeyle gözeterek bir şeyler yapalım, demenin ötesinde esas mücadele edilmesi gereken dünya ölçeğinde bu vahşi kapitalist sistemdir.

Katılımcı: Şimdi bu kapitalist sistem, yenilenebilir enerji, sürdürülebilir kalkınma, yeşil dostu bir söylem üretiyor. Örnek veriyorum, Karbon Borsası meselesi vardı, sözde sera gazı salınımını azaltıyordu. Birçok kamu kurumu ve fabrikaların ‘ayak izimizi sıfırladık’ söylemi özellikle sera gazı salınımı noktasında hiçbir şey ifade etmiyor. En büyük petrol şirketleri yeşil reklamı yapıyorlar. Kapitalizmin sorunu örtmeye çalıştığı bir ortam söz konusu. Ben aslında bu yenilenebilir enerji ile ilgili bir soru yöneltmek istiyorum.

Petrol ya da karbon bazlı enerji kaynakları daha merkezi bazlı kontrol edilebilecek yerler, yani bir kuyudan ya da ocaktan çıkarılıyor. Bir şirketin ya da devletin onu kontrol etmesi daha kolay ama yenilenebilir enerji kaynaklarını daha geniş alanlarda kullanmanız gerekiyor. Mesela Çin Denizi’nde, Marmara Denizi boyutu kadar bir alana güneş panelleri yerleştirmişler. Yani çok geniş alanlar

21. yüzyıla ait yeni tahayyüller var. Bunların üzerinde konuşulabilir ama bunların her zaman küresel ortaklarla konuşulması lazım. Bu ortakların kim olduğu bence belirsiz.

gerektiren bir şey ve böyle bir özel mülkiyetin olmadığı da belli.

Siz güneş enerjisini, rüzgar enerjisini kullanmak istiyorsanız, bu daha çok kamusal mülkiyeti gerektirir. Benim merak ettiğim şey şu; Almanya 2021 yılında elektrik tüketiminin yenilenebilir enerjiden karşılama oranını yüzde 44'e çıkartmıştı. Bunu kapitalizm içerisinde sağlamaları çok olası değil, öyle görüyorum. Kapitalizmin böyle bir enerji tekelini kamuya terk etmesi bana çok olası gelmiyor. Nasıl bir çıkış yolu bulacağız? Biz şimdi paradigma değiştirsek bile bir şekilde enerji üretmeye devam edeceğiz. Yani hocamızın söylediği gibi, domatesi mevsiminde yesek bile enerji tüketmeye devam edeceğiz. Bu sistem nasıl olacak ya da öngördüğünüz başka bir şey varsa ne yapılabilir?

Katılımcı/Umut Erdoğan: Evren Hoca'ya şunu sormak istiyorum: Biliyorsunuz, küresel ve yerel anlamda devlet ya da dünya yöneticileri veya yönetim kademelerinde görev alan eğilimler genelde klasik ideolojik taraflaşmalar sonucunda

belirleniyor. Belli bir kesim oluyor, eğilimleri farklıdır, yönetim anlayış biçimleri farklıdır. Bunlar göreve geldiği zaman kendi eğilimlerine göre kendi politikalarını üretirler. Gelir veya sermaye dağılımı politikalarının iyileştirilmesini düşünürken, ideolojilerin de kendilerini tartıştırmayan boyutlarını, çerçevelerini ele aldığınızda -her gelen yönetimin kendi görev süresi içerisinde kendini tartıştırmayacak politikaları ortaya atmış olması gibi-, bahsettiğiniz o üç ayağı yorumlayacak nasıl bir ortam yaratacak? Yerelde ve küresel anlamda böyle bir sorunla karşı karşıya kaldığımız zaman, çözüm önerileri her dönemde aynı hassasiyetle ele alınabilecek mi?

Sorunun özü aslında kapitalist üretim ilişkilerinde yatar. Bu ilişkilerin temel dürtüsü ise kardır. Yüksek kar eden her kapitalist işletme daha da büyümeye kalkar, önce kendi ülkesindeki enerjiyi tüketir, hammaddeyi tüketir, bunca zengin olan ülkelerden satın almaya kalkar, alamazsa o ülkelerde iç karışıklık yaratır.

Katılımcı/Muharrem Baykara: Ekonomistim. Yapay zeka denilen bir gerçek var. Bir taraftan da genlerin yeniden kodlanması diye bir dönüşüm var. Yani genler yeniden kodlanacak, gelecekte dünyaya gelecek insanların IQ'su çok yükselecek. Böyle bir durumda bir taraftan yapay zeka çok hızlı bir şekilde gelişecek, bir taraftıyla da genlerin yeniden kodlanmasıyla da insan

zekası çok ciddi bir şekilde artacak. İleride, diyelim 50 yıl sonra, singularity probleminden korktuğumuz yapay zeka yani yapay zeka insan zekasını ele geçirecek ve insanlar yapay zekanın bir kölesi olacak. Yapay zeka ile genleri rötuşlanan insan zekası ileride bir yerde çarpıştığı zaman gelir dağılımı adaletsizliği ortadan kalkar mı?

Katılımcı/Eyşan Melek Orhan:

Güvenlik ve fırsat deyince, ömürlerini tamamlamış uluslararası kurumlar benim aklıma geliyor. Bu bağlamda düşündüğümüzde, tehditleri genellikle ulusal çözümler olarak değerlendiriyoruz ama küresel sorunlar böyle değil. Böyle bakınca da bu uluslararası kurumların da aslında güvenlik ihtiyacını, şeffaflığını yitirdiğini düşünüyoruz. Bu uluslararası kurumların, yani pandemi sürecinde işlevini ne oranda gerçekleştirdiği çok sorgulanan Dünya Sağlık Örgütü gibi kurumların şeffaflığını yitirdiğini ve belki amacından şaştağını gördük. Bu kurumların işlevlerinin iyileştirilebilir olduğunu düşünüyor musunuz?

Prof. Dr. Evren Balta: Şu sorudan başlayalım, seyircilerden birisi, burada bahsettiğimiz neredeyse evrensel olarak önemli meselelerin aslında parti politikalarıyla ne kadar ilişkili olabileceğini sordu. Kanaatimce ekolojik kriz olsun, başka pek çok normatif kriz olsun, bir partizanlık meselesi olmaktan çıkarıp normatif bir dönüşümün nesnesi haline getirebilmek lazım, bu tarz tartışmaların da bence en önemli sorunlarından bir tanesi bu. Çünkü başka türlü, hem fikirlerin hem çıkarların çatışması gibi temel bir unsur olmaya ve bu açıdan da kalıcılığı her zaman tehdit altında olan siyasal politikalarla ilerlemeye devam ediyor. Bu konuda ne yapılabilir?

Normatif dönüşüme dair tarihsel bir örnek vereyim. Bu seminerde tarihten çok konuştuk, köleliğin yasaklanması. Şimdi bu bize çok

Kapitalizmin böyle bir enerji tekeli kamuya terk etmesi bana çok olası gelmiyor. Nasıl bir çıkış yolu bulacağız?

normal ve çok doğal gelebilir. Zaten olması gerekendi gibi gelebilir ama eğer dönüp 17-18. yüzyıla bakarsanız aslında kapitalizmin ilk sermaye birikiminin temel yollarından birisi köle emeği ve Atlantik köle ticareti olmuştur. Mesela bunun nasıl değiştiğine, köle emeğinin nasıl yasaklandığına baktığımızda, hem aynı zamanda farklı sermaye tercihleri/çıkarları arasındaki bir çatışmaya baktığımızda -tıpkı şimdi ekolojik krizde

olduğu gibi-, fikirlerin değişmesini, yani insanın ya da kapitalizmin başka bir insanı sömürerek, onun elinden yaşam hakkını alarak devam etmesinin imkansız görüldüğü bir normatif dönüşümün gerçekleştiğini görürüz ve bunun altını çizmek gerekiyor.

Benzer şeyler dönüşüm, ekoloji ve diğer konularda da gerekiyor. Yani kapitalizmin 20. yüzyıldaki devamlılığının temel sebeplerinden bir tanesi, insanın doğayı, çevreyi, insan olmayan her şeyin içindeki varlığını sömürerek devam etmesiydi. Kendi sermaye birikimi ve genişlemesini böyle sağladı. Bu ilişkinin değişmesi gerekiyor ve bu ilişkinin normatif olarak bir tabu haline gelmesi gerekiyor. Bu kolay bir şey değil, bugünden yarına yapılacak bir şey de değil ama geldiğimiz nokta itibarıyla bir aciliyetle de karşı karşıyayız, çünkü zamanımız yok. Bunu dönüştürmek için bir zamana sahip değiliz.

Bu normatif tabunun oluşumunda şu an karşı-

mızda olan daha sistemik sorunlar var. Mesela Trump geldiğinde Paris İklim Anlaşması'ndan direkt çıktı. Bunun mümkün olmamasını nasıl sağlayacağız? Bu parti siyasetinin ulusal ve küresel düzeyde değişmesi anlamına geliyor. Ya da diyelim farklı gruplar, iklim krizi, ekolojik kriz gibi dönüşümlerden başka şekilde etkileniyor, dolayısıyla bu aslında bir bölüşüm krizi. Bu bölüşüm krizinde hangi gruplara, nasıl öncelik vereceğiz, onları

Yapay zeka ile genleri rötuşlanan insan zekası ileride bir yerde çarpıştığı zaman gelir dağılımı adaletsizliği ortadan kalkar mı?

bunu bozan olmaktan nasıl çıkaracağız? Bunun yerel ayakları var, ulusal ayakları var. Örneğin Rusya, küresel olarak bir bozucu, çünkü temel olarak gelir bölüşümündeki yeri doğal gaz, petrol gelirlerine dayanıyor ve bundan vazgeçmek istemiyor. İşte bu tarz ülkeler olmaya devam ettiği sürece o aciliyet sorununun çözümü yoktur.

Dolayısıyla bu bozucu grupları, bozucu ülkeleri, bozucu sektörleri nasıl bunun içine dahil edeceğiz, çünkü dahil etmeme gibi bir yolumuz yok. Bu tür soruların hepsi aslında yeni bir tür uzlaşmanın, küresel ve ulusal düzeyde bir uzlaşmanın aciliyetini işaret ediyor. Normatif bir değişimin aciliyetine işaret ediyor. Küresel olarak bazı şeylerin tabu olmasının, bazı şeylerin asla yapılamıyor olmasının gerekliliğine işaret ediyor. Bence önümüzdeki asıl sorunlardan birisi o tabu denen şeyin ne olduğunu bulup, bunun gerçekten somut bir şey olması lazım, bunu belirleyip oradan hareket etmeliyiz.

Yapay zeka ve gelir eşitsizliğine de benzer bir lensle bakabilirsiniz. Hiçbir teknoloji, hiçbir dönüşüm kendiliğinden eşitlik sağlayıcı değildir. Ne teknoloji, ne yapay zeka, hatta tam tersi bir şekilde yapay zekanın genişlemesi eşitsizlikleri arttırabilir. Örneğin yapay zekanın gelişmesi, sağlıkta yapay zekanın kullanılmaya başlamasıyla birlikte bazı insanların yaşamının, ömrünün ona erişim imkanı olduğu için uzaması anlamına geliyor olabilir. Yani ölümden de eşitliğimiz bozulabilir, pek çok şeyde eşitliğimiz bozulabilir, çünkü aslında tüm bunların hepsi gelir üzerinden, eşitsizlik üzerinden okunması gereken şeyler.

Dünya bu kadar değişirken, bu kadar fazla yeni imkan, teknoloji, inovasyon ortaya çıkarken, bu kadar

Hiçbir teknoloji, hiçbir dönüşüm kendiliğinden eşitlik sağlayıcı değildir. Ne teknoloji, ne yapay zeka, hatta tam tersi bir şekilde yapay zekanın genişlemesi eşitsizlikleri arttırabilir.

Dünya bu kadar değişirken, bu kadar fazla yeni imkan, teknoloji, inovasyon ortaya çıkarken, bu kadar fazla risk ve tehditle karşı karşıyayken, aslında temel şeylerden birisi her zaman o eşitlik sorununu, bütün teknolojik dönüşümlerin temel sorusu olarak sormak gerekir.

fazla risk ve tehditle karşı karşıyayken, aslında temel şeylerden birisi her zaman o eşitlik sorununu, bütün teknolojik dönüşümlerin temel sorusu olarak sormak, o dağılımdaki eşitlik sorununu temel soru olarak sormak gerekir.

Şunu da söyleyerek bitireyim. Bütün bu dönüşümlerde karşılaştığımız riskleri, ekolojik krizden tutun, bireysel hayatımızdaki risklere kadar; yani işsiz kalma riski, hastalanma riski ya da dünyanın yok olması riski gibi bu riskleri kolektif olarak karşılayacak güçlü, yeni yöntemler bulmak zorundayız. Bu risklerin ne olduğunu ve nasıl karşılanacağını, -sadece işverenin bunları karşılamadığı- ama kolektif olarak, küresel olarak nasıl karşılandığının konuşulduğu bir tür yeni tahayyüle ihtiyacımız var.

Ben bunun altını hep çiziyorum; bu tahayyül hep var. İşte vergi sisteminin dönüşümünden, ekolojik krizi nasıl engelleyebileceğimize dair yazılan, konuşulan çok şey var. Siyasi olan ise bunun hangisini yapacağımıza karar vermek, onun üzerinde uzlaşmak, bu yolda kiminle birlikte yürüyeceğimizi konuşmak ve bunu yeni bir uzlaşma haline getirebilmek beceresi. Geleceğimizi belirleyecek şeyin bu olduğunu düşünüyorum.

Moderatör Sezin Öney: Hakikaten çok hızla değişen bir dünyadayız ve bir anlamda Türkiye'nin yerinde saydığı, hatta geriye gittiği psikolojisi, algısı içerisindeyiz. Ve hiç birimizin çocukluğunun dünyası yok artık, olmayacak da. Bu aynı zamanda benim ve sizin için geçerli değil, 2000'lerde doğanların da çocukluğu hızla geride kalıyor. Dünya sorunlarıyla mücadele etmek zorunda kalıyorlar. Demek ki o zaman değiştirip, dönüştürmek lazım.

Yeni nesillerde çok ilginç bir şey var. Benim de bazı araştırmalarda Z kuşağı denilen kitleyle haşır neşir olma durumum oldu. Bu araştırmalarda görüyorum ki Cumhuriyetin ilk dönemlerine ciddi bir bakış ve orada bir şeyleri aramak için adeta içgüdüsel bir yönelim var. Mesela gençlerde Atatürkçülük, kendilerini tanımlamada ideolojik yaklaşım olarak karşımıza çıkıyor. Şimdi bu ne demek, benim burada diğer başka sorularla ve araştırmaların geneline bakarak algıladığım, aslında arzulanan şey muasır medeniyet seviyesine erişmek.

Aslında Cumhuriyetin başından beri o hedef orada hep durmuş ve arzulanmış. Şimdi o hedef önümüzde duruyorsa, demek ki ona ulaşmak mecburiyetindeyiz. Çünkü hem sınırların kapandığı hem de sorunların çok ortaklaştığı, küreselleştiği bir dünyadayız. Bunun ortasında yeni gerçekliklerimizi yaratmalı ve Türkiye'nin birçok ülkeye göre ciddi bir birikimi, mirası var, bundan da yararlanıyor olmak lazım. Herkese çok teşekkür ederim.

TÜRKİYE'DE EKONOMİK YAPI

Moderatör: **Prof. Dr. Gülay G. Şenesen**

Merhabalar, ben Ülke Politikaları Vakfı'na uzun zamandır özlediğimiz ortamı bize tekrar hazırladığı ve bir çatı sağladığı için teşekkür ediyorum. Konu odaklı bu forum dizileriyle bu ortaklaşmanın, ortak değerleri paylaşmanın daha da gelişeceği umudunu yeşerttiler bizde. Tabi ki bugünkü oturumu hazırlayan arkadaşların emeklerine de çok teşekkür ediyorum. Bugün ben bu salonda, sabahtan beri bir çok meslektaşımı, kendilerinden çok şey öğrendiğim hocalarımı gördüm. Ne kadar beslendiğimi ve o nedenle ne kadar özlediğimi fark ettim. Bu

Bu oturumdaysa, yine ortaklaştığımız önemli değerleri birlikte de ürettiğimiz meslektaşlarımızın sunuşları olacak. Ortaklaştığımız derken temel nokta şu, bizler olguları verilere dayanarak inceliyoruz. Bulgularımızı ona göre yorumluyoruz ve geriye yönelik politika önerilerimizin de hep bilgiye dayalı olmasına çaba gösteriyoruz.

oturumdaysa, yine ortaklaştığımız önemli değerleri birlikte de ürettiğimiz meslektaşlarımızın sunuşları olacak. Ortaklaştığımız derken temel nokta şu, bizler olguları verilere dayanarak inceliyoruz. Bulgularımızı ona göre yorumluyoruz ve geriye yönelik politika önerilerimizin de hep bilgiye dayalı olmasına çaba gösteriyoruz. O yüzden diğer oturumlardaki gibi bu oturumda da bu çalışmaların emeklerinin, ürünlerinin sunulacağı bir oturum olacak. İlginize şimdiden teşekkür ediyoruz. ODTÜ'den Halis Hoca'mızla başlayacağız, buyurun.

TARIMSAL YAPIDAKİ DÖNÜŞÜM VE TARIM POLİTİKALARI

Prof. Dr. A. Halis Akder

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Ülke Politikaları Vakfı'na daveti için teşekkür ediyor, foruma katılanları ve uzaktan izleyenleri saygıyla selamlıyorum.

Sunumumda genel tarımsal yapıdan çok tarımın ekonomik yapısından söz edip daha çok dönüşüm üzerinde duracağım. 'Tarımsal ekonomik yapıdaki dönüşüm'den anladığım; üretim, arz açısından işgücü, toprak, sermaye, teknoloji, iklim, talep açısından gelir, tüketici tercihleri, iç pazarda ve dış ticarete büyüme gibi yapı öğelerinin geri dönmeyecek biçimde değişmesi, tarım sektörünün evrimidir.

Yapıdaki dönüşümün arz boyutunu büyük ölçüde tarım sayımlarından izlemekteydik. Türkiye'de sonuncu Tarım Sayımı 2001 yılında yayınlanmıştır. Her on yılda tekrarlanması beklenen

sayımlarından 2010 ve 2020 tarım sayımları yapılmamıştır. Elbette, son yirmi yılın verilerine erişmemek tarımla ilgili her tartışma açısından büyük eksikliktir. Ancak tarım sayımları eksiksiz yapılmış olsaydı da tarımsal yapıya ilişkin istatistikler sorunlu ve eksiktir. On yılda bir tarımın fotoğrafını çekmek kadar bazı değişkenlerin daha yakından, sürekli izlenmesi gerekir. Örneğin tarımsal arazinin kiralanması son derece dinamik, kısa sürelerle değişiklik gösterebilmektedir ve son tahminlere göre tarım arazisinin %29'unu oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak tarıma katılan ve ayrılan işletmeler üzerine istatistiklerin daha kısa aralıklarla izlenmesinin politika oluşturma açısından önemli olduğu açıktır.

Tarımla ilgili bazı kurumsal eksiklikler de yapı üzerine sağlıklı bilgi toplamayı zorlaştırmaktadır. Bunun başında “tarımsal işletme” gelmektedir. Türkiye’de tarımsal işletmelerin tüzel kişiliği yoktur, şirketleşme çok düşük düzeydedir. Genellikle tarım arazisi tapusu, tapu sahipliği işletmeyle özdeş tutulmaktadır. Tapunun ailenin yaşlıları üzerinde olması ama toprağı işleyen gençlerin ve özelliklerinin kaydedilememesi, birkaç nesil miras işlemleri tamamlanmamış tapuların istatistiklere yansıtılış biçiminin yanıltıcı olması gibi sorunlar sürmektedir.

Sunmak istediğim **birinci dönüşüm** ‘yaşlanma ve kır kent nüfus yapısındaki değişimdir’. Kırsal alanlarda nüfus azalması ve yaşlanma iç içe geçmiş hem dünyada hem de Türkiye’de gözlemlenen bir dönüşümdür. Özellikle yaşlanma tarım açısından endişe ile dile getirilmektedir. Yaş dağılımındaki dönüşüm iki yönden ifade edilebilir. Kırsalda genç

Türkiye’de sonuncu Tarım Sayımı 2001 yılında yayınlanmıştır. Her on yılda tekrarlanması beklenen sayımlarından 2010 ve 2020 tarım sayımları yapılmamıştır. Elbette, son yirmi yılın verilerine erişememek tarımla ilgili her tartışma açısından büyük eksikliklerdir.

nüfus azalmaktadır. Sektördeki gençler tarımda kalmaya ya da sektör dışından tarıma katılmaya istekli değiller ve kırsal nüfus özellikle tarımda kalanların, çalışanların yaş ortalaması çok yükselmiştir. Türkiye genelinde ortanca yaş 2020 yılında otuz iki iken tarımda çalışanların ortalama yaşının elli beş civarına yükseldiği ileri sürülmektedir. Dünya genelinde gözlemlenen tarımsal nüfusun sayıca azalmasının ve yaşlanmasının başlıca nedeni, kırdan kente göçte yaşa göre seçicilik olması, yaşlıların kırdan kalmayı, gençlerin gitmeyi tercih etmesidir. Kentte yaşayanların, özellikle daha önce kırdan göçmüş olanların yaşlandıklarında, emekli olduklarında kıra geri dönmeleri de kırdaki yaşlı nüfus yoğunluğuna katkı yapmaktadır. Kırdan genç nüfusun azalması bölgelere ve zamana göre başka nedenlere de dayanıyor olabilir. Sağlıklı politika üretebilmek için daha detaylı araştırmalara gerek duyulacaktır.

Yaşlıların tarımda arzulanan verimliliği sağlayamayacağı, ileri teknolojileri kullanmayacağı gibi görüşler yüzeysel, kolaya kaçan eleştirilerdir. Gençleri tarıma çekmek için zaten uygulanan politikaların güçlendirilmesi yanında yaşlıların tarımı başarıyla sürdürebilmesini sağlayacak yeni politikalara da gereksinim vardır. Tarımın yaşlılıkta da başarıyla sürdürülebilir hale getirilmesi gençleri bu sektörde kalmaya ikna edecek en önemli nedenlerden biri olabilir.

Şimdi kırdaki yaşanan nüfus konusundan, kır-kent nüfus oranlarına geçebiliriz. TÜİK verilerine göre Türkiye’de Köy (Belde/Köyler) nüfus oranı 1935 yılında %76,5’ten 2020 yılında %6,8’ düşmüştür. Bu oranlar, nüfusun idari bölümlerine (köy, kaza, büyük-şehir) göre hesaplanmıştır. Düşüşün en önemli nedenleri demografik olmaktan çok ölçü alınan idari birimlerin tanımı ve kapsamlarındaki değişikliklerdir.

Artık ‘köy’, ‘köylü’ kavramlarının tartıştığımız çerçevede yanıltıcı olabileceğini düşünüyorum. Köy yerine kırsal alandaki nüfustan söz etmemiz daha isabetli olacaktır. Nerenin kır olduğuna, örneğin kazaların nüfus büyüklüğüne değil, nüfus yoğunluğuna bakarak karar vermek de daha sağlıklıdır. Siyah-beyaz, kır-kent ayrımı yerine derecelendirilmiş kent ve kır kavramları da özellikle kırsal kalkınma politikası açısından çok daha işlevseldir. 2011 yılında OECD tarafından bu anlayışla yayınlanan bir çalışmada Türkiye’nin %47’si ağırlıklı olarak kentsel, %20’si orta, %33’ü ağırlıklı kırsal yüzde 4’ü çok (üçra) kırsal olarak hesaplanmıştı.

İşaret etmek istediğim bir ayırım da hem kentte hem kırdaki yaşayan nüfustur. Kente göçmüş olan nüfusun bir bölümü kırdan mutlak

Türkiye’de tarımsal işletmelerin tüzel kişiliği yoktur, şirketleşme çok düşük düzeydedir. Genellikle tarım arazisi tapusu, tapu sahipliği işletmeyle özdeş tutulmaktadır.

biçimde kopmamıştır. Aileler, özellikle yaşlılar, kadınlar ve çocuklar okulların tatile girmesiyle kırsala, sonbaharda okulların açılmasıyla kente geri dönmektedir. Kırdaki kaldıkları süre içinde tarımsal faaliyetlerini sürdüren birçok aile vardır. Bu konularda istatistik toplanmaması eksikliklerdir. Ayrıca bir aşamadan sonra kırsaldan göçün, geniş alanların insansız kalmasının arzulandığını hatırlatmak isterim. Kırsal gelişme politikasının bir amacının da kırdaki nüfus tutmak olduğu, erişilen teknolojik düzeyde kırdaki tarım dışında da, evden istihdam olanaklarının oluşturulmasıdır.

Sunacağım **ikinci dönüşüm** ‘zaman içinde tarım sektöründe çalışanların ve ürettikleri katma değer toplam içindeki paylarının sürekli düşmesidir’. Bu dönüşüm kaynağını tarım sektöründen almakla birlikte genel ekonomik yapıdaki bir dönüşümdür. Gayri Safi Yurtiçi hasılda 2021 yılında tarımın payı %6,1’e inmiştir. 2011 yılında % 8,2’idi. 2021 yılında tarımda istihdam edilenlerin payı ise %17,1’dir. Bu oran da 2014 yılında %20,3 idi. Nüfusun %17’sinin katma değer ancak %6,1’ini üretmesi tarımdaki verimin hala düşük olduğunun göstergesidir. Klasik kalkınma yaklaşımı düşük verimli kırsal nüfusun daha verimli sanayi sektörüne transferi orada istihdamı üzerine

kurulmuştur. Nüfus fazlasının tarımdan ayrılarak daha verimli alanlara, sektörlerle geçmesi büyüme sağlayabilir ancak Türkiye sanayileşme için 1960-1980 de ithal ikamesi politikasını tercih etmiş tarımsal nüfusu sanayileşmenin motoru olarak değerlendirmemiş, gidenlerin büyük çoğunluğu hizmet sektöründe istihdam edilmiştir. Şimdi gözlemlediğimiz kırsal kesimden ayrılma, oradaki elverişsiz koşullardan kaynaklanıyor ve kentte

Sektördeki gençler tarımda kalmaya ya da sektör dışından tarıma katılmaya istekli değiller ve kırsal nüfus özellikle tarımda kalanların, çalışanların yaş ortalaması çok yükselmiştir.

de daha verimli istihdam olanağı yoksa bu süreç, benden önceki konuşmacıların da işaret ettiği gibi sorunlarla, gerilemeyle de sonuçlanabilir.

Kırsal işgücü piyasasında süregelen en büyük yapısal sorun bu piyasanın çalışmaması, ücretlerin arz, talep, piyasa anlayışıyla ve yazılı sözleşmelerle değil geleneksel ilişkilerle belirlenmesidir. Tarımda tek tip çalışandan ya da işçiden de söz edilemez. ‘Ücretsiz aile işçilerinin’ sosyal hakları belirsizdir. Küçük toprak sahipleri aynı zamanda tarımda ya da tarım dışında ‘geçici işçidir’. Kırsalda ve kentlerde ‘topraksız ya da az topraklı mevsimlik tarım işçileri’ yaşadığı gibi kentlerde sosyal sigortalı olarak yaşayıp ‘ek iş olarak tarımsal faaliyette bulunanlar’ vardır. Yakın zamanda bu çeşitliliğe Suriye’den gelen ‘göçmen işçiler’ ve yeni sorun olarak Covid-19 salgını eklenmiştir.

Sunacağım **üçüncü dönüşüm** işletme büyüklükleri üzerine olacak. ‘Dünyada alt-orta ve düşük gelirli ülkelerde ortalama işletme büyüklüğü azalmakta buna karşılık üst orta ve yüksek gelirli ülkelerde tarımsal işletme sayısı ve çalışanlar azalırken ortalama tarımsal işletmelerin büyüdüğü gözlemlenmektedir.’ Bu yapısal dönüşümü, tarım işletmelerinin ortalama büyüklüğünün artısını artık Türkiye’de de gözlemlemeye başladık.

Gelişmiş ülkelerin hepsinde ortalama işletme büyüklüğünün, dönüşüm yönünde aynı artış olmakla birlikte, ortalama işletme büyüklükleri bu bulundukları bölgelere göre farklılık göstermektedir, Amerika’daki işletmeler karşısında Avrupa’daki büyük işletmeler mütevazı kalmaktadır. Gelişmiş ülkelerde işletmelerin büyümesinin arkasında yatan neden, tarım sektöründe elde edilen gelirin, tarım dışındaki sektörlere yaklaşmasını sağlamaktır. Söz

Gençleri tarıma çekmek için zaten uygulanan politikaların güçlendirilmesi yanında yaşlıların tarımı başarıyla sürdürebilmesini sağlayacak yeni politikalara da gereksinim vardır.

konusu sürece refakat eden en önemli gelişme, büyüme yanında işgücünü ikame eden teknolojilerin daha yoğun uygulanmasıdır. Ayrıca bu süreç küçük işletmelerin tümüyle yok olmasıyla sonuçlanmayıp, küçük ve büyük işletmelerin birlikte yaşadığı ikili bir yapıya da evrilebilmektedir.

Türkiye’de tarım arazisi 1928’de 6,6 milyon hektardan 1980’li yılların sonunda 28 milyon hektara kadar genişlemiş, sonrasında daralmaya başlamış 2020’de 23 milyon hektara gerilemiştir. Düşüş nedenleri tarım dışı amaçla kullanım, yanlış kullanımla toprak yapısının bozulması ve küçük işletmelerin tarımı terk etmesidir. Anketler, diğer çalışmalar, işletme ve çiftçi sayısının da düşmekte olduğunu ileri sürmektedirler.

Türkiye’de ‘tarımsal yapı’ denilince aklımıza gelen ilk istatistik tarımsal işletmelerin arazi büyüklüğü dağılımıdır. Cumhuriyetin kuruluşundan 1950-1960’lı yıllara kadar ortalama işletme büyüklüğü 2,5 hektardan, 5-6 hektar düzeyine çıkmış, daha sonra, 2000li yıllara kadar neredeyse aynı düzeyde kalmıştır. Ortalama 1970 yılında 5,6ha, 1980’de 6,3ha, 1991’de 5,9ha; 2001’de 6,1 hektar olarak ölçülmüştür. Türkiye’de bu ortalamalar ‘küçük’ olarak nitelenmiş, küçüklük yanında çok parçalı olmak, ileride mirasla daha da parçalanmak hep sorun olarak dile getirilmiştir. Küçük

lüğün sorun olması, özellikle tarla ürünlerinde Avrupa’nın gelişmiş ülkelerinin ortalamasından daha küçük ölçekte kalmak, rekabetçi olamamaktır.

2014 yılında kabul edilen 6537 sayılı kanunun ekinde miras yoluyla devredilecek en küçük, başka deyişle ‘yeter gelirli arazi büyüklüğü’ listelenmiştir. Burada belirtilen asgari büyüklükler kuru: 12, sulu: 5, dikme: 1 hektar, örtü altı 3 dekadır. Zaman içinde en düşük işletme büyüklüklerinin bu değerlere

2011 yılında OECD tarafından bu anlayışla yayınlanan bir çalışmada Türkiye’nin %47’si ağırlıklı olarak kentsel, %20’si orta, %33ü ağırlıklı kırsal yüzde 4’ü çok (üçra) kırsal olarak hesaplanmıştı.

ulaşması beklenebilir. Bu değerler en küçüğü ifade ettiğine göre, ortalama işletme büyüklükleri bu değerlerin de üzerinde gerçekleşecektir. Yakın zamanda Avrupa Birliği'nde ortalama işletme büyüklüğü 16-17 hektardır.

'Yeter gelirin' ne kadar olduğu ve yasa ekindeki arazi büyüklüklerinin nasıl hesaplandığını gösteren resmi bir belgeye, yayına rastlamadım. Tarım Bakanlığındaki uzmanların 2015 yılında sözlü olarak açıkladıkları kadarıyla, tarım kesiminde kişi başına (katma değer) gelirin (o zaman) 3.550\$ varsayıldığıdır. Her kazadaki baskın ürünün toprak verimine ve fiyatlara göre kişi başına gelirin dört mislini -varsayılan hane halkı kişi sayısı dörttür-, sağlayan arazi büyüklüğü 'yeter gelirli arazi' olarak tanımlanmıştır. Tarım Bakanlığı gerek duyulduğunda bu büyüklükleri değiştirebilir. Özellikle iklim değişikliğinin verim üzerine olumsuz etkileri gözlemlendikçe, fiyatlar aşındıkça yeni bir listeye gerek duyulacaktır.

Arazi toplulaştırması ağırlıkla sulu ve sulamaya açılan yerlerde yapılmaktadır. Türkiye'de ekonomik olarak sulanabilir tarım arazisi varlığı 8,5 milyon hektar olarak tahmin edilmiştir. 2019'da 6,5 milyon hektarı sulamaya açılmıştı.

TÜİK'in 2016 yılındaki 'Tarımsal İşletme ve Yapı' çalışmasına göre ortalama işletme büyüklüğü 7,6 hektara, yeni toplanan anket verilerine göre (KKB 2021) ortalamanın 10 hektarın üzerine çıktığı hatta 20 ha yaklaştığı ileri sürülmektedir. İşletmelerin büyümesinde 2014 yasaının ne ölçüde etkili olduğunu ortaya koyan bir çalışmaya rastlamadım ancak değişim, yasanın hedeflediği yönde gerçekleşmektedir.

Tarımsal üretimin kompozisyonunda 'bitkisel ve hayvansal üretim paylarının değişimi'ni **dördüncü dönüşüm** olarak sunuyorum.

Tarım politikaları üretim ve üretici odaklıydı. Gelişmeler artık politika oluşturulurken, tüketici, girdi sağlayıcıları ve gıda sanayiini de dikkate almayı gerektiriyor.

Tarım sektörü en başta gıda bunun yanında tekstil sektörü için lif (pamuk, yün) ve yükselen petrol, enerji fiyatları sonucu (biyodisel, etanol) yakıt da üretmektedir. Bunların arasında gıda üretimi önemini ve ağırlığını korumaktadır, yakıt üretiminden umulan ataksa gerçekleşmemiştir. Yakın zamanda bu üç ürün grubuna ayrılan tarım alanlarında önemli bir değişiklik olmamıştır. Tam bir dönüşüm olmasa

da ürün kompozisyonuna yeni ürünlerin de katıldığı belirtilebilir. Bitkisel üretimde kivi ve muz üretimi başarı kazanmıştır. Hayvansal üretimde de süt hayvanlarının artık büyük çoğunluğu kültür ve melez ırklardan oluşmaktadır.

Gıda ise bitkisel ve hayvansal ürünler olarak iki grupta ele alınabilir. KKB anketine göre çiftçilerin %56'sı yalnız bitkisel üretim, %44'ü hem bitkisel hem hayvansal üretim yapmaktadır. Yalnız hayvancılık yapanlara (%1), eğer yalnız yem bitkisi yetiştirenler de eklenirse toplamda %7'ye ulaşılabilir. Bir çiftçi aynı yıl içinde üç ayrı ürün yetiştirmektedir. Başka deyişle Türkiye tarımında güçlü bir uzmanlaşma yoktur.

Et ve süt üretimi bitki üretimine göre çok daha fazla kaynak gerektirir, üretimi daha maliyetlidir, fiyatı da daha yüksektir. Böylelikle et ve süt tüketiminin artan gelire, ekonomik gelişmeyle daha artacağı anlaşılabılır. Türkiye'de bitkisel üretim değerinin toplam içindeki payı 2000 yılında %69'dan,

2019'da %44'e inerken aynı yıllarda hayvansal üretimin payı %31'den %56'ya yükselmiştir. Kırılma yılı 2009 olarak görülüyor. Bu dönüşümün ne kadarının fiyat, ne kadarının miktar değişikliklerinden kaynaklandığının araştırılması gerekir. Türkiye'nin et, süt ihracatı büyük olmadığına göre üretim artışının büyük kısmının iç piyasada tüketildiği varsayılabilir. Dönüşüm tüketici tercihlerindeki değişime işaret etmektedir.

OECD hesaplamalarına göre Türkiye'de tarım sektörüne verilen toplam destek 2000-02'de GSYH'nın %4 civarındayken, 2018-2020'de %1,4'e indi.

Gelişmiş ülkeler daha önceden, gelişmekte olan ülkeler 1960'lerden sonra "Yeşil Devrimle" tarımsal girdi sektörlerini tarım dışına, ağırlıklı kimya ve makine sanayisine, son zamanlarda biyoteknoloji firmalarına taşımıştır. Bu konu, sunmak istediğim **beşinci dönüşümdür**. Bunu tamamlayan değişim artık tarımı yalnız tarım politikasının değil genel makroekonomi politikalarının da etkilemesidir. Bugün enflasyon, buna bağlı kur politikasının tarım üzerindeki etkisi klasik verim artırıcı tarım sektör politikalarından çok daha etkili olmaktadır. Tarım sektör politikasının artık bir ürünün ne kadar ve nasıl üretileceği üzerindeki kontrolü zayıflamıştır. Öte yandan uluslararası dev kuruluşlar dünya tarımında üretim, depolama, işleme, pazarlama, ticarete olduğu gibi gübre, ilaç, tohum teminini ve teknolojisini de kontrol etmektedirler. Tarımın kendi üretim miktarları üzerindeki kontrolünü teknolojik nedenlerle kaybetmesi

Hükümet başarısını tarıma vergi ödeyenlerden, bütçeden sağladığı para miktarının büyüklüğü ile dile getirmeye çalışmaktadır. Politikaya ve amacına önem verilseydi sonuçlar üzerinde durulur, bir sonraki destekler başarıya göre ayarlanabilirdi.

üretim daralması ya da üretim fazlası sorunlarına, daha çok üretse bile gelirini artıramaması gibi sorunlara yol açmaktadır. Tarım sektörünün girdilerini büyük ölçüde dışarıdan sağlaması artık geri çevrilemez bir dönüşümdür. Bugün Türkiye'de üreticilerin en şikâyetçi oldukları konuların başında kur değişiklikleri nedeniyle yaşanan girdi fiyat artışları gelmektedir.

Üzerinde duracağım **altıncı dönüşüm** 'tarımsal mekanizasyon' konusundadır. Türkiye'de tarımsal mekanizasyonun erken denemeleri varsa da etkili başlangıç 1950'lerde Marshall Planı'yla olmuştur. Tarımda önce büyük güç gerektiren aktivitelerin mekanizasyonu söz konusudur. Bunların başında pompalar, suyun derinden çekilmesi ve tarlanın sürülmesi gelir. 1970'li yıllarda montaj sanayisinin kurulmasıyla traktör sayısı sürekli artmış 1980'lerde ekilebilir arazilerin sınırına ulaşılmıştır. Artık traktör sayısının artışı yanında eskisine göre daha

DESTEK KONUSU	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
ALAN BAZU TARIMSAL DESTEKLER	1.078,60	1.858,70	1.996,30	2.157,90	2.189,10	2.406,40	2.605,10	2.694,62	2.699,47	3.561,10	4.157,00	4.582,30
HAYVANCILIK DESTEKLERİ	230,7	252,9	292,8	293,5	311,4	334,4	338,4	344,59	435,21	507	851,5	800,54
FARK ÖDEMESİ DESTEKLERİ	2.002,10	2.071,50	2.503,40	2.378,70	2.641	2.481,40	2.726,90	3.128,78	3.927,94	3.623,51	4.602,48	5.373,54
TELAFİ EDİCİ ÖDEME KAPSAM. DESTEK.	69,5	76,7	82,2	98,8	111,7	120,8	139,4	168,4	189,06	206,12	262	288,95
DİĞER TARIMSAL AMAÇLI DESTEKLER	99,9	112,7	120,7	165	149,4	176,7	277,2	334,61	451,67	373,55	546,5	463,35
GENEL	3.538,20	4.351,20	4.959,70	5.093,90	5.402,60	5.519,70	6.087,00	6.671	7.703	8.279,74	10.428,26	11.508,68

güçlü traktörlere yönelme gözlemlenmektedir. Traktör sayısı 2019'da 1.354.912'ye ulaşmıştır. Daha çok tahılların hasadında kullanılan biçerdöverlerin sayısı da uzun yıllar on-bin birer üzerinde değişmeden kalmış ancak 2000'lerden sonra biçerdöver parkında bir gençleşme de sağlayan sayısal artış görülmektedir. Biçerdöver sayısı 2019'da 17.190'a ulaşmıştır.

Mekanizasyonda dönüşüm olarak nitelenebilecek yeni gelişme ise tahıl hasadı dışında da hasat ve dikim makinelerinin kullanılmaya başlanmış olmasıdır. Bu yeni aşama mekanizasyonda dikkat, zihinsel çaba gerektiren aşamadır. Bu hasat için makine kullanımından ibaret bir değişim değildir. Pamuğun makineyle toplanabilmesi için uygun tohumun ekilmesi, uygun dikim aralığının bırakılması ve hasat öncesi yaprakların büyük ölçüde dökülmesini sağlamak gerekmektedir. Pamuk toplama makinelerinin sayısı 2003'te 31'den 2019 yılında 1.297'e yükselmiştir. Meyve ve sebzelerin toplanması için kullanılmaya başlanan makinelerse daha da dikkat gerektirmektedir. Ürüne dokunan ve güç ileterek silkeleyen makineler olarak ikiye ayrılabilirler. Dokunarak yapılacak hasat mekanizasyonu işlenecek ürünler için daha uygundur. Örneğin soforalık domatesin elle toplanıp, salçalık domatesin makineyle hasat edilmesi gibi. Bu açıdan meyve sebze hasadının mekanizasyonu tarım sektörü kadar gıda sanayisini de ilgilendirmektedir. Sert çekirdekli meyve ağaçlarının gövdeden silkelenerek, titreşimli hasadında zeytin başı çekmektedir. Meyve hasat makinelerinin sayısı 2003'te 122'den 2019 yılında 18.731'e yükselmiştir. Kök sebzelerin hasadında kullanılan makine sayısı da hızla artmaktadır. 2019 yılında patates sökme makinelerinin sayısı da 21.706'ya çıkmıştır.

Artık ekoloji, iklim değişikliği, kırsaldaki yaşam kalitesinden, sağlıklı beslenmeden söz etmeden tarım politikası üzerine bir konuşma yapmak mümkün değil.

Tarımda arzulanan bir dönüşüm de dijitalleşmedir bu alanda gerçekleştirenler ise henüz başlangıç aşamasındadır. KKB anketine göre üreticilerin %23'ünün masa üstü bilgisayarı vardır. %80'i akıllı mobil telefon kullanıyor ve bu kanalla internete bağlanabiliyor. Tablet kullanımının da başladığı anlaşıyor. İnternete en çok meteorolojik bilgi almak için bağlanıyorlar (%59). İnternette beklenenleri tarım konusunda soru sorabilmek, uyudun arazi takibi yapabilmek ve tarımla ilgili hastalık ve zararlılar üzerine bilgi alabilmek. Tarım Bakanlığı tarafından kurulan yeni dijital (alım-satım) tarım pazarı (DİTAP) bu alanda henüz yeni bir girişimdir, gelişmelere göre değerlendirilmesi gerekir.

Üzerinde durmak istediğim **yedinci dönüşüm** gıda zincirinde talebe, tüketiciye dönük tarım politikalarının ağırlık kazanmasıdır. Tarım politikaları üretim ve üretici odaklıydı. Gelişmeler artık politika oluşturulurken, tüketici, girdi sağlayıcıları ve gıda sanayiini de dikkate almayı gerektiriyor. Tarım politikasıyla ilgili bakanlığın adı da bir süreliğine değişti, "tarım-gıda" oldu. Gıda tüketicileri artık gıda ürünlerinin yalnız içerik ve güvenilirliğiyle ilgilenmiyor, üretimin çevresel ve sosyal etkilerini de değerlendiriyorlar. Böylelikle yeni standartlar konuyor, sertifikalar alınıyor,

karbon ayak izi ölçülüyor. Fiyatları tüketici lehine çevirmenin bir uygulaması da sınırdaki müdahalelerle, bir süreliğine gümrüklerin düşürülmesidir. İç piyasada gıda fiyatlarının daha da artmasını önleyebilmek için, tüketici lehine çıkarılan en son tebliğ yirmi kadar ürünün ihracatının kontrolü, yasaklanması yetkisinin Tarım ve Orman Bakanlığına verilmesidir. Genetiğine müdahale edilmiş (GDO) ürünlerde olduğu gibi, standartlarda, sağlık, gıda güvenliği

Uluslararası anlaşmalar (GATT), daha önce tarım politikalarını dış ticaret üzerinden etkilerken, Dünya Ticaret Örgütü'nün Tarım Anlaşması (1995) artık hemen her ülkenin tarım destek politikasının tümünü çerçevelemektedir.

ile ilgili değişiklikler tebliğ, yönetmelik, kural değişikliği biçiminde yürürlüğe girmektedir. Bu değişiklikler bütçeden bir transfer gerektirmeden, tarımsal destek bilançolarında ayrıca yer almıyorlar. Buna karşılık organik tarımın bütçeden kaynak aktararak uygulanan, tüketici baskısıyla oluşturulmuş bir politika olduğu söylenebilir.

Gıda zincirinin sonunda gıda sanayisi ve perakende, özellikle indirim marketleri zaten tüketiciye dönük olduklarından, tercihleri tüketiciye dönük tarım politikalarını desteklemektedir. Gıda sanayii ile perakende gıda reklamı yaparak üreticiye bir ölçüde yararlı olsalar da zincirin başındaki girdi sanayii ile birlikte, etkili örgütlenmemiş üreticileri fiyat ve karlılık açısından sıkıştırmaktadırlar.

OECD hesaplamalarına göre Türkiye’de tarım sektörüne verilen toplam destek 2000-02’de GSYH’nın %4 civarındayken, 2018-2020’de %1,4’e indi. Ancak bu hesaplarda işaret edilen destek hükümetin dile getirdiği destek miktarından fazladır. OECD sınırda uygulanan gümrük vergilerinin yükselttiği fiyatlarla, doğrudan tüketicilerin sağladığı fiyat desteğini, en büyük destek miktarı olarak ölçmektedir. Oysa Türkiye’de hükümet de kamuoyu da destek olarak yalnız bütçeden yapılan transferleri dikkate almaktadırlar.

17 farklı ürüne bütçeden, havzalara göre farklılaşmış telafi edici ve toprak ödemeleri yapılıyor. TARSİM için verilen sübvansiyon olumlu bir destek olarak nitelenebilir. KKB anketine göre çiftçilerin %43’ü bu sigortaya başvuruyor. Tarımsal destekler çok sayıda, çeşitli alana ‘herkese biraz’ anlayışıyla dağıtılmaktadır. Odaklanma, net bir tercih görülüyor. Sonuçların değerlendirilmesi ödemelerin tarım politikası amacından çok siyasi nedenlerle yapıldığının işaretidir. Hükümet başarısını tarıma vergi ödeyenlerden, bütçeden sağladığı para miktarının büyüklüğü ile dile getirmeye çalışmaktadır. Politikaya ve amacına önem verilseydi sonuçlar üzerinde durulur, bir sonraki

Türkiye Tarım ürünlerinde büyük ölçüde kendine yeterlidir. Yeterliliğin uzun yıllardır sağlanamadığı ürün grubu yağlı tohumlardır. 2019-2020 istatistiklerine göre, çok büyük olmasa da yeterliliğin eksiye dönüştüğü ürünler tahıllar ve baklagillerdir.

destekler başarıya göre ayarlanabilirdi. Bu haliyle destekler yararlı olmadıkları alanlarda ve miktarlarda da sürdürülmektedir.

Sunmak istediğim **sekizinci dönüşüm** tarım politikasının kapsamındaki genişlemedir. Artık ekoloji, iklim değişikliği, kırsaldaki yaşam kalitesinden, sağlıklı beslenmeden söz etmeden tarım politikası üzerine bir konuşma yapmak mümkün değil.

Dönüşüm bu konuların uluslararası bir etkileşimle tarım politikalarının kapsamını genişletmesidir. Bugün ‘yeni’ olarak dile getirilen tarım politikası amaçlarının hepsine eskiden de bir biçimde yer verilmişti. Tarımla ilgili hükümet politikasının temel amacı tüketiciler için temel gereksinimlerden gıda (dengeli beslenme) ve (giyim) dokuma liflerinin üretilmesini sağlamaktır. Yakın zamanda buna yakıt üretimi (biyodizel, etanol) de eklendi. Üreticilerin refah düzeyini yükseltmek her zaman dile getirilmiş bir amaçtır. Artık çok daha geniş kapsamda, kırsalda yaşam kalitesini artırma, kırsal kalkınma olarak dile getirilmektedir. Eskiden tarım politikası kırsal gelişme politikasını içeriyordu. Giderek tarım politikasını tamamlayan kardeş bir politikaya dönüştü. Toprağın korunması, örneğin erozyonla mücadele de eskiden beri önem verilen bir çevre politikasıydı. Bugünün çevre, ekolojik tarım anlayışı, tarım politikasının çevre boyutunu genişletmiş ve uluslararası düzeye getirmiştir. İklim tarım için hep çok önemli bir girdi idi ama neredeyse sabit, düzenli olduğu varsayımıyla politika gerektirdiği düşünülmemişti. Artık iklim değişikliği ile mücadele ve uyum yaşamsal, küreselleşmiş, acil politika gerektirerek tarım politikalarına da eklenmiştir.

Tarımsal destek politikalarının uluslararası anlaşmalarla kısıtlanmış/çerçevelemiş olmasını **dokuzuncu dönüşüm** olarak sunuyorum. Uluslararası anlaşmalar (GATT), daha önce tarım politikalarını dış ticaret üzerinden etkilerken, Dünya Ticaret Örgütü’nün Tarım Anlaşması (1995) artık

hemen her ülkenin tarım destek politikasının tümünü çerçevelemektedir. Ancak DOHA müzakereleri tıklandığından çok taraflı müzakerelerin yerini ikili serbest ticaret anlaşmaları almaktadır. DTÖ Tarım Anlaşmasına göre Türkiye bazı tarım ürünlerine ihracat sübvansiyonu verebiliyordu ancak bu ayrıcalık 2022’de son bulacak.

Türkiye tarım ürünlerinde büyük ölçüde kendine yeterlidir. Yeterliliğin uzun yıllardır sağlanmadığı ürün grubu yağlı tohumlardır. 2019-2020 istatistiklerine göre, çok büyük olmasa da yeterliliğin eksiye dönüştüğü ürünler tahıllar ve baklagillerdir. Türkiye önemli bir tarım üreticisi olmasına rağmen tarım ürünleri dış ticareti açısından dünyada güçlü bir konumda değildir. Destek konusunda daha seçici olmak, rekabet gücü kazabilecek ürünler üzerine yoğunlaşmak, tarımla ilgili yeniliklere, araştırmaya ve çiftçi eğitimine önem vermek Türkiye’ye daha iyi bir yer açacaktır.

Türkiye’nin önündeki potansiyel gelişme AB ile Gümrük Birliği’nin yenilenmesidir. Gümrük Birliğine tarımın katılması ya da tarımla ilgili yürürlükteki Tercihli Ticaret Anlaşmasının yenilenmesi AB’nin ‘Yeşil Mutabakat’, ‘Çiftlikten Çatala’ gibi politikalarının Türkiye’deki tarım politikalarını daha güçlü etkilemesiyle sonuçlanacaktır. Ancak bunların hiçbiri süren dönüşümlerin yönünü değiştirmes ama dönüşüm hızını artırır.

Dinlediğiniz için teşekkür ediyorum.

Moderatör Prof. Dr.Gülay G. Şenesen: Çok teşekkürler, Halis Hocam. Epeydir soğuduğunu düşündüğüm bir konuyu güncelleştirerek ufukumuzu açtılar. Sağ olsunlar. Şimdi sırada yine ODTÜ’den sevgili arkadaşımız ve hocamız Erol Taymaz, Ankara’dan bize bağlanacak. Sanayiyle ilgili güncel çalışmasını sunacak.

TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI EKONOMİK İŞ BÖLÜMÜNDEKİ KONUMU VE GELECEĞİ

Prof. Dr. Erol Taymaz

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Öncelikle bu konferansı düzenleyen Ülke Politikaları Vakfı'na ve emeği geçen herkese teşekkür etmek istiyorum. Çünkü bu konferansta dile getirilen konular, Türkiye ekonomisi açısından, Türkiye'nin refahı açısından çok önemli konular. Umarım burada gündeme getirilen konuların politika yapımına katkısı olur.

Sunuşumda, Türkiye'deki sanayileşme ve yenilik politikalarına değinmek istiyorum. Buradan da dijitalleşmenin önemini, dijitalleşmenin nasıl sağlanabileceğine ilişkin birkaç temel öneride bulunacağım. Sunuşta üç konuya değineceğim, başka bir şekilde söylersem üç temel önermem olacak.

Birincisi; bir ülkenin ekonomik büyümesi ve refahı, o ülkenin uluslararası ekonomik iş bölümündeki

konumu tarafından belirleniyor. Yani uluslararası ekonomi dediğimiz her ülkenin eşit bir durumda olduğu bir yapı değil, belli bir hiyerarşi var. Bu ekonomik hiyerarşideki konum, o ülkenin ne kadar hızlı büyüyeceğini ya da refah düzeyinin ne olacağını belirliyor. Elbette ki burada sadece ekonomik göstergeleri almak yeterli değil, başka göstergeler de önemli. Fakat uzun dönemde karşılaştırılabilir göstergeleri milli gelir gibi bazı temel değişkenlerden bulduğumuz için, ben de bu değişkenler üzerinden bir analiz yapacağım. Fakat bu değişkenler, diğer değişkenlerle de ilişkili olduğu için aslında hata payımız çok fazla olmuyor.

Özetlersem birinci önerme; uluslararası iş bölümündeki konum. Bir ülkenin uluslararası iş

bölümündeki konumu, o ülkedeki ekonomik büyümeyi ve refahı belirliyor. Türkiye açısından bakarsak, Türkiye'nin son 60 yıldaki konumu çok değişmedi. Benden önce Şevket Hoca'nın sunumunda sadece son 100 yıl değil, daha uzun bir dönem için bu veriler gösterilmişti. Ben sadece 1960 sonrasındaki döneme bakacağım, 60 öncesi dönem tabi ki daha farklı dinamiklere sahip, özellikle 19. yüzyıl daha farklı. Ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonraki döneme bakarsak, Türkiye'nin uluslararası iş bölümündeki konumu çok fazla değişmiyor.

İkinci önerme; peki, uluslararası iş bölümündeki konumu ne belirliyor? Uluslararası iş bölümündeki konumu belirleyen de o ülkenin sanayi ve teknoloji yapısı. O ülkenin sahip olduğu sanayi ve teknoloji yapısı, hangi sektörlerde uzmanlaştığını gösteriyor ve bu da uluslararası ilişkilerde konumunuzu belirliyor. Günümüzde ve gelecekte bu iş bölümünü belirleyecek en önemli teknolojiler, dijital ve yeşil teknolojiler. Her dönemin kendine özgü önemli teknolojileri var, bu teknolojiler zaman içerisinde değişiyor tabi ama günümüzdeki teknolojiler dijital ve yeşil teknolojiler. Bu nedenden

Bir ülkenin uluslararası iş bölümündeki konumu, o ülkedeki ekonomik büyümeyi ve refahı belirliyor. Türkiye açısından bakarsak, Türkiye'nin son 60 yıldaki konumu çok değişmedi.

dolayı da Türkiye 60 yıldır değiştiremediği konumunu değiştirmek istiyorsa, daha hızlı ve daha nitelikli bir büyüme sağlamak istiyorsa, yeşil ve dijital dönüşümü sağlamak zorunda.

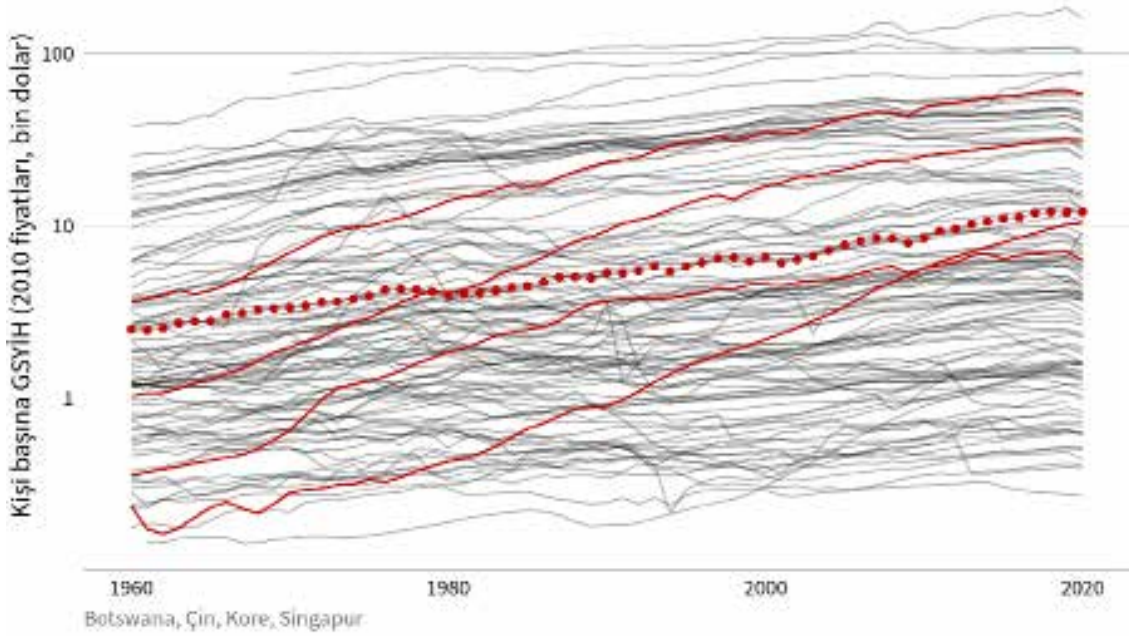
Peki, bir ülkenin sanayi ve teknoloji yapısını ne belirliyor? Çok değişik faktörler var, fakat bence en önemli faktörlerden bir tanesi o ülkenin izlemiş olduğu sanayi ve yenilik politikaları. Yani sanayi ve yenilik politikaları büyük ölçüde o ülkenin sanayi ve teknoloji yapısını

belirliyor. Bu yapı o ülkenin uluslararası iş bölümündeki konumunu belirliyor. Uluslararası iş bölümündeki konumu da o ülkenin refah düzeyini, ekonomik büyüme hızını belirliyor. Dolayısıyla Türkiye dijital ve yeşil dönüşümü gerçekleştirmek için sanayi yapısında bir dönüşümü sağlayacak, tutarlı ve uzun dönemli yenilik politikaları uygulamalı.

Son aşamada bu üç önermeyi bir anlamda ispatlamaya çalışacağım, umarım başarılı olurum. Öncelikle uluslararası iş bölümündeki konum nasıl değişiyor, buradan başlayalım. Türkiye'nin konumu nasıl değişti, bunu göstermek için temel olarak kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH)

Şekil 1. Uluslararası iş bölümü ve ekonomik büyüme, 1960-2020

değişkenini kullanıyorum. Bu değişkenin çok sorunları var, fakat dediğim gibi elimizde uzun dönemli olan tek değişken bu.

Şekil 1'de 1960'dan 2020'ye kadarki 60 yıllık dönemde dünyada verisi olan tüm ülkelerin kişi başına milli gelirlerinin nasıl değiştiğini görüyoruz. Her bir çizgi bir ülkeyi temsil ediyor. Tam ortadaki bu kırmızı noktalar Türkiye. Görüldüğü gibi, Türkiye'nin kişi başı milli geliri 60 yılda ortalama 3-3,5-4 düzeyinde arttı ama bu büyüme hızı Türkiye'nin konumunu çok da değiştirmiş gibi durmuyor. Yani bütün bu ülkelere baktığımız zaman; 1960'da Türkiye'nin konumu ortalardaydı, 2020'ye geldiğimizde yine ortalarda. Türkiye bu süreçte çok değişti, çok gelişti ama bütün dünya değişti, bütün dünya gelişti ve Türkiye'nin iş bölümündeki konumu pek fazla değişmedi.

Çizgilere bakarsak, pek çok çizgi benzer bir paralel eğriliğinde ama bazı ülkelerde dalgalanmalar var. Bazı ülkeler bu 60 yıllık dönemde olumlu yönde konumunu

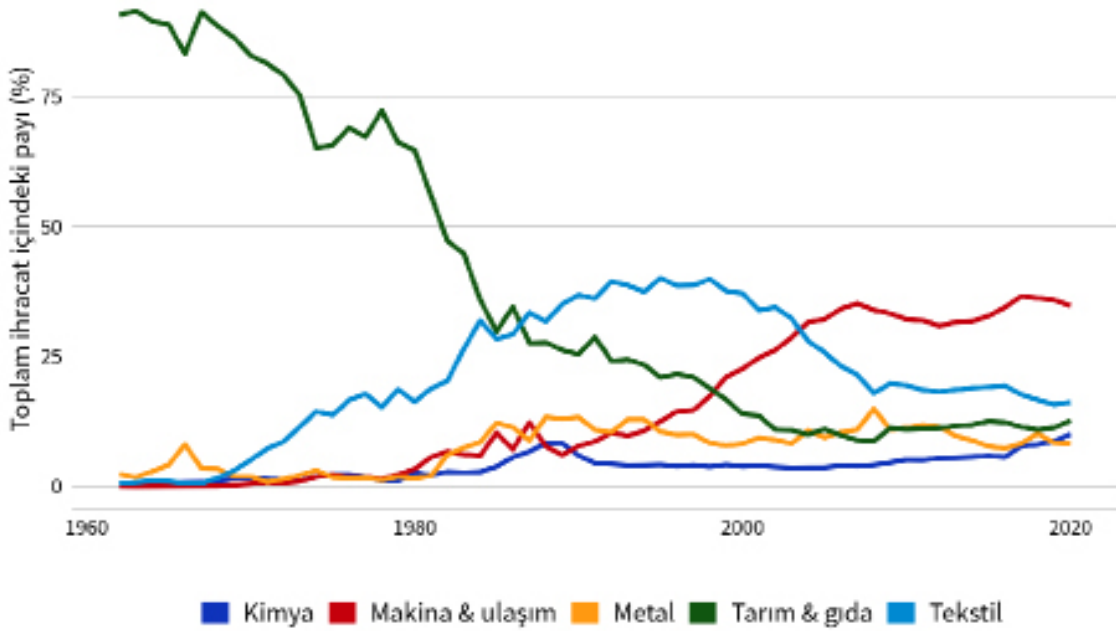
değiştirebildi, bazı ülkelerin de konumu olumsuz yönde değişti. Olumlu yönde değişenler hangileri, mesela ilk 4 ülkeye bakarsak bunlar Botswana, Çin, Kore, Singapur. Bu 4 kırmızı çizgi, bu ülkeleri gösteriyor. En altta başlayan çizgi Çin. Görüldüğü gibi Çin, 1960'larda dünyanın en yoksul ülkelerinden biriyken uluslararası iş bölümündeki konumunu çok ciddi şekilde değiştirmiş ve günümüzde Türkiye'ye yaklaşmış durumda. Alttan ikinci çizgi Botswana, 60'lar, 70'ler ve 80'lerde hızlı bir gelişim göstermiş ama bu dönüşüm son yıllarda azalmış durumda. Üstten ikinci çizgi Kore;

Kore 1960'larda Türkiye'nin yaklaşık yarısı kadar kişi başı milli gelire sahipken, şu anda Türkiye'nin iki katını geçmiş durumda, son derece hızlı bir büyüme performansı var.

Bu 60 yıllık dönemde konumunu olumlu yönde değiştiren ülkelerin çoğunluğu Asya ülkeleri, özellikle Doğu Asya ülkeleri. Tek istisnası Botswana, Afrika'dan bir ülke. Bu dönemde çok hızlı büyüyen ülkelere göre Türkiye'nin performansı çok başarılı değil

Türkiye dijital ve yeşil dönüşümü gerçekleştirmek için sanayi yapısında bir dönüşümü sağlayacak, tutarlı ve uzun dönemli yenilik politikaları uygulamalı.

Şekil 2. İhracat yapısı

belki ama konumu olumsuz yönde değişen ülkeler de var, onlara bakarsak tabii ki daha olumlu.

Olumsuz değişen ülkelere örnek verirsem, en olumsuzları Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Madagaskar, Nijerya ve Orta Afrika Cumhuriyeti. Bu 4 ülkede 2020'deki kişi başı milli gelir, 1960'lardaki milli gelirin yarısı kadar. Yani bu ülkelerde değişik nedenlerden dolayı son derece ciddi bir kötüleşme yaşanmış.

Özetle söylemek gerekirse, Türkiye'nin kişi başına milli geliri yaklaşık 60 yıllık bir dönemde dünya ortalamasında kalmış, çok fazla ciddi bir değişim yok. Peki, Türkiye bu konumunu nasıl korumuş? Türkiye'nin uluslararası ekonomiye eklemlenme tarzı nasıl olmuş? Bunu görmek için de Türkiye'nin dış ticaretine bakmak gerekli, çünkü dış ticaret uzmanlaşma yapısını gösteren iyi bir gösterge.

Şekil 2'de 1960'dan 2020'ye Türkiye'nin dış ticaret yapısının nasıl değiştiğini görüyoruz. Bu şekilde 5 ana sektörün ihracat içindeki

payları var. Yeşil olarak gösterdiğimiz ve 60'larda Türkiye'nin ihracatının hemen hemen büyük bir kısmını kapsayan sektör, tarım ve gıda sektörü. Tarım ve gıdanın payı 60'lar ve 70'lerde gördüğümüz gibi hızlı bir şekilde düşüyor. 70'lerde ve 80'lerde payı hızlıca artan sektör tekstil ve hazır giyim. 80'lerin ortasında tekstil ve hazır giyimin payı tarımı geçiyor. 80 sonları ve 90'ların başında ihracat payı açısından tekstil en büyük sektör. Ancak 90'larda da makine ve ulaşım araçlarının payı artıyor ve bu sektörler tekstil ve hazır giyimi 2005-2006 senelerinde geçiyor. Günümüzde ihracat payı en yüksek olan sektörler makine ve ulaşım araçları. Türkiye 1960'dan sonra

iyi bir yapısal dönüşüm sağlamış, doğal kaynaklara dayanan sektörlerden emek yoğun sektörlerle, daha sonra da orta teknoloji diyebileceğimiz makine ve ulaşım araçlarına yönelik bir dönüşüm var.

İşte bu dönüşüm Türkiye'nin konumunu korumasını sağlamış. Burada makine ve ulaşım araçlarına biraz daha detaylı bakabiliriz. Makine ve ulaşım araçlarının alt

Her dönemin kendine özgü önemli teknolojileri var, bu teknolojiler zaman içerisinde değişiyor tabii ama günümüzdeki teknolojiler dijital ve yeşil teknolojiler.

sektörleri elektrik ve elektronik, makine ve ulaşım araçları. Alt sektörler itibarıyla baktığımızda makinanın payı 90'lardan itibaren düzenli bir şekilde artıyor. Ulaşım araçlarının payı özellikle 90'ların ikinci yarısından itibaren ve 2000'lerin başında hızlı bir şekilde artıyor. Elektrik ve elektronik ürünlerinin payı 2000'lere kadar artıyor, %10'a yaklaşıyor fakat 2000'lerin ortasında düşmeye başlıyor. Türkiye'de elektrik ve elektronik dediğimiz zaman en önemli ürün grubu tüketici elektroniği, ağırlıklı olarak da televizyon. Televizyon sektörü özellikle 90'larda Avrupa Birliği'ne satışlardan dolayı hızlı şekilde ihracatı artırmıştı. Fakat, LCD televizyonlara adaptasyon geciktiği için daha sonra payı düşüyor. Yani elektrik ve elektronik dediğimiz zaman temelde bahsettiğimiz tüketici elektroniği,

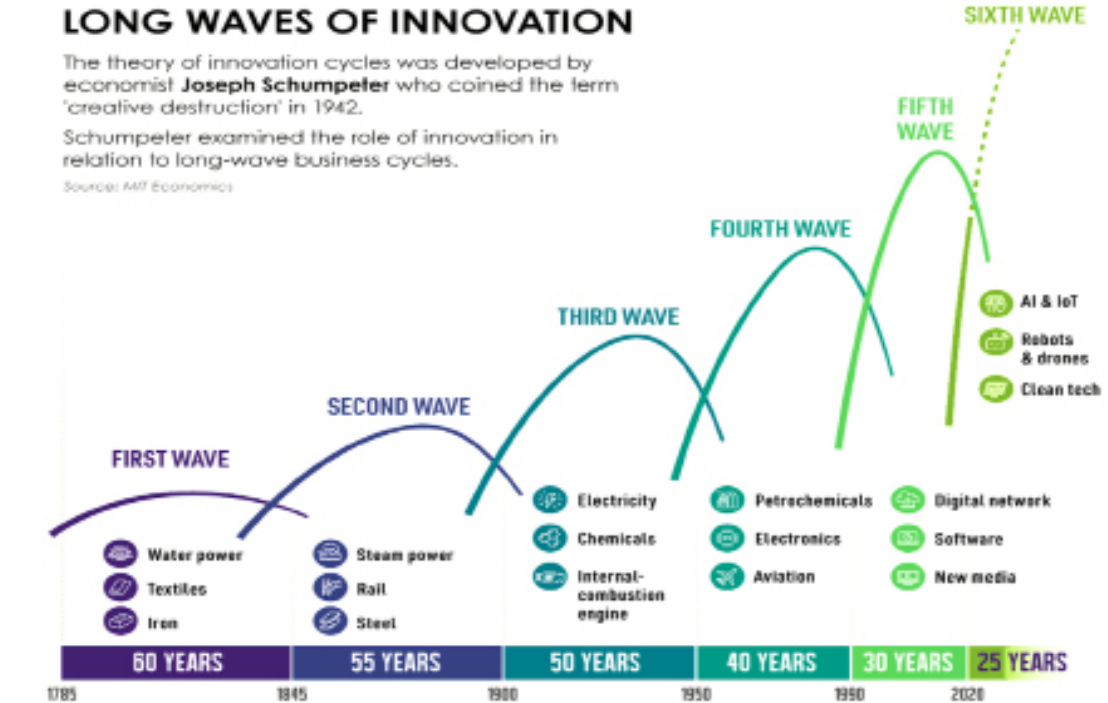
Türkiye'nin kişi başı milli geliri 60 yılda ortalama 3-3,5-4 düzeyinde arttı ama bu büyüme hızı Türkiye'nin konumunu çok da değiştirmiş gibi durmuyor.

onun da payı günümüzde %5'lere düşmüş durumda.

İhracatın yapısında bir dönüşüm sağladığımız görüyoruz, fakat resmin tamamını görmek için ithalata da bakmak gerekli. İhracat-ithalat ilişkisini görmek ve rekabet gücünü saptamak için net ihracata bakabiliriz. Şekil'deki sektörler arasında Türkiye'nin en önemli net ihracatçı sektörü, yani

Türkiye'ye döviz kazandıran en önemli sektör, hala tekstil ve hazır giyim sektörü. Tarım ve gıdada net ihracat sıfıra yakın ve diğer tüm sektörlerde negatif. Makine ve ulaşım araçları dahil sektörlerin hemen hemen hepsinde net ithalatçı durumundayız. 2020'de pandemi krizinin etkisiyle birlikte makine ve ulaşım araçlarında net ihracatçı olduk fakat bunun sürdürülebilir olup olmadığını önümüzdeki yıllarda göreceğiz.

Şekil 3. Teknolojik devrimler ve öncü ürünler

Kaynak: <https://www.visualcapitalist.com/the-history-of-innovation-cycles/>

60'lerden sonra yaşanan yapısal dönüşüme karşın, Türkiye hala emek yoğun sektörlerde net ihracatçı. Aynı dönemde hızlı bir büyüme performansı yakalayan Kore de benzer bir yapısal dönüşüm gerçekleştirdi. Kore'de de 1960'larda en önemli ihracat kalemi tarım ve gıda ürünleriydi. Fakat Kore 60'ların sonunda tekstile geçiş yaptı, 90'lardan önce makine ve ulaşım araçlarının dönüşümünü sağladı. Yani hızlı büyüyen Kore'yle Türkiye'yi karşılaştırsak, Kore, Türkiye'den yaklaşık 20 yıl önce bu dönüşümü sağladı ve bunu çok daha hızlı, çok daha kapsamlı bir şekilde gerçekleştirdi. Bu nedenden dolayı yapısal dönüşüm, uluslararası iş bölümündeki konumu değiştirmek açısından çok önemli.

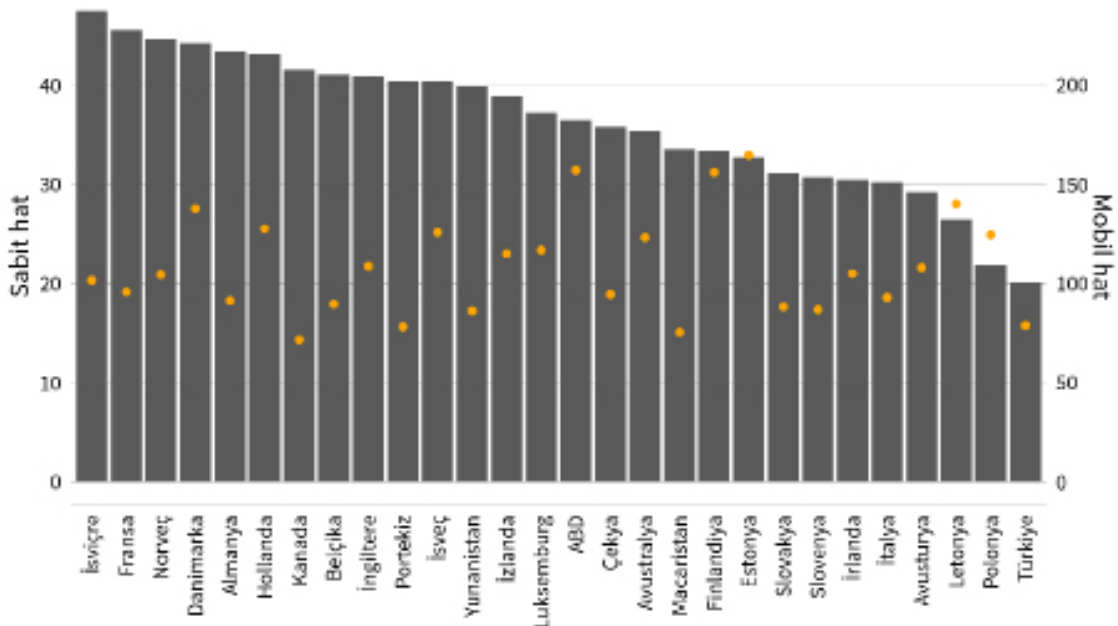
Yapısal dönüşüme rağmen Türkiye niye hala ülke sıralamasında ortalarda bir yerde duruyor. Çünkü Türkiye'nin yapısal dönüşüm ile uzmanlaştığı ürünler o dönemin öncü, sürükleyici sektörleri ve teknolojileri değildi. Teknolojik devrimler,

Bu dönemde çok hızlı büyüyen ülkelere göre Türkiye'nin performansı çok başarılı değil belki ama konumu olumsuz yönde değişen ülkeler de var, onlara bakarsak tabii ki daha olumlu.

teknoloji ve büyüme açısından öncü, sürükleyici ürünleri tanımıyor. Teknolojik devrimlere ilişkin değişik sınıflamaları var, burada *visualcapitalist* sitesinden aldığım bir şekli kullanacağım. Bu konudaki araştırmalar, bazı farklılıklara karşın ana hatlarıyla aynı şeyi söylüyor, bu nedenle farklı bir sınıflama da kullansak burada elde ettiğimiz sonuçlar değişmeyecek.

Örneğin, 70 ve 80'lerde Türkiye tekstile doğru bir geçiş yapmıştı, yani tekstil ve hazır giyimin ihracat payı artmıştı. Fakat bildiğimiz gibi tekstil sanayi devrimini geliştiren sektör, yani 18. yüzyılın sonundaki öncü sektör. Türkiye 1970 ve 80'lerde tekstil ve hazır giyimde uzmanlaşırken, uzmanlaştığı sektörler aslında 100 yıl öncenin öncü sektörleriydi. 90'larda makine ve ulaşım araçlarına geçtiğiniz zaman bunlar da ikinci ve üçüncü sanayi devriminin öncü sektörleri. Bu nedenden dolayı Türkiye'nin uzmanlaştığı sektörler, gününün, döneminin öncü sektörleri

Şekil 4. Genişbant abone sayıları, 2020 (100 kişiye)

değil, eski sanayi devrimlerinin öncü sektörleriydi. Yani her zaman geriden takip ettiği için uluslararası iş bölümü içindeki konumunu değiştiremedi.

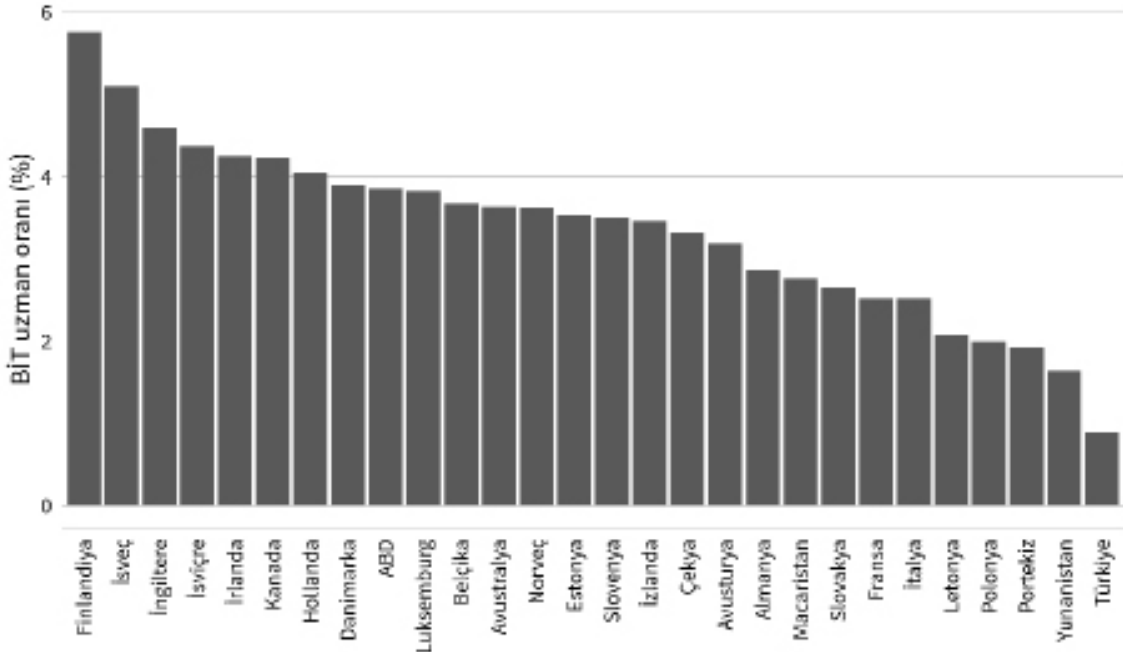
Uluslararası iş bölümündeki konumu yukarılara çıkarmak istiyorsanız, hangi dönemdeyseniz o dönemin öncü ürünlerinde uzmanlaşmanız gerekiyor. Önümüzdeki dönemde de bu uzmanlaşmayı sağlayacak ürünler, uluslararası iş bölümünde önlerde olmanızı sağlayacak ürünler dijital ve yeşil teknolojiye dayalı ürünler. Peki, Türkiye bu dijital ve yeşil teknolojilere dönüşümü sağlamak için gerekli olan koşullara sahip mi? Burada çok değişik göstergeler gösterilebilir, fakat ben sadece temel iki gösterge göstermek istiyorum.

Bunlardan bir tanesi, 2020 yılında genişbant abone sayısı; bu altyapıyı gösteren, yani dijital teknolojilere uyumumuzu, geçişimizi sağlayacak altyapıda ne kadar güçlü olduğumuzu gösteren bir veri. Şekil 5'de siyah çubuklar, sabit hatta 100 kişide genişbant abone sayısını gösteriyor, sarı noktalar da mobil hattaki (100 kişide) abone sayısı. Bunlar OECD ülkeleri, en sağdaki ülke maalesef

Türkiye. Yani OECD ülkeleri arasında sabit hatta en düşük abone sayısına sahip olan ülke Türkiye. Mobil hatta da genişbant abone oranı oldukça düşük. Yani Türkiye dijital teknolojiye dönüşüm sağlamak için gerekli olan altyapı açısından zayıf, bu altyapıyı yeteri kadar ülke çapına yaygınlaştıramamış durumda.

İkinci önemli gösterge de bilişim ve iletişim teknolojilerindeki uzman istihdamı, yani bu konudaki insan kaynaklarımız. Şekil 5'de 2016 yılı verileri var. Bilişim ve iletişim teknoloji uzmanlarının toplam istihdam içindeki oranının en yüksek olduğu ülkeler, yüzde 6'ya yakın oranla Finlandiya, daha sonra İsveç, İngiltere, İsviçre gibi ülkeler geliyor. En düşük ülkeler Türkiye, Yunanistan, Portekiz, Polonya. Yunanistan'daki istihdam oranı bile Türkiye'nin yaklaşık iki katı kadar. Türkiye maalesef dijital teknolojilere dönüşümü sağlamak için gerekli olan altyapı ve insan kaynakları açısından, OECD ülkeleri arasında çok olumlu bir pozisyonda değil. Bu konumunu hızlı bir şekilde değiştirmesi gerekiyor. Bunu nasıl değiştirebilir?

Şekil 5. BİT uzman istihdamı, 2016 (yüzde)

Tabi ki uzun dönemli ve tutarlı sanayi ve yenilik politikası izleyerek değişebilir. Niçin sanayi ve yenilik politikasına ihtiyacımız var? Çünkü sektörler arası koordinasyonu sağlamak, onlara yön göstermek ve kaynakları doğru alanlara aktarabilmek için böyle bir politikaya ihtiyacımız var. Hatırlarsanız eskiden, “Bize plan lazım değil, pilav lazım,” gibi bir söz vardı, fakat son 50 yıllık tecrübenin gösterdiği de, eğer bir planınız yoksa pilavınız da olmuyor. Bir stratejiniz yoksa başarılı bir dönüşüm sağlayamıyorsunuz, hızlı ve nitelikli bir büyüme gerçekleştirilemiyor.

Sanayi ve yenilik politikalarının kapsaması gereken unsurlar neler? Altyapı ve işgücüne yatırım

Türkiye'nin uluslararası ekonomide eklemlenme tarzı nasıl olmuş? Bunu görmek için de Türkiye'nin dış ticaretine bakmak gerekli, çünkü dış ticaret uzmanlaşma yapısını gösteren iyi bir gösterge.

yapılması gerekiyor. Düzenlemeler çok önemli, burada rekabet politikası bence kritik öneme sahip politika araçlardan bir tanesi, çünkü özellikle dijital teknolojilerde dünya genelinde yoğunlaşma çok fazla. Bugün dünyadaki 4-5 firma bu teknolojiyi büyük ölçüde kontrol ediyor, bu yüzden rekabet politikası önemli. Kamu girişimciliği ve kamu alımları çok önemli. Dijital ve yeşil teknoloji kullanımını teşvik etmek, hatta zorlamak önemli. Bunu söylerken sadece dijital teknoloji sektöründeki değişiklik anlamında söylemiyoruz. Türkiye açısından tekstil ve hazır giyim sektöründe de dijital dönüşüm gerekiyor çünkü tekstil ve hazır giyim uzun bir dönem Türkiye açısından önemli olacak olan bir sektör.

Son olarak özellikle vurgulamak istediğim, açık kaynak yazılımlarının geliştirilmesi, bu alanda da kapasite geliştirilmesi çok önemli.

Dijital uçurum en önemli risklerden bir tanesi. Dijital uçurum derken hem kullanıcılar açısından dijital uçurumdan bahsediyorum, hem de üretkenler açısından dijital uçurumun önemi vurgulamak istiyorum. Çünkü dijital uçurum kapatılmadığı müddetçe, aslında yeni teknolojiler gelir dağılımının daha da bozulmasına ve kutuplaşmaya yol açabilir. Mesela Örneğin son yıllarda pandemiden dolayı on-line teknolojiler çok gelişti ama on-line teknolojilerin bir başka boyutu da kuryelerin en kötü, en iptidai koşullarda çalışmasıydı.

Sanayi ve teknoloji politikasında yapılması gerekenler aslında büyük ölçüde belli. Bu politikalara ilişkin iyi uygulanan örnekleri de görüyoruz. Sadece bunları benimseyip, uygulamak gerekiyor.

Özetlersem, sanayi ve teknoloji politikaları, ülkenin sanayi ve teknoloji yapısının dönüşmesini sağlayabiliyor. Sanayi ve teknoloji yapısını dönüştürebilirsanız, uluslararası iş bölümündeki konumunuz değişebiliyor. Uluslararası iş bölümündeki konumunuz değişirse, hem ekonomik büyümeniz daha nitelikli ve yüksek hızlarda olabiliyor, hem de ülkenin refahını arttırabiliyorsunuz.

Bu durumda, sormamız gereken son soru şu; sanayi ve yenilik politikalarının uygulanmasını ne sağlıyor? Madem bu kadar olumlu etkileri var,

niçin bu politikaları uygulayamıyoruz?

Çünkü bu politikaların uygulanmasını o ülkedeki siyasi tercihler belirliyor. Her ekonomi politikası gibi sanayi ve teknoloji politikaları da bir ülkedeki kısa ve uzun dönemde kaynak dağılımını değiştiriyor. Bu yüzden o ülkedeki sınıfsal ve toplumsal yapıya bağlı olarak siyasi tercihler yapılıyor, siyasi olarak tercih edilmediği için bu politikalar uygulanmıyor.

Bu nedenle sanayi ve teknoloji politikalarının uygulanması aslında ekonomik bir sorun değil, siyasi bir sorun. O ülkedeki siyasi yapı, toplumsal yapı dönüştürülmeden bu politikaların benimsenmesi mümkün olmuyor. Sonuçta konu büyük ölçüde o ülkedeki siyasette düğümleniyor.

Beni dinlediğiniz için hepinize teşekkür ederim.

Moderatör Prof. Dr. Gülay G. Şenesen:

Erol Taymaz'a çok teşekkür ediyoruz. Erol Hocam bizi sonra izlersiniz herhalde, çünkü soruları sunumların sonunda alacağız. Şimdi sırada İngiltere'den King's College'dan Gülçin Özkan bize ekonomi politikalarının can damarını, yani finansmanı konusundaki sunuşunu yapacak.

Türkiye'nin en önemli net ihracatçı sektörü, yani Türkiye'ye döviz kazandıran en önemli sektör, hala tekstil ve hazır giyim sektörü. Tarım ve gıdada net ihracat sıfıra yakın ve diğer tüm sektörlerde negatif.

Peki, uluslararası iş bölümündeki konumu ne belirliyor? O ülkenin sahip olduğu sanayi ve teknoloji yapısı, hangi sektörlerde uzmanlaştığını gösteriyor ve bu da uluslararası ilişkilerde konumunuzu belirliyor.

BÜYÜMENİN FİNANSE EDİLMESİ: DIŞ KAYNAK, FİNANSAL BAĞIMLILIK VE EKONOMİK DALGALANMALAR

Prof. Dr. Gülçin Özkan

King's College

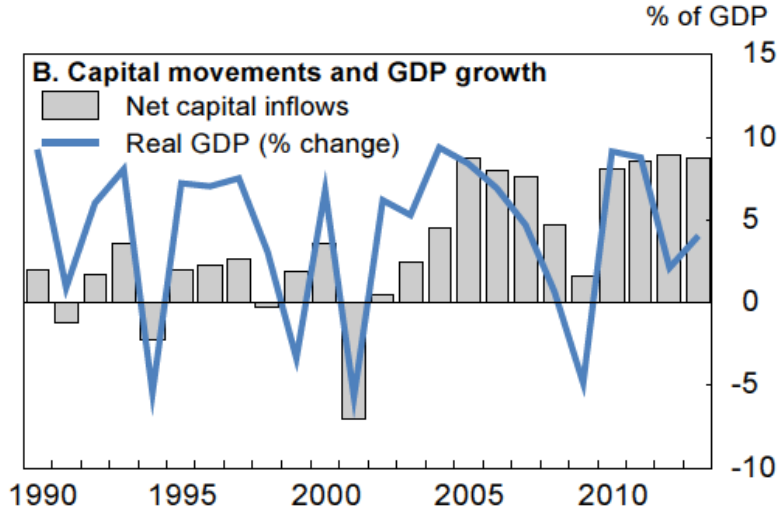

Öncelikle davetiniz için çok teşekkür ediyorum. İngiltere’de yaşayan fakat aklı ve yüreği burada kalmış birisi olarak, bu tartışmaların içinde olmak benim için ne kadar mutluluk verici anlatamam. Ayrıca yıllar önce çok büyük bir mutlulukla ders aldığım Halis Hoca’yla aynı panelde olmak da benim için inanılmaz bir hediye.

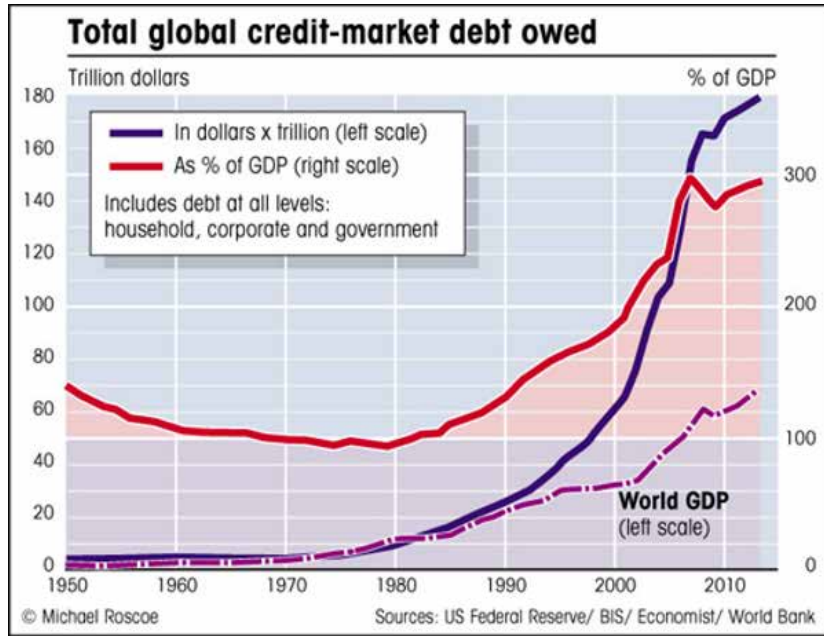
Bana verilen konu; ‘Büyümenin Finansmanı’. Affınıza sığınarak ben bunu biraz daha esnek yorumladım. Aslında ‘Büyüme nasıl finanse edilmeli?’ sorusuna değil de, belki ‘Büyüme nasıl finanse edilmemeli?’ sorusuna cevap vermiş olabilirim. Bu soruyu cevaplarken bolca veri ve grafik kullanacağım. Aslında Erol Hoca’nın sunumundan

önce acaba bu kadar grafik peş peşe çok fazla gelir mi, diye biraz tedirgindim. Erol Hoca tam da aynı şeyleri yaptığı için rahatlamış bir şekilde devam ediyorum.

Yine affınıza sığınarak grafikler İngilizce olacak ama Bilsay Hoca, Şevket Hoca, zaman zaman Erol Hoca da kullandı bunları, o yüzden biraz daha rahat olarak başlayabilirim. Bazı orijinal analizler de var, sizi sıkılamaya çalışacağım, çok teknik bir şey sunmak istemiyorum aslında ama bir tanesini buraya gelmeden önce bu sunuş için yaptık, en son onu vereceğim. Ondan önce de yine finansal olarak dışa bağımlılığın ekonomik dinamikleri nasıl etkilediğiyle ilgili daha önceden yaptığımız bir çalışmadan da bir sonuç sunmak istiyorum.

Büyümenin finansmanı.

Finansallaşma.

İlk önce bu grafiği göstereyim, çünkü bu bize büyümenin finansmanını gayet güzel, net bir şekilde gösteriyor. Buradaki maviler sermaye girişleri, kutular da Türkiye ekonomisindeki büyümeyi gösteriyor. Burada sermaye girişlerinin çok dik olduğu, yani hızlı sermaye girişlerinin olduğu dönemler görebiliyoruz. Bunun arkasından gayet güzel büyüme oranları geliyor. Aslında bu grafiği

yıllar önce yine bir konferansta sunmuştum, bunlara bakınca Türkiye ekonomisine aşına olmayan ekonomistler çok şaşırmışlardı. Sermaye girişleriyle büyüme arasında yakın bir ilişki tabi başka yerlerde de var, ama bizde gerçekten de oldukça keskin. Bu tabii ki sadece Türkiye ekonomisine yönelik bir şey değil. Zaman içerisinde biz zaten bu finansallaşmayı görüyoruz.

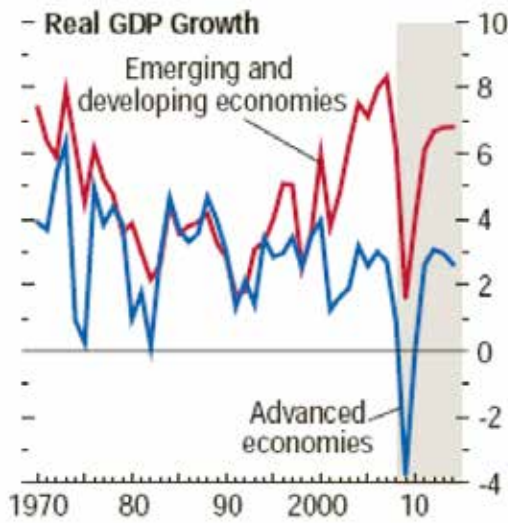

Finansallaşma 1980'lerin ortasından, daha çok da 1990'ların başından itibaren hızla artarak devam eden bir küresel eğilim. Burada finansallaşmayla ne demek istiyorum? Burada toplam borçların çıplak oranı veya gelire oranı olarak hangisine

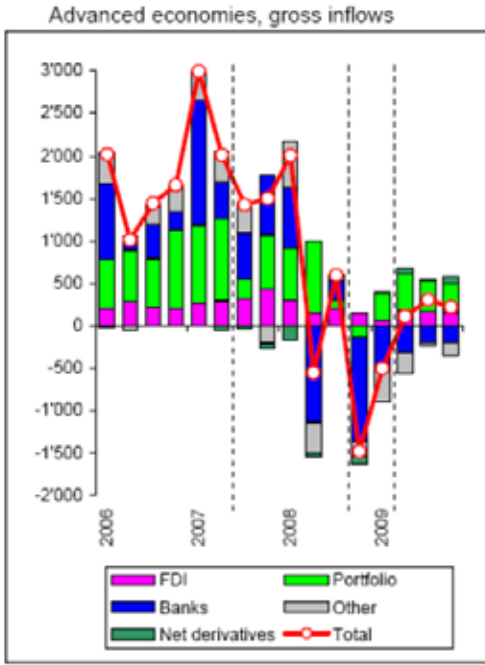
bakarsak bakalım, 1980'lerin ortasından itibaren küresel finansallaşmanın hızla artarak gittiği bir resimle karşı karşıyayız. Aslında diğer göstereceğim grafiklere bakmadan dahi tahmin edebiliriz ki bu yükselen ekonomiler için daha önemli.

Daha önemli olduğunu nereden biliyoruz? Yükselen ekonomileri biz hem daha hızlı gelişen, hem de küresel ekonomiyle daha çok entegre olan ekonomiler olarak tanımladığımızı düşünürsek bu resmin gerisinde en çok dinamikler onlardan geliyor.

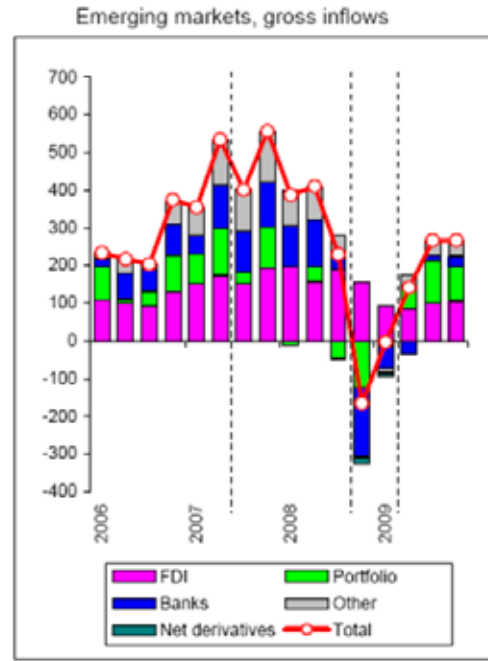
Bu noktada üç ayrı grafik daha kullanacağım. Biraz önce finansallaşmanın yükselen ülkeler için daha önemli olduğunu söyledim. Bunu size göstermek için 2008-2009 krizinden bir resim göstermek istiyorum. Buradaki kırmızı, ekonomik büyüme profili açısından yükselen ülkelerin durumunu gösteriyor, mavi de gelişmiş ülkeleri gösteriyor. Şimdi gördüğümüz üzere gelişmiş ülkelerde 2009-2010 itibarıyla büyük bir kriz var, resesyon var, durgunluk var. Yükselen ülkelerde de bu resim V şeklinde, yani ekonomik aktivitede büyük bir düşüş var ama onlar

2008-2009 Küresel kriz ve yükselen ekonomiler.

2008-2009 Küresel kriz ve gelişmiş ekonomilere sermaye girişi.

2008-2009 Küresel kriz ve yükselen ekonomilere sermaye girişi.

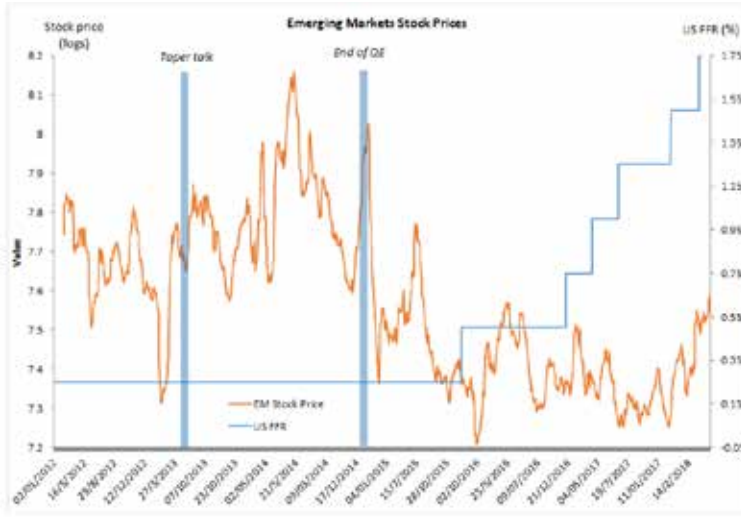
bu durumdan hem daha çabuk ve daha hızlı çıkıyorlar, hem de en azından büyüme oranları -ülke grubunun ortalaması açısından- negatife düşmüyor. Kısacası yükselen ülkeler bu resesyona yaşamadan krizi atlattıyorlar. Bunda da çok şaşılacak bir şey yok aslında, çünkü krizin kaynağının gelişmiş ülkeler olduğunu düşünürsek – burada 2008-2009 küresel finansal krizinin yakın tarihimizdeki yükselen ülkelere kaynaklanmayan tek kriz olduğunu not etmekte fayda var – bu sonuçlar beklenmedik değil. Ancak burada dikkat çekmek istediğim önemli nokta şu: kaynağı kendileri olmamasına rağmen, bu krizin hemen arkasından ekonomik büyümede yükselen ülkelerde de önemli bir düşüş yaşanıyor. Buradan nereye geleceğiz?

Buradan yükselen ekonomilerin dış kaynağa bağımlılıkları nedeniyle merkez ülkelere bağımlılıklarına

**Gelişmiş
ülkelerdeki düşük
faiz ortamı likiditeyi
bu ülkelere yönlendirdi ve
dolayısıyla bu ülkeler krizden
daha hızlı çıkabildiler. Şimdi o
ilk aşamadaki hızlı düşüş kötü
haber, iki ülke seti arasındaki
ilişkiler açısından bu çıkış
da iyi haber.**

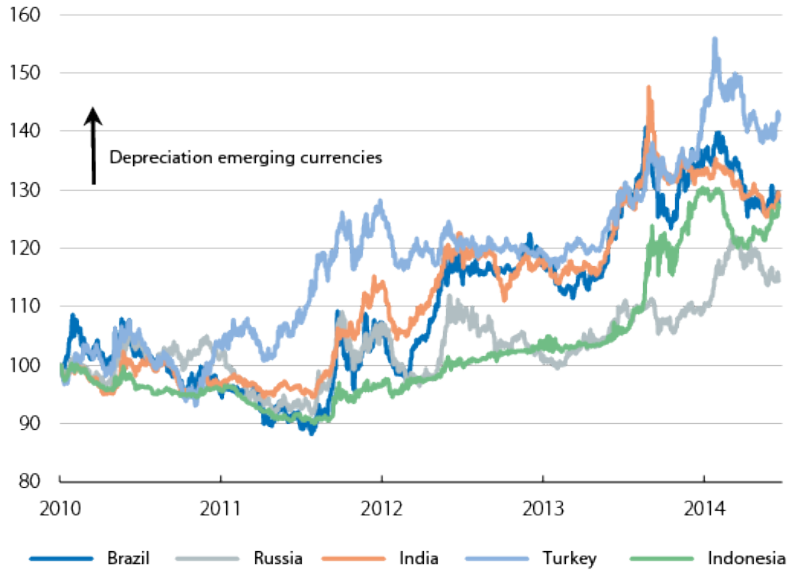
geçmek istiyorum. Bir sonraki grafikten aynı dönemin arkasından sermaye girişlerinin izini sürebiliriz. Gelişmiş ülkelere sermaye girişlerini kırmızından okuyabiliriz, kriz döneminde gelişmiş ülkelere sermaye girişlerinde çok büyük bir düşüş var, bu ülkelere sermaye girişi krizin üçüncü safhasında -2009 sonrası- biraz toparlanıyor. Ama dikkat edersek kriz öncesi dönemle karşılaştırıldığında sermaye girişleri hala oldukça

düşük ve uzunca bir süre bu durum devam ediyor. Aslında bu dönemi düşünürsek çok sürpriz bir şey değil. Çünkü biliyoruz ki bu dönemde gelişmiş merkez ülkeler faizleri sıfıra çok yakın bir orana indirdiler. Dolayısıyla sermaye oraya gitmemeye başladı. Oraya gitmeyen sermaye yükselen ülkelere gelmeye başlıyor. Onu da üçüncü grafikte kırmızı çizgideki hızlı iyileşmeden görüyoruz.

Yükselen ekonomilerin küresel ekonomi/merkez ülke bağımlılığı (1)

Values of emerging currencies against the dollar (January 2010 = 100)

Source: "la Caixa" Research, based on Bloomberg data.

Yükselen ekonomilerin küresel ekonomi/merkez ülke bağımlılığı (2)

Buradaki üç grafikten dikkat çekmek istediğim iki gözlem var. Birincisi gelişmekte olan ülkeler, daha da önemlisi yükselen ülkelerle ilgili, çünkü onlar finansal olarak daha çok entegre olan ülkeler, zaten bu iki grubu öyle ayırıştırıyoruz. Bu ülkeler 2009'da duraklama/yavaşlama yaşadılar,

biraz önce de söylediğim gibi gelişmiş ülkeler kadar değil çünkü kaynak orası değildi. Daha sonrasında gelişmiş ülkelerdeki düşük faiz ortamı likiditeyi bu ülkelere yönlendirdi ve dolayısıyla bu ülkeler krizden daha hızlı çıkabildiler. Şimdi o ilk aşamadaki hızlı düşüş kötü haber, iki ülke seti

arasındaki ilişkiler açısından bu çıkış da iyi haber. Ama bağımlılığı çok açık bir şekilde görüyoruz burada. Şimdi tekrar söyleyeyim, bu ilişkiler bize bu dışarıya bağımlılığın aynı zamanda merkez ülkelere de bağımlılık anlamına geldiğini gösteriyor. Onu göstermek için bu grafiği kullanacağım, burada maviler kriz sonrası 10 yıllık dönem içerisinde Amerikan Merkez Bankası FED'in para politikasıyla ilgili gelişmeler. Buradaki mavi, Ben Bernanke'nin -2013'ün Mayıs ayında- parasal genişleme döneminin sonuna gelinebileceğini ifade ettiği bir dönem, 'taper tantrum' diye ifade ediliyor. Portakal rengi ile gösterilenler, yükselen ülkelere hisse senedi fiyatları.

Bu dönemden sonra yükselen ülke hisse senedi piyasalarında aşağıya doğru gidişi görüyoruz. Aynı şekilde 2014-2015'te niceliksel genişlemenin (QE) sona ermesiyle beraber sert bir düşüş görüyoruz. 2016'dan sonra yavaş yavaş faiz artırımlarının gözlendiği dönemde yine hisse senetlerinin daha önceki dönemlere göre

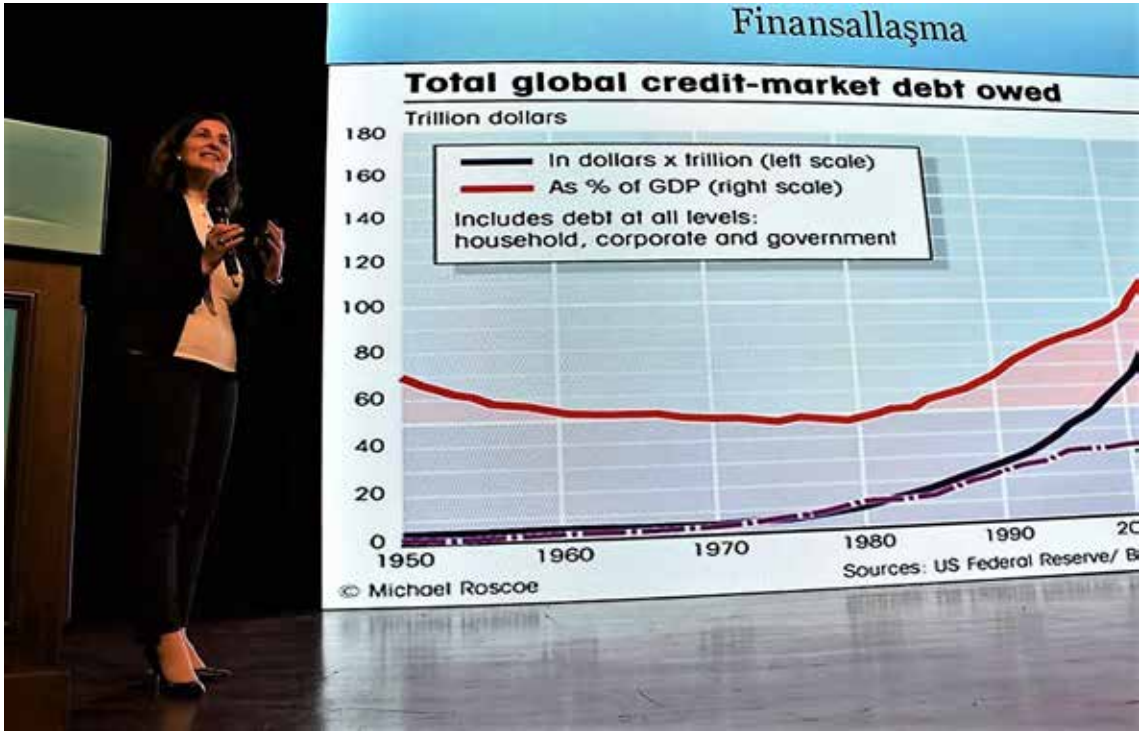
farklı bir yerde seyrettiğini de görüyoruz. Yani buradan benim not etmek istediğim gözlem şu, dış kaynağa bağımlılık sizi aynı zamanda merkez ülkelerin para politikasına da bağımlı yapıyor. Aslında şu anda konuştuğumuz tam bu.

'FED, faizleri artırırsa yükselen ülkelere ne olacak?' derken bir önceki dönemin resmi ve özeti burada. Bu grafikte aynı resmin döviz kurları boyutunu görüyoruz. Burada da döviz kurları çok oynak bir şekilde merkez ülkelerdeki para politikası değişikliklerini takip ediyor. Mavi çizgi Türkiye'yi gösteriyor. Tablo'da bize benzer başka ülkeler de var. Aslında Türkiye'nin döviz kurlarının diğer ülkelere göre daha oynak olması o zamandan başlamış durumda. Bir makro iktisatçı olarak, böyle bir gözlemler başlayıp bunun sonuçlarını nasıl analiz edebiliriz?

Biliyorum içinizde ekonomist olmayanlar var, onun için çok teknik bir şey söylemek istemiyorum ama bizim klasik olarak böyle bir şeyi analiz etme yöntemimiz Dinamik Stokastik Genel Denge

Genel denge modelleri nedir? Sektörlere tek tek bakmak yerine, sektörleri bir araya getiriyorsunuz, onların birbirleri arasındaki ilişkileri de hesaba katıyorsunuz. Burada bunu iki ülke için yapabilirsiniz, örneğin bir tanesi Türkiye, bir tanesi Amerika diyelim.

modelleri. Genel denge modelleri nedir? Sektörlere tek tek bakmak yerine, sektörleri bir araya getiriyorsunuz, onların birbirleri arasındaki ilişkileri de hesaba katıyorsunuz. Burada bunu iki ülke için yapabilirsiniz, örneğin bir tanesi Türkiye, bir tanesi Amerika diyelim. O zaman iki ülke arasındaki finansal kesimde olsun, para politikası olsun veya maliye politikası olsun, o etkileşim ve geçişkenliği modelleyebiliyorsunuz. Bunu yaptığımız modellerden bir tanesi 2017 yılında basılmış bir çalışmamız. Bizim bu çalışmada da motivasyonumuz, 2008-2009 krizinin yükselen ülkelerdeki değişik bir profilini analiz etmekte.

Buradaki kritik aktarım kanalı, reel sektörün borçlanması ve risk primi, aslında bütün dinamikler o risk primi üzerinden çalışıyor. Grafiğin sağ tarafında müteşebbisler var, müteşebbislerin borçlanmaları (dış borçlanma). Bu 1990'da başlayan çok ilginç bir literatür ve 2006-2014 arası Amerikan Merkez Bankası Başkanı olan Ben Bernanke ve onun birlikte çalıştığı bir ekibin başlattığı yeni bir yaklaşım. O ikisi arasındaki -finansal sektörle ve reel sektör arasındaki- o etkileşimi modellemenin sonuçları çok olumlu. Bu, biz ekonomistler için

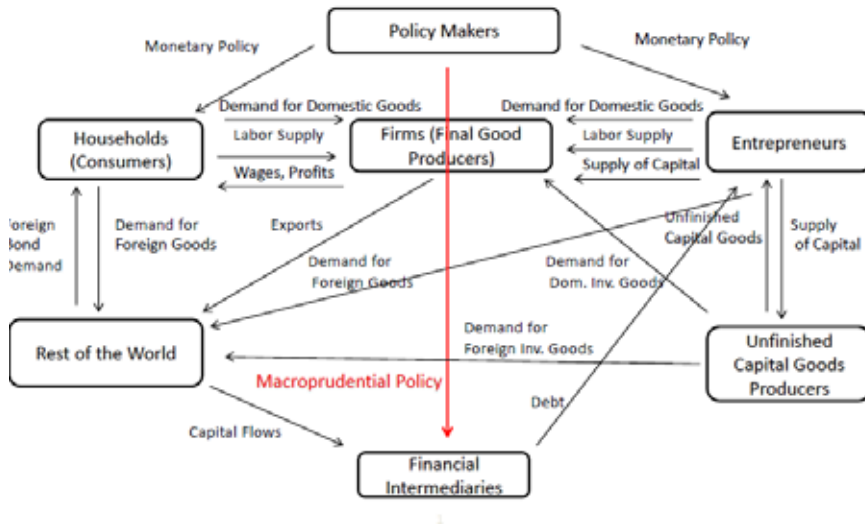
tahminlerimizin gerçeğe daha yaklaşması açısından önemli, ve özellikle 2008-2009'dan sonra bu modeller çok popüler oldu. Çünkü, 2009'da mesleğimize getirilen en büyük eleştiri bizim finansal kesimi makro iktisatçılar olarak modellerimizin dışında bırakmamız konusundaydı, krizin geldiğini göremememizdi. Nitekim bu eleştirilere verilen en büyük tepki de makro modellere finansal kesimin dahil edilmesi oldu.

Bizim burada yaptığımız da o aslında; reel kesimin dışarıdan borçlanma ihtiyacı var, tabi ki borçlanabilmek için bir prim ödüyorsunuz, o prim sizin riskinizle belirleniyor. Aslında dışarıdan borçlanma durumunda firma düzeyinde de, ülke düzeyinde de aynı dinamikler var. O dinamikler de bize şokları nasıl analiz edebileceğimizi gösteriyor.

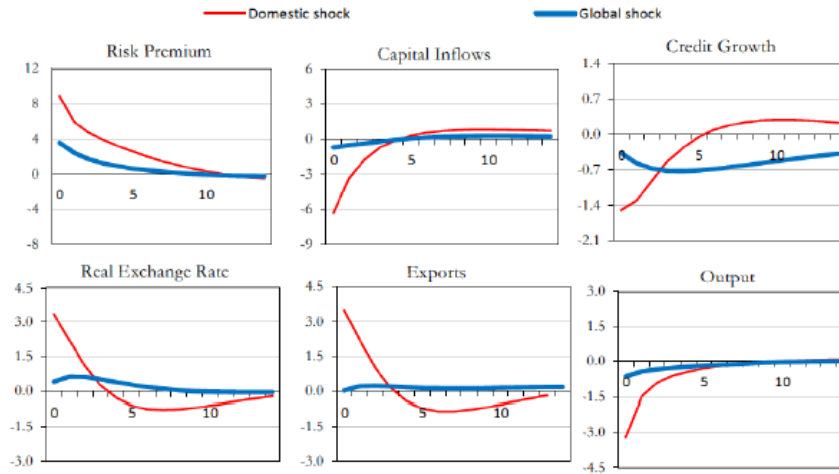
$$E_t[R_{t+1}^K] = E_t[(1 + i_t^*)(1 + \Phi_{t+1})]$$

Dış borçlanma primi.

Sol tarafta borçlanmanın maliyeti var, bu R 'yi faiz diye düşünün. Sağda da bunun iki tane bileşeni var. Bir tanesi i^* yani bunu dünya faizleri olarak alalım, onun yanında da f - fi diye gösterdiğimiz

Ozkan-Unsal (2017) OEP

Figure 3. Responses to a Domestic and a Global Financial Crisis
(percent deviations from the steady state)

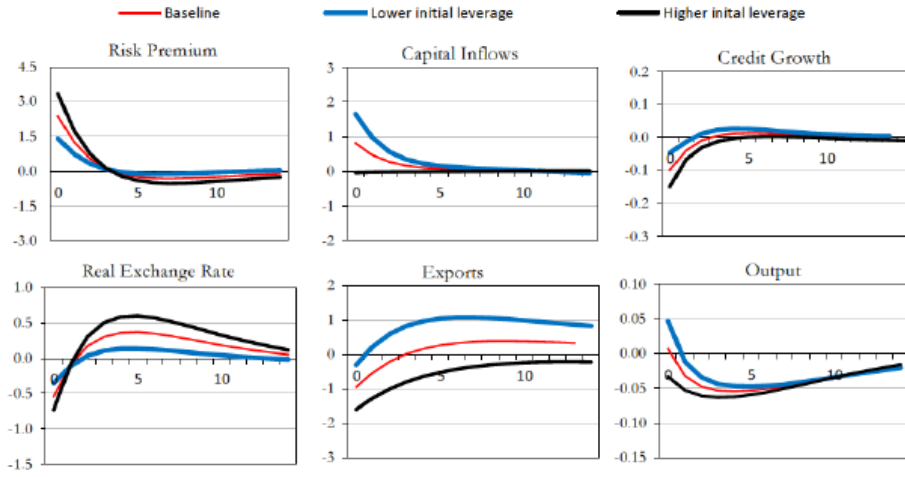
İç ve dış kaynaklı kriz - Ozkan-Unsal (2017) Oxford Economic Papers

dışarıdan borçlanma risk primi var. Bu neden olur? Zaten çok yüksek borçlanıyorsunuzdur, borçluluk oranınız o kadar yüksekse zaten sizin bir iflas riskiniz vardır. Size borç verebilecek kişileri ikna etmeniz için hep daha fazla borçlanma faizi ödemeniz gerekir. Şimdi bunu hesaba katarak, bu modeli önce sayısal olarak kalibre ederek,

daha sonra simülasyonla ulaştığımız iki tane grafik göstereceğim.

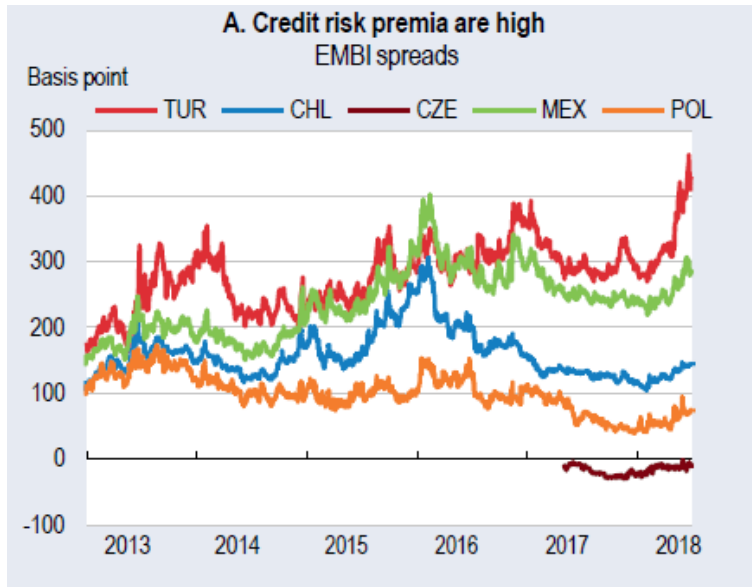
Buradaki kırmızılar iç şokları, maviler ise küresel şokları gösteriyor. İç şoklar durumunda risk primi daha çok artıyor, çünkü o şoka maruz kalan sadece sizsiniz, dünyanın geri kalanına bir şey olmuyor, bu örnekte sorunlu olan iç ekonomi.

Figure 6. Responses to a Global Financial Crisis: No Contagion
(percent deviations from the steady state)

Note: The figures show the impact of a negative shock to the perception of investors regarding foreign productivity under the zero contagion assumption. The variables are presented as log-deviations from the steady state, multiplied by 100 to have an interpretation of percentage deviations.

Borçluluk ve finansal kriz - Ozkan-Unsal (2017) OEP.

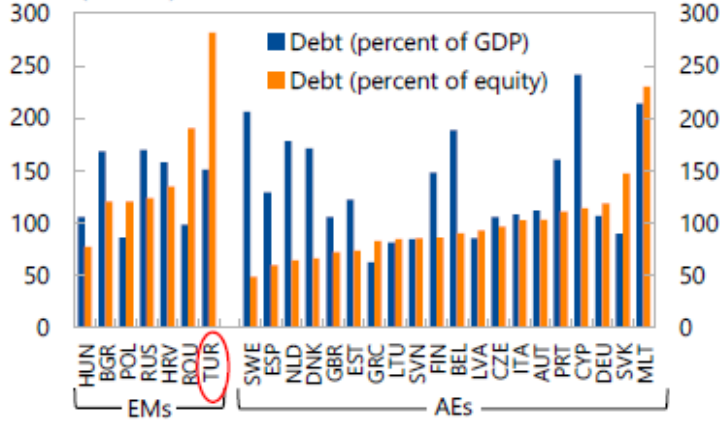

Türkiye bu resmin neresinde? (1)

Ancak dış ekonomiden gelen şoklar durumunda da tabi risk priminiz artıyor, sermaye girişi düşüyor, içerideki kredi genişlemesi düşüyor, ulusal paranız değer kaybediyor. Buna oranla ihracatınız

artabiliyor, her iki durumda da ülke içerisinde geliriniz düşüyor. Bunu mavi ve kırmızı renklerle görebiliyoruz. Şimdi burada o dinamiklerin düşük borçlanma durumunda ve yüksek borçlanma

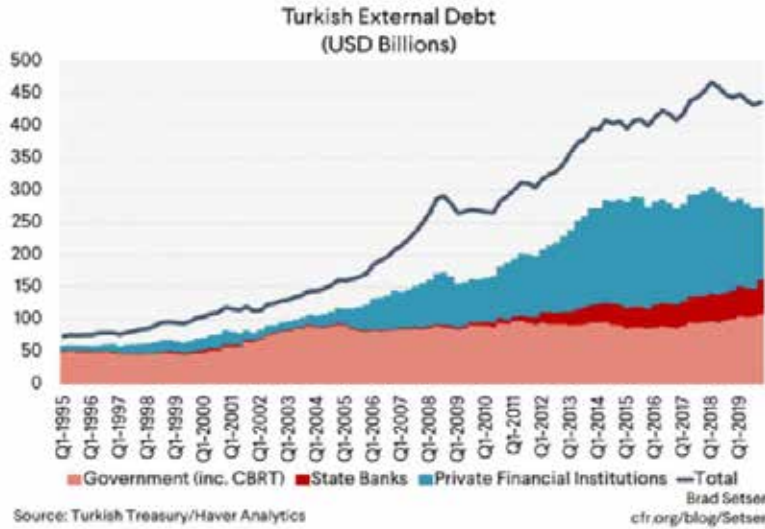
Box Figure 1. NFC Debt, 2019
(Percent)

Sources: Haver Analytics; and IMF staff calculations.

Note: Uses unconsolidated financial accounts data, which involves different accounting principles to the company accounts data in the "Leverage by Industry" chart.

Türkiye bu resmin neresinde? (2)

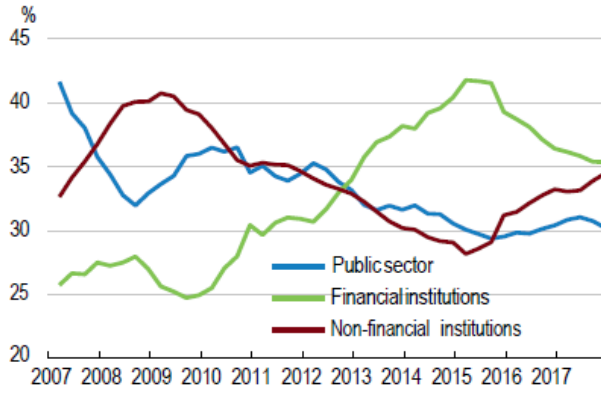
Dış borç.

durumundaki profillerine bakıyoruz. Şu kırmızının orta senaryo olduğunu düşünürsek, mavi olanda siz oldukça iyi bir durumdasınız, düşük bir borçlanma oranınız var, siyah olanı da yüksek borçlanma oranı.

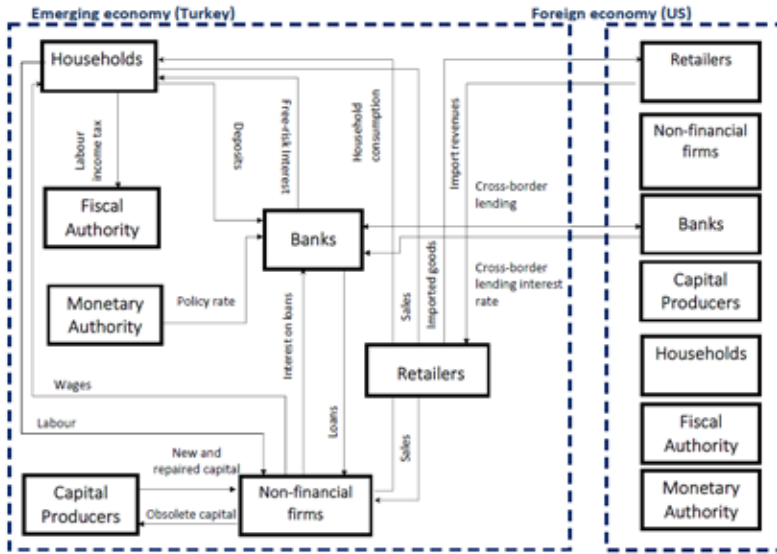
Buradan zaten çok açıklıkla görebiliyoruz ki siz o krize düşük borçlanma oranıyla yakalandıysanız

(mavi), dinamikler yüksek borçlanma oranıyla yakalandığınız durumdan (siyah) çok farklı. Eğer yüksek borçlulukla yakalandıysanız kaybettiğiniz gelir miktarı daha yüksek oluyor. Biz bunu Kore verileriyle yaptık ve ortaya çıkan şey şu; Kore'nin 1997'de Asya Krizi'ndeki durumu ile 2008-2009 Küresel Finansal Krizi'ndeki durumu birbirinden

B. External debt is increasingly driven by corporate sector
Sector shares, borrower concept

Dış borcun dağılımı.

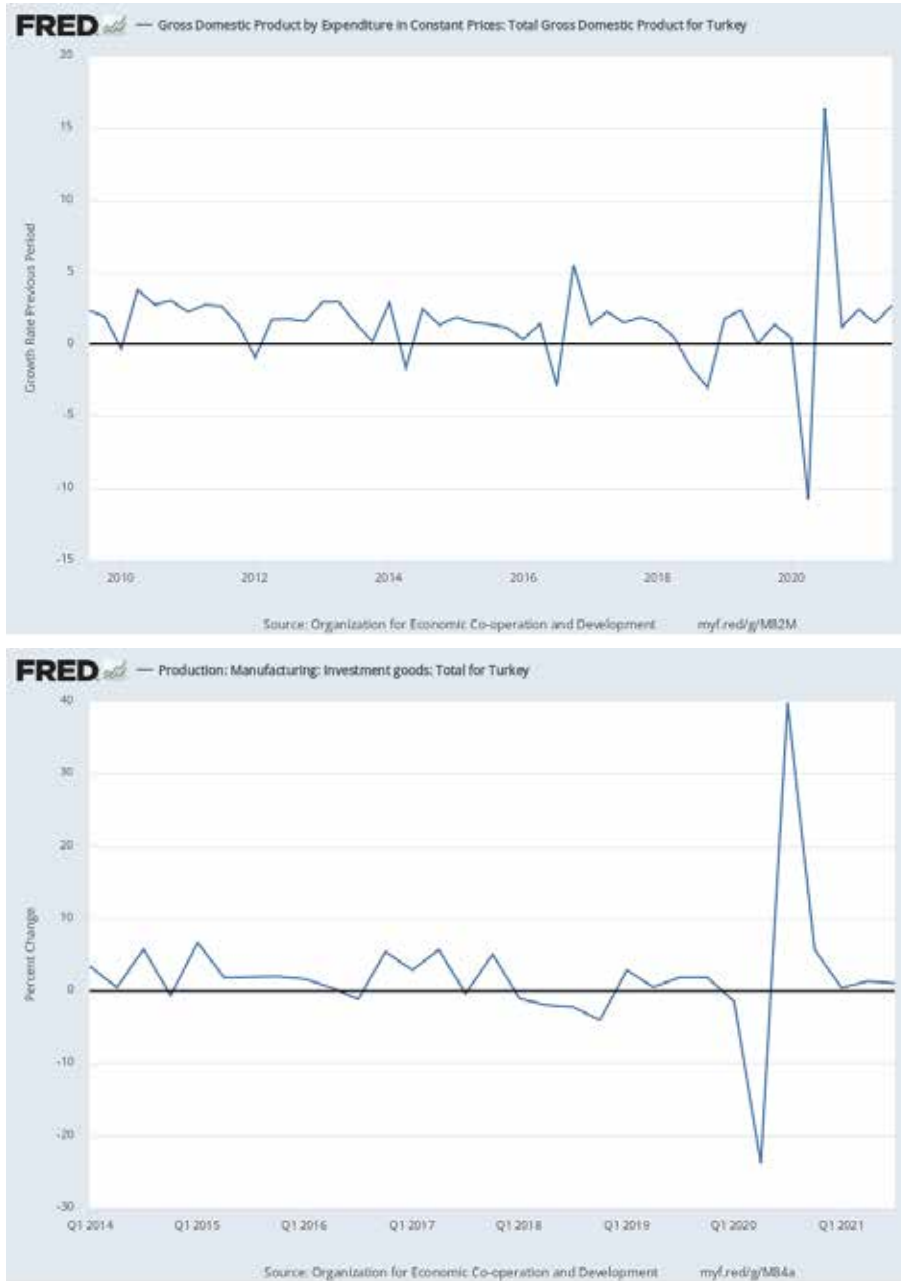
Garcia-Lazaro & Ozkan (2022).

çok farklı. Kore'nin 1997'de çok borçlu bir özel sektörü var ve Asya Krizi'nden büyük zarar görüyor, 2008-2009 gerçekten teğet geçiyor, çünkü borçlanması önceki döneme göre çok daha düşük.

Türkiye bu resmin neresinde sorusuna cevap vermeye çalışırsak, burada Türkiye oldukça yüksek bir prim ödeyerek borçlanıyor, bunu buradaki kırımızdan görebiliyoruz. Bu açıdan ne yazık ki biraz önceki döviz kurları grafiğinde gördüğümüz gibi benzer ülkelerden kötü durumdayız. Burada borçlulukla ilgili çok vakit kaybetmeyeyim, dış borcu

göstereyim. Çünkü bu mekanizma daha çok dış borç üzerinden çalışıyor. Bu, Türkiye'nin son yıllardaki dış borcundaki artışı gösteriyor. Biraz önceki grafikte, o dışarıdan alınan borç doğal olarak ne kadar yüksekse, olumsuz dinamikler o kadar ağır olacak. Burada da yine bizim Kore gibi 2005-2016'dan itibaren finansal sektör dışı firmaların borçlanma içerisindeki oranı artıyor.

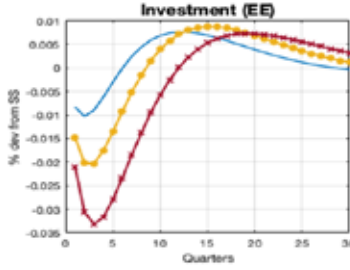
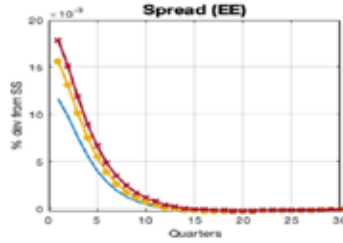
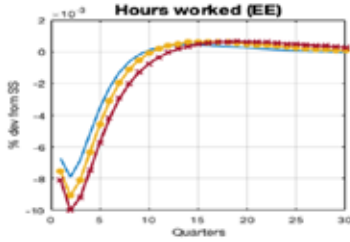
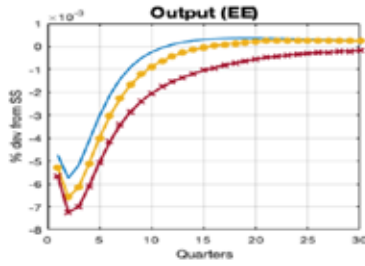
Bu grafik başka bir modelden, çok detayına girmek istemiyorum, sadece biraz öncekinden farklı olarak bu grafikte bankalar da var. Uluslararası

bankalar var, bankalar arasındaki borçlanma var ama dinamikler birbirine oldukça benziyor. Siz eğer dışarıdan borçlanıyorsanız, o dışarıdan borçlandığınız kısım, o risk primiyle ilgili, o risk primi de tabi ki size borç verenlerin sizde algıladığı riskle ilgili.

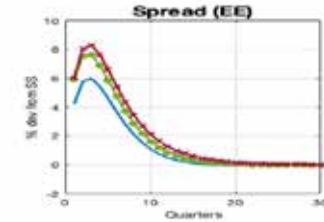
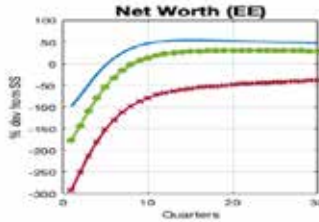
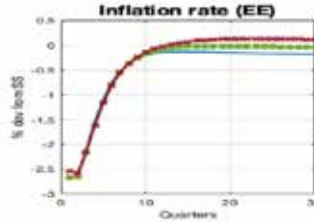
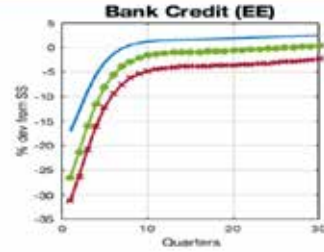
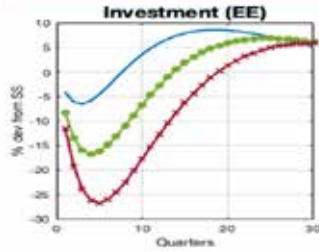
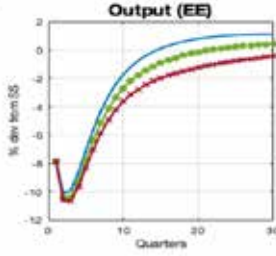
Şimdi bunların hepsini bir araya koyup, ne bekliyoruz? ‘Türkiye verisiyle nereye gideriz’, diye yola çıktığımız zaman iki tane önemli veri seti

var, bunların ikisini de yine Amerikan FED-Federal Reserve veri sisteminden kullandık. İkisi de Covid salgınının ilk çeyreğindeki durumu anlatıyor. Türkiye’de gelirlere ne oldu? Yüzde 10 civarında bir düşüş var. Yatırıma ne oldu? Yüzde 20 civarında bir düşüş var. Bunların ikisini kullanarak yine aynı şekilde genel denge modelini çözüyoruz. İki tane şok var burada: bir tanesi dış para politikası şoku, bunu FED’in faizlerindeki artış

— Low foreign debt (5% of total credit) — Medium foreign debt (30% of total credit) — High foreign debt (70% of total credit)

Dış para politikası şoku.

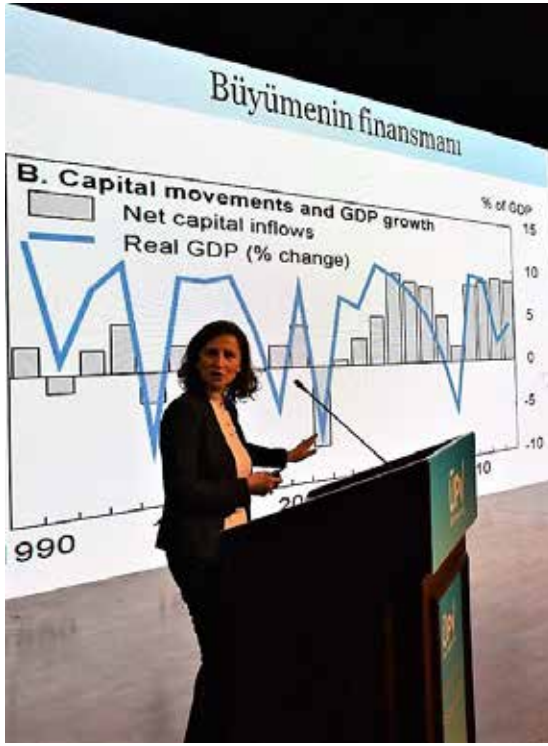
— Covid-19 (30% foreign debt/total credit) — Covid-19 (50% foreign debt/total credit) — Covid-19 (80% foreign debt/total credit)

Covid-19 şoku.

gibi düşünebiliriz. Her iki durumda da ne olabilir? Burada bir düşük borçlanma, bir yüksek borçlanma, bir de orta durum var. Düşük borçlanma maviyle olan, yüksek borçlanma kırmızıyla olan, dolayısıyla aslında biz modeli ne kadar genişletirsek genişletelim, dışarıdan borçlanmaya bağımlılık dinamiklerin merkezinde olduğu sürece biz aynı sonuçlara ulaşıyoruz.

Nedir bu sonuçlar? İki durum arasında fark, bir şok karşısındaki riskliliğinizde, yatırımınızda,

iş gücü kullanımında ve dolayısıyla toplam gelirdeki durumda keskin bir şekilde fark ediliyor. Bu normal dış para politikası şoku. Bir de en son olarak Covid tipi bir şok için de aynı şeye bakarsak, aynen burada da maviler az borçlanma senaryosu, kırmızılar çok borçlanma senaryosunu gösteriyor. Buraya aldığım her değişken için, yatırım için, toplam gelir için, banka kredileri için, risklilik oranı için düşük borçlanma ve yüksek borçlanma dinamiklerini çok açık bir şekilde ayrıştırabiliyoruz.

Şimdi ilk grafiğe geri gidelim. Burada önce olumlu senaryoya odaklandık. Dışarıdan sermaye gelişi var, mavi çizgilerin dik olduğu dönemler sermaye gelişleri güçlü ve hemen arkasından güçlü bir büyüme performansı takip ediyor, bu yukarıya giden çizgiler. Biraz önce size gösterdiğim sonuçların ışığında, buna tekrar tersinden bakarsak, aşağıya giden çizgilerde sermaye girişinin yavaşladığı veya durduğu dönemlerde de tam tersini görüyoruz. Tabi biz buna çok enerji harcıyoruz, dışarıdaki yatırımcıları ikna etmeye çalışıyoruz ama büyümenin dış finansla bağımlı olmasının önemli sonuçları var, dış sermayenin gelmediği dönemlerde neler olduğunu buradan görüyoruz.

Bundan bağımsız olarak da iç ve dış şoklara baktık, Covid türü son yüzyılda görmediğimiz tipte şoklara da baktık. Hepsinde de ekonomimizin kırılğanlığını artırmış oluyorsunuz. Yani büyümenin finansmanı eğer dışarıdan gelen kaynağa bağlıysa; geldiği zaman iyi ama gelmemesi durumunda sonuç çok kötü oluyor. Nitekim de biz eğer bunun bir ortalamasını alırsak, Erol Hoca'nın da, Şevket Hoca'nın da söylediği gibi çok da parlak olmayan gayet orta yol bir büyüme rakamlarıyla karşı karşıya kalıyoruz ki o da bizi bir aşağı gruptan, bir yukarı gruba ne yazık ki taşıyamıyor.

Burada bitireyim, çok teşekkür ediyorum.

Moderatör Prof. Dr. Gülay G. Şenesen: Bu yukarıdan bütüncül bakışla bizi biraz fazlaca duvara çarptığı için Gülçin Özkan'a teşekkür ederiz. Şimdi Başkent Üniversitesi'nden Uğur Emek, bize Mega Projelerin Finansmanı konusundaki sunuşunu yapacak.

Finansal sektörle reel sektör arasındaki etkileşimi modellemenin sonuçları çok olumlu.

Bu, biz ekonomistler için tahminlerimizin gerçeğe daha yaklaşması açısından önemli, ve özellikle 2008-2009'dan sonra bu modeller çok popüler oldu.

*Mega projelerin finansmanı:
Geleceğin en büyük özelliği gelmesidir*

Prof. Dr. Uğur Emek
Başkent Üniversitesi

İkinci Yüzyıl Forumları
İstanbul
19/02/2022

MEGA PROJELERİN FİNANSMANI: GELECEĞİN EN BÜYÜK ÖZELLİĞİ GELMESİDİR

Prof. Dr. Uğur Emek
Başkent Üniversitesi

Cumartesi günü, bu güzel havada, bu vakte kadar bizimle olduğunuz ve beklediğiniz için sabrınızdan dolayı önce sizlere teşekkür ediyorum. Sonra da bu organizasyon ve davetleri için Ülke Politikaları Vakfı'na teşekkür ediyorum.

Tarımdı, teknolojiydi, finansmandı, derken betona geldik. Beni bilenler bilir, akademiye gelmeden önce uzunca bir süre Devlet Planlama Teşkilatı'nda uzmanlık yaptım. Sabah Bilsay Hoca plancıların bakış açısını, farklı bir kelimeyle açıklamaya çalıştım. Ufuk açmak gibi bir terim kullanmıştı. Ben de şunu kullanıyorum; hepimize göre geleceğin bir sürü özelliği vardır ama biz plancılar için geleceğin en büyük özelliği, gelmesidir. Biz, gelecek

gelecekmiş gibi davranırız, ama bazıları gelecek gelmeyecekmiş gibi davranabiliyor. Şimdi yakın dönemde TEPAV için yaptığımız çalışmadan bir takım hesaplamaları paylaşacağım. Daha detaylı merak edenler TEPAV'ın internet sayfasına* giderek, elektronik kitabı okuyabilirler.

Şimdi şöyle diyorlar; projeye karşı mısınız? Beş yıldızlı otel standartlarında hastane yapılıyor, yollar yapılıyor, köprüler yapılıyor, hava limanları yapılıyor. Biz iktisatta liseden gelen öğrencilere öncelikle 'fırsat maliyeti' denilen bir kavram anlatıyoruz. Bu kavram diyor ki; her tercih bir vazgeçiştir. Tercihiniz önemli.

* <https://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/10410>

Türkiye’de sıralı aşısı olan çocukların oranı 2000’lerin başlarında yüzde 75 ile 80 idi. Şu anda bu oran yüzde 60’lara düştü, Aile Hekimlerini kendi hallerine bıraktık. Eğer tercihiniz insanınızı hasta etmemek ise birinci derece sağlık hizmetlerine önem verirsiniz. Eğer derdiniz betonsa mevcut hastaneleri yıkarınız, dağın başında şehir hastanesi yaparsınız. “Hasta olun gelin, burada bakayım size” dersiniz. Tercihiniz hukuksa, adaletse, hukukun üstünlüğünü sağlarsınız, mülkiyet haklarını korursunuz, tercihiniz betonsa adalet sarayı yaparsınız, hapisane yaparsınız. Tercihiniz kış koşullarında eğitime ve sağlığa ulaşmak için yolu olmayan köylerinizse, köylere yol yaparsınız.

Tercihiniz İstanbul’da bir rant yaratmaksa; Marmara Denizi’nin doğusundan, Osmangazi Köprüsü üzerinden 40 bin kişi geçirecek bir garanti verirsiniz. Yetmedi Çanakkale Köprüsü’nden Marmara Denizi’nin batısına bir 45 bin kişi daha garanti verirsiniz. Sonra da günde 85 bin tane Marmara Denizi’ni turlayacak baba yiğit beklersiniz. Tercihiniz eğitimin kalitesiye akademisyenlerinizin performansını ölçersiniz, üniversitelerinizin

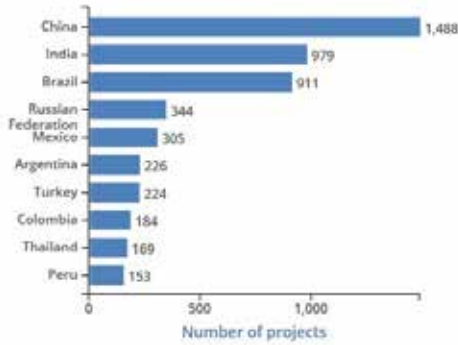
dünya sıralamasındaki yerini arttırmaya çalışırsınız. Tercihiniz betonsa her ile bir üniversite, iki üniversite açarsınız. Sonra da bu üniversiteler dolsun diye barajı sıfır yaparsınız. Nefes alan herkesin üniversite öğrencisi olmasını sağlarsınız. Benim tercihim belli oldu herhalde, bunun üzerinden gideceğim.

Dünya Bankası, gelişen ülkelerin istatistiklerini tutuyor. Dünya Bankası’nın verilerine göre, Türkiye KÖİ-Kamu Özel İşbirliği projelerinde 7. sırada. Bunun nasıl bir şey olduğunu birazdan anlatacağım. Proje sayısı bakımından 7. sırada, yatırım büyüklüğü açısından 4. sırada. Ben bir şey yapıyorum, yatırım tutarını proje ayısına bölüyorum. Böldüğüm zaman şöyle bir şey çıkıyor. Türkiye gelişen 140 ülke içerisinde altyapı proje büyüklüğü açısından birinci. Bir projenin, ortalama proje büyüklüğü 600 milyon dolar, tercihiniz oy toplamaksa bu güzel bir şey! Tercihiniz kıt kaynaklarınızı etkin biçimde tahsis etmekse bu kötü bir şey!

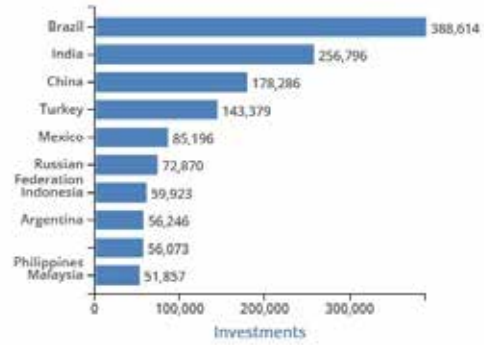
Dünyada 10 mega projenin 9’u başarısızdır. Başarısızlıktan kastımız ne? Zamanında yapamıyorsanız, öngörülen bütçe içerisinde yapamıyorsanız,

Top 10 countries by projects, 1990- H1 2018

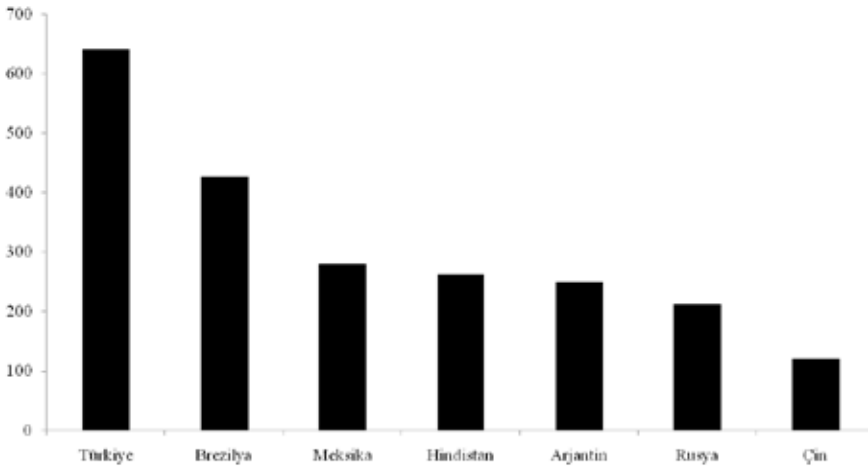

Top 10 countries by investment, 1990- H1 2018(US\$ million)

Türkiye’de KÖİ-Kamu Özel İşbirliği – I

Ortalama Sözleşme Büyüklüğü

Kaynak: Dünya Bankası

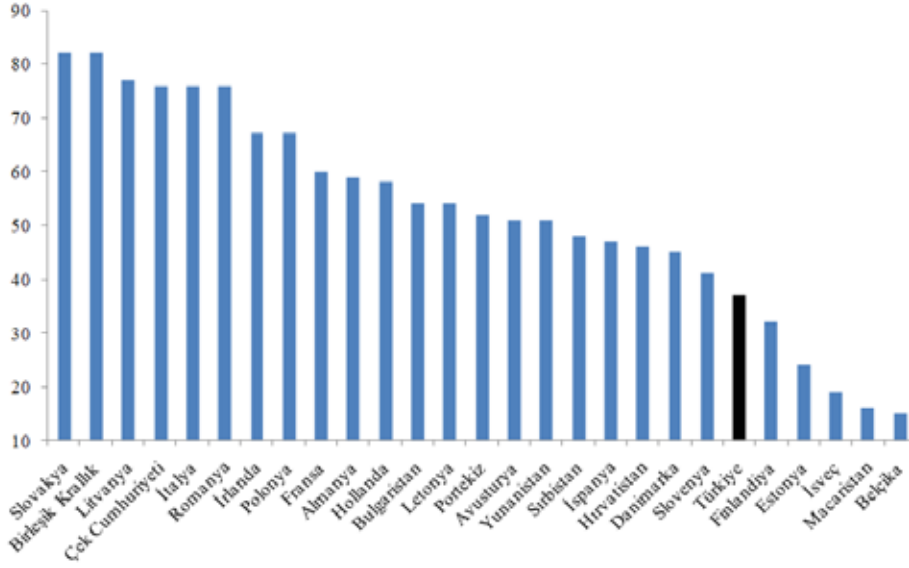
projeniz başarısızdır. Projelerin zamanında yapılmadığını biliyoruz. Öngörülen bütçe içerisinde yapılmadığını da biliyoruz. 18 tane şehir hastanesi ihale edildi, 13 tanesi açıldı, 5 tanesini bekliyoruz. İnşaat süresi 3 yıldır, 2012’den beri Etlik Şehir Hastanesini bekliyoruz. Nerede? Bilmiyoruz.

Cumhurbaşkanı kendisi açıkladı, Osmangazi’nin içinde olduğu Gebze-İzmir projesinin yatırım maliyeti 6,5 milyar dolardır. Kaça mal olmuş? 11 milyar dolara mal olmuş. O köprünün özelliği

beni ilgilendirmiyor, beni harcadığınız kaynak ilgilendiriyor. Projenin maliyetinde yüzde 70 şaşılmış.

Türkiye’de yatırım büyüklükleri bakımından iki tür proje var. Birincisi, işletme hakkı devri. İşletme hakkını devrediyoruz, bekliyoruz ki şirket mevcut tesisi alacak, iyileşme ve geliştirme yatırımları yapacak, sonra devredecek. Isparta’daki elektrik dağıtım işletme hakkı devrini artık hepimiz çok iyi tanıyoruz, öğrendiniz. Ne iyileşme yatırımı yapılmış, ne geliştirme yatırımı yapılmış.

Şekil 6. KÖİ Projelerinin hazırlık süreci

Kaynak: World Bank, (2020)

Isparta'nın 2005-2010 yılı nüfusuna göre yapılmış trafo duruyor orada, o trafo o yükü taşımaz.

İkincisi de yeni yatırımlar. 2016 yılında Oliver Hart'ın Nobel ödülü aldığı bir sistem var. Bu sistem diyor ki; "yapım işiyle işletme aşamasını bağlarsanız, özel sektör yapım aşamasında, tasarım aşamasında projenin yaşam döngüsü boyunca maliyeti konusunda özenli davranır ve etkinlik sağlarız." Sağlanmış mı? Kar yağdı, saatlerce, günlerce Kuzey Marmara Otoyolu kapandı, havalimanı kapandı. Öyleyse olmamış.

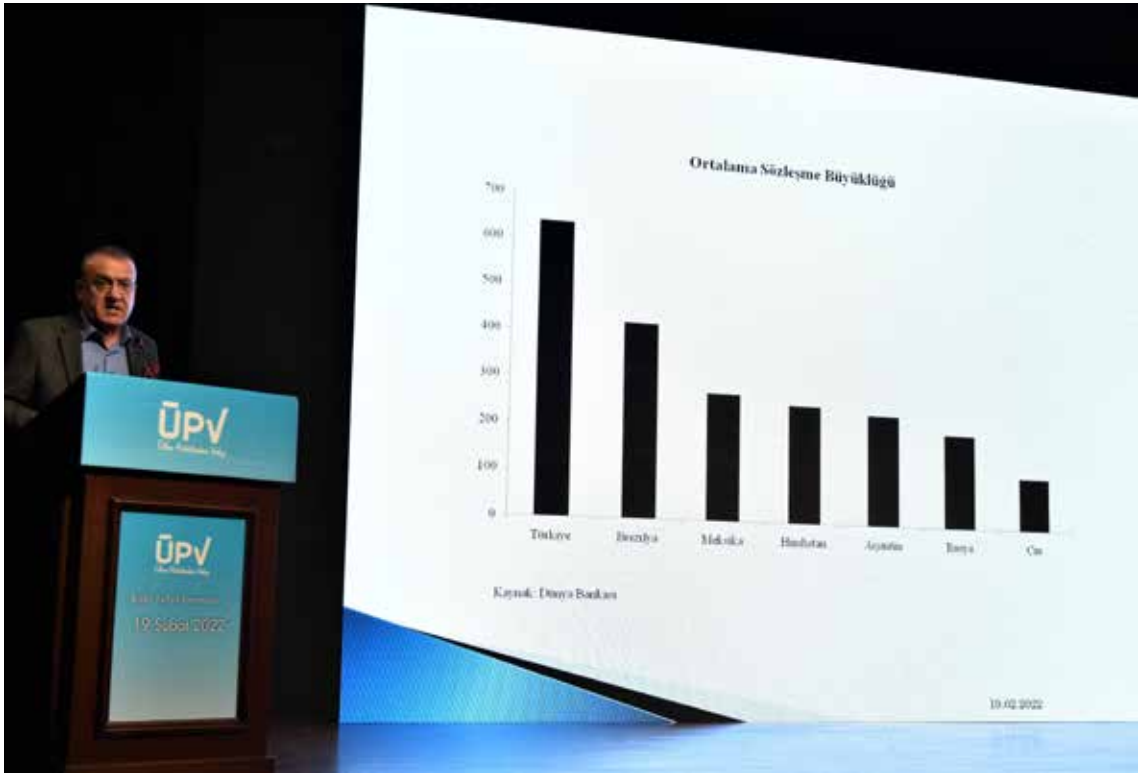
Şu tablo Cumhuriyet tarihi boyunca yapılan yatırım bedeli, bir de gelir boyutu var, az sonra değineceğim. Ben şimdi yatırımdan bakıyorum. Bu resmi istatistik, 150 milyar dolar. Bakın dönemlere ayırdım, 1991-2001, 2002-2007, 2008-2013, 2014-2021. Şuradan son yüzdelere gidelim. 90'larda elektrik dağıtım işleri vardı. Hatırlayan bilirler elektrikte 'al ya da öde' garantisi verirdik. 2001 kur şokundan sonra döviz üzerinden verilen bu garantiler patladı. Kemal Derviş'in

15 yasası vardır. Bir tanesi de elektrik piyasası yasasıdır. Elektrik üretim YİD'lerinde biz bu projelere hazine garantisi vermesini yasakladık ve bakın 2001-2007 arasında YİD'lerin kullanımını düşü.

Hepimize göre geleceğin bir sürü özelliği vardır ama biz plancılar için geleceğin en büyük özelliği, gelmesidir. Biz, gelecek gelecekmış gibi davranırız, ama bazıları gelecek gelmeyecekmış gibi davranabiliyor.

Türkiye'de KÖİ sözleşme bedellerinin gelişimi

	milyon ABD doları			Yüzde		
	Yeni İHD bedeli	Yatırım	Toplam	Yeni İHD* bedeli	Yatırım	Toplam
1991-2001	1,011.6	20,937.8	21,949.4	1.3%	26.2%	13.9%
2002-2007	10,370.7	2,437.1	12,807.8	13.4%	3.1%	8.1%
2008-2013	60,116.1	39,820.7	99,936.7	77.5%	49.9%	63.5%
2014-2021	6,082.7	16,579.0	22,661.8	7.8%	20.8%	14.4%
Toplam	77,581.1	79,774.6	157,355.7	100.0%	100.0%	100.0%

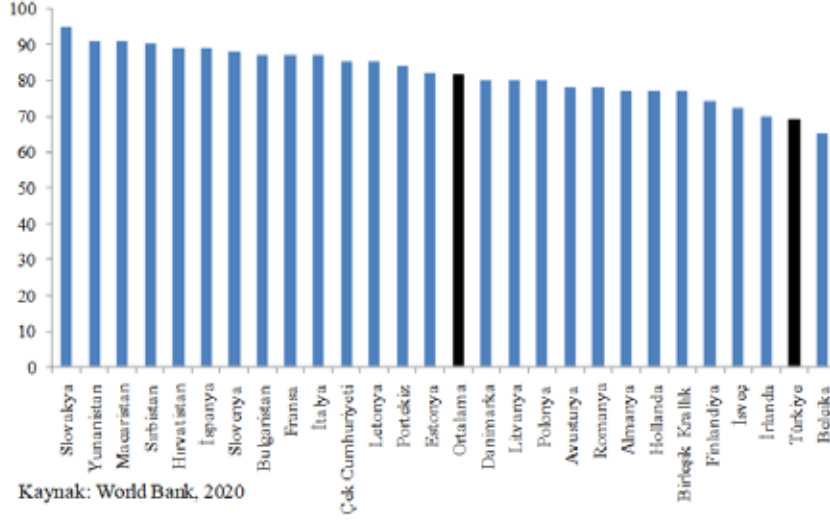
Mevcut hükümet 2008'e geldiğinde bu sistemi keşfetti. Bu sistem kredi kartı gibidir. Kredi kartıyla bugün ödersiniz ama bakkalda, markette cebinizden beş kuruş çıkmaz, gerçekten beş kuruş çıkmaz ama ödeme günü geldiğinde ödersiniz. Sayın Cumhurbaşkanı, "Bu sistemde zamana yayılı bir ödeme sistemi var," diyor. İşte bu kredi kartı, cebimizden yaparken beş kuruş çıkmıyor, doğru. Ama geleceğin 'gelmek' gibi bir özelliği var, göreceksiniz. 2008'e geldiğinde bir şey oldu, hem bu sistemi öğrendiler, hem de küresel kriz sayesinde gelişmiş ülke merkez bankaları para bastılar. O ucuz para bizim gibi çevre ülkelere geldi. 2008'le 2013 arasındaki ortalama döviz kuru 1,68 TL. Yetkililer 1,68 TL'lik dolar kurunun hep gideceğini düşündüler. Hatırlarsınız, Gezi olayları döneminde dolar kuru 2 liranın üzerine çıktığında ayağa kalkmışlardı. Şimdi kaç para, 14.5 mu, 13.60 mı?

Eğer tercihiniz insanınızı hasta etmemek ise birinci derece sağlık hizmetlerine önem verirsiniz. Eğer derdiniz betonsa mevcut hastaneleri yıkarsınız, dağın başında şehir hastanesi yaparsınız.

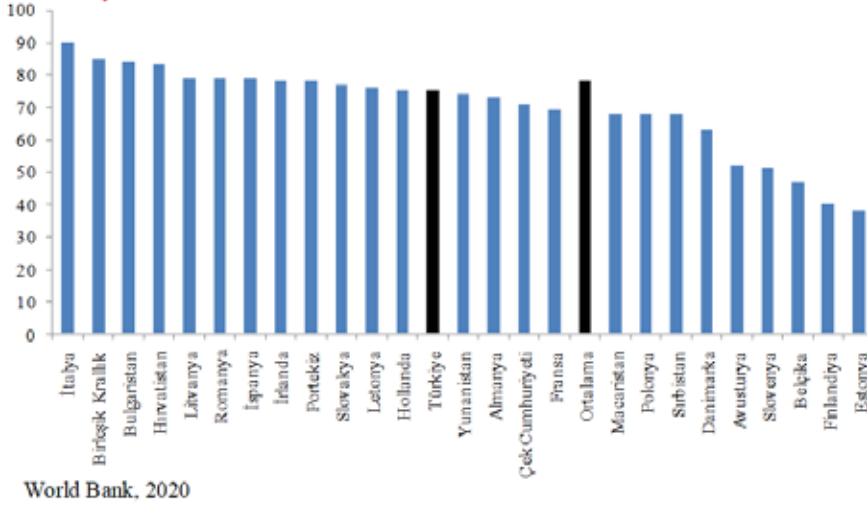
Bakın projelerin yüzde 78-79'u 2008 yılından sonra uygulanmış, bu hükümetin döneminde uygulanmış. Peki nasıl uygulanmış. Proje döngü yönetiminde şöyle bir özellik vardır. Önce ihtiyaç analizi yaparsınız. İhtiyaç analizi çerçevesinde dersiniz ki, "İstanbul'un ihtiyacı, 300 bin vatandaş daha ekstradan taşıyacağım." İkinci soru, "Neyle taşıyacağım?" "Metro yapabilirim, tramvay yapabilirim, köprü yapabilirim, yol yaparım özel araçlar, otobüsle metroyla geçirebilirim," dersiniz. Bunların hepsinin tartışılması gerekiyor.

Bunları tartıştıktan sonra projeye karar vereceğiz. Belki bir cin fikir çıktı, balon uçuracak, bu da bir yöntem. Anadolu'dan Avrupa'ya insan geçireceğim, teleferik kuracağım, bunlar konuşulduktan sonra denir ki, "Ben bu yöntemi nasıl yapayım? Geleneksel tedarikle mi yapayım, kamu özel işbirliğiyle mi yapayım, devlet mi yapsın, özel sektöre mi yaptırayım?" Bunu dedikten sonra

Şekil 7. İhale süreçleri

Şekil 8. Sözleşme yönetimi

bunun da analizleri var, bu analizlerden sonra da ihaleye çıkarsınız, ihaleye çıktıktan sonra da bir sözleşme yönetimi yaparsınız. Bizde bunların hiçbirisi yapılmıyor. Devletin resmi raporlarına göre biz “ihtiyaçtan projeye gitmiyoruz, projeden ihtiyaca gidiyoruz.”

Sayın Cumhurbaşkanı, “Şehir hastaneleri benim hayalim,” diyordu. Bürokratlar haldur huldur şehir hastanelerinin ne kadar verimli olduğunu ispatlamaya çalışıyorlar. 2011 yılında Sayın Cumhurbaşkanı, “Kanal İstanbul benim hayalim,” dedi. 2018’de yapılan fizibilitede Kanal’ın ne kadar

faydalı bir proje olduğu ortaya çıktı! Bunun faydasız olabileceğinin söylenmesini bekliyor muydunuz? Hamdi Topçu Bey hatıratında yazıyor. İstanbul Havalimanı sorunu 2,5-3 milyar dolara yeni bir pistle çözülecekken, bir hayali gerçekleştirmek adına İstanbul Havalimanı yapıldı. İstanbul Havalimanını yaparken ufak bir şey unutmuşlar. Kargo şirketlerine bina yapmayı unutmuşlar. Evet, kargo şirketleri binayı kendisi yapmış. Türk Hava Yolları 25 Ocak, 2022’deki kar yağışı nedeniyle yıkılan binayı kendisi İspanyollara yaptırmış.

THY'nin iştiraki Türk-İş Kargo, yüzde 90'lık pazar payıyla kargo sektörünün ta kendisidir.

Havayolu yapıyorsunuz, kargo şirketlerine bina yapmayı unutuyorsunuz. Şehir hastanelerinin en büyük özelliği şehir dışında yapılmasıdır. Bir şeyi unutmuşlar, hastaneye gitmek için yol lazım, gerçekten! Şehrin 20 km. dışındaki Bursa Şehir Hastanesinin yolunu daha sonra yaptılar. Kocaeli Şehir Hastanesinin yolu için raylı sistem daha sonra akıllarına geldi. Ayrıca, “Oralarda merkezi hükümet yapıyor, İstanbul’da belediye yapıyor,” dediler. Niye acaba, fark nedir ki? İstanbul Belediyesiyle, Bursa ve Kocaeli Belediyeleri arasındaki fark ne? “Orayı merkezi hükümet yapıyor da, burayı siz yapın,” diyor. Çünkü oradaki belediyeler AK Partili, buradaki belediye CHP’li.

TEPAV çalışmasında bir boşluk analizi yaptık. Fizibiliteğin başarısızlığı konusunda hadi bize inanmıyorsunuz. Dünya Bankası’nın bir çalışması var. 140 ülkede ülkelerin uzmanlarıyla yani bankacılarıyla, akademisyenleriyle, devlet memurlarıyla, avukatlarıyla mülakat yapıyorlar. Diyorlar ki; “Sizin fizibilite hazırlama süreciniz nasıl?” Biz de cevap veriyoruz; “Öyle yapıyoruz, böyle yapıyoruz,” vs. Ne kadar geçerliliği var bilmiyorum ama hala Avrupa Birliği üyeliğine aday bir ülkeyiz. “Kamu İhale Mevzuatımızı oraya uyarlayacağız. Kamu İhale Mevzuatına uyan Avrupa Birliği ülkeleriyle konumumuzu karşılaştıralım,” dedik. Fizibilite hazırlama sürecinde 27 ülkenin arasında 22. sırada yız, yani iyi fizibilite yapmıyormuşuz. “İhaleyi nasıl yapıyoruz ona bakalım,” dedik.

Şehir hastanelerinde yatak kapasitesinin yüzde 72’si 4 tane şirketin elindedir. Otoyol enerji projelerinin yüzde 82’si 8 tane şirketin elindedir. Gözünüzü kapatın, aklınıza gelen şirketlere şöyle bir bakın; otoyolda, enerjide kim var, şehir hastanelerinde kim var? Hemen anında görürsünüz. Yani ihaleler rekabetçi değil, bir gerekçesi de projelerin

Temel risk kategorisi	Alt kategorilerin sayısı
Yönetişim	3 alt risk
İnşaat	19 alt risk
Talep riski	10 alt risk
İşletme ve performans riski	7 alt risk
Mücbir sebep riski	Alt kategori yok
Hükümetin somut olumsuz eylemleri	Alt kategori yok
Kanun değişikliği	Alt kategori yok
Finansal dengenin yeniden tesisi	3 alt risk
Sözleşme değişikliği riski	Alt kategori yok
Sözleşmenin tasfiyesi riski	2 alt risk

çok büyük olması, mali yeterliliğinizi ispat etmekte zorlanıyorsunuz. Eğer çok rahat ihale alıp da iş bitirmenizi artırırıyorsanız bazı şirketler gibi, bu ihalelere kolay giriyorsunuz.

Dünya Bankası sormuş, “İhaleyi nasıl yapıyorsunuz?” demişler. Sondan ikinciyiz, Belçika’dan iyiyiz. Belçika’dan iyiyiz, diye sevinmeyin. Belçika bu yönetime çok başvurumuyor. Tarihinde 5 milyar-6 milyar dolarlık KÖİ projesi yapmış. Biz 157 milyar dolarlık yaptık. Burada bir trik daha var. Sanırım devlet memurları yaptı bunu. Son dönemin partili devlet memurları, siyasetçilerden daha çok siyasetçi oldular. Bu işlerin ihalesi, Kamu İhale Kanunu’na tabi değil. Dünya Bankası’nın sayfasında gelen cevapların açıklamaları da yazıyor, sadece soru yazmıyor. Orada Kamu İhale Kanunu’nda olan hükümleri yazmışlar. Bu doğru değil. Çünkü KÖİ projelerinin ihaleleri Kamu İhale Kanunundan istisnadır. Sözleşme Yönetiminde biraz daha iyi gibi gözüküyoruz. Burada sözleşmelerin fesih koşulları belirleniyor mu? Evet, şu koşullarda feshedilir, diye belirleniyor.

Boşluk analizi fizibilite ve ihaleleri iyi yapmadığımızı ve risk paylaşımına önem vermediğimizi gösteriyor. Riskleri etkin ve etkili biçimde paylaşmıyoruz. IMF ve Dünya Bankası’nın bizim gibi gelişmekte olan ülkelere, tavsiye niteliğinde hazırladığı bir program var. Kamu Özel İşbirliği

Tablo 11 Havalimanı finansal risk matrisi					
Risk'in belirlenmesi	Olasılık	Finansal etki	Risk'in derecesi (olasılık*etki)	Hafifletme stratejisi var mı?	Öncelikli eylemler
Sözleşme feshi	-	-	-	-	-
Sözleşme değişikliği	Yüksek	Yüksek	Kritik	Hayır	Kritik
Finansal dengenin yeniden sağlanması	Düşük	Düşük	İlgisiz	Evet	Eylem gerekmiyor
Hükümetin somut olumsuz eylemleri	Düşük	Düşük	İlgisiz	Hayır	Eyleme gerek yok
Mücbir sebep	Orta	Orta	Orta	Evet	Orta öncelik
Finansal riskler	Orta	Yüksek	Yüksek	Evet	Orta öncelik
İşletme ve performans riski	Düşük	Düşük	İlgisiz	Evet	Eyleme gerek yok
Talep riski	Yüksek	Yüksek	Kritik	Hayır	Kritik
İnşaat riski	Düşük	Düşük	İlgisiz	Evet	Eyleme gerek yok
Yönetişim riski	Yüksek	Yüksek	Kritik	Evet	Yüksek öncelik
Kanun değişikliği	Orta	Orta	Orta	Evet	Orta öncelik

Tablo 12 Otoyol finansal risk matrisi					
Risk'in belirlenmesi	Olasılık	Mali etki	Risk'in derecesi (olasılık*etki)	Azaltma stratejisi var mı?	Öncelikli eylemler
Sözleşme feshi	-	-	-	-	-
Sözleşme değişikliği	Yüksek	Yüksek	Kritik	Hayır	Kritik
Finansal dengenin yeniden sağlanması	Düşük	Düşük	İlgisiz	Evet	Eylem gerekmiyor
Hükümetin somut olumsuz eylemleri	Orta	Orta	Orta	Evet	Orta öncelik
Mücbir sebep	Yüksek	Yüksek	Kritik	Evet	Yüksek öncelik
Finansal riskler	Orta	Yüksek	Yüksek	Evet	Orta öncelik
İşletme ve performans riski	Düşük	Yüksek	Yüksek	Hayır	Yüksek öncelik
Talep riski	Yüksek	Yüksek	Kritik	Hayır	Kritik
İnşaat riski	Düşük	Düşük	İlgisiz	Evet	Eyleme gerek yok
Yönetişim riski	Yüksek	Yüksek	Kritik	Evet	Yüksek öncelik
Kanun değişikliği	Orta	Orta	Orta	Evet	Orta

Risk Değerlendirme Programı.* Bu programı normalde bürokratların kendileri masaya oturup sözleşme öncesinde fizibilite çalışmaları aşamasında kullanmaları gerekmektedir. Bu aşamada ortaya çıkan bulgulara göre de sözleşmeyi yazmaları lazım. Bakın yönetim, inşaat, talep, finansman gibi çeşitli risk grupları var. Burada da değişik alt kategorilerde 52 tane risk grubu var.

* Public-Private Partnerships Fiscal Risk Assessment Model, <https://library.pppknowledgelab.org/documents/document-group/106>

Risk grubunu belirliyorsunuz, olasılığını belirliyorsunuz. Finansal etkisini söylüyorsunuz. PFRAM risk oranını hesaplıyor. Sonra, “Bu riski hafifletecek bir önleminiz var mı?” diyor. Verdiğiniz cevaba göre PFRAM öncelik belirliyor diyor ki; “Eylem yok, düşük, orta, yüksek, öncelik kritik.” Kritik dediği şey hemen önlem almanız gerekiyor. Bunu 3 grup için yaptık. Bunlar şehir hastaneleri, otoyollar, köprüler ve havalimanlarıdır. Sözleşme değişikliği riski yüksek, inanılmaz yüksek, sözleşmeler çok değişiyor. Yavuz Sultan Selim

Şehir hastanesi finansal risk matrisi					
Risklin belirlenmesi	Olasılık	Mali etki	Risklin derecesi (olasılık*etki)	Azaltma stratejisi var mı?	Öncelikli eylemler
Sözleşme feshi	-	-	-	-	-
Sözleşme değişikliği	Yüksek	Yüksek	Kritik	Hayır	Kritik
Finansal dengenin yeniden sağlanması	Düşük	Düşük	İlgisiz	Evet	Eyleme gerek yok
Hükümetin somut olumsuz eylemleri	Düşük	Düşük	İlgisiz	Evet	Eyleme gerek yok
Mücbir sebep	Düşük	Orta	Düşük	Evet	Düşük öncelik
Finansal riskler	Düşük	Yüksek	Orta	Evet	Orta öncelik
İşletme ve performans riski	Orta	Orta	Orta	Hayır	Yüksek öncelik
Talep riski	Yüksek	Yüksek	Kritik	Evet	Yüksek öncelik
İnşaat riski	Orta	Orta	Orta	Yes	Orta öncelik
Yönetişim riski	Yüksek	Yüksek	Kritik	Evet	Yüksek öncelik
Kanun değişikliği	Orta	Orta	Orta	Evet	Orta öncelik

Köprüsü'nün süresi 8 yıldır, 10 yıl olmuş. Kuzey Marmara Otoyolu'ndaki sözleşme değişikliğiyle gelir garantisi 2 milyar dolardı, 6 milyar dolara çıkartıldı. İşte biliyorsunuz havalimanının kiraları ötelendi, ertelendi. Şu anda hepsi aklıma gelmiyor; bilebildiğim, görebildiğim, duyabildiğim kadarıyla sözleşmeler çok fazla değişiyor.

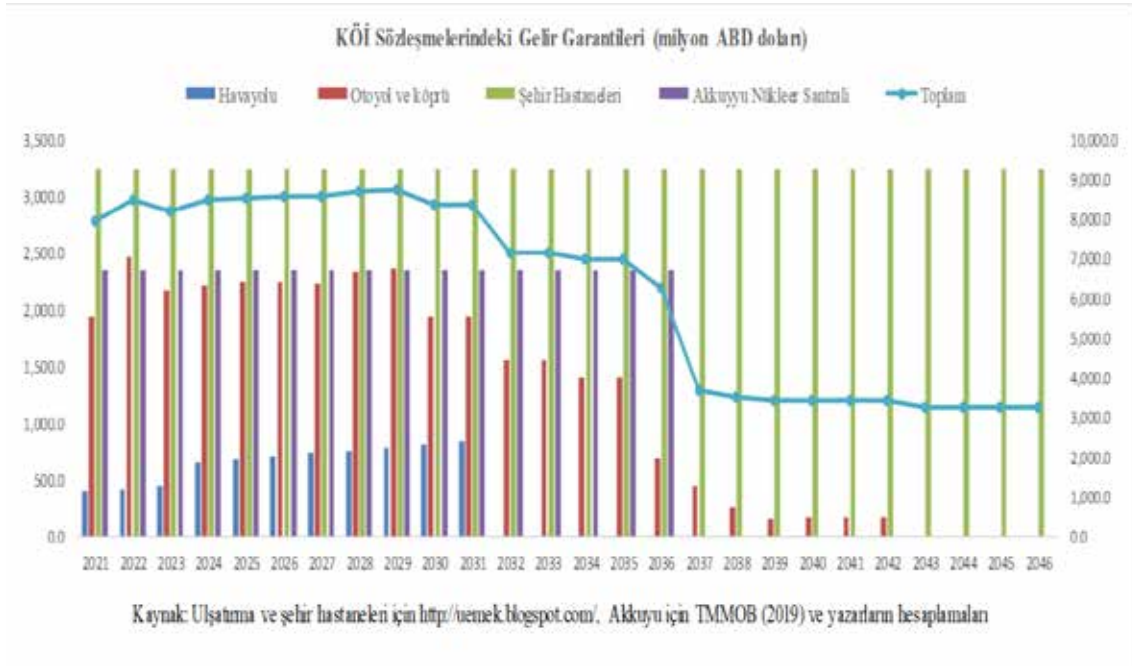
2016 yılında şehir hastanelerinde normalde enflasyona göre artması gereken kira geliri, 2016'da asgari ücret yüzde 30 arttığı için asgari ücrete göre arttı. Mevzuatın ve sözleşmenin dediği yapılsaydı; artış ÜFE-TÜFE ortalamasına göre % 7,26 olacaktı. Şirketler "Bizim çalışanların çoğu asgari ücretli, bizde kirayı yüzde 30 arttıralım" demişler. 'Merd-i kıbtı şecaat arz ederken sirkatin söylermiş.' "Benim çalışanlarımın tamamı asgari ücrete yakın çalışıyor" demek, zaten kendi başına bir ayıpken kendi kirasını da o kadar arttırmayı talep etmek! Onu da sizin vicdanınıza bırakıyorum.

Eğer tercihiniz insanınızı hasta etmemek ise birinci derece sağlık hizmetlerine önem verirsiniz. Eğer derdiniz betonsa mevcut hastaneleri yıkarsınız, dağın başında şehir hastanesi yaparsınız.

Finansal riskler yüksek: Kur riski devlette, Amerika'daki enflasyon riski devlette, Avrupa'daki enflasyon riski devlette. Ancak bu riskleri kontrol edemiyorsunuz. Amerika'daki enflasyon yüzde 7,5 olmuş, sizin yapabilecek bir şeyiniz yok. Avrupa bölgesi enflasyonunda sizin yapabilecek bir şeyiniz yok. Kontrol edemediğiniz riski siz niye alırsınız? Kur riski tamamıyla devlette. Sözleşmeler dolar kuru 1,68 TL iken yazılmış. Bugün-

lerde kur 13,50 TL seviyelerinde. Ödemeler bu kura göre yapılıyor. Talep riski yüksek, kritik, hemen önlem alınması gerekiyor. Osmangazi'den günde 40 bin aracın geçmesini bekliyorsanız risk kritik oluyor. Yavuz Sultan Selim'den 135 bin aracın geçmesini bekliyorsanız risk kritik. Osmangazi Köprüsü'nden günde 40 bin araç geçmezken; Çanakkale Köprüsünden de günde 45 bin kişi araç geçecek diye fizibilite yaparsanız risk kritik olur tabii ki.

Orta Vadeli Programdaki kur tahminine göre 2022 yılı ortalama dolar kuru 9,27 TL idi. Bu kura göre Osmangazi'nin sözleşme bedeli 460 lira, şu

anda 184,4 lira ödüyorsunuz, ben geçmiyorum. Geçenler 275,5 lira katkı payı ödeyeceklerdi. Şimdi 483,5 lira ödüyorlar, çünkü Osmangazi Köprüsünün sözleşmeye göre geçiş ücreti 668 lira oldu.* Yönetişim riski kritik, fizibilite yapılmıyor. Çünkü projeler siyaseten önceliklendiriliyor ve devlet memurları yapıyor. Önlem alınabilir mi? Önlem alınabilir, Devlet Planlama Teşkilatı gibi bir teşkilatı fizibiliteyi değerlendirmek amacıyla yeniden işlevsel hale getirirseniz, risk analizi konusunda Hazine Müsteşarlığını işlevsel hale getirirseniz, önlem almak mümkün. Kritiklere değindim, diğerlerini anlatmayayım. Bu anlattıklarım havalimanlarına ait. Otoyol ve şehir hastanelerinde de benzer bir tablo ortaya çıkıyor. Süreden kazanmak adına onları geçiyorum.

* Şehir hastanelerindeki kiralarda doğrudan Sağlık Bakanlığı tarafından ödenmektedir. Hizmet bedelinin bir kısmını Bakanlık, kalanını da SGK ödemektedir. Ulaştırma projelerinde sözleşmede belirlenen ücret ve trafik üzerinden gelir garantisi verilmektedir. Ücret yüksekliği nedeniyle beklenen trafik gerçekleşmediğinde garanti edilen gelir idarelerin bütçelerinden ödenmektedir. Trafikçi artırmak amacıyla gişedeki ücretler düşürülmekte ve aradaki fark "katkı payı" ismiyle yine milli bütçeden ödenmektedir.

Devletin resmi raporlarına göre biz "ihtiyaçtan projeye gitmiyoruz, projeden ihtiyaca gidiyoruz."

Gelir Garantisi: Kamu idareleri bilgi paylaşmayı sevmiyorlar. Şimdi, İstanbul'dan çıktınız, Gebze-İzmir'den Osmangazi Köprüsü'nden geçtiniz, bir para ödediniz. Neyi ödediniz, nasıl ödediniz, bilmiyorsunuz. Devam ediyorsunuz; benzin istasyonuna goriyorsunuz, benzin alacağım, diyorsunuz fiyatı üzerinde yazıyor. Bana bir su verin diyorsunuz, fiyatı üzerinde yazıyor. Karnımı doyurayım, diyorsunuz, fiyatı üzerinde yazıyor. Yediğiniz, içtiğiniz her şeyin fiyatını biliyorsunuz, ama sadece köprü'nün, yolun fiyatını bilmiyorsunuz. Hastaneye gidiyorsunuz, yaptığınız her ödemenin ne kadar olduğunu biliyorsunuz, ödediğiniz kirayı bilmiyorsunuz. Böyle de bir yapı var.

Benim yıllardır derlediğim veriler çerçevesinde şöyle bir hesap yaptım. 25 yıl boyunca şehir hastanelerinde yapılacak kira ve hizmet geliri ödemeleri 81 milyar dolardır. Ulaştırma projelerinde 40 milyar dolar gelir garantisi var. Akkuyu Nükleer Enerji'nin de 35 milyar dolar gelir garantisi var. Bunun tamamı 160 milyar dolara yakın geliyor. Bunun yaklaşık 8 milyar dolarını ödedik.

Gelir garantilerinden kaynaklanan kamusal yükümlülük 152 milyar dolara düştü.

Farkındaysanız, milyar dolardan bahsederken böyle 160 milyar dolara yakın falan diyoruz, yani 158 milyar da 162 milyar dolar da olabilir. 2 milyar dolar dünyanın her tarafında büyük paradır. Şöyle yapalım, dedik. Bir önümüzü görelim, bu köyde bizi ne bekliyor, diye baktık. Şöyle birkaç tane varsayım yaptık. Bir, 2021 yılında tüm projeler hayata geçti ve başlayacak -ki biliyoruz bazıları hayata geçmedi.

Akkuyu Nükleer Santrali geçmedi, şehir hastanelerinden 5 tanesi geçmedi. Atatürk Havalimanı'nın tamamı geçmedi, bunları biliyoruz. Ama biz basitlik sağlamak için bir ortak paydada buluşturalım diye öyle varsaydık.

Bunların ödeme yöntemleri de farklı, bir kısmı euro'da bir kısmı dolar'da, şehir hastanelerinde TL'den. Farklı hesaplama yöntemleri var, bunları da biliyoruz. Neyi bilmiyoruz? Kaç para ödeyeceğimizi bilmiyoruz. Ben bunu hesaplayım dedim. Bunu 2015 yılında çıkan bir mevzuata göre, Maliye Bakanlığının düzenlemesine göre, bakanlıkların bu gelir garantilerini mali tablolarında göstermeleri gerekiyor. Ancak Sayıştay raporlarından okuyoruz ki, bakanlıklar bu yükümlülükleri ne mali tablolarında gösteriyor ne de başka bir yöntemle açıklıyor.

Dedik ki; "Bir baz senaryo yapalım; bir iyi senaryo, bir de kötü senaryo yapalım." Önümüzdeki 25 yıl bizi ne bekliyor, bir bakalım? Baz senaryomuz şu; son 15 yılda Amerika'daki yıllık enflasyon % 1,98, Türkiye'deki büyüme hızı dolar üzerinden % 2.98-1.99-3.00. Bu bilgileri göre bir hesap yaptık. Kötümser senaryoya göre de şöyle yaptık. Amerika'daki enflasyon yüzde 3 olacak ki 7,5 oldu. Biz fazla iyimser kalmışız. Türkiye'deki büyüme 1,5 olacak. İyimser

Şehir hastanelerinin en büyük özelliği şehir dışında yapılmasıdır. Bir şeyi unutmuşlar, hastaneye gitmek için yol lazım, gerçekten! Yol yapmayı unutmuşlar.

senaryoda Amerika'daki enflasyon yüzde 1, Türkiye'deki büyüme yüzde 4, böyle bir hesaplama yaptık ve bizi ne bekliyor dedik.

Unutmadan söyleyeyim, bu projelerin en önemli özelliklerinden bir tanesi de bunlardan kaynaklanan yükümlülüklerin kamu borçları içerisinde gösterilmemesi. İngiltere, Maastricht Kriterleri içerisinde buldu bu yöntemi. Bu kriterler kamu borç stoku/GSYİH oranının en fazla % 60 olmasını gerektirmektedir. Siyasetçilerin işine gelen yöntem budur, yatırımlardan kaynaklanan borçlar kamu borç hesabı içerisinde gözükmez. Şu anda bizim resmi kamu borçlarımız yüzde 40 civarında, buradan gelen borçlarla birlikte % 60'ı geçiyoruz. Yani bizim sağlam denilen kamu finansmanımız, bu yöntem nedeniyle pek de sağlam değilmiş. En azından bunu biliyoruz.

Baz senaryoda önümüzdeki 25 yılda yeni bir şey gelmezse, milli gelirin ortalama yüzde 1'i, sadece bu ödemelere gidecek. İyimser senaryoda binde 6'si gidecek. Kötümser senaryoda da yüzde 1,6'sı bu ödemelere gidecek. Sonuç olarak bütçeyi donduruyoruz. Orta Vadeli Programdaki 2022 kur tahminine göre Karayolları Genel Müdürlüğü'nün 2022 yılı bütçesinin % 45'i otoyol ve köprülerdeki gelir garantisi ödemelerine gidecek. Bu varsayımlar kur

9,27 olacak diye kabul edilmişti. 2021 yılı sonundaki gerçekleşen kura göre 13,33 TL'ye göre bu oran yüzde 65. Yani Osmangazi'deki katkı payı 275,5 lira ödenecek diye hesaplanmıştı, şimdi 483,5 lira ödeniyor.

Teşekkür ediyorum.

Şehir hastanelerinde yatak kapasitesinin yüzde 72'si 4 tane şirketin elindedir. Otoyol enerji projelerinin yüzde 82'si 8 tane şirketin elindedir. Gözünüzü kapatın, aklınıza gelen şirketlere şöyle bir bakın; otoyolda, enerjide kim var, şehir hastanelerinde kim var?

KATILIMCI SORULARI

Katılımcı: Tıp doktoruyum. Öncelikle Uğur Hocama çok teşekkür ederim. Hem bu TEPAV kitabını okudum, hem de daha önceki şehir hastaneleri oturumlarında da çok dinledim kendisini, gerçektende bu konuda bizi çok aydınlatan dokümanları, açıklamaları olmuştu. Sorum da kendisine. Tablo çok net; bir siyasi irade değişimi olduğunda, Kamu Özel İşbirliği Projelerinin akıbetiyle ilgili senaryolar da olabilir. Ben sizin buradaki sunumunuzu biraz daha sert buldum, bu hoşuma giden bir şey açıkça söyleyeyim ama raporlarda biraz daha yumuşak bir sunum vardı, belki öyle hissettim bilemiyorum. Belki bir kurum olduğu için böyle bir şey çıkmış olabilir. Bu konudaki görüşünüzü merak ediyorum.

Prof. Dr. Uğur Emek: Ben Özcan Bey'in yönelttiği soruyu yanıtlayayım. Evet, bir ortak çalışmaydı, bir de bir outlet'in adına yaptığımız bir çalışmaydı, TEPAV adına yaptığımız kurumsal bir şey vardı. Bugün bireyselim, fark bu olabilir. İkincisi de çok kızgınım. Yani Isparta'da olan şeyden sonra, Niğde'de olandan, Kuzey Marmara'da olandan sonra aklımızla alay edilmesinden, yani kışın kar yağacağını biliyoruz, yazın sıcak olacağını biliyoruz, bunu yeni öğrenmedik. Bir şey oluyor, kar yağdı. Yazın klimalar çok çalışıyor elektrikler kesiliyor, kışın kar yağıyor elektrikler kesiliyor, insanımız ölüyor. Ben yarınki Karar Gazetesine yazdım, dağıtım şirketleri kendi işlerini, ihalelerini kardeş şirketlerine veriyorlar. Bugün de okudum ki, Isparta, Antalya, Burdur'un işletmecisi Isparta'daki işinin 6.8 milyon liralık ihalesini başka kardeş şirketine vermiş ve bunların hepsi gözümüzün önünde oluyor. Bunu görüp, yaşayıp, sakın olabilmek mümkün değil, en azından ben olamıyorum.

Bugün de okudum ki, Isparta, Antalya, Burdur'un işletmecisi Isparta'daki işinin 6.8 milyon liralık ihalesini başka kardeş şirketine vermiş ve bunların hepsi gözümüzün önünde oluyor. Bunu görüp, yaşayıp, sakın olabilmek mümkün değil, en azından ben olamıyorum. Yani dağın başında şehir hastanesi yapıyorsunuz, beş yıldızlı otel yaptım, diye öykünüyorsunuz. Aile hekimleri orta yerde duruyorlar. Kiralarını kendileri veriyorlar, elektrik paralarını kendileri veriyorlar. Çocuklarınızı aşılatmıyorsunuz, sıralı aşı yapılmıyor, yüzde 75'lerden yüzde 60'lara düşmüş. Tüm bunları görüp de

sakın kalabilmek.... En azından ben kalamıyorum. Yani biraz sert geldiyse çok özür dilerim.

Katılımcı/Haluk Dural: Sabah tanıtmıştım kendimi, eski Devlet Planlama Teşkilatı uzmanlarındım. Şu an ekranda bizi izleyen Erol Bey'e bir sorum var. Sanayileşme politikamızda, batılı ülkeler dijitalleşme üzerinde yoğunlaştırdılar, biz de öyle bir politikaya dönmeliyiz dedi.

Eskiden torna tezgahlarında makine imalatını ustalar yapardı.

Sonradan cnc-bilgisayar kontrollü tezgahlar çıktı. Siz bilgisayarda ünitenin üç boyutlu resmini yapıyorsunuz, makineye yüklediğiniz zaman o parçayı üretiyor. Şimdi biz dijitalleşmeye geçtiğimiz zaman, çok güzel orada çalışalım ama o tezgahı biz üretmiyoruz.

Söylemek istediğim şey şu; Batılılar sanayileştikleri için mevcut fabrikalarında elbet dijitalleşmeye geçebilirler.

Ama bizde dijitalleştirilecek fabrika yok. Dolayısıyla birinci öncelik önce sanayileşmekten geçiyor, yani makine imalat sanayini kurmaktan geçiyor. Sorum bu, bu sorunun cevabı nasıl olabilir, biz dijitalleşmeye mi geçelim, yoksa önce fabrikalarımızı mı kuralım?

Prof. Dr. Erol Taymaz: Şimdi dijitalleşme derken, dijitalleşmenin uygulanacağı alanlar var, o alanlar olmadan dijitalleşme yapmanız mümkün değil. Dijitalleşme farkları da olacak, zaten

dünyada da oluyor. Fabrikanın dışındaki alanlarda da oluyor. Dijitalleşme derken, dijital teknolojiyi kullanmak değil, üretmekten bahsettim ve dijital teknoloji üreten sektörler konusunda Türkiye zayıf zaten. Türkiye ulaşım araçları ve makine sektörlerinde oldukça iyi konumda, fakat dijital teknolojinin üretimi ile ilgili sektörlerde, özellikle elektronik sektörlerinde zayıf. Türkiye’de bence en büyük sorunlardan bir tanesi bu. Sektörleri geliştirerek dijital dönüşümü sağlayabilir.

Katılımcı/Avukat Eda Kurt: Sunumlar için hocalarım çok teşekkür ediyorum. Kendi adıma çok yararlı bilgiler aldım. Ben Şevket Hocama sormak istiyorum. Sunumunun sonuç bölümünde ekonomide güvensizlik, düşük yatırımlar, düşük teknoloji, zayıf sanayileşme ve yanlış faiz politikalarından bahsettiniz. Biliyorsunuz, son dönemde biz negatif reel faizi tartıştık. Böyle bir ekonomik modelle, model denemesi yapıldı. Bunun için de üretimin artırılması,

kredinin genişlemesi ve ihracatın artması gibi hedefler için böyle bir politikaya geçildiği savunuldu, söylendi. Biz Amerika örneğini alıyoruz, orada da üretimi artırmak için faizleri indiriyorlar gibi bir savunma yapıldı. Bunun Türkiye’ye uygulanabilirliği sizce ne kadar doğru? Yani illa ihracatın artması hedefleniyorsa, münferit olarak topyekûn faizleri indirmek yerine ihracatçılara düşük oranda krediler verilemez miydi?

Moderatör Prof. Dr. Gülay G. Şenesen: Şevket Pamuk Hoca’mıza sorulan sorunun cevabını Gülçin Hoca’dan alacağız.

Prof. Dr. Gülçin Özkan: Şöyle spesifik bir soru sordunuz. Amerika’da da toplam geliri veya ihracatı arttırmak için faizlerin düşüklüğü konuşuluyor. Biz bunu niye yapamıyoruz, niye Türkiye’de çalışmasın, diye bir soru sordunuz galiba. Şimdi ben size, Amerika’da veya İngiltere’de niye olabileceğini, Türkiye’de niye olmayacağını cevabını vereyim. Çünkü,

Türkiye ulaşım araçları ve makine sektörlerinde oldukça iyi konumda, fakat dijital teknolojinin üretimi ile ilgili sektörlerde, özellikle elektronik sektörlerinde zayıf.

biz kendi paramızla borçlanamıyoruz, bunun çok güzel bir ismi var. Buna “orijinal günah” deniyor. Biz eğer kendi paramızla borçlanabilseydik, ikinci olumsuz kanal çalışmazdı, sadece rekabetçi kanal çalışırdı ve dediğiniz olabilirdi. Sizin bir gözleminiz var, dediniz ki; faizleri bütün ekonomi için değil de belki sektörel faiz değerleriyle oynayabiliriz. Yapılan o değil tabi ki, yapılan politika faizlerini değiştirmek. Politika faizlerini aşağıya indirerek ulusal paranızın değerini düşürüyorsunuz, buradaki mantık rekabetçi kurla net ihracatı arttırmak, cari açığı azaltmak veya cari fazla sağlamak. Şimdi siz bir yandan onu yapmaya çalışırken, benim tam size gösterdiğim grafiklerde olduğu gibi iki tane kanal var, aktarım mekanizması. Bir tanesi aynen böyle dış ticaret üzerinden çalışıyor, ikincisi de şirketlerin bilançosu üzerinden çalışıyor. Özellikle dolar cinsinden veya kendi paramız olmayan başka paralar cinsinden borçlandığımız zaman ulusal para-daki her değer kaybı, o bilanço etkileri yoluyla bizim risk primimizi artırıyor, daha yüksek bir orandan borçlanmamıza neden olarak aslında finansal kesimi olumsuz olarak etkiliyor. Buna bir de döviz kurundaki artışların bizim gibi ülkelerde çok daha fazla ve daha çabuk yayılmasını ekleyebilirsiniz, ayrıca dış dünyayla olan ticarette aslında faturaların dolar cinsinden olmasını ekleyebilirsiniz. Bu niye önemli, çünkü o zaman rekabetçi kurun size hiçbir etkisi yok, ticaret kanalı kapalı ve bilanço kanalı açık olduğu için, ticaret kanalı olumlu, bilanço kanalı olumsuz olduğu için sizin

“İhracatın artması hedefleniyorsa, münferit olarak topyekûn faizleri indirmek yerine ihracatçılara düşük oranda krediler verilemez miydi?”

orada yaptığınız faizleri düşürmenin olumlu değil, olumsuz etkisi oluyor ve her defasında da aynı sonuçla karşı karşıya kalıyoruz.

Moderatör Prof. Dr. Gülay G. Şenesen: Başka soru yoksa ben Halis Hoca’ma tarımla ilgili bir soru sormak istiyorum. Siz toprak büyüklüğü, emeğin dönüşümü ya da dönüşmemesi, diye verilerle gösterdiniz, hep aklıma takılan bir şey vardı. Türkiye tarım için yeterince kapitalistleşmedi saptaması yapıldı. Şunu sormak istiyorum, gıda üreten sektörler, büyük toprak alarak, yani Amerika’daki gibi formal istihdamı da sağlayarak üretime geçiyorlar mı, öyle bir eğilim yok mu ya da yeterli kapasite mi yok?

Prof. Dr. Halis Akder: İngilizce “Land Grab” denen daha çok başka ülkelerde Afrika, Ukrayna, Güney Amerika’da arazi kiralamış yahut satın almış şirketler var. Hatta ithalat yapıp Türkiye’ye de sunuyorlar ama Türkiye’nin tarımını yapısal olarak etkileyecek şeyler değil bunlar, Türkiye’ye dışarıdan gelen bu tür şeyler varsa da önemsiz, yok gibi. Yerli sermayede benim hatırladığım, bildiğim bir tek devletin büyük çiftlikleri vardı. Bunlar belirli bir süreyle özel sektöre hayvancılık için kiralandı ama şu anda ki durumlarını bilmiyorum. Ama Türkiye’nin geneline baktığınızda genel bir konsantrasyon, büyük şirketleşme şeklinde daha zayıf, varsa da daha başlangıç aşamalarında.

Moderatör Prof. Dr. Gülay G. Şenesen: Çok teşekkür ederim, çok verimli bir oturumdu, çok beslendik, çok aydınlandık. Teşekkür ediyorum, iyi günler.

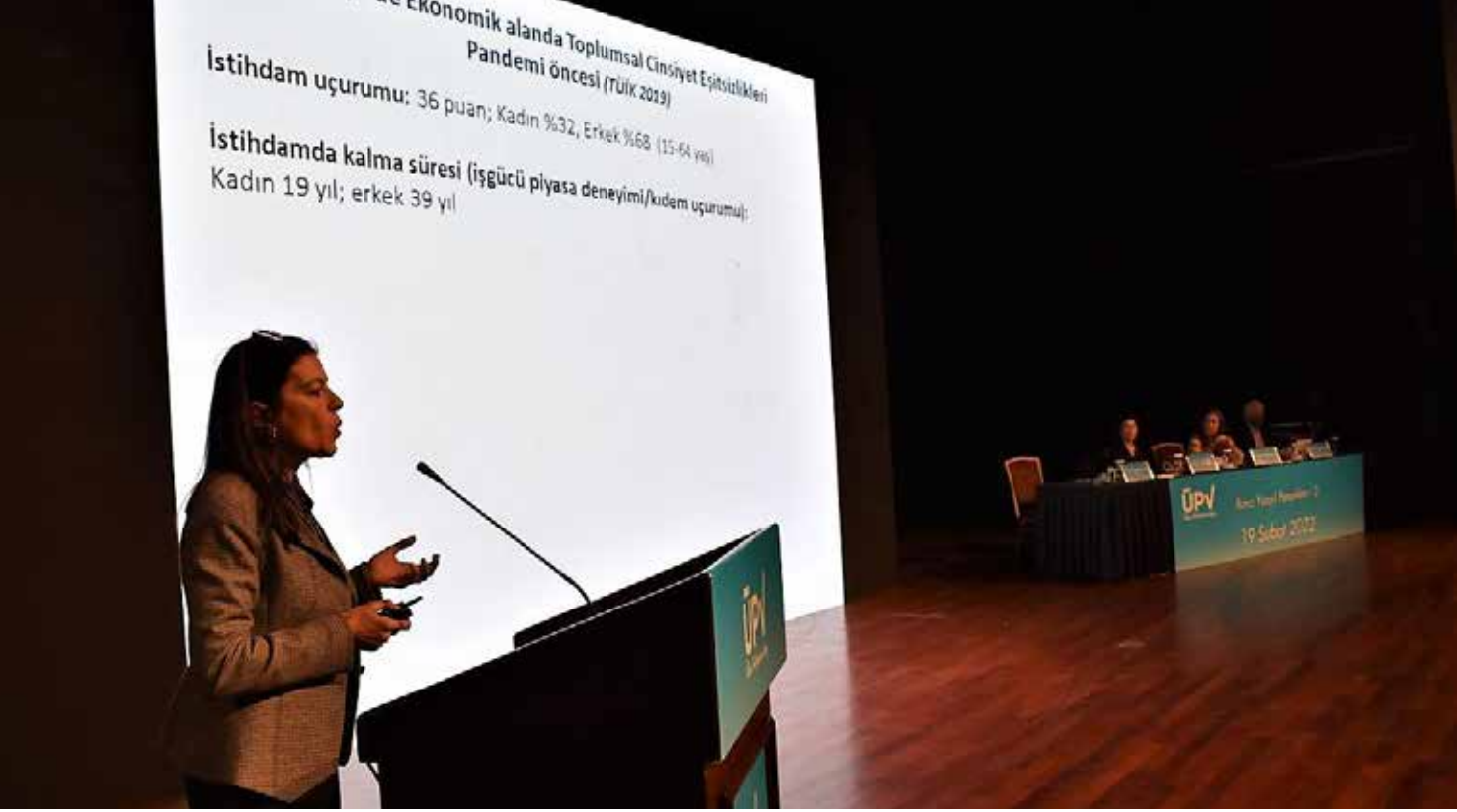
TÜRKİYE'DE KALKINMA SORUNLARI

Moderatör: **Prof. Dr. Şemsâ Özar**

Öncelikle Ülke Politikaları Vakfı'na böyle ekonomi konulu bir toplantı düzenlediği, özellikle de bu toplantıyı yüz yüze yaptığı için teşekkür ediyorum. Tekrar yüz yüze toplantıların, kahve ve yemek aralarıyla, canlı sohbetlerle, ekran toplantılarından farkını bize hatırlatmış oldular. Ama bu tabi ki covid bittiğinde tekrar eski normalimize döneceğimizi de söylemiyor bize, çünkü şu anda vakfın youtube kanalından 500 kişi bu panelleri izliyor. Herhalde covid'ten sonra daha hibrit bir konferans biçimine döneceğiz. Şimdi

İlk oturumda ekolojik sorunları, siyasetle ekonominin ilişkisiyle ilgili sorunları duyduk. İkinci oturumda sektörlerdeki sorunları duyduk. Bu oturumda daha çok eşitsizlik ve ayrımcılık üzerine konuşacağız.

bu toplantıda daha çok ekonominin ve büyümenin sorunları üzerine konuşacağız ama biz aslında toplantının başından beri ekonominin farklı sorunlarını duyduk. İlk oturumda ekolojik sorunları, siyasetle ekonominin ilişkisiyle ilgili sorunları duyduk. İkinci oturumda sektörlerdeki sorunları duyduk. Bu oturumda daha çok eşitsizlik ve ayrımcılık üzerine konuşacağız. İlk konuşmacı olarak İstanbul Teknik Üniversitesi'nden İpek İlkaracan Toplumsal Cinsiyet üzerine konuşacak.

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİKLERİ VE KALKINMA SORUNU

Prof. Dr. İpek İlkkaracan
İstanbul Teknik Üniversitesi

Ülke Politikaları Vakfı'na ekonomi politikaları üzerine tartışmaya çok ihtiyaç duyduğumuz günlerde bu dolu dolu program ve nazik davetleri için teşekkür ederim. Şimdi kısıtlı vaktimiz var, ben o yüzden hemen bir arka planla başlayacağım.

Türkiye'de ekonomik alanda Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlikleri ve Kalkınma Sorunu üzerine konuşmam istendi. Bu da benim uzun süredir çalıştığım bir alan. Türkiye'de ekonomik alanlar toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri dendiğinde, sanırım en tanışık olduğumuz konu istihdamdaki cinsiyet uçurumu ve kadın istihdamının düşüklüğü. Çalışma yaşındaki nüfus olarak adlandırılan 15-64 yaş için erkek-kadın istihdam oranları arasında 36

puanlık çok ciddi bir fark var. Bu uçurumu uluslararası bir çerçeveye koymak gerekirse, örneğin 27 Avrupa Birliği ülkesi içerisinde bu fark sadece 10 puan ki, Avrupa Birliği bu 10 puanlık farkı bile kabul etmeyip, bunu nasıl ortadan kaldıracabiliriz diye çalışmaya devam ediyor. Türkiye'nin de dahil olduğu OECD ülkeleri içerisinde 15-64 yaş grubunda kadın-erkek istihdam oranları arasında 14 puanlık bir fark var. Tabi ki bu farkın Türkiye'de bu kadar yüksek olmasının temel nedeni, kadın istihdam oranının çok düşük olması. Türkiye'de erkek istihdam oranı yüzde 68 ile OECD ve Avrupa Birliği ortalamasına oldukça yakın; ama kadın istihdam oranı yüzde 32 ile OECD ve Avrupa Birliği ortalamalarının çok çok altında. Onun da

ötesinde, kadın istihdam oranında dünyadaki 200 ülke içerisindeki sıralamada Türkiye en alttan 15 ülke içerisinde yer almakta. İstihdamda ortalama kalış süresi de kadınlarda erkeklere göre çok daha düşük: Kadınlarda ortalama 19 yıla karşılık erkeklerde 39 yıl, yani yarısı kadar. Bu da işgücü piyasası deneyimi ya da işyeri kıdeminde bir cinsiyet uçurumuna yol açıyor; ve çalışma yaşamının ileri evrelerinde kadın-erkek kazanç açığının temel kaynaklarından birini oluşturuyor.

Aynı zamanda ‘cinsiyete dayalı iş ayrıştması’ dediğimiz, yani kadınların belirli sektörlerde yoğunlaşması, erkeklerin ise genelde daha çok sektöre yaygınlaşmasını ifade eden ayrı bir ekonomik uçurum ölçütü var. Türkiye’de kadın istihdamının takriben yarısı üç sektörde; tarım, eğitim ve sağlıkta yoğunlaşmış durumda. Daha detaylı araştırmalar, örneğin İstanbul’da İLO ve İş-Kur’la yaptığımız bir işyeri araştırmasında 2400 meslek tespit edilmişti, bu mesleklerin 1400’ünde sadece erkeklerin istihdam edildiğini gördük. Bütün bunlar yani istihdama kısıtlı katılım, girişli-çıkışlı katılım, kısıtlı iş deneyimi, iş yerinde kıdem düşük olması, kadınların belirli tiplerde işlerde yoğunlaşması haliyle beraberinde ücret uçurumunu getiriyor. Kadın-erkek ücret farkına eğitim seviyesine göre baktığımızda, ilkökul ve altında yüzde 25, ilkökul 8 yıllık eğitim mezunlarında yüzde 17, meslek lisesi mezunlarında yüzde 28’e kadar çıkıyor; üniversite mezunlarında ise yüzde 20’lik

bir ücret uçurumu söz konusu. Yani hem istihdam uçurumu var, yani kadınların önemli bir kısmı iş yaşamında yer almadıkları için kendilerine ait bir gelirden yoksun; hem de istihdamda olan kadınlar erkeklerden çok daha az kazanıyor.

Sonuç olarak mevcut ekonomik durumda yoksullaşmadan bahsediyoruz ama kadınlar için kadın yoksulluğunun ötesinde, bir de ‘kadının yoksunluğu’ diye bizim adlandırdığımız ayrı bir olgu var. Yoksulluk çizgisinin üstünde olan hanelerde yaşayan çoğu kadın, yoksul olarak adlandırılmıyorsa da kendilerine ait bir gelirleri olmadığı için ciddi bir yoksunluk riskiyle karşı karşıya kalabiliyor. Türkiye’de halihazırda esas çalışma yaşındaki kadınların üçte ikisine yakınının kendine ait kişisel bir geliri yok; kendine ait geliri olmayan erkeklerin oranı ise sadece yüzde 5.

Şimdi bu arka plana dayalı olarak benim bu sunumda vurgulamak istediğim dört temel nokta var:

1. Öncelikle, ekonomik alanda gözlemlediğimiz cinsiyet eşitsizlikleri bir insan hakları sorunu, bir kalkınmamışlık göstergesi olmanın ötesinde, toplumsal düzeyde siyaseti ve demokratikleşme süreçlerini belirleyici bir unsur. Birazdan bazı araştırma çalışmalarına dayalı olarak bundan bahsedeceğim. Ayrıca bu eşitsizlikler makroekonomik düzeyde, sabahtan beri, özellikle de öğleden sonraki panelde tartışılan büyümenin niteliği, verimliliği gibi makro göstergeleri de belirleyici bir unsur.

Çalışma yaşındaki nüfus olarak adlandırılan 15-64 yaş için erkek-kadın istihdam oranları arasında 36 puanlık çok ciddi bir fark var.

Kadın-erkek arasındaki ekonomik uçurumların, kadınları mağdur etme ötesindeki toplumsal ve makro etkilerini anlamak ve kavramak önemli. Zira ekonomik analizlerde bütünsel, yani olayı sadece kadın istihdam düşüklüğüyle değil, diğer siyasi, demokratikleşme, makroekonomik büyümeyle olan çift taraflı ilişkiler üzerinden değerlendirdiğimizde, daha nüanslı ve içgörülü analitik sonuçlara varıyoruz.

2. İkinci önemli nokta, ekonomik alandaki toplumsal cinsiyet eşitliğini zihinsel dönüşümlerle değil, üretim ve yeniden üretim ilişkilerinin eşitlikçi düzenlenmesini hedefleyen politikalar ile gerçekleştirebiliriz. Yani aslında 'eğitim şart'tan ziyade 'eşitlikçi ekonomik politikalarla müdahaleler şart'a dönüşen bir vurgu noktasına dikkat çekmek istiyorum.

3. Üçüncü nokta (sabahki konuşmacılarımızdan da değinenler oldu), bakım emeği, bakım ekonomisi bu eşitlikçi düzenlemeler için kilit

önemde. Bu biraz önce değindiğim 'yeniden üretim' süreçlerini içeren ekonomik alan. Üretim deyince piyasadaki mal ve hizmet üretiminden bahsediyoruz. Yeniden üretim ise hane içerisindeki üretimi, yani hane halkının, gelecek nesil işgücünün ve toplumsal ilişkilerin yeniden üretimini içeriyor. Yani ekonomik alanda toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için salt piyasa ekonomisinde, işgücü piyasasında, istihdamda değil, hane içindeki yeniden üretim süreçlerinin de eşitlikçi bir şekilde düzenlemesine yönelik politikalar önemli.

'Cinsiyete dayalı iş ayrıştırması' dediğimiz, yani kadınların belirli sektörlerde yoğunlaşması, erkeklerin ise genelde daha çok sektöre yaygınlaşmasını ifade eden ayrı bir ekonomik uçurum ölçütü var.

4. Son vurgu noktası olarak, bakım ekonomisi politikaları, ev içi emekte ve istihdamda toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamanın ötesinde, ekonomik krizlere müdahale, yeni işlerin yaratılması, işsizlik ve yoksulluğun azaltılması, yeşil, sürdürülebilir, kapsayıcı ve dirençli ekonomilerin inşası gibi önemli diğer hedeflere ulaşmayı destekleyen,

çarpan etkisi güçlü bir politika seçeneği de teşkil etmekte.

Şimdi konuşmamın geri kalan kısmında, dikkat çekmeye çalıştığım bu dört noktanın altını bir seri araştırma sonuçlarına referans vererek doldurmaya çalışacağım.

Birinci vurguda, 'eşitsizlikler, toplumsal düzeyde siyaseti, demokratikleşme süreçlerini etkiliyor,' dedik. Inglehart ve Norris'in "political gender gaps" and "economic gender gaps" (siyasette ve ekonomide toplumsal cinsiyet uçurumları) üzerine AB ve ABD gibi gelişmiş ekonomi kontekstlerinde yaptıkları araştırmalar şunu gösteriyor: 20. yüzyılın ilk yarısında, kadınların büyük ölçüde işgücü dışında kaldıkları dönemde, kadın seçmenler erkek seçmenlere göre daha büyük ölçüde muhafazakar (sağ) siyaseti destekliyorlar. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, özellikler 1970'lerden itibaren kadınların işgücü piyasasına güçlü entegrasyonu ile siyasetteki cinsiyet farkı tersine dönüyor, ve kadın seçmenler erkek seçmenlere göre daha ilerici (sol) siyaseti desteklemeye başlıyorlar. Inglehart ve Norris'in terminolojisi ile siyasetteki geleneksel toplumsal cinsiyet uçurumu, modern cinsiyet uçurumuna dönüşüyor.

Türkiye verileriyle bu çerçevede yaptığımız bir araştırmanın sonuçları da benzer trendleri doğrular nitelikte: siyasi tercih anketlerinin verileri ile yaptığımız analizler, kadınların işgücü piyasasına göre konumlarının (istihdamda olma ya da işgücü piyasası dışında tam zamanlı ev kadını olma durumunun) siyasi tercihleri ve oy verme davranışı üzerinde etkili olduğunu gösteriyor. Tam zamanlı ev kadınlarının muhafazakar siyaseti destekleme olasılığı istihdamdaki kadınlara göre çok daha yüksek; oy

Mevcut ekonomik durumda yoksullaşmadan bahsediyoruz ama kadınlar için kadın yoksulluğunun ötesinde, bir de 'kadının yoksunluğu' diye bizim adlandırdığımız ayrı bir olgu var.

verme davranışını etkileyen yaş, eğitim, medeni hal, hanehalkı geliri, yaşadığı bölge, vb. etkileyen diğer tüm faktörleri kontrol ettikten sonra. (Bu arada 'tam zamanlı ev kadını' diyorum, zira kadınlar olarak hepimiz biliyoruz ki, istihdamda tam zamanlı çalışıyor da olsak, ikinci mesai olarak ev işlerini de akşam iş dönüşü ve hafta sonları yapmaya devam ediyoruz). Yani makro düzeyde, kadın seçmen nüfusta tam zamanlı ev kadın-

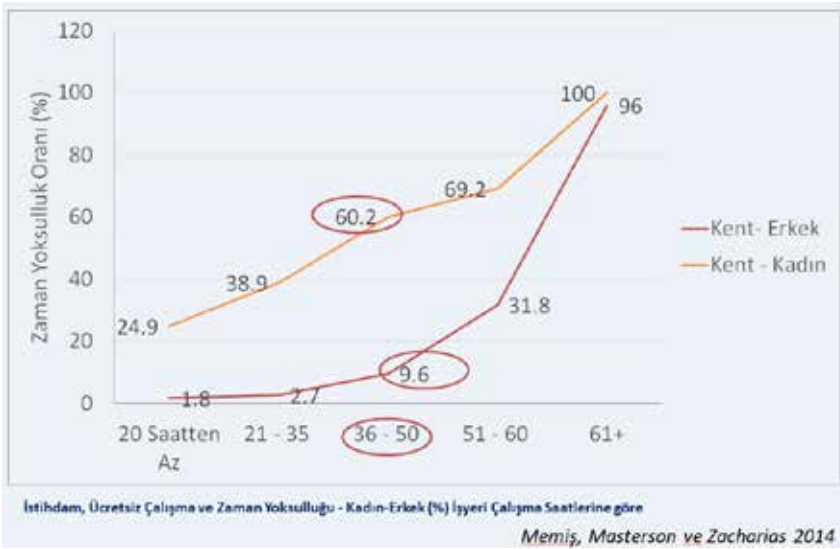
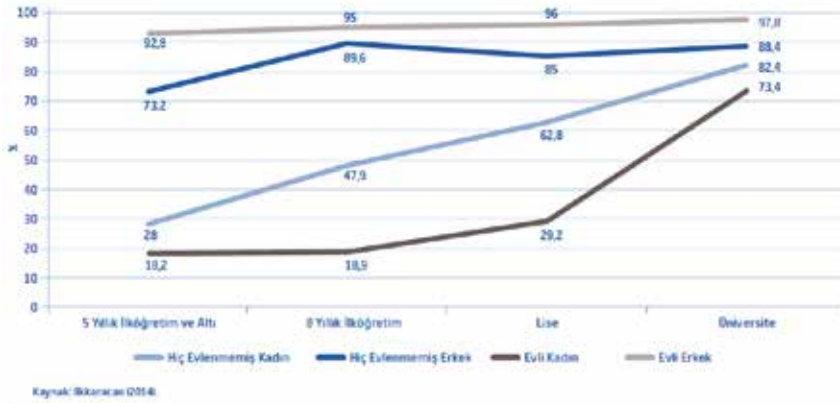
larının ağırlığı (kadın istihdam oranının düşüklüğü) siyasette muhafazakar partilerin iktidara gelmesi olasılığını etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkıyor. Türkiye örneği, ekonomik alandaki toplumsal cinsiyet uçurumlarıyla, siyasetteki cinsiyet uçurumları arasındaki etkileşimlerin nasıl bir kısır döngüye yol açabileceğinin göstergesi. Türkiye'de 20. yüzyılın ikinci yarısındaki modernleşme sürecinde köyden kente göç ile "ev kadınlama süreci" olarak adlandırılan bir olgu yaşanıyor. Kırsalda aile tarımında çalışan kadınların yerini kente göç ile eşi istihdamda, kendi tam zamanlı ev idare eden kadın profili alıyor. Ağırlıklı ev kadınlarının desteği ile iktidara gelen muhafazakar partiler, kadınları güçlendirme hedefini gütseler bile, öyle politikalar tasarımıyorlar ki, bunlar toplumsal cinsiyet rollerini güçlendirici politikalar oluyor. Mesela engelli ve yaşlı

bakımı için ev kadınlarına ücret ödemesi, çok çocuk doğurmanın teşvik edilmesi, ücretsiz annelik izni süresinin uzatılması, vb.

Tersine kadın seçmen nüfusunun ekonomik kalkınma sürecinde istihdama entegrasyonu (ev kadınlama sürecinin tersine), muhafazakar siyaseti de dönüştürmeye başlıyor. Ben buna kurumsal iktisatçılardan ödünç aldığım bir kavramla adlandırıyorum: erdemli döngü; kısır döngünün tersi.

Öncelikle, ekonomik alanda gözlemlediğimiz cinsiyet eşitsizlikleri bir insan hakları sorunu, bir kalkınmamışlık göstergesi olmanın ötesinde, toplumsal düzeyde siyaseti ve demokratikleşme süreçlerini belirleyici bir unsur.

ŞEKİL 4: TOPLUMSAL CİNSİYET, MEDENİ DURUM VE EĞİTİME GÖRE KENTSEL İŞGÜCÜNE KATILMA ORANLARI, ESAS ÇALIŞMA ÇAĞI (20-49 YAŞI, 2011)

Bu tip etkileşimlere iki örnek vereyim. Bir tanesi İsveç'te – kadın istihdam oranının en yüksek olduğu ülkelerden biri- 'babalık izni' muhafazakar partinin iktidarda olduğu dönemde 'ailenin güçlenmesi için daha uzun babalık iznine ihtiyacımız var' gerekçesi ile uzatılıyor. Bizim durduğumuz noktadan çok ilericiymiş gibi görünen bu politika, çalışma yaşındaki kadınların neredeyse yüzde 90'lara yakın işgücü piyasasına entegre olduğu İsveç'te bir muhafazakar parti politikasına dönüşüyor. Bu erdemli döngüye bir örnek. Bizden bir örnek de ana muhalefet partisi CHP'den: Geleneksel anlamda muhafazakar olmayan, cinsiyet eşitliğini vurgulayan bir parti. Kadın seçmen nüfusta ev idaresi ile tam zamanlı ilgilenen kadınların

ağırlıklı olmasından yola çıkarak, aile sigortası gibi bir politikayı kadınları ekonomik olarak güçlendirmek adına temel stratejilerden biri olarak öne sürmek zorunda kalıyorlar. Bu, kadının kendine ait bir geliri olmasını destekleyecek bir politika olmamasına rağmen, kadının hane içindeki konumunu güçlendiren, ancak kamusal alanda, işgücü piyasasında yer almasını gözetmeyen bir strateji.

Biraz önce arka planı verirken, işgücü piyasasına bağlı olarak eşitsizliklerden bahsettim. Bir de ekonominin diğer görünmeyen tarafı, alışılmış iktisatta ekonomik bir alan olarak tanımlanmayan hane içi üretim, ücretsiz bakım ekonomisi var. Covid-19 salgını ile hane içi üretimin ne kadar önemli olduğu konusundaki farkındalığımız

arttı. Çünkü, piyasadan tedarik edebileceğimiz hizmetler durma noktasına gelmişti, hasta bakımından, çocuk bakımından yaşlı bakımına, gıdaya kadar her şey hane içerisinde üretilmeye başlandı. Bu bağlamda, Türkiye’de ekonomik alandaki önemli bir toplumsal cinsiyet uçurumu, ücretsiz ev içi çalışma saatlerinde. Kadının ortalama hane içi ücretsiz bakım emeği çalışması 4 saat 17 dakika ile erkeklerinkinden (günde ortalama 51 dakika), üç buçuk saat daha uzun. OECD ülkeleri içerisinde ücretsiz çalışma saatlerindeki en yüksek cinsiyet uçurumlarından biri ve istihdamdaki (yani ücretli çalışma saatlerindeki farkın) bir yansıması. Günün 24 saatini kim, nereye daha çok ayırıyorsa, öbür tarafa ayıracak daha az zamanı oluyor. Yine bir referans olsun, OECD’de kadın-erkek ücretsiz hane içi çalışma saatlerindeki ortalama fark 2 saatin altında. Avrupa Birliği kadın-erkek farkı ise ortalama 1,5 saat kadar.

Ekonomik alandaki toplumsal cinsiyet eşitliğini zihinsel dönüşümlerle değil, üretim ve yeniden üretim ilişkilerinin eşitlikçi düzenlenmesini hedefleyen politikalar ile gerçekleştirebiliriz.

Başlarken ortalamada istihdam oranındaki cinsiyet farkı 36 puan demiştim. Eğer bakım emeğine gereksinimin daha yoğun olduğu 3 yaş ve altı çocuk olan hanelere baktarsak, kadın-erkek istihdam oranları arasındaki uçurum 50 puana sığıyor. Çocuk olmayan hanelerde ise kadın ve erkek istihdam oranları arasındaki fark 22 puana geriliyor.

Bu grafik her bir eğitim seviyesinde (yani eğitim seviyesini sabitlersek), medeni duruma göre kadın istihdamındaki farkları gösteriyor. Ortadaki mavi eğri hiç evlenmemiş kadınların, kahverengi eğri ise evli kadınların işgücüne katılım oranlarını gösteriyor. 8 yıllık ilköğretim mezunu hiç evlenmemiş kadınlar, düşük sayılabilecek eğitim seviyesine rağmen neredeyse yüzde 50’lerde işgücüne katılırken, ilköğretim mezunu evli kadınlarda bu oran yüzde 20’nin altına düşüyor. Lise mezunlarında bekarlık döneminde kadınlar yüzde 63 gibi oldukça yüksek oranda işgücüne katılırken, evlilikle birlikte

Ücretli ve Ücretsiz Emek Üzerinde Pandemi Etkisi

Çalışma Saatlerinde Pandemi Öncesi ve Sonrası Değişim		Ücretsiz çalışma	Ücretli çalışma	Toplam
Kadınlar	Tüm	+1,6	-0,6	+1,0
	İstihdamda devam edenler (işyerinde çalışmaya devam edenler)	+1,1 (+0,5)	+0,3 (+1,8)	+1,4 (2,3)
Erkekler	Tüm	+0,8	-1,9	-1,1
	İstihdamda devam edenler (evden çalışmaya geçenler)	+0,7 (+0,9)	-0,8 (-1,3)	-0,1 (-0,4)
Kadın-Erkek Farkı	Tüm	+0,8	-1,4	-0,6
	İstihdamda devam edenler	+0,4	-1,1	-0,7
	Evden çalışmaya geçenler	+0,9	-0,5	+0,4

KONDA Nisan 2018 - Mayıs 2020 Anketleri, Türkiye (İlkkaracan and Memiş, 2020)

katılımları yüzde 30'un altına düşüyor. Haliyle bu tabloya bakarak şunu söylemek mümkün; eğer annelerin, kadınların evlilik ve çocukla birlikte işgücünden kopuşlarını engellersek bizde kadın istihdam oranı OECD ortalamasına yaklaşma potansiyeline sahip. Yani kadınların önemli bir kısmı için işgücü piyasasına hiç girememek gibi bir sorundan ziyade, ilerleyen yaşam döngüsünde evlilik ve çocuk sonrası işgücü piyasasında kalamamak gibi bir sorun söz konusu.

Bir de zaman yoksulluğuyla ilgili bir araştırmaya bakalım. Zaman yoksulluğunu ölçmek için değişik metodolojiler var; Emel Memiş ve ortak yazarları tarafından yapılan bu çalışmada Levy Ekonomi Enstitüsü yöntemi kullanılmış. Burada tam zamanlı yani haftada 36 ile 50 saat arasında işyerinde çalışan erkeklerin ve kadınların zaman yoksulluğu oranlarını işaretledim. Türkiye'de tam zamanlı istihdam edilen erkekler arasında zaman yoksulluğu yüzde 9,6, tam zamanlı istihdam edilen kadınlar arasında ise zaman yoksulluğu yüzde 60'ın üstünde. Yani Türkiye koşullarında bir kadın tam zamanlı olarak istihdamda kalmayı seçiyorsa, belki kendine ait bir kazanç geliri olduğu için yoksunluktan kendini koruyor ama büyük ölçüde zaman yoksulluğu riskine maruz kalıyor.

Türkiye'de KONDA ile Mayıs 2020'de 'evde kal' önlemleri sırasında yatığımız bir saha araştırması, ücretsiz çalışma saatlerindeki cinsiyet uçurumunun Covid'le daha da derinleştiğine işaret etmekte. Bu çalışma pandemi koşullarında zaman kullanımını üzerine yapılan dünyadaki az sayıdaki araştırmadan biri. Pandemi

Ekonomik alanda toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için salt piyasa ekonomisinde, işgücü piyasasında, istihdamda değil, hane içindeki yeniden üretim süreçlerinin de eşitlikçi bir şekilde düzenlemesine yönelik politikalar önemli.

koşullarında, okulların kapanması, hijyen ihtiyaçlarının artması ve piyasadaki mal-hizmet tedariklerinin kısıtlanması ile ev içi ücretsiz çalışma saatleri kadınlarda günde ortalama 1,5 saat, erkeklerde ortalama günde 50 dakika artmış.

Erkeklerin salgın öncesi ev içi ücretsiz çalışma saatlerinin çok düşük olduğu göz önünde bulundurulursa, kendi içerisinde

hatırı sayılır bir artış. Ücretli iş için çalışma ve ücretsiz eviçi çalışma ile birlikte,

toplam çalışmaya baktığımız zaman karşımıza ilginç bir tablo çıkıyor: Pandemi döneminde Türkiye'de kadınların günde ortalama 1 saat daha fazla çalışmaya başlarken, erkeklerin ise çalışma saatlerini günde ortalama 1,1 saat azalttığını görüyoruz. O yüzden gazete manşetlerini düşündüğümüzde; "pandemiyle ekonominin durma noktasına geldi!": Hangi ekonomi, kimin ekonomisi durma noktasına geldi, bunu sorgulamak gerek. Buradan baktığınızda piyasa ekonomisi yavaşlarken, bakım ekonomisi hızlanmış. Erkeklerin ekonomisi yavaşlarken, kadınların ekonomisi bırakın durma noktasına gelmeyi, pandemi ile hızlanmış.

Bu bakım emeği meselesini, OECD ve Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Kurumu ekonomik analizlerdeki 'eksik halka' diyorlar.

Yani eğer işgücü piyasasında gözlemlediğimiz istihdam uçurumu, ücret uçurumu, vb. analiz edeceksek, bunu bakım emeğindeki uçurumla birlikte düşünmek ve iyileştirici politikaları birlikte oluşturmak zorundayız. Bugüne kadar bu eksik halkaydı, şimdi artık toplumsal cinsiyet çalışmalarının sayesinde görünürlüğü arttı; en önemli halkalardan biri olduğuna dair bir mutabakat oluştu.

Siyasi tercih anketlerinin verileri ile yaptığımız analizler, kadınların işgücü piyasasına göre konumlarının (istihdamda olma ya da işgücü piyasası dışında tam zamanlı ev kadını olma durumunun) siyasi tercihleri ve oy verme davranışı üzerinde etkili olduğunu gösteriyor.

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin 2021'de açıkladığı 'Our Common Agenda; A New Social Contract' (Ortak Gündemimiz, Yeni Sosyal Kontrat) isimli uluslararası çağrıda konunun farklı bir boyutu da vurgulanıyor. Bu da beni bu sunumda altını çizdiğim dört noktadan sonuncusuna getiriyor. Çağrı kadınların ev içi çalışma yükü azalması ve bu sayede işgücü piyasasına entegrasyonda erkeklerle eşit fırsatlara ulaşmaları açısından bakım ekonomisine yatırımların önemine işaret ediyor. Öte yandan pandemi sonrası yeniden yapılanmada insana yaraşır işler yaratılması için de bakım ekonomisine yatırımların kilit önemde olan üç sektörden biri olduğunun altı çizilmekte. İstihdam çarpanı en yüksek (yeni işler yaratma kapasitesi en yüksek) olan üç sektöre işaret ediyor BM çağrısı: Yeşil ekonomi, bakım ekonomisi ve dijital ekonomiye yatırımlar. Bu yatırımlarla yeni işlerin yaratılması, bir yandan da toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması.

İşte burada bir paradigma dönüşümü oluyor. Şöyle ki, bakım emeği meselesini (kadınların

üzerinde) bir yük, kadın işgücü arzı üzerinde bir kısıt, bir eşitsizlik kaynağı olarak görmekten birkaç adım öteye gidiyor. Çözüm olarak önerilen 'bakım ekonomisine yatırımları', yeni işler yaratmak, kapsayıcı ve sürdürülebilir kalkınma için yeni bir açılım ve politika aracı olarak görmeye doğru bir dönüşüm oluyor. Bunun arkasında da ülkeler temelinde makro ekonomik ve hane halkı verileriyle yapılan bir seri uygulamalı politika simülasyonları var.

İlk ikisi Güney Afrika ve ABD'den (2008-2011 arasında), üçüncüsü Türkiye'de bizim yaptığımız bir araştırma (2015); sonra diğer ülke araştırmalarıyla gerisi de geldi. Bu araştırmalar birkaç kademeli analizlerden oluşmakta. Önce

Ağırlıklı ev kadınlarının desteği ile iktidara gelen muhafazakar partiler, kadınları güçlendirme hedefini gütseler bile, öyle politikalar tasarımıyorlar ki, bunlar toplumsal cinsiyet rollerini güçlendirici politikalar oluyor.

bir bakım hizmetleri alt sektörünü belirleyip, örneğin erken çocukluk bakım ve okul öncesi eğitim hizmetleri, veya uzun dönemli bakım hizmetleri gibi; bu sektördeki bakım açığı tespit ediyor. Yani o hizmete gereksinim duyan nüfustaki herkesin uluslararası kriterlerde, kaliteli bir hizmet alabilmesi için sektörün daha ne kadar geliştirilmesi gerekiyor;

ILO-UN Women Policy Tool - A Guide to Public Investments in the Care Economy
İTÜ TÜBİTAK Projesi: Türkiye’de Bakım Açığı, Maliyetleri ve İstihdam Yaratma Kapasitesi

Eğitim	Kapsama açığı	*Kapsama açığının maliyeti	Kapsama açığı maliyetinin GSYH’ye oranı (%)
Okul öncesi	4.295.945 öğrenci	82.790.423.184	1,92
İlkokul	409.381 öğrenci	3.041.085.157	0,07
Ortaokul	343.748 öğrenci	2.884.486.625	0,07
Ortaöğretim	783.873 öğrenci	9.773.851.502	0,23
Eğitim toplamı	5.832.946 öğrenci	98.489.846.466	2,28
Kısa dönem sağlık	231.229 KDB sağlık çalışanı	47.858.257.547	1,11
Uzun dönem sağlık	72.545 UDB sağlık çalışanı	5.107.951.486	0,12
Sağlık toplamı	303.774 çalışan	52.966.209.032	1,23
Eğitim ve Sağlık Toplam		151.456.055.498	3,51

Gültekin-Karakas, İlkaraçan, Bayar, Özcanlı-Baran 2021

ILO-UN Women Policy Tool - A Guide to Public Investments in the Care Economy
İTÜ TÜBİTAK Projesi: Türkiye’de Bakım Açığı, Maliyetleri ve İstihdam Yaratma Kapasitesi

	Doğrudan (Sektörel) İstihdam	Dolaylı İstihdam	Toplam İstihdam	Kadınların payı (%)	Dolaylı İstihdam payı (%)	Mevcut (2019) İstihdama Oranı (%)
Okul öncesi	913.979	687.000	1.600.979	70,5	42,9	5,7
İlkokul, ortaokul ve ortaöğretim	92.790	130.000	222.790	53,1	58,4	0,8
Toplam Eğitim	1.006.769	817.000	1.823.769	68,4	44,8	6,5
Kısa dönem sağlık	577.147	296.000	873.147	52,6	33,9	3,1
Uzun dönem sağlık	156.455		156.455	67,4	-	0,9
Toplam Sağlık	733.602					
TOPLAM	1.740.371	1.113.000	2.853.371	63,5	39,0	10,2
Toplam Kadın						
2019 Mevcut Toplam İstihdam	28.080.303	8.924.270				
2019 Mevcut Bakım Hizmetleri İstihdamı	3.675.989	2.265.393	Avrupa ve Orta Asya			
Yeni durumda bakım istihdamı	5.416.360	3.549.898	Toplam	Kadın		
2019 Mevcut bakım istihdam oranı (%)	13,1	25,4	19,5	33,1		
Yeni durumda bakım istihdamı oranı (%)	17,5	30,5				

Gültekin-Karakas, İlkaraçan, Bayar, Özcanlı-Baran 2021

ve bu açığı kapatmanın maliyeti nasıl hesaplanıyor. Sonra bu harcamalar, kamu bütçesinde tespit edilen bakım açığını kapatmak üzere artırılırsa, yaratılacak yeni işlerin sayısı tahmin ediliyor: doğrudan sektörün kendisinde ve dolaylı olarak arkaya bağlar aracılığıyla diğer bağlantılı sektörlerde ne kadar iş yaratılacağı girdi-çıkıtlı analizi

ile tahmin ediliyor. Son olarak bir mikro simülasyon modellemesiyle bu işlerin dağılımı tahmin ediliyor; yani yeni işlerin ne kadarında kadınlar, ne kadarında erkekler istihdam edilecek, eğitim düzeyi, yaş, hanehalkı geliri gibi değişkenlere göre işlerin dağılımı nasıl olacak; bu işlerden kazanılacak bireysel gelir ne olacak, hane gelirindeki ve

özellikle yoksulluktaki değişim ne olacak gibi sorulara ilişkin tahminler yapılıyor. Son aşamada da aynı miktardaki harcama başka bir sektöre örneğin, fiziksel altyapı ve inşaat sektörüne yönlendirilseydi, yaratılacak yeni işler, gelir, bunların dağılımı, yoksulluk, toplumsal cinsiyet uçurumları üzerindeki etki nasıl farklılaşır; bir karşılaştırma yapılıyor.

Şimdi bu minvaldeki Türkiye araştırmasının sonuçlarına bakalım: Bu çalışmada bakım hizmetleri alt sektörü olarak erken çocukluk bakım ve okul öncesi eğitim (EÇBOÖE) hizmetleri sektörünü seçtik. Kreşler ve anaokullarının sayısının ne kadar artması gerekiyor sorusunu yanıtlarken, politika hedefimizi OECD'deki ortalama EÇBOÖE okullaşma oranına göre belir-

ledik. Türkiye OECD'nin çok arkasında. 2014-2015 verilerine göre kapsama açığımız 3.3 milyon çocuktaki, maliyet gayrisafi yurtiçi hasılanın yüzde 1,2'siyle 1,8'i arasında. Hizmet kalitesi ve ücret seviyelerinde hangi referansları kullandığınıza bağlı olarak maliyet böyle bir ölçek içerisinde değişiyordu. Eğer harcamalar bu şekilde

artırılarak yeni kreş ve anaokulları için harcanırsa, yaratılacak yeni işler okul öncesi eğitim sektöründe 720 bin yeni iş, inşaat sektörüne harcanırsa sadece 290 bin yeni iş. Yani harcama miktarı aynı ama EÇBOÖE için yapılan kamu harcamaları inşaat harcamalarına göre 2,5 kat daha fazla iş yaratıyor. Yeni işlerde kadınların payı EÇBOÖE sektörünü geliştirmek için harcama yapılırsa yüzde 73, inşaat sektörünü geliştirmek için harcama yapılırsa - çok cinsiyet dengesiz, kadınların payı sadece yüzde 6. Yani inşaat harcamaları hem bakım hizmetlerine göre daha az iş yaratıyor, hem de kadınlar için neredeyse hiç iş yaratmıyor.

Yeni işlerin işgücü statüsüne göre dağılımına bakınca: EÇBOÖE sektörüne yapılan harcamalar

takriben 400 bine yakın ev kadınına işgücüne katma etkisini yaratıyor. Onun dışında 253 bin kadın ve erkek işsize iş yaratıyor. İnşaat sektörü genelde erkek işsizlere iş yaratıyor, sayı olarak EÇBOÖE'ye göre daha az sayıda. Yoksulluktaki değişim, EÇBOÖE harcamaları senaryosunda, yoksulluk oranında yüzde 1,14 ile yüzde 1,42 puan arasında bir düşüş gerçekleştirme potansiyeline sahip; inşaat sektörü senaryosunda ise yoksulluk oranında en fazla 0,5 yüzde puanlık bir azalma gerçekleşiyor. Bu çalışmayı takip eden güncel bir çalışmada ise zaman yoksulluğu üzerine etkilerine baktık; tahmin edileceği üzere EÇBOÖE harcamalarının zaman yoksulluğunu azaltma üzerindeki etkisi inşaatata göre çok daha güçlü: zira bir yandan yeni işler yaratırken (zaman yoksulluğunu arttırıcı)

bir yandan da hizmetlere erişim sağlıyor (zaman yoksulluğunu azaltıcı).

Bakım emeği ve bakım ekonomisi alanındaki tartışmalarda bu paradigmatik dönüşümün aslında makro ekonomide gerçekleşmekte olan tartışmalarla da çok ciddi bir bağlantısı var.

Nobel ödüllü iktisatçı Joseph Stiglitz, 2016'da Journal of Policy Modeling'de yayımlanan önemli bir makalesinde

şunu söylüyor; “Piyasalar kendi kendine tam istihdam yaratamaz, hem bunun için proaktif maliye ve sektörel politikalara ihtiyacımız vardır. Bu politikaların da özellikle emek yoğun sektörleri hedeflemesi önem taşımaktadır. Bu şekilde hem istihdam yaratılır, hem eşitsizlik azaltılır.” Ve Stiglitz bu endüstrilere de örnek veriyor, sağlık, sosyal hizmetler ve eğitim. Bunu takiben UNCTAD makro ekonomik politikalar konusunda Birleşmiş Milletlerin belki en önemli söz söyleyen kuruluşlarından bir tanesi, 2017 yıllık raporunda bizim biraz önce bahsettiğimiz araştırmalardan yola çıkarak diyor ki, Stiglitz haklı istihdam yaratmak ve işsizliği azaltmak için proaktif maliye politikaları çok

Bir de ekonominin diğer görünmeyen tarafı, alışlagelmış iktisatta ekonomik bir alan olarak tanımlanmayan hane içi üretim, ücretsiz bakım ekonomisi var.

önemli, ama bunun ötesinde o parayı ne kadar harcadığın kadar, nereye harcadığın da önemli. Bunu Sosyal Hizmetler özellikle bakım ekonomisine harcarsan istihdam üzerindeki çarpan etkileri çok daha yüksek olacaktır. Ve şuna dikkat çekiyor ki önemli bir nokta, bir tek Türkiye’de değil, dünyada da ekonomide yapısal ve teknolojik bir dönemden geçiyoruz.

Kafamızdaki en büyük soru: Bu teknolojik inovasyonlar ile verimlilik artıp, işgücüne talep azalırken, insanlar nerede istihdam edilecekler? Yani bütün bu otomasyon, yapay zeka, robotlar, dijitalleşme olursa, işgücü nerede istihdam edilecek? UNCTAD raporu biraz önce bahsettiğim feminist iktisat araştırmalarından yola çıkarak şu tespitte bulunuyor: Hane içinde ücretsiz yapılan ve milyonlarca çalışma saatine tekabül

Başlarken ortalamada istihdam oranındaki cinsiyet farkı 36 puan demiştik. Eğer bakım emeğine gereksinimin daha yoğun olduğu 3 yaş ve altı çocuk olan hanelere bakarsak, kadın-erkek istihdam oranları arasındaki uçurum 50 puana sığıyor.

eden bakım işlerinin bir kısmını insana yaraşır işler şeklinde işgücü piyasasına taşımak mümkün ve bunun olumlu makro çarpan etkileri var. Yakın zamanda ILO ve UN Women için bu çalışmalar uluslararası alana taşıyan bir takım raporların hazırlanmasına katkıda bulunduk. Ayrıca İTÜ’nin de desteği ile EÇBOÖE ötesinde diğer bakım hizmetlerini de kapsayan bir uygulama

malı araştırma daha yaparak, Türkiye’de EÇBOÖE, ilk ve orta öğretim, sağlık ve uzun dönemli bakımdaki açığı ve maliyetleri tespit ettik, yaratılacak işlerin sayısını ve kadın-erkek istihdamı olarak paylaşımını tahmin ettik. Bu rapordaki bulgularımız daha da kapsamlı.

Bitirmeden önce, bakım ekonomisine kamu yatırımlarının çarpan etkileri noktasında ben bir konuya daha değinmek istiyorum: Bakım hizmetlerine

Mor Ekonominin 4 Yapısal Temeli

Evrensel Sosyal Bakım Hizmetleri Altyapısı

Herkes için kaliteli ve ulaşılabilir
Çocuk, yaşlı, engelli, hasta bakım hizmetleri

Her mahalleye
Çocuklar için bir kreş;
Yaşlılar/engelliler için bir aktif yaşam merkezleri

MOR İŞLER ...

İşgücü Piyasası Regülasyonu

kadın ve erkek çalışanlar için EŞİT
İş-Yaşam Dengesi Politikaları

Bakım izinleri
Eşit Babalık izni
Hasta/yaşlı bakım izinleri
40 saat altında tam-zamanlı iş tanımı
İstihdamda yatay ve dikey kadın kotaları
Eş değerde işe eşit ücret uygulamaları

Kırsalda Kadınların bakım yükünü azaltan
Mor ve Yeşil fiziksel altyapı yatırımları

Bakım ekonomisinin dayalı olduğu su, yakıt, toprak, vb. doğal kaynaklara etkin ve sürdürülebilir, erişimi sağlayan kırsal kalkınma politikaları

Kapsayıcı ve Sürdürülebilir Ekonomi hedefli Makroekonomik Politikalar

Yeterli ve kaliteli istihdam yaratmanın öncelikli ve doğrudan hedef olduğu,
çevre sürdürülebilirliğini temel alan, makroekonomik politikalar

yatırımlara dayalı bir istihdam yaratma stratejisi aynı zamanda yeşil ve sürdürülebilir ekonomileri de destekler nitelikte. 'Yeşil Ekonomi'yi tamamlayıcı olarak öne sürdüğümüz 'Mor Ekonomi' çerçevesinde bu bakım işlerine 'mor işler' diyoruz.. Mor işler aynı zamanda yeşil işler, çünkü yerelde yaşlılara, engellilere, çocuklara bakım hizmetleri veren bu işler emisyon ve atıkları düşük işler. Yani toplumsal cinsiyet eşitlikçi ve bakım emeğini merkeze

koyan Mor Ekonomi aynı zamanda yeşil ekonomiyi de kucaklayan bir model.

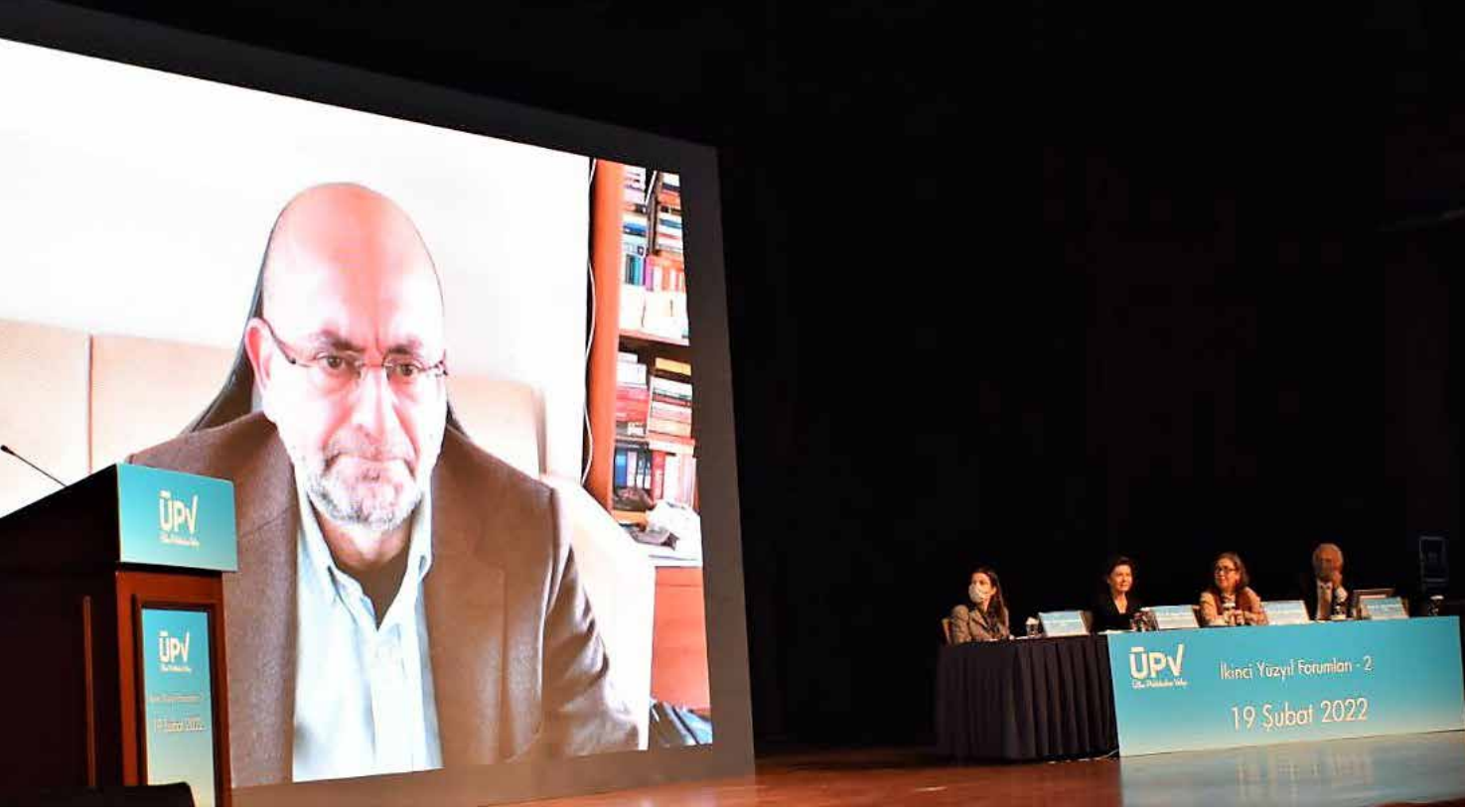
Tabi salt bakım hizmetleri altyapısını kurmak tam eşitlik için önemli bir ön koşul olsa da tek başına yeterli değil. Mor ekonomi modeli, iş-yaşam dengesi için işgücü piyasasının

eşitlikçi regülasyonu ve kapsayıcı-sürdürülebilir makroekonomi politikaları gibi gerekli diğer politika müdahalelerini de içeriyor.

Teşekkürler.

Prof. Dr. Şemsa Özar: Çok teşekkürler İpek. Çok kapsamlı bir sunuş oldu. İpek aslında sunuşunda bize şunu da söyledi. Belki aynı cümleyle değil ama ekonominin sadece piyasayla sınırlı olmadığını, toplumsal ilişkilerin her veçhesine yayıldığını, onlara bakmadan özellikle de toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini göremeyeceğimizi anlattı.

Türkiye koşullarında bir kadın tam zamanlı olarak istihdamda kalmayı seçiyorsa, belki kendine ait bir kazanç geliri olduğu için yoksunluktan kendini koruyor ama büyük ölçüde zaman yoksulluğu riskine maruz kalıyor.

TÜRKİYE'DE İŞGÜCÜ PİYASASININ YAPISAL SORUNLARI

Prof. Dr. Haluk Levent

Bilgi Üniversitesi Öğretim

Öncelikli olarak Ülke Politikaları Vakfı'na bu ortamı yarattığı için çok teşekkür ediyorum. Benim için de çok zenginleştirici olan bir dizi konuşmaya şahit oldum ve pek çok tartışmayı başlatmayı mümkün kılan bir toplantı oldu. Bunun devamının da geleceğini tahmin ediyorum.

Ben Türkiye İşgücü Piyasası ile ilgili bir konuşma yapacağım. Konuşmayı kurgularken birkaç grafik göstermek zorunda kalacağım ama en azından başlangıçta ne durumda olduğumuzu bir konuşmak istiyorum. Bir kere nasıl bir Dünya'da yaşıyoruz? İklim yıkımının etkileri pek çok açıdan bizi sıkıştırıyor, kaynak kısıtının etkisi, büyüme paradigmasının neredeyse imkansız hale gelmesi,

onun dışında aşırı iklim olaylarının ekonomik ve toplumsal istikrarsızlığı artırması bir yanda. Öte yanda; teknolojik gelişme, birçok konuşmacı buna da değindi ama benim işgücü piyasası açısından baktığımda gördüğüm şudur. İlk tespitim, emek verimliliğinde çok hızlı yükseliş ve bu yükselişe bağlı olarak da canlı emeğin üretim süreci dışına sürülüyor oluşu ve bunun yarattığı büyük işsizlik tehdidinin başımızda dolaşıyor olması ki herkesin artık çok yakından takip ettiği, bildiği, en az birkaç kez duyduğu kaybolacak işler meselesi var.

Burada iki tartışma söz konusu, özellikle ana akım iktisatçıların bunun benzeri bir durumun 1929'da yaşandığını, dolayısıyla teknolojik gelişmenin yeni işler yaratarak, bu kaybolan işlerin

yerine başkalarının geleceğini, bunun geçici bir durum olduğunu, bunun transformasyon sürecinin sonunda tekrardan istihdamın toplumu kapsayacak ölçüde sürekliliğini koruyacağını düşünüyorlar. Buna Schumpeteryan bir yaklaşımla ‘yaratıcı yıkım’ deniliyor. Ben yıkımın varlığını kabul ediyorum ama yaratıcılığı konusunda epeyce şüpheliyim. Çünkü bu teknolojik gelişme, önceki dönemlerde yaşadığımız teknolojik gelişmelerden çok çok daha ivmeli. Belki de iktisadın bazı temel alanlarındaki öngörülerini ya da kavramlarını da tartışmaya açacak ölçüde geniş ve dönüştürücü. Dolayısıyla bunu dikkate almak gerekiyor, bu da epeyce önemli bir problem.

Üçüncü olarak da bu teknolojik gelişmelere bağlı işgücü piyasalarında ortaya çıkan dönüşümler. Güvencesiz işler çok yaygınlaştı, yarı zamanlı çalışmalar çok yaygınlaştı, ‘sıfır saatlik kontratlar’ diye bir kavram ortaya çıktı ki burada Ken Loach’un ‘Üzgünüz, Size Ulaşamadık’ filmi vardı, bu sıfır saatlik kontratların ne anlama geldiğini çok iyi anlatır. Bu, artık bizim bildiğimiz kapitalizme özgü ücretli iş sözleşmesini niteliksel olarak neredeyse ortadan kaldıran şeyler, bir tür esnaflaşma. Ancak iş varsa çalışma imkanının olduğu ama buna karşın iş yoksa da işverene belli bir bağımlılık ilişkisinin sürdüğü kontrat sisteminden bahsediyoruz. Aynı zamanda da sosyal güvenlik sisteminin de fiilen tasfiyesini getiren, çalışmaya bağlı birtakım sosyal

güvenceleri ortadan kaldıran bir tür kontrat. Dolayısıyla bunlar güvencesizliği son derece yaygınlaştırıyor. Toplam çalışma saatlerinin de azalmakta olduğunu gösteriyor aslında; yalnız bizim tercih ettiğimiz anlamda bir azalma değil, bu tür yarı zamanlı çalışmalara dönüşme, yarı zamanlı çalışmaların da epeyce bir kıt hale gelmesiyle ortaya çıkan bir azalma.

Sonuçta bütün bu üçünün ortaya çıkarttığı bir şey var; hızla artan eşitsizlikler. Hem servet hem gelir eşitsizliği. Bugüne kadar 21. yüzyılın ilk 20 yılında gördüğümüz eşitsizlik artış hızları, daha önce bizim bildiğimiz normal kapitalist ilişki içerisinde gözlemlediğimiz artış hızıyla kıyas kabul etmeyecek ölçüde yüksek. Şimdi bunun nedenleri üzerinde durmayacağım.

Peki, nasıl bir Türkiye’de yaşıyoruz? Yetmişlerden beri sıklaşılarak devam eden ekonomik ve siyasi istikrarsızlar var; demografik dönüşüm söz konusu, iç göç, azman metropol İstanbul ve yanı sıra metropollerde yoğunlaşan bir nüfus ve iş alanları, artık yaşlanmaya başlayan bir nüfus ve dış göç. Ancak bu dış göçün de iki niteliği söz konusu. Bir yandan özellikle son zamanlarda yetişmiş işgücünü yurtdışına gönderen, gitmesine yol açan bir ortam içerisinde kalmaktan kaynaklanan dış göç, ama ondan öncesinde de aşağı yukarı 30-35 yıldır giderek artan ortamda Afrika’dan ve Asya’dan maruz kalınan bir göç hareketi var. Bir tür geçiş ülkesi haline

İlk tespitim, emek verimliliğinde çok hızlı yükseliş ve bu yükselişe bağlı olarak da canlı emeğin üretim süreci dışına sürülüyor oluşu ve bunun yarattığı büyük işsizlik tehdidinin başımızda dolaşıyor olması

gelmiş Türkiye, ama bu geçiş ülkesi niteliği en azından bir kısmı için kalıcı bir nokta haline dönüştü.

Bütün bunlar işgücü piyasasında etki yaratan faktörler. İşgücü piyasası açısından eğitim önemli bir faktör, orada da çok farklı dünyalar var. Özellikle dünya ile karşılaştırdığımızda teknolojik gelişimin ihtiyaç duyduğu yetkinlikler çok net. Bütün gelişmiş ülkelerde eğitimde bu türden reformlar, bu yetkinlikleri kazandırmaya yönelik reformlar yapılıyor: Problem çözme, analitik düşünme, yaratıcı düşünme, eleştirel düşünme, takım çalışmasına yatkınlık gibi becerileri, yetkinlikleri geliştirmeye dönük bir eğitim sistemi kurgulanırken, Türkiye’de eğitim sistemimizin giderek bundan uzaklaştığını görüyoruz. Bu da özellikle istihdam edilebilirlik açısından önemli bir problem yaratıyor. Ama öte yandan bir siyaset bilimci akademisyenin yazdığı makalede okumuştum. “Bu yetenekleri, belli becerileri bir iş yapma kabiliyetini artırma açısından verelim ama yaratıcı düşünmek, eleştirel düşünmek gibi yeteneklere sahip bireyler kendilerini bu yetenekleri sadece iş ortamında kullanmakla sınırlamayacaklardır. Toplumsal ihtiyaçlar ya da toplumsal alanda da bu becerileri, bu yetenekleri çerçevesinde davranacaklardır,” diyor. Dolayısıyla, “Acaba sahip olduğumuz siyasal sistem buna hazır mı?” diye de bir soru soruyor. Tabi ki ‘siyasi istikrarın’ ihtiyaç duyduğu ‘yetkinlikler’ burada teknolojik dönüşüme uyum açısından ihtiyaç duyduğumuz yetkinliklerden epeyce farklı, onun neredeyse zıddı diyebileceğimiz şeyler.

Dördüncü olarak bahsedeceğim olgu; bölgeler arası dengesizlik. Ben, Türkiye için kabaca beş fonksiyonel bölge tanımlayabiliyorum. Bir tanesi Geniş Doğu Marmara, bir tanesi tek başına İstanbul,

Teknolojik gelişme, önceki dönemlerde yaşadığımız teknolojik gelişmelerden çok çok daha ivmeli. Belki de iktisadın bazı temel alanlarındaki öngörülerini ya da kavramlarını da tartışmaya açacak ölçüde geniş ve dönüştürücü.

bütün kıyılar benzer özellikler gösteriyor işgücü piyasası açısından, Ankara; İç Anadolu ve Doğu. Yani Doğu Karadeniz’den başlayıp Güneydoğu Anadolu’ya kadar inen 33 tane ili kapsayan, 11 milyon civarında nüfusun olduğu bir bölgeden bahsediyoruz. Bunlar ekonomik yapı olarak birbirinden son derece farklı. Mesela en gelişmiş Geniş Doğu Marmara diye adlandırabileceğim Kocaeli ve etrafındaki bölge. Burası Avrupa Birliği

üyeleri Doğu Avrupa ülkeleriyle karşılaştırılabilecek seviyedeysen, Doğu diye adlandırdığım bölgedeysen neredeyse iktisadi faaliyetinin alt yapısının kalmamış olduğu bir durum görüyoruz. Dolayısıyla büyük bir farklılık var. O yüzden bir yandan demografik dönüşümün halen devam ediyor olması, Türkiye’nin bu anlamıyla bir geçiş ülkesi sayılması, bölgeler arası dengesizlik gibi büyük bir problemle karşı karşıya olan bir ülke olması nedeniyle, aslında bizim Türkiye genelinde gördüğümüz rakamların hepsi bütün bunların ortalaması olduğu için gerçekliği yansıtmaktan çok uzak. Dolayısıyla bu işgücü piyasasıyla ilgili her ne yaparsak; hem analizlerde hem politika tasarımlarında bu bölgeler arasındaki dengesizliği, farklılığı ve bu demografik dönüşüm meselesini aklımızın bir tarafında tutmamız gerekiyor. İşgücü piyasasına bu çerçevede baktığımızda, temel özellik ortalama eğitim yılının görece düşük olduğunu görüyoruz. Neye göre? Bizim hedeflediğimiz ülkelere göre. Bunu da sadece eğitim yılı olarak karşılaştırıyorum, yoksa yetkinlikler yaratma kapasitesini tartışmaya başlayacak durumda bile değiliz.

Bugüne kadar 21. yüzyılın ilk 20 yılında gördüğümüz eşitsizlik artış hızları, daha önce bizim bildiğimiz normal kapitalist ilişki içerisinde gözlemediğimiz artış hızıyla kıyas kabul etmeyecek ölçüde yüksek.

Tarımsal istihdam çok düştü ama 5 milyon civarında sabitlendi ve bunun da halen yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Aslında Tarımsal istihdamda ölçümle ilgili

problemler nedeniyle yüksek bir istihdam var. Yeri geldiğinde onu bir miktar açmakta fayda olacak, diye düşünüyorum. Bir de aşağı yukarı 4 milyon civarında kendi işini yapan insan grubu var. bütün bunlar biraz önce bahsettiğim demografik açıdan geçiş ülkesi olması, bölgeler arası farklılıkların olması vs. Bilsay Hoca Kalecki'ye referansla 'stok ve akım' yaklaşımından bahsetti. Ben Kalecki okuduğumdan değil, doğrusu biraz el yordamıyla buldum ama ben de buna 'stok ve akım' değişkenleri olarak bakmak gerektiğini düşünüyorum.

Çünkü işgücünün yapısı değişiyor. İşgücünün yapısı değiştiği için bugün gördüğümüz, dün gördüğümüzden ve yarın göreceklerimizden farklı. O yüzden akımın ne yönde olduğunu kavramak ve ona göre bir analiz yapmak gerekiyor.

Ortalama olarak da işgücüne katılım çok düşük ama özellikle kadın-erkek ayrımına bakacak olursak İpek Hoca'nın altını çizdiği şeylerin tamamına katılıyorum. İşsizlik oranı görece yüksek ama daha da önemli bir problem var; istihdamın kendisi de son derece kalitesiz. Bu istihdam kalitesi meselesi gözden kaçan bir olgu, standart yaklaşımda da çok dikkate alınmayan bir şey ama işgücü piyasasında Türkiye için önemli problemlerden birisi. Bir de sorun alanları var. Kadınların durumu, gençlerin durumu, bölgelerin durumu, vasıf yetersizliği ve uyumsuzluğu ve ücret yapısı, yani ücretli çalışanların yüzde 60-65'inin asgari ücretle çalıştığı bir

ülke, herhalde dünyada hiçbir dönemde karşımıza çıkamaz. Bu önemli sorun alanlarını da tartışmak ve politika tasarımı yapmak gerekiyor.

Şimdi birtakım tablolardan bahsedeceğim, bu 2020 yılına ait yıllık en son veri. Buna göre bakacak olursak, 2020 yılı itibarıyla 30 milyonluk iş gücümüz var. Bunların dağılımı az önce söylediğim çerçevede tarım 4 milyon 700 bin, ama 2020 yılı pandemiden dolayı çok sıra dışı bir yıldır. O yüzden hem işgücü hem istihdam olduğundan düşük

görüldü. Normalde 5 milyon civarında olmalıydı; sanayi 5,5 milyondur o zaman ama şimdi 6,5 milyona geldi. 4 milyon civarında işsizimiz var, işgücüne dahil olmayanlar ise 31 milyon yani son derece yüksek bir şekilde oranlara yansıyor bu. Az önce söylediğim rakamları burada görmek mümkün, işgücüne katılma oranı yüzde 50 civarında, istihdam oranı son derece düşük yüzde 42 civarında, dar anlamda işsizlik oranı yüzde 13.2. Tarım dışı işsizlik diye bakıyoruz, bu sadece Türkiye'de

resmi olarak hesaplanan bir oran, çünkü tarımdaki istihdamın tanımının, standart tanımına göre bir ölçüm yapıldığı için bu bütün işgücü piyasasının göstergesini, özellikle işsizlik göstergesini çok karıştıran bir şey. O yüzden tarım dışı bakmak bazı şeyleri daha net algılamak açısından önem taşıyor. Bu bakımdan Türkiye'de tarım dışı işsizlik oranı hesaplanıyor. Son çeyrekte daha gerçekçi rakamlar

İşgücü piyasası açısından eğitim önemli bir faktör, orada da çok farklı dünyalar var. Özellikle dünya ile karşılaştığımızda teknolojik gelişimin ihtiyaç duyduğu yetkinlikler çok net.

Temel işgücü göstergeleri, 15+ yaş, (Bin kişi), 2019, 2020

	Toplam			Erkek			Kadın		
	2019	2020	Fark	2019	2020	Fark	2019	2020	Fark
Nüfus	61 469	62 579	1 110	30 372	30 956	584	31 097	31 623	526
İşgücü	32 549	30 873	-1 676	21 863	21 105	-758	10 686	9 768	-918
İstihdam	28 080	26 812	-1 268	19 156	18 506	-650	8 924	8 306	-618
Tarım	5 097	4 716	-381	2 856	2 825	-31	2 241	1 891	-350
Sanayi	5 561	5 497	-64	4 212	4 173	-39	1 349	1 325	-24
İnşaat	1 550	1 538	-12	1 482	1 469	-13	67	69	2
Hizmet	15 872	15 060	-812	10 605	10 040	-565	5 268	5 021	-247
İşsiz	4 469	4 061	-408	2 707	2 599	-108	1 762	1 462	-300
İşgücüne dahil olmayanlar	28 920	31 706	2 786	8 509	9 851	1 342	20 411	21 855	1 444
İşgücüne katılma oranı (%)	53,0	49,3	-3,7	72,0	68,2	-3,8	34,4	30,9	-3,5
İstihdam oranı (%)	45,7	42,8	-2,9	63,1	59,8	-3,3	28,7	26,3	-2,4
İşsizlik oranı (%)	13,7	13,2	-0,5	12,4	12,3	-0,1	16,5	15,0	-1,5
Tarım dışı işsizlik oranı (%)	16,0	15,3	-0,7	13,9	13,9	0,0	20,7	18,4	-2,3

2020 Yılında Türkiye İşgücü Piyasasının Görünümü

Mevsim etkisinden arındırılmış temel işgücü göstergeleri, 15+ yaş, (Bin kişi), IV. Çeyrek: Ekim-Aralık, 2021

	IV. Çeyrek, 2021			Bir önceki çeyreğe göre fark			Bir önceki yılın aynı çeyreğine göre fark		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
(Bin kişi)									
Nüfus	64 095	31 712	32 383	257	118	139	1 057	500	557
İşgücü	33 706	22 628	11 079	661	352	311	2 603	1 322	1 282
İstihdam	29 927	20 396	9 530	740	433	306	2 854	1 709	1 144
İşsiz	3 780	2 232	1 548	-78	-81	4	-250	-386	137
İşgücüne dahil olmayanlar	30 388	9 084	21 304	-405	-234	-171	-1 547	-823	-724
(%)									
İşgücüne katılma oranı	52,6	71,4	34,2	0,8	0,9	0,8	3,3	3,1	3,4
İstihdam oranı	46,7	64,3	29,4	1,0	1,1	0,8	3,8	4,4	3,1
İşsizlik oranı	11,2	9,9	14,0	-0,5	-0,5	-0,3	-1,8	-2,4	-0,4
Genç işsizlik oranı	21,4	17,9	27,8	-0,8	-1,0	-0,4	-3,7	-4,8	-2,0
Tarım dışı işsizlik oranı	13,0	11,0	17,2	-0,6	-0,8	-0,4	-2,1	-2,9	-0,6

2021 Dördüncü Çeyrekte İşgücü Piyasasının Görünümü

İşgücü Piyasası Temel Göstergeleri

	Kadın			Erkek		
	2004	2012	2019	2004	2012	2019
Nüfus	24293	27773	31097	23251	26951	30372
Yaş						
15-24	28%	23%	21%	27%	23%	22%
25-34	24%	23%	20%	23%	22%	20%
35-44	22%	22%	22%	22%	21%	22%
45-54	16%	19%	20%	17%	19%	20%
55-64	10%	14%	17%	10%	14%	16%
Eğitim Seviyesi						
Below high school	82%	77%	72%	76%	71%	62%
High school	13%	14%	15%	17%	17%	21%
University	5%	9%	13%	7%	12%	17%
İşgücü	5669	8192	10685	16348	19147	10686
İşgücüne Katılım	23.3	29.5	34.4	70.3	71.0	72.0
Yüksek Öğretim Altı	84%	75%	72%	90%	83%	79%
Yüksek Öğretim	16%	25%	28%	10%	17%	21%
İşsizlik	622/11.0	883/10.8	1762/16.5	1762/10.8	1635/8.5	2707/12.4
Yüksek Öğretim Altı	77%	70%	66%	91%	87%	83%
Yüksek Öğretim	23%	30%	34%	9%	13%	17%
İstihdam	5047/20.8	7309/26.3	8924/28.7	14585/62.7	17512/65.0	19156/63.1
Yüksek Öğretim Altı	85%	75%	73%	90%	83%	79%
Yüksek Öğretim	15%	25%	27%	10%	17%	21%
Firma Büyüklüğü						
Less than 10	72%	63%	61%	64%	57%	57%
10-49	13%	18%	16%	16%	21%	17%
More than 50	15%	19%	23%	20%	22%	26%

var, pandemi etkisinin yavaş yavaş geçmeye başladığını görüyoruz.

Bir de kadın-erkek ayrımına bakmak gerekiyor, demiştim. Çünkü kadınlar, erkeklerden son derece farklılaşıyor. işgücüne katılma oranına baktığımızda -İpek bahsetmişti-, 4. çeyrekte 71'e 34 gibi bir rakamla karşı karşıya kalıyoruz. İstihdam oranı ancak yüzde 30'larda, işsizlik oranı yüzde 14 gibi görece yüksek. Tarım dışı işsizlik oranına

baktığımızda ise artık yüzde 17.2 gibi son derece yüksek bir orandan bahsediyoruz. Genç işsizlik oranını da aşağı yukarı yüzde 28 oranında görüyoruz.

"İşgücü piyasalarının temel göstergeleri yıllar içerisinde nasıl değişmiş?" diye bakacak olursak, 2014-2019 arasında işgücü katılımının 23,3'ten 34,4'e doğru arttığını görebiliyoruz. Fakat eğitim ayrımında bakacak olursak, asıl eğilimin yüksek öğretim mezunlarının artmasından geldiğini

görüyoruz. Yüzde 16'dan yüzde 28'e doğru neredeyse 2 katına yakın bir artış olduğunu görüyoruz. İşsizlikte de büyük bir artış söz konusu. Yani işgücüne katılımın artması istihdamdaki artışla emilemediği için, özellikle yüksek öğrenim mezunu kadınların sayısı arttıkça bunların işgücü piyasasına girme eğilimi de yükseldiği için, -İpek Hoca'nın da ayrınılı olarak bahsettiği 'evde bakım' meseleleri de çok ilgili. Çünkü yüksek öğrenim altındaki kadınların işgücü piyasasında bulunduğu ücretler, bu tür hizmetlerin profesyonel alınabilmesi imkanını tanımıyor. Kamunun da bu açığı kapatma yeteneğine sahip olmaması, bu doğrultuda yatırımlar yapmaması, kadınların teknik anlamda rezervasyon ücretini

İşsizlik oranı görece yüksek ama daha da önemli bir problem var; istihdamın kendisi de son derece kalitesiz. Bu istihdam kalitesi meselesi gözden kaçan bir olgu,

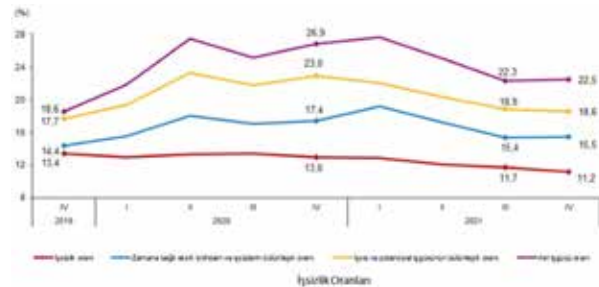
çok yükselten bir şey görüyor. Dolayısıyla bunu ancak bir üniversite mezunu kadınlar karşılayabiliyorlar veya evlenmeden önce ailede zaten belli bir gelir seviyesi söz konusuyken, çocuk olmadığı için ya da ev içi emeğe katılımı sınırlı olabilecek kadınların, işgücü piyasasına katılmak gibi bir eğilim taşıdığını görüyoruz. O bakımdan, İpek Hoca'nın bahsettiği yatırımları kamunun gerçekleştirmesi halinde kadınların işgücüne katılım oranının yükseleceğini bekleyebiliriz, ama

tabi orada ikinci bir problem ya da ikinci bir soru geliyor insanın aklına. Ekonominin bu artışı mas edebilecek bir istihdam yaratma kapasitesi var mı, yok mu? O tabi daha makro bir problem ama öncelikli olarak bu hizmetlerin verilmesi ve kadınların

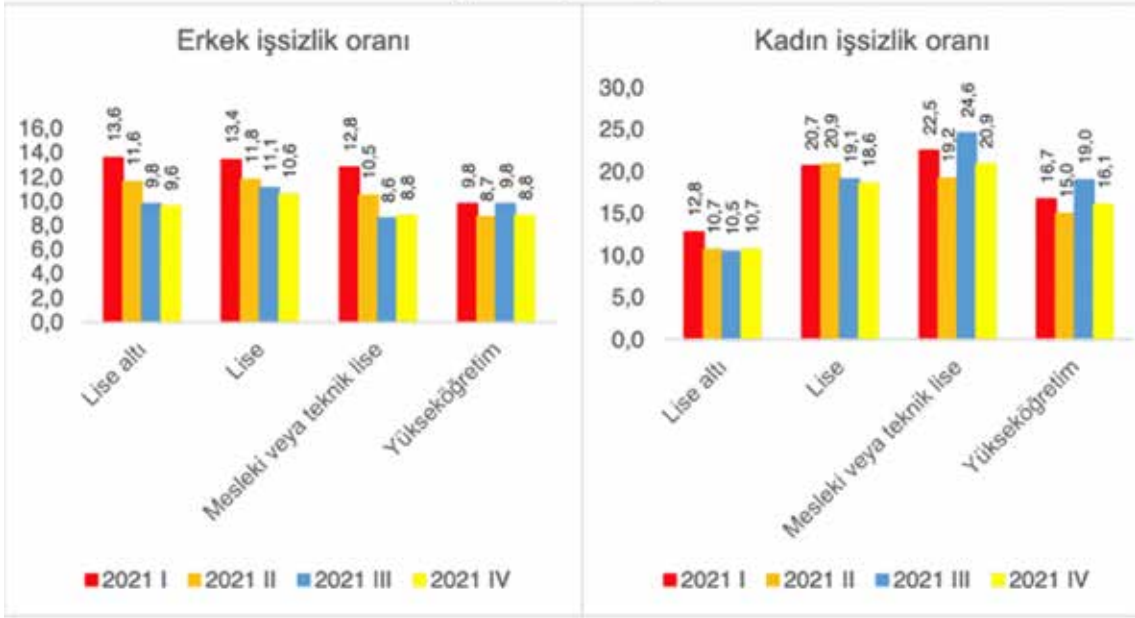
İş Olmayanlar

	15+ Nüfus	İstihdam	İş Olmayanlar	İş Olm.(%)	İşsizlik Oranı
2020.1	62,117	26,699	35,418	57.02	13.6
2020.2	62,422	25,853	36,569	58.58	12.8
2020.3	62,730	27,364	35,366	56.38	13.3
2020.4	63,038	26,823	36,214	57.45	12.9
2021.1	63,320	27,391	35,929	56.74	13.5
2021.2	63,580	28,448	35,132	55.26	11.8
2021.3	63,837	29,652	34,186	53.55	11.7
2021.4	64,094	29,815	34,279	53.48	11.0

Yıllara Göre Faaliyet Durumu (Tarımsal Olmayan Haneler)				
yıl	İstihdamda	İşsiz	İşgücü Dışı	15+ Nüfus
2014	19,254,226	2,671,426	25,304,315	47,229,967
2015	19,973,171	2,885,373	25,444,235	48,302,779
2016	20,768,663	3,179,992	25,649,003	49,597,658
2017	21,524,235	3,279,405	25,735,854	50,539,494
2018	22,271,689	3,353,898	25,938,446	51,564,033
2019	21,920,044	4,226,303	26,675,800	52,822,147
	İstihdamda	İşsiz	İşgücü Dışı	Toplam
2014	40.77	5.66	53.58	100.00
2015	41.35	5.97	52.68	100.00
2016	41.87	6.41	51.71	100.00
2017	42.59	6.49	50.92	100.00
2018	43.19	6.50	50.30	100.00
2019	41.50	8.00	50.50	100.00

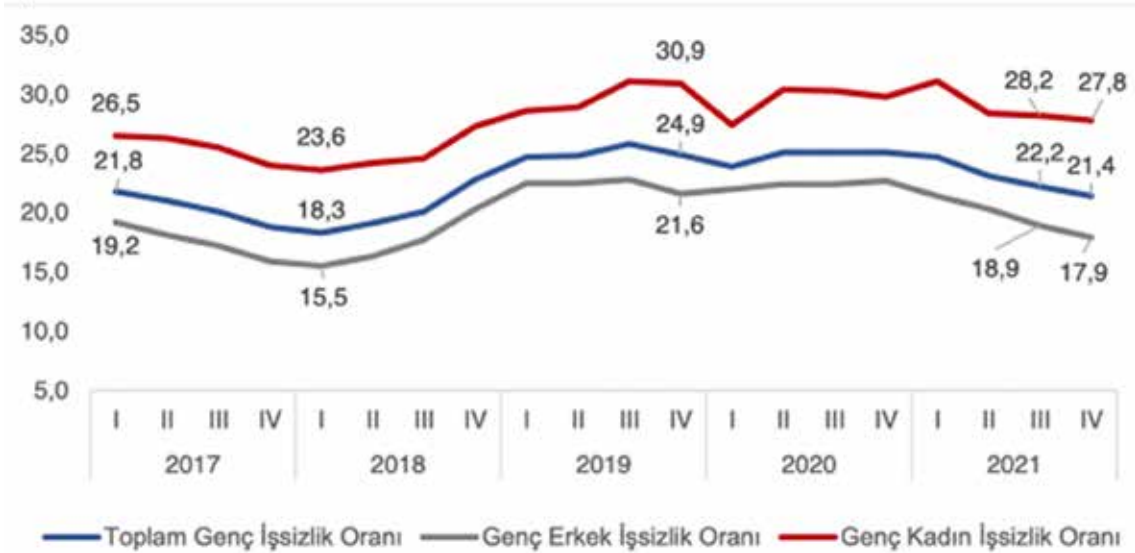

Farklı Eğitim Düzeylerinde İşsizlik Oranları

Kaynak: TÜİK, Betam

Mevsim Etkilerinden Arındırılmış Genç Kadın-Erkek İşsizlik Oranları (Kaynak: TÜİK, Betam)

işgücüne katılma oranlarının yükseltilmesi çok önem taşıyor.

İstihdam oranı yüksek eğitim altında ve üstünde kadınlarda ve erkeklerde farklılaşıyor, firma büyüklüklerine göre de aynı şekilde söyleyebiliriz. Şimdi işsizlik meselesinde en önemli temel göstergelere bakacak olursak, işsizlik tanım

itibariyle çok tartışılan bir konu bildiğiniz gibi. İşsizliğin ölçüm meselesi belli ölçülerde bütün Dünya'da tartışılan bir kavram. Özellikle bu işgücü piyasasında, teknolojinin yarattığı dönüşümler ya da iş sözleşmelerinin niteliksel olarak dönüşüme uğraması elimizdeki aletin tam olarak çalışmasını belli ölçülerde engelliyor. O

yüzden yeni kavramlar kullanmak zorundayız. Bunların bir kısmını bütün istatistik kurumlarında olduğu gibi TÜİK de kullanmaya başladı. Artık elimizde daha geniş işsizlik tanımları var ama bir de işi olmayanların oranı diye bir kavram çok kullanılmaya başlandı. Türkiye'nin oradaki durumu gerçekten çok önemli, yani çok çok olumsuz bir şey söylüyor. Niye böyle bir şey var? Çünkü bu iş ilişkisindeki zayıflamalar, bizim işgücü piyasasının çeperinde yer alan bir grup insanın bunun oluşmasına ve bunların işgücü piyasasıyla sürekli değişkenlik gösteren bir ilişki kurmasına neden oluyor. İstihdamdayken birdenbire işgücü dışına çıkma, işgücü dışına çıkmışken birden istihdama girmek gibi; üstelik süreklilik göstermeyen, günden güne ya da aydan aya farklılaşan bir bağ olmasına neden oluyor. Buna 'işgücü piyasasıyla eğreti bir ilişki kuran insanlar ya da çalışanlar işgücü' diyebiliriz. O yüzden işi olmayanlar şeklinde bakacak olursak, 'istihdamdakiler' ve 'diğerleri' diye bakmamız gerekiyor. İşte bu genişleyen eğreti istihdamın ya da eğreti işgücü piyasası ilişkisinin etkisini görmeyeceğimiz bir oran olarak değerlendirmemiz mümkün olabilir. Bu da dünyada yaygın olarak epeyce kullanılmış, buna göre de Türkiye'de de çalışabilir nüfusun, kurumsal olmayan sivil nüfusun, dolayısıyla istihdam edilebilir nüfusun yarıdan fazlası 'iş olmayan' kategorisinde bulunuyor. Bunu diğer ülkelerle karşılaştıracak olursak oldukça yüksek bir oran. Yani bizim hedefleyebileceğimiz ülkelerde ya da gelişmiş ülkelerde yüzde 20-30 arası olan bir orandan bahsediyoruz. Türkiye'de bu 53,4'e varmış durumda. Bunun tabi bir gelir etkisi de ortaya çıkıyor. O da ayrıca yoksulluk meseleleri konusunda, büyük bir yoksul üretici mekanizmanın, çalışan yoksulluğu üzerinden ortaya çıkmasının temel nedenlerinden bir tanesi.

İstihdam oranı ancak yüzde 30'larda, işsizlik oranı yüzde 14 gibi görece yüksek. Tarım dışı işsizlik oranına baktığımızda ise artık yüzde 17.2 gibi son derece yüksek bir orandan bahsediyoruz. Genç işsizlik oranını da aşağı yukarı yüzde 28 oranında görüyoruz.

İşsizlerin eğilimi üzerinde durmak gerekirse, 2019'da büyük bir sıçrama olduğunu grafikteki kırmızı çizgiden görebiliyoruz. 3.3'ten 4.2'ye çıktı, dolayısıyla aslında bizim burada karşı karşıya olduğumuz işsizlik pandemiyle birlikte ortaya çıkan bir şey değil, daha uzun bir geçmişi var, 2018'in sonlarına doğru başlayan büyük durgunlukla ancak açıklanabilecek bir şey. Pandemi bunu derinleştirdi ve belki de gelmekte olan daha büyük bir şoku biraz öne çekmiş oldu. Şimdi pandeminin etkisi ortadan kalktı diyoruz ama halen pek çok alanda 2019 seviyesine ulaştığımızı, fakat onun öncesindeki yani 2019'da başlayan krizin öncesindeki seviyeye ulaşmadığını görüyoruz. Farklı işsizlik oranlarından bahsetmiştim, onların eğiliminden de meseleyi görmemiz lazım zaten. Pandeminin etkisinin azaldığını en azından hastalık olarak olmasa bile, alınan önlemlerde gevşemenin olduğu 2021 yılını dikkate alacak olursak, başlangıç noktasına göre bütün işsizlik kategorilerinde ancak

ÇEYREKLERE GÖRE EĞRETİ İSTİHDAM (TARIM DIŞI)					
Çeyrekler	Eğreti İstih.	İyi İş	Toplam	Eğreti (%)	
2017	17.1	6,230,388	15,973,708	22,204,096	28.06
	17.2	6,804,732	16,191,920	22,996,652	29.59
	17.3	6,690,356	16,200,792	22,891,148	29.23
	17.4	6,774,544	16,354,456	23,129,000	29.29
2018	18.1	6,670,872	16,668,540	23,339,412	28.58
	18.2	7,087,408	16,617,780	23,705,188	29.90
	18.3	6,973,304	16,826,400	23,799,704	29.30
	18.4	6,901,840	16,342,864	23,244,704	29.69
2019	19.1	6,832,164	16,436,456	23,268,620	29.36
	19.2	6,869,536	16,452,028	23,321,564	29.46
	19.3	6,494,852	16,166,344	22,661,196	28.66
	19.4	6,732,644	16,271,868	23,004,512	29.27
BÖLGELERE GÖRE EĞRETİ İSTİHDAM (TARIM DIŞI)					
Çeyrekler	Eğreti İstih.	İyi İş	Toplam	Eğreti (%)	
2018	İstanbul	1,462,499	4,374,272	5,836,771	25.06
	Doğu Mar.	621,828	1,940,060	2,561,888	24.27
	Sahiller	2,193,021	4,984,253	7,177,274	30.56
	İç Anadolu	1,229,737	3,363,516	4,593,253	26.77
	Doğu	1,401,271	1,951,795	3,353,066	41.79
2019	İstanbul	1,482,316	4,228,678	5,710,994	25.96
	Doğu Mar.	618,014	1,894,397	2,512,411	24.60
	Sahiller	2,135,311	4,917,685	7,052,996	30.28
	İç Anadolu	1,263,200	3,324,852	4,588,052	27.53
	Doğu	1,233,458	1,966,062	3,199,520	38.55

İstihdamın Kalitesi – Eğreti İstihdam

2019'un 4. çeyreğinin oranlarına geldiğini, 2018'in oranlarının oldukça uzağında olduğumuzu söyleyebiliriz.

Bugün için baktığımızda Türkiye'de uzun dönemli bir krizin ortasında olduğumuzu ve krizin henüz bitmediğini söyleyebiliriz. Farklı eğitim düzeylerinden bahsetmiştik. Eğitim düzeylerine göre işsizlik erkek ve kadın ayrımındaki oranları, Betam'nın her ay yayınladığı bir çalışmadan aldım. Orada da gördüğünüz gibi yüksek öğretimde erkekler arasında en düşük işsizlik oranı, yüksek öğretim mezunları arasında kadınlarla karşılaştıracak olursak bunun yine iki katına ulaştığını görebiliriz. Yani yüksek öğretim kadınların işgücü piyasasına girmesini kolaylaştırıyor ama aynı ölçüde istihdam kabiliyetini artırmıyor. Bir de gençlerin işsizliğiyle ilgili bir problemimiz var. Bu da yüzde 30'lara kadar çıkmıştı, yüzde 25'lerde dalgalanmıştı, yüzde 21'lere inmiş durumda. Kadın-erkek ayrımına baktığımızda genç kadınlarda işsizlik oranının yüzde 30'lara çıktıktan sonra, yüzde 28 gibi telaffuz etmesi bile çok zor, bunun standart dar tanımlı işsizlik olduğunun altını çizmek istedim. Yani geniş tanımlı işsizlik değil bu, genç kadınların işsizliğinde standart dar tanımlı işsizlikte yüzde 30'lu rakamlardan bahsediyoruz. Erkeklerde ise yüzde 18. Bu da çok önemli bir genç işsizliğiyle karşı karşıya olduğumuzu bize gösteriyor. Bunu şuradan da görebiliyoruz, üniversite-den mezun olsa dahi, bir işgücü piyasasındaki ilk işi bulma süresi yıldan yıla uzamaya başladı. Bunda tabi üniversite diplomasının yetkinlik kazandırması kabiliyetinin çok az olması önemli bir faktör ama bunun dışında tabi Türkiye'de istihdam tarafında da ciddi problemler olması ikinci bir faktör.

Özellikle bu işgücü piyasasında, teknolojinin yarattığı dönüşümler ya da iş sözleşmelerinin niteliksel olarak dönüşüme uğraması elimizdeki aletin tam olarak çalışmasını belli ölçülerde engelliyor. O yüzden yeni kavramlar kullanmak zorundayız.

Yüksek öğretim kadınların işgücü piyasasına girmesini kolaylaştırıyor ama aynı ölçüde istihdam kabiliyetini artırmıyor. Bir de gençlerin işsizliğiyle ilgili bir problemimiz var.

İstihdam kalitesi ile ilgili sadece bir tek şey göstereceğim. Eğreti istihdam diye bir kavram kullanıyoruz. Bu kavram geliri içermiyor. Çok basit bir kavram aslında, şundan bahsediyoruz. Bu ay işim var, önümüzdeki ayda çok büyük bir ihtimalle işime devam edebileceğim. Yani sadece ve sadece işi koruyabileceğine dair bir ibareden bahsediyoruz. Bu eğreti istihdam dışında 'iyi iş' diye tanımladığımız işlerde çalışanların önemli bir kısmı da asgari ücretle veya benzeri bir şeyle çalışıyor olabilir.

Bu tabi ücretleri içeren bir rakam, o yüzden 'asgari ücret' dedim. Ama bunun ücret dışı istihdam türlerini aldığımız zaman da manzara çok değişmiyor. Orada bazı insanların asgari ücrete bile ulaşamama ihtimali söz konusu olabiliyor. Eğreti istihdamın oranı, yukarıdaki birinci panele baktığımızda olursak yüzde 30'lar civarında. Yani bu aşağı yukarı her 10 kişiden 3 kişinin bu ay işi varsa bile önümüzdeki ay bu işe devam edip etmeyeceğini bilemediği bir ortamda yaşadığını gösteriyor. Dolayısıyla bu son derece travmatik bir durum aslında. Bölgelere göre bakacak olursak, durum iyice trajik hale geliyor diyebiliriz. 2018'de yani bu krizin başlamadığı durumdan bahsediyorum. En iyi bölge olarak nitelendirdiğimiz Doğu Marmara'da yüzde 24'ken eğreti istihdam, Doğu diye adlandırdığımız bölgede -33 şehir, 11 milyon insanın bulunduğu bir bölgeden bahsediyorum, yüzde 42. Yani özel sektörde eğreti istihdama sahip olmayan çalışanların oranı yüzde 60. İyi iş sadece 2 milyon kişi, 11 milyon nüfusu orantılayacak olursak, buradaki büyük problemin ne kadar derin bir nitelik taşıdığını anlamamız mümkün olabilir.

Ücretlerle ilgili eğitim meselesi söz konusu demiştik, bu bizim yaptığımız çalışmadan aldığım bir grafik.

Vasıflı/Vasıfsız işgücü, göreceli arzı ve göreceli ücretler arasındaki eğilimleri görmek açısından bunu koydum. Bu şu anlama geliyor: Buradaki turuncu çizgi üniversitelilerin kazançlarını gösteriyor. Üniversiteli sayısı artıyor. Aşağı yukarı kompozisyonel etkilere göre yani bu işgücü piyasasındaki demografik değişim nedeniyle bir düzeltme yapıldıktan sonra aslında ücret artışlarının son derece durağanlaştığını görüyoruz. Buna karşılık diğer eğitim

gruplarında göreceli olarak daha yüksek bir şey var. Dolayısıyla diyelim ki, 2004'te üniversite mezunları iki kat daha fazla maaş alıyorsa, şimdi 1,5 kat fazla maaş alabiliyorlar. Bunda aslında reel asgari ücretin artıyor olmasının da bir payı var ama öbür tarafta tabi ki üniversite mezunu insanların iş bulma konusundaki zorlukları ve düşük ücretli işlere yönelmiş olmaları nedeniyle de ücret farkının azalmakta olduğunu söyleyebiliyoruz. Mavi çizgi çalışanlar arasında üniversite mezunu insanların sayısının arttığını buna karşın da ücretlerde düşüş olduğunu görüyoruz. Bu da herhalde Türkiye'deki işgücü piyasasının en önemli problemlerinden bir tanesi.

Son slayta 'Sonuçlar ve Sorular' diye başlık koydum. Bir kere şunu görüyoruz, artık bu aktif işgücü politikaları diye sunulan politikalar çalışmıyor. Bunu çok karikatürize ederek söylüyorum ama genelde iki tür amaç görüyoruz bu politikalarda. Herkesi küçük girişimci yap ve özellikle kadınlara istihdam yarat. Bu tür girişimci yaratma projeleri yine karikatürize ederek söyleyeceğim; piyasa yoluyla sosyal transfer yapmaktan başka bir şey değil. Dolayısıyla bu bir çözüm üretme kapasitesine sahip değil. Bazı ülkelerde çok iyi örnekler var ama onların sayısı da son derece kısıtlı, büyük bir kısmının sürdürülebilirliği yok. İkinci olarak şirketlere fon aktarım, istihdamı korusunlar, bu da çok anlamlı bir şey değil. Çünkü bir süre sonra bunun da sürdürülebilirliği söz konusu olmuyor. Bir süre sonra o fonlar planlanan istihdamı korumak için yetersiz oluyor, şirketlerin kendi ihtiyaçları için kullanılıyor.

Dolayısıyla bizim önümüzdeki soru şu; İklim yıkımı koşullarında teknolojik dönüşümün etkilerini nasıl nötralize edeceğiz? Gerçekten çok ciddi bir tehditle karşı karşıyayız demiştik. Burada ihtiyaç duyulan yeterliliklerin yaratabileceği toplumsal tehditler var. Bunları nasıl uyumlu hale getireceğiz ya da nasıl gerçekleştireceğiz meselesi var. Ayrıca teknoloji üretmek bir çözüm gibi sunuluyor ama teknoloji üretimi çok önemli bir bilimsel örgütlenme ve bu bilimsel örgütlenmenin üzerinde iyi çalışan bir dizi teknoloji üretimini destekleyecek

kurum oluşturmayı gerektiriyor. Bu kısa vadede gerçekleştirilecek bir şey değil. Belki de ilk aşamada, ilk adımda, kısa vadede bu üretilen teknolojilere adapte olmak üzere bir plan yapmak gerekir, İngiltere için bile bu öneri doğrultusunda yapılmış çok sayıda çalışma var. Bunları dikkate almak gerekir, ama her halükarda bahsettiğimiz en temel özelliklerin, canlı emeğin üretim sürecinin dışına itilmesi gibi bir süreçte yol açtığı için teknolojik dönüşümün etkilerini azaltmak için temel gelir politikası bu açıdan çok önemli bir avantaj yaratıyor diye düşünüyorum. Bir de herhalde burada bakış açısının tartışılması gerekiyor. Genelde istihdam yaratma, tam istihdama ulaşma gibi hedefler konuluyor ama bunlardan önce bölüşümü öncelemek ve işgücü piyasasıyla, yoksul üreten mekanizma arasında bağı kopartmayı hedeflemek çok daha önemli. Bizim 'iş piyasasının yapısal sorunlarına çözüm' diye ortaya koyacağımız şeylerin aynı

Genelde istihdam yaratma, tam istihdama ulaşma gibi hedefler konuluyor ama bunlardan önce bölüşümü öncelemek ve işgücü piyasasıyla, yoksul üreten mekanizma arasında bağı kopartmayı hedeflemek çok daha önemli.

zamanda bu tür bir işlevi taşıyor olması, muhakkak sağlanması gerekiyor. Tabi bu da güvencesizliğin ortadan kaldırılması ve çalışma saatlerinin azaltılması, serbest zamanın artırılması gibi önerileri gündeme getiriyor. Serbest zamanın artırılması derken tembel tembel dolaşmaktan bahsetmiyorum. Bunun toplumsal olarak örgütlenmesi yani serbest zamanın artırılması yoluyla teknolojik dönüşümün ihtiyaç duyduğu yeni yetkinliklerin kazanılmasını sağlayacak ortamın örgütlenmesini kastediyorum.

Moderatör Prof. Dr. Şemsa Özar: Her alanda olduğu gibi işgücü piyasasında da hiçbir şey eskisi gibi değil ve biz o değişimi anlayamaz, algılayamazsak onunla mücadelenin, işsizlikle mücadelenin politikalarını kurmak mümkün değil. Şimdi son olarak İstanbul Teknik Üniversitesinden Öner Günçavdı, Gelir Dağılımı konusunda bir konuşma yapacak.

KALKINMA SÜRECİNDE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM, GELİR DAĞILIMI VE YOKSULLUK SORUNU

Prof. Dr. Öner Günçavdı

İstanbul Teknik Üniversitesi

Benim formel bir sunuşum vardı ama oldukça geç oldu. O yüzden çok fazla zamanınızı almadan birtakım mesajlarımı vermeye çalışacağım. Zaten gelir dağılımı meselesini genel olarak hepiniz kamuoyundan biliyorsunuz. Ülkemizde yoksulluk arttı, gelir dağılımı bozuldu. Özellikle son üç yıldır bu daha da kötü oldu.

Ancak, bu sadece bu günün problemi değil ve buna daha makro çerçeveden bakmakta, kalkınma stratejileriyle bağını kurmakta büyük fayda var. Özellikle bugünden sonra gelecekte iktidar olabilecek çeşitli anlayışların da önünde ciddi bir engel oluşturabilecek konulardan biri, yoksulluk ve gelir dağılımı meselesi. Aslına bakarsanız bu bir sonuç, yani iktidarların, siyasi iradenin almış olduğu

birtakım kararların sonuçları. Dolayısıyla bu kadar ciddi sonuçları olan kararları alan insanların, siyasi kadroların bu konularda karar alırken, bu karar süreçleri içerisinde yer alırken, o süreçlerin iyileşmesi ve karar alırken ihtiyaç duyulan kısıtların da farkındalığının artırılması gerekiyor. Bu amaçla çok kısa bir şekilde, “Geçmişte bu nasıl yapılıyordu, AKP döneminde nasıl yapıldı ve önümüzdeki dönemde yani 21. yüzyıl dünyasında bu nasıl yapılmalıdır?” sorularının cevaplarını sizlerle birlikte aramak istiyorum. Özellikle de bu gelir dağılımı meselesini.

Evet bu mesele siyasetin çözmesi gereken sorunlardan ve bu çözümde siyasi tercihlerin önemi var. Evet yoksulluğun yanında eşitsizlikleri gidermede

ücret politikalarının gerçekten önemi var. Ancak bunlar kısa dönemli olarak gelir dağılımını ve yoksulluğu görünmez kılacak kısa dönemli politikalar.

Asıl yoksulluğu doğuran sebepler, ülkenin seçmiş olduğu kalkınma stratejisi ve uygulamakta olduğu iktisat politikalarıdır. Bu politikalar neden bu kadar önemli? Siyasi kadroların, karar alıcıların temel amacını refah arayışı oluşturmakta. Çünkü, insanlar refah arayışı içerisinde, özellikle geçmişte Türkiye gibi nüfusunun önemli bir bölümünün kırsal kesimlerde yaşadığı bir ülkede, bu kırsal nüfusun dengeli bir şekilde dönüşümü (kentleştirilmesi) siyasilerin önündeki en önemli problem olmuştur. Bunu gerçekleştirebildikleri sürece, bunu ne kadar başarılı bir şekilde gerçekleştirebildiklerine bağlı olarak da, siyasi olanların başarıları ortaya çıkıyor. Kırsal ama kentleşmeye başlamış nüfusun gönlünü almak, olanların güvenini kazanmak daha kolay oluyor. Bunun sonucunda iktidarlar da daha kalıcı olabiliyor.

Bu transformasyonun öznesi olan kesimlerle çok daha yakın bağ kuran siyasi aktörler, siyaseten de iktidarın başında, o karar mercilerinde oluyorlar. Örneğin, II. Dünya Savaşı'nın geçer iktisadi

Özellikle bugünden sonra gelecekte iktidar olabilecek çeşitli anlayışların da önünde ciddi bir engel oluşturabilecek konulardan biri, yoksulluk ve gelir dağılımı meselesi.

düşüncesi -Halis Hoca bugün ifade etti ama o tekniğe girmedim-, Kardolgil bir iktisadi yaklaşım içerisinde bütün gelişmekte olan ülkelere önerilen bir sanayileşme politikası önerisiydi. O günlerde refahın kaynağı sanayide aranır durumdaydı ve birçok gelişmekte olan ülke de bu sanayileşmeyle ilgili politikaları kendine uyarladılar. Bunun uygulaması, mutfağı her ülkede farklılık arz eder. Türkiye-Latin Amerika karşılaşmaları bu anlamda bizim için önemli göstergelerden biridir. Zira aynı dönemlerde, benzer süreçlerden geçmiş ve neredeyse benzer sonuçlara ulaşmış ülkeler ve ülke grupları bunlar.

Ancak şöyle bir durumun da söz konusu olduğunu belirtmeliyim. Zaten Kaldor ve benzeri iktisatçıların o dönemlerde bu politikaları değerlendirirken veya dünyada farklı ülkelere önerirken, şu gerçeği göz önünde pek bulundurmamışlardır. Öncelikle ülkelerin içinde bulundukları yerel ve uluslararası kurumsal yapının niteliği, örneğin savaş sonrası dönemde kapalı ekonomiler ve beraberinde korumacı iktisat politikaları en yaygın uygulamalardı. Böyle bir dünyada sanayileşme ve sanayileşme için sermaye birikimi bugünlere göre daha kolaydı.

Nedir o çerçevelerin özelliği? O günlerdeki sermaye birikimini mantıklı kılan belki de en önemli koşul II. Dünya Savaşı sonrası tüm dünyada hissedilen arz eksikliğidir. Bunun sonucunda ne üreten ve hangi maliyetle üretirsen üret, satacak birilerini bulmak mümkündü.

Yani dünyada bir arz eksikliği var ama çok daha önemlisi nispi fiyatlar üzerinde kamu otoritesinin kontrol imkânları var. Piyasa o kadar belirleyici bir unsur değil. Nispi fiyattan kastettiğim; kurları alabilirsiniz, ücretleri alabilirsiniz, faizi alabilirsiniz. İşte bu tekeli elinde bulunduran devlet, sanayileşmeyi ve fiziki sermaye birikimini istediği gibi kontrol edebiliyor ve ekonomideki sermayeyi istediği gibi mobilize edebiliyordu. Elbette bu siyasi ideolojilere de etki ediyor ve kamuculuk adına kamunun doğrudan veya dolaylı müdahaleleri ile sanayi sermaye birikimi gerçekleştirilebiliyordu. Bu şekilde kırsal dönüşümün de daha kolayca sağlanabilmesi mümkün oluyordu. Sanayileşmenin mağdurları, kırdan kente gelen ve sanayide çok düşük ücretlerle istihdam edilen ve kentlerin varoşlarında

yaşamaya mahkum edilen kesimlerden oluşmaktaydı. Bu kesimleri emek ve sermaye arasındaki bir kutuplaşmanın parçası yaparak gelir adaletsizliğinin sağlanabileceği, en azından ideolojik düzlemde savunulmaktaydı.

Bu imkanları elinde bulunduran siyasiler, kırsal kalkınmayı ya da kırsal nüfusun mobilizasyonunu, özellikle Türkiye için 60'lardan itibaren güzel bir şekilde idare edebildiler. Ancak bu amaçla uygulanan politika zaman zaman değişime ve çeşitli dönüşümlere uğradı elbet. En önemli zorlama, bu nispi fiyatlar üzerindeki kontrolün bir şekilde kamunun ellerinden çıkmasıyla oldu. 1970 Batı için

önemli bir referans noktasıdır, çünkü Bretton Woods sisteminin ortadan kalkması ve altın-para sisteminden dalgalı kur sistemine girilmesi, dünya ekonomisinde iktidarların bu sanayileşme için ya da sermaye birikimi için sahip olduğu imkânların, ortamın kalkmasına neden oldu. Ekonomilerde piyasanın belirleyici gücü arttı. Toplumsal önceliklerle piyasanın öncelikleri arasında farklılıklar oluşmaya başladı. Bu kez ekonomilerdeki mağduriyetlerin

Asıl yoksulluğu doğuran sebepler, ülkenin seçmiş olduğu kalkınma stratejisi ve uygulamakta olduğu iktisat politikalarıdır. Bu politikalar neden bu kadar önemli?

kaynağını piyasa sisteminin gerektirdiği uygulamalar ve bu uygulamaların sonuçlarına uyum gösteren iktisadi kesimler oluşturdu.

Türkiye 1970'lerin başında bu dönüşüme adapte olamadı. Türkiye bu dönemde 1960'lardan kalma kamu yönlendirmeli sanayileşme politikalarına büyük ölçüde devam etti, bu politikaların siyasi olarak sağlamış olduğu imkânları kullanmaya çalıştı ve fiziki sermaye birikimini ortaya çıkardığı maliyetleri topluma yayarak, (bir bakıma yoksulluğu bir şekilde toplum içerisinde yayarak) bu süreci 1980'lere kadar sürdürebildi. Bu maliyetler 1970'li yıllar boyunca aşırı borçlanma ve yüksek enflasyon şeklinde ülkenin makroekonomik dengelerini de bozdu. Uyguladığınız bu politikaların amacı her ne kadar gelir dağılımını bozmadan sermaye birikimine devam etmek olsa da, ortaya çıkan enflasyon ister istemez amaçladığınız bu her iki hedefte de kaçınılmaz olarak başarısız olmanıza yol açmaktadır. Türkiye için de durum bundan farklı olmadı.

Sanayileşmenin mağdurları, kırdan kente gelen ve sanayide çok düşük ücretlerle istihdam edilen ve kentlerin varoşlarında yaşamaya mahkum edilen kesimlerden oluşmaktaydı.

Ancak siyasi idare için o dönemde temel motivasyon bu nispi fiyatlar üzerindeki kontrol yetkisini bırakmamaktı. Zira nispi fiyatlar üzerindeki kontrol aynı zamanda iktidarların o yıllarda uyguladıkları gelir dağılımı politikalarının en önemli aracıydı. Bu bağlamda siyasilerin bu kontrolü neden bırakmadığı sorusu ya da bırakmak istemediği sorusu bence çok önemli. Buradaki tartışmaları çok farklı yere götüreceği için bunun cevabını başka platformlarda vermek gerektiğini düşünüyorum

Sonuç olarak siyasetin, çevresel şartlar değiştiği halde, neden nispi fiyat politikası üzerindeki kontrolü bırakıp, piyasaya bırakmak istememesinin sadece gelir dağılımı üzerinde kontrolü yitirmemek düşüncesi olduğunu sanmıyorum. Sanırım siyasi olarak bunu yapabilecek koşullara da sahip değillerdi. Bizim üniversitede rahmetli Besim Üstünel vardı, o dönem maliye bakanlığı falan yapmış bir akademisyendi. Özellikle CHP'li biri olması sebebiyle haklı olarak bu konuyu sorgulardı.

1980’ler aslında sadece neoliberalizm uygulamaları bakımından değerlendirilmemeli. Elbette onun birtakım etkileri, birtakım olumsuzlukları var. Elbette uygulamaya koyduğu şeyler açısından onu günah keçisi olarak görebiliriz. Ancak o kapitalizmin bir canlanma evresi, kapitalizmin kurtulma evresi, kendi içerisinde sıkışmış ve çare arayan kapitalizmin bir çözüm arayışı sonucunda ortaya çıkan bir şeydi neoliberalizm. Sadece Türkiye için değil, aynı zamanda gelişmiş piyasa ekonomileri için önemli bir dönüm noktasıdır. O dönüm noktasının temel prensibi, kamunun ülke içinde nispi fiyat yapısı üzerindeki kontrollerini kaybetmesidir. Bretton Woods sonrasında, istemeseler de bu kontrolü kaybetme durumuyla karşı karşıya kalmak zorunda kalmışlardır. Bunun neticesi olarak ortaya çıkan bir dalgalı kur rejimi ve piyasasının belirleyiciliği yeni bir kalkınma paradigmasının doğuşuna ön ayak olmuştur.

Bu piyasacı yaklaşımını burada ortaya konulduğu şekliyle uygulamakta çok büyük fayda olduğunu

düşünüyorum. Zaten kontrolünü yitirmiş bir devlet mekanizması, neoliberalizme karşı gelseniz bile ya da piyasa mekanizmasını hiçe saysanız, onun aleyhinde politikaları, düşünceleri kabul ediyor olmanız bile onun nesnel koşulları dünyada yoktu. Neden yoktu? Çünkü dünya üzerinde artık arz fazlası yoktu ve o güne kadar biriktirilmiş olan sermaye stokununun yol açtığı üretimin taleple buluşmasında zorluklar görülmeye başlanmıştı. Artık ekonomide arz değil, aksine talep önemli bir unsur haline gelmişti. Arz fazlasının olmadığı bir yerde, sırf sermaye birikimi olsun diye sanayi kapasitesi yaratmanız için bir gerekçe yoktur. Dahası olanı bile koruyabilmeniz imkânı yoktur. Oluşan yeni

düzen mevcut sermaye stokunun rekabet kabiliyetine göre yeneden organizasyonunu gerekli kılmakta, böyle bir rekabet gücü olmayan sermaye stokunun beraberindeki istihdamla birlikte tasfiyesini dayatmaktadır. Bu şekilde tasfiye olan işletmelerdeki insanların sahip oldukları ve hatta alışık oldukları gelir ve refah ile bağları koparılmaktadır. Bu

Uyguladığınız bu politikaların amacı her ne kadar gelir dağılımını bozmadan sermaye birikimine devam etmek olsa da, ortaya çıkan enflasyon ister istemez amaçladığınız bu her iki hedefte de kaçınılmaz olarak başarısız olmanıza yol açmaktadır.

dönemde gelir dağılımı eşitsizlikleri ve yoksulluğun kaynağı piyasa olarak görülmüştür ve bu yüzden neoliberalizm bu sonuçların sorumlusu olarak düşünülmüştür.

Neden sanayi ve sanayileşme diyorum? Çünkü o güne kadar bütün dünya, bütün ülkeler refahın kaynağını sanayi olarak görüyorlar ve sanayide arıyorlardı. Dolayısıyla size tek boyutlu bir dünya, alternatifi olmayan bir dünya sunulduğunda o dünyanın içerisinde size verilen amaçlar doğrultusunda politikaları dizayn etmek zorunda kalıyorsunuz. Tam her şeyi bu amaç doğrultusunda oluşturmuşken, bir şekilde fiyat kontrolleri üzerinde devletin etkisi kalmayınca, piyasanın ve uluslararası rekabetin etkisine açık bir durumda kalıyorsunuz. Çünkü bu kontrolleri devlet kendi eliyle, kendi baskısıyla, herhangi bir bedel ödenmeden sürdüremez. Sürdürseydi ne olurdu? Zaten şu anda sürdürmek isteyen bir siyasi anlayış ülkemizde var. O gün bunlar aynı şekilde sürdürülüyor olsaydı, bugünden çok farklı bir durumun gerçekleşeceğini şahsen düşünmüyorum. Şimdi asıl sıkıntı bu uluslararası nesnel koşulların ortadan kalkması, yeni nesnel koşulların oluşuyor olmasıdır.

Ancak neoliberalizmi gerekli kılan nesnel koşullar ortadan kalkıyor ama Türkiye'nin 'kadim' problemi ortadan kalkmıyor. Kırsal kalkınma ve kırsal transformasyon siyasetin hala önceliğini oluşturuyor. Benim gelir dağılımı ve yoksulluk konularını ele alış tarzım, genellikle Türkiye'deki bu kırsal mobilizasyonun, siyasi olarak şehirlere çok ciddi yansıması yönünde. Dahası bunun yarattığı yoksulluğun ya da gelir eşitsizliğinin, yaşanan ekonomik sorunlar nedeniyle çok ciddi boyutlara ulaşmış olmasıdır.

1980'ler aslında sadece neoliberalizm uygulamaları bakımından değerlendirilmemeli. Elbette onun birtakım etkileri, birtakım olumsuzlukları var. Elbette uygulamaya koyduğu şeyler açısından onu günah keçisi olarak görebiliriz.

Siyasi otoriteler bunu ne kadar iyi kontrol edebilirse, o kadar başarılı olabiliyorlar. İşte bunun çok güzel örneğini 2000'li yılların hemen başında, AKP ile görüyoruz.

AKP dönemi, özellikle de 2000'li yıllarda uluslararası çevrenin yaratmış olduğu imkânları da kullanarak, bu nüfus mobilizasyonunu kendi lehine çok iyi bir şekilde kullanabildi.

Ucuza ve kolay elde ettiği kaynakları ülke içerisine getirerek, bu mobilizasyonun finansmanını sağladı. Belki onun kontrolü dışında Türk Lirasının değerlenmesiyle elde ettiği kaynakları da yine bu transformasyonun kaynağı olarak kullanabildi.

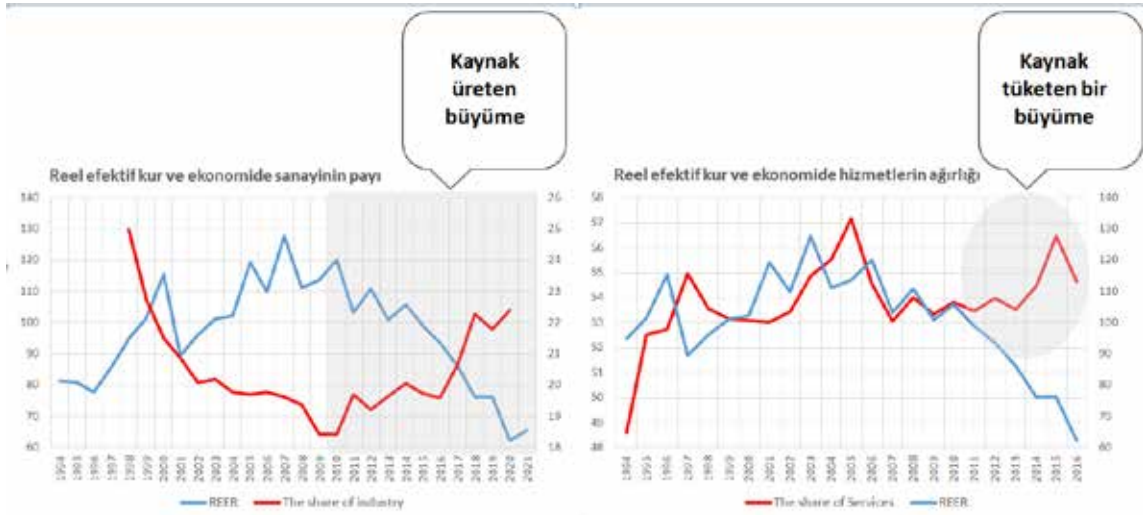
Ne oldu bu transformasyonda? Şöyle bir değişim oldu. 1960'larda, yani Demokrat Parti dönemindekine benzer bir transformasyon süreci yaşandı. Geçmişte sanayi kırsal nüfusun istihdamı ve kırsal nüfusa gelir yaratmak için öne çıkarken, bu sanayi 2000'li yıllarda aynı fonksiyonu iki sepetten dolayı yerine getiremedi.

1. Devletin nispi fiyatlar üzerinde kontrolü yoktu. Dahası devletin bu fiyatları kontrol edebilmek için sahip olduğu kapsamlı geniş sermaye stoku sahipliliği yoktu. Bu sebeple, nüfus piyasanın insafına kalmıştı. Bu kontrolü farklı şekillerde tekrar temin etmek gerekiyordu.

2. Uluslararası rekabet ve teknoloji bu nüfusun, özellikle de vasıfsız kırsal nüfusun sanayide istihdamını giderek zorlaştırmıştı. Yani işler 1960'lardaki, 70'lerdeki kadar kolay değildi.

O zaman kentlere getirdiğiniz kırsal nüfusa kentlerde alternatif gelir ve refaha erişim imkânı sunmanız gerekmektedir. Sanayinin böyle bir amaç olarak seçenek olmaktan çıkması iktidarların ülkemizde ve dünyadaki

Oluşan yeni düzen mevcut sermaye stokunun rekabet kabiliyetine göre yeniden organizasyonunu gerekli kılmakta, böyle bir rekabet gücü olmayan sermaye stokunun beraberindeki istihdamla birlikte tasfiyesini dayatmaktadır.

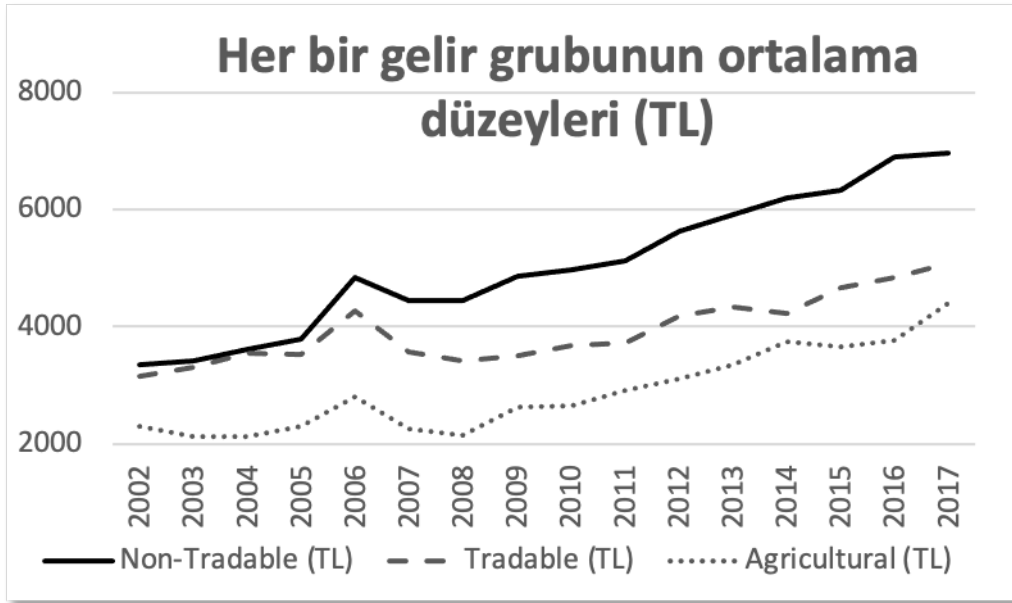

temel açmazlarından biridir. Bana göre AKP döneminin en önemli başarısı bunu gerçekleştirebilmek, mobilize ettiği nüfusları, kırsal nüfusları şehirlerde alternatif bir iktisadi faaliyet içerisinde istihdam edebilmesidir. Nedir bu iktisadi faaliyetler? İnşaat, ticaret ve genel olarak hizmetler sektörüdür. Uluslararası rekabete kapalı, yerel ihtiyaçların görülmesine hizmet eden sektörlerdir bunlar. Ama aynı zamanda döviz tüketen, kaynak tüketen sektörlerdir. Buna karşılık tükettiği döviz miktarından çok daha azını kazanabilme kabiliyeti olan sektörlerdir. Yani sanayi gibi küresel düzeyde ihtiyaçları karşılamak için üreten sektörler değillerdir.

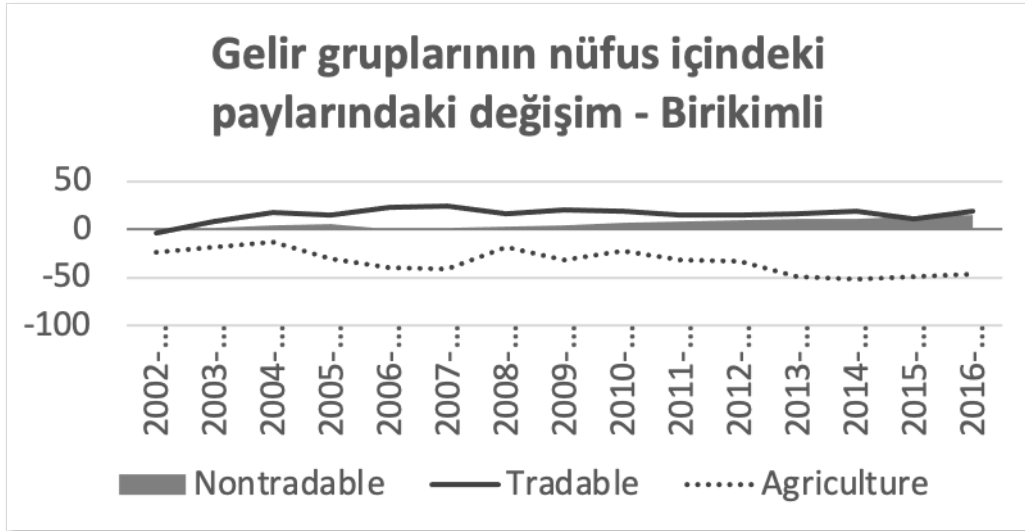
İktidar açısından bu nitelikteki sektörleri destekleyebilecek ekonomik koşullar 2000'li yılların başlarında mümkündü. Üreterek ve ihraç ederek olması da, en azından kolay ve ucuza borçlanarak bu kaynaklara erişim imkânı verdi. Bu tercihi yapabilmek mümkündü, çünkü sermaye boldu. Bunu yapabilmenin imkanı vardı, çünkü faiz çok düşüktü. Özellikle de dünya faizi çok düşüktü. Bunu yapabilmenin imkanı vardı, çünkü enflasyon çok hızlı bir şekilde düşmüştü. Öyle bir ortam yaratılmıştı ki, II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası mali piyasalarda gerçekleşmiş çok elverişli bir dönem ortaya çıkmıştı. Gerçi bu dönemin ortaya çıkış sebepleri birbirinden farklıydı ama netice itibarıyla böyle bir dönemdi işte. Dolayısıyla AKP, kırsaldan kentlere gelen sermaye sahiplerini kentlerde

esnaf yaptı; sermayesi olmayan kırsal nüfusu da, o esnafların yanında işçi yaptı. Bu şekilde Türkiye hizmet sektörünün yükselişine şahitlik etti. Biz bu sürece 'sanayisizleşme süreci' diyoruz. Bu faaliyetlerde istihdam edilenlerin ortalama gelirleri artarken, gelir dağılımında da gözle görülür bir iyileşme meydana geldi. Kanımca bu AKP'nin önemli bir başarısıydı. Ama son gelişmeler gösterdi ki, bu başarı kalıcı olan bir başarı değildi ve büyük ölçüde devletin bu iktisadi faaliyetlerin olduğu piyasalara doğrudan müdahale edebilmesine bağlıydı. Bu müdahaleler ise büyük ölçüde dışarıdan elde edilen kaynaklara muhtaçtı. Kaynak kesilince aynı sektörler bu kez ülkemizdeki gelir eşitsizliği ve yoksulluğun da kaynağı olmaya başladılar.

Şimdi bu grafiği biraz önce anlattığım konunun görseli olarak düşünün lütfen. Maviyle gördüğünüz Türkiye'deki reel kur, muhtemelen TÜFE'dir (Tüketici Fiyat Endeksi). Ben genellikle TÜFE'yi alıyorum. Kırmızıyla gördüğünüz de sanayinin toplam ekonomi içerisindeki payı. Aralarındaki ilişkiye dikkat eder misiniz? Yani reel kur yukarıya doğru giderken, TL değer kazanırken, milli ve yerli paramız değer kazanırken ya da siyasi bir dille ifade etmek istersek yurtdışındaki bütün yabancılar tir tir titrerken, Türkiye'deki sanayinin payı giderek azalıyor. Bu tesadüf değil, iktisat da böyle söylüyor. Türk Lirası değer kaybettiği zaman ise

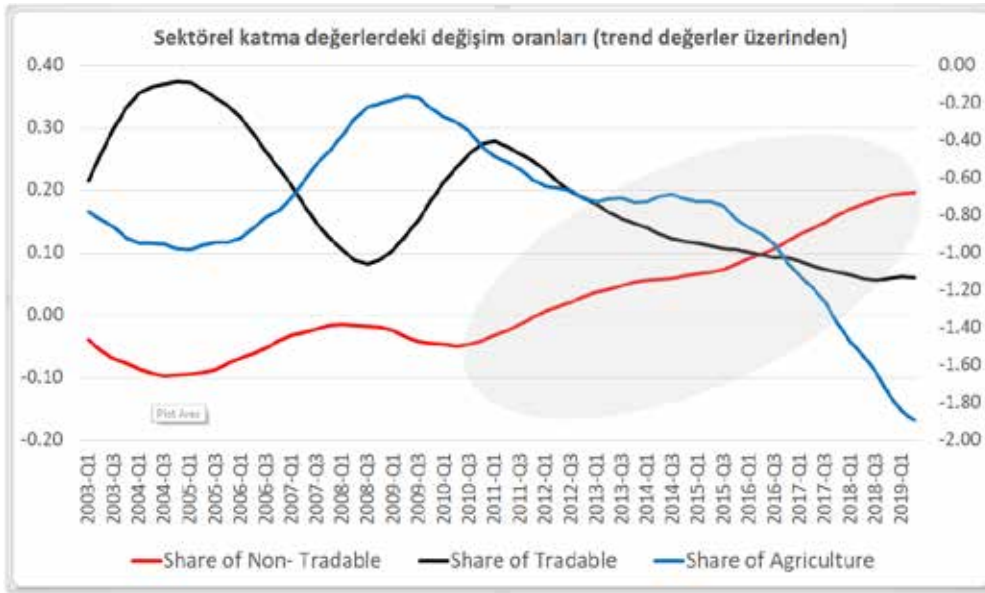
Sanayisizleşme Emareleri: Ticarete-konu-olmayan faaliyetlerden elde edilen ortalama gelir, diğer gelirlere göre daha fazla olmuş.

Sanayisizleşme Emareleri: Tarımsal gelirlerdeki azalmanın daha çok ticarete-konu-olmayan gelirlerle ikamesi mümkün olmuş görünüyor.

tam tersi bir şey oluyor. Sanayinin payı artmaya başlıyor. Ama bu artış yetmiyor. Neden yetmiyor? Bu sanayi üretimi, Türkiye ekonomisinin toplam gayrisafi yurtiçi hasılanın yüzde 18 ile 22'si arasında sıkışmıştır uzunca bir süredir. Hiçbir iktidar da bunu yüzde 30'lara çekelim veya yüzde 35'lere çekelim gibi bir hedefi ortaya koymamıştır. Belki

önümüzdeki dönemlerde koyacak birileri çıkar. Ancak öteki taraftan Türkiye ekonomisinin yüzde 60'tan fazlasını oluşturan bir hizmet sektörü var. Dikkat ederseniz, Türk Lirası değer kazandığı zaman o sektörde iktisadi faaliyetler nispeten daha yüksek oluyor. Türk Lirası değer kaybettiği zaman ise kırmızıyla görülen grafik aşağı doğru gitmesi

Sanayisizleşme Emleri: Hizmetler ve inşaat gibi ticarete-konu-olmayan faaliyetlerde tarım ve sanayi gibi faaliyetlere kıyasla çok daha hızlı bir değişim var. Bu değişim 2009 sonrası dönemde hız kazanmış görünüyor.

gerekirken, teorik beklentinin aksine bu sektörün payı hafif yukarıya doğru gidiyor. Bunun anlamı şudur; şu an bu sektörün ekonomideki payı azalması gerekiyorken, hala yerini koruyorsa, olması gereken karlılık düzeyinin üstünde bir karlılıkla çalışmaya devam ediyor demektir. Yani bir şekilde, piyasa mekanizması üzerinden doğrudan müdahalelerle, bu sektöre can suyu veriliyor, bu sektör ayakta tutuluyor demektir. Bunu çok fazla da eleştirmek istemiyorum, çünkü dediğim gibi istihdamın yüzde 50'sinden fazlasını bu sektör yaratıyor, imkan sağlıyor. Bunun dışında da elbette gelirlerin de önemli bir kısmı bu sektör üzerinden gerçekleşiyor. Dolayısıyla gelecekte gelir eşitsizliği ile mücadele etmek isteniyorsa bu sektörlerle yönelik politikalar geliştirmek ve bunların istihdam kabiliyetini arttırmak önemli politika tercihlerinden biri olacaktır.

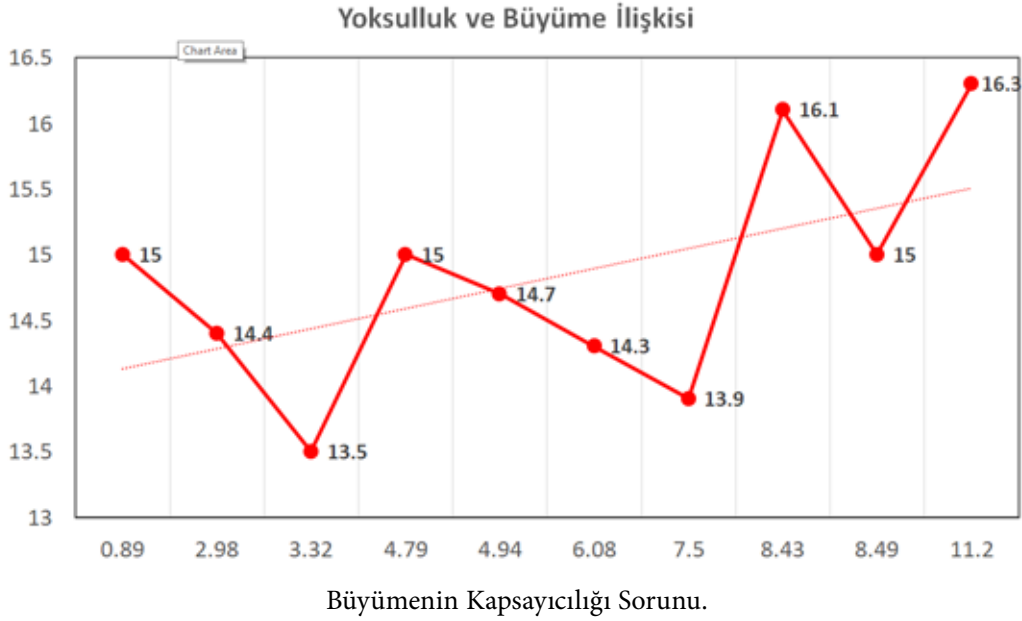
Yirmi yıllık AKP döneminde olan nedir? AKP, refahı esnafılıkta, refahı hizmet sektöründe arayan bir iktidardı ve yirmi yıllık süre içerisinde

bundan farklı bir politika da izleyemedi. Bütün alışkanlıkları, ezberleri de bu. Şahsen bunun dışına çıkabilme imkanlarının da olmadığını düşünüyorum. Çünkü politika yapma zihniyeti bu.

Tarımsal gelirler, tahmini çok zor değil, tabi ki düşüş kaydediyor. Ama çarpıcı olanı buradaki düşüşleri ya da sanayinin gelir paylarındaki düşüşleri telafi eden en önemli sektör hizmet sektörlerindeki gelir artışlarıdır. Bu dönem neden böyle bir dönemdir? Çünkü kolaydır, sanayi gibi zor değildir. Sabahtan beri burada dinliyorsunuz, sana-

yiye ayağa kaldırmak için dijitalleşmeyle uğraşmak zorundasınız. Green (Yeşil) ekonomiyle uğraşmak zorundasınız, insanları eğitmek zorundasınız. Dünya kadar problemi var sanayinin. Oysa esnafa verin kaynağı, olmayan piyasaları kendiniz devlet eliyle yaratın, insanlar orada arz yaratsınlar, siz de motivasyonu yaratın. Yani devlet üzerinden kaynakları hizmet sektörleri üzerinden tekrar dağıtarak

Benim gelir dağılımı ve yoksulluk konularını ele alış tarzım, genellikle Türkiye'deki bu kırsal mobilizasyonun, siyasi olarak şehirlere çok ciddi yansımaları yönünde.

Gelir dağılımındaki gelişmeler.

böyle bir gelir yaratma sürecini zorlanmadan hayata geçirirsiniz.

Şimdi bu son dönemlerdeki bir başka grafik, yani AKP döneminde hizmet sektörü, inşaat sektörü öncelikli bir büyümenin gerçekleştiği dönemdeki etkilerine bir bakalım. Burada gösterdiğimiz şey, yoksulluk oranıyla kişi başına gelir düzeyi arasındaki ilişkiye bakmak. Dikkat ederseniz, Türkiye’de büyüme arttıkça yoksulluk alanındaki artış da çok bariz bir şekilde görülüyor. Bu bizim iktisatçıların son zamanlarda dikkate aldığı büyümenin kapsayıcılık sorunu. Yani büyüme kimin için nimetler yaratıyor? Bu da açıkça gösteriyor ki

elde edilen bu büyümenin gerçekten de kapsayıcılık problemi var.

Bir başka grafikte eşitsizliğin zaman içerisindeki seyri. Evet bu politikalar başlangıçta başarılı oldu. 2000’li yılların başından 2009 yılının başına kadar izlenen politikalar ve büyüme, bir şekilde gelir dağılımını iyileştirdi.

Nereden biliyoruz? Bu koyu kırmızıyla gördüğünüz 2000’lerin başındaki azalış, bunu bir kat sayıyla ölçüyoruz. Bu yükseldiği zaman gelir dağılımı bozuluyor, azaldığı zamanda iyileşiyor. Bu dönemde ciddi bir azalma olduğu kesin, ancak bu azalma daha sonraki dönemlerde sürmüyor.

Grafikte gözünüz yanılmasın, zaten çok az bir azalmadır, biz onu gösterebilmek için ölçeklerle oynayınca ortaya çıkan bir azalmadır. Ancak daha sonra dikkat ederseniz, özellikle 2015 ve 2017 arasındaki büyüme, ki 2017 en son yüzde 7.4 büyüdüğümüz bir dönemdir ve ondan sonra elde ettiğimiz sonuçlar dramatik bir şekilde gelir dağılımında bozulmaya işaret eder. Şu gördüğünüz 0,47 tahmin ölçüsü, sizin hiçbir zaman göremeyeceğiniz, TÜİK'in hiçbir zaman açıklamayacağı, 2020 yılına ait gelir

AKP, kırsaldan kentlere gelen sermaye sahiplerini kentlerde esnaf yaptı; sermayesi olmayan kırsal nüfusu da, o esnafların yanında işçi yaptı. Bu şekilde Türkiye hizmet sektörünün yükselişine şahitlik etti. Biz bu süreçte 'sanayisizleşme süreci' diyoruz.

dağılım ölçüsüdür. Pandemi döneminde bu veriyle ilgili çalışmaları yapamadıkları için biz bunu sadece tahmin etmekle yetineceğiz ve TÜİK'in de bir tahmini olacak. Bunlarla ilgili tartışmalarda bulunacağız.

Geç oldu. İsterseniz burada bitireyim.

Moderatör Prof.Dr.Şemsa

Özar: Çok teşekkürler, sorularınız varsa alabiliriz.

KATILIMCI SORULARI

Katılımcı/Eda Kurt. Haluk Hoca sunumunda yaratıcı yıkımdan bahsetti, öğleden önceki sunumda bir hocamız da 2008’den örnek vermişti, 2008’in kapitalist sistem için bir yıkım olduğunu söylemişti. 2008 bir yaratıcı yıkım mıdır? Her ne kadar Joseph Schumpeter, “Yaratıcı yıkım kapitalizmin itici gücüdür”, dese de 2008’e bir yıkım diyebilir miyiz?

Moderatör Prof. Dr. Şemsa Özar: Başka sorusu olan varsa alalım, konuşmacılar hepsine birden cevap versin.

Katılımcı/Gülbüz Koçak: Temel gelir nasıl hesaplanacaktır, yani TL ile temel gelir hesaplanabilir mi? Bugün 1000 liraya aldığınız şeyi yarın alamıyorsunuz. Euro gibi, dolar gibi para birimleri mi kullanacağız? İkincisi, temel gelirin sahibi kim olacak, yani hangi toplumsal tabakalar savunacaktır? Bir sorum da İpek Hoca’ya, kapitalizm temelde her şeyi metalaştırıyor, kar üzerinden

çalışıyor. Evde bakıma yatırım yapmak mı karlı, inşaata yatırım yapmak mı karlı, yani kapitalist mantık açısından adam inşaattan bir sürü rant sağlarken evde bakıma ya da çocuk bakımına neden zaman ayırsın?

Katılımcı: Geçenlerde şöyle bir yazı okumuştum. Dünya bu hızla sanayileşmeye devam ederse, dünyanın dayanma gücünün kalmayacağıyla alakalıydı. Hatta Afrika bir Avrupa gibi sanayileşirse belki dünyanın son 200 senesi gibi bir tez ortaya atıldı. Şunu sormak istiyorum: Türkiye’nin bariz bir şekilde doğusuyla, batısı arasında inanılmaz bir gelir farkı var. Biz doğunun kalkındırılmasını düşünürken, sanayileşme yerine turizm düşünsek olmaz mı? Sonuçta orası Mezopotamya, birçok açıdan insan çekilebilir oraya ya da İsrail modelini düşünsek; sanayi değil de daha bilişim, akıl üzerinden gidilse, katma değeri yüksek bir şeyler üreterek yoksullukla savaşılsa gibi bir şey geldi aklıma.

Sanayileşme konusunda ne düşünüyorsunuz, bu şart mıdır, çünkü gerçekten Dünya hızla bir felakete sürükleniyor, daha ne kadar sanayileşeceğiz?

Katılımcı/Osman Ersin Kozanhan: Hukukçuyum. Öner Hoca'ya sormak istiyorum. Ülkemizdeki gelir adaletsizliğini ve yoksulluğu çok iyi anlattı, kendisine teşekkür ediyorum. Ancak yoksulluk deyince insanın aklına devletin yapmış olduğu sosyal yardımlar geliyor. Malum ülkemizde de ciddi anlamda sosyal yardımlar yapıyor.

Bu sosyal yardımların yoksulluğa etkisini sormak istiyorum. Bazı hükümetler siyasi kaygılarla, oy kaygılarıyla belli dönemlerde artırıyorlar, bazen de azaltıyorlar.

Moderatör Prof. Dr. Şemsa Özar: Öner'den başlayalım.

Prof. Dr. Öner Günçavdı: Çok cazip bir tartışma konusu, biraz önce bahsettiğim, referans verdiğim arkadaşlarla Türkiye verilerini kullanarak ampirik çalışmalar yapıyoruz. Biz bu yardımların çok

ciddi bir etkisi olduğunu görmedik. Yani verilerden, hane halklarından veya gelir yaşam koşulları anketlerinden elde ettiğimiz bu tip yardımların, gelir dağılımını düzeltici bir etkisini göremedik. Ama bunun sebebi gerçekten bunlar etkisizdir, demek değil. Muhtemelen bunun veriliş şekliyle ilgili bir sorun var ki bu böyle. Çünkü Türkiye'de yardımlar sadece sizin anladığınız şekilde verilmiyor. Ben de alıyorum, muhtemelen maaşlı bir

yerde çalışıyorsanız size de veriyorlar. Maalesef TÜİK bu verdiği rakamlar içerisine, o belediyelerin yaptığı yoksulluk yardımlarını da dahil ediyor. Dolayısıyla onu ayırtılabilmiş değiliz şu ana kadar ama görebildiğimiz kadarıyla çok etkisi yok.

Prof. Dr. İpek İlkkaracan: Doğru anladıysam şöyle bir soru vardı. İnşaattan rant sağlanırken niye bakım hizmetleri sektörüne yatırım yapılsın? Evet, buradaki temel vurgu noktası da bu zaten. Serbest piyasa dinamiklerine bırakırsak,

Evde bakıma yatırım yapmak mı karlı, inşaata yatırım yapmak mı karlı, yani kapitalist mantık açısından adam inşaattan bir sürü rant sağlarken evde bakıma ya da çocuk bakımına neden zaman ayırırsın?

yapılmayacağı kesin ama buradaki temel fikir hükümetin, devletin merkezi o-rite olarak burada yeşil ve mor büyümeyi sağlamak, istihdam yaratmak için kamu bütçesini sektörel alokasyonun nasıl olacağına karar verirken kale alması gereken kriterler. Bir mali teşvik paketi tasarımı yapılırken o mali teşvik paketinde nereye, ne kadar harcancak, ne kadar istihdam yaratılacağı, işsizlik üzerindeki etkisi, kadın-erkek eşitliği, kadın istihdamı üzerindeki etkisi, yoksulluğu azaltıcı etkisi gibi toplumsal ve politika hedefleri olarak kabul ettiğimiz, önemli hedeflere ulaşmadaki sektörel harcamaların göreceli performansından bahsediyoruz. Biz bu çalışmamızda kamu bütçesinin, mali harcamalar bileşiminin sektörel kompozisyonunu sorguluyoruz.

Sanayileşme sorusuna ilişkin de olduğum noktadan, aslında bakım hizmetleri sektörü çekişli bir kapsayıcı yeşil ekonomi de mümkün. Yani bu UNCTAD'ın bahsettiğim raporunda giderek artan mekanizasyon işlerin, teknolojik dönüşümlerle yok edildiği bir dönemde yeni işler nereden çıkacak? Yeşil işler, bakım işleri, dijital işleri gibi bir yanıt veriyor ona, böyle bir dönüşüm de mümkün. En son Haluk'a geçmeden önce de sunumunda çok ilginç noktalar vardı. Haluk dedi ki; bakım sektörlerine yapılan yatırımların kadın işgücüne katılımı artıracığı kesin, fakat orada tabi ki şöyle bir soru var; kadınlar işgücüne katılmaya karar verdiğinde orada yeterli istihdam olacak mı? İşte buradaki vurgu da o. Bakım sektörü en yüksek istihdamı olan sektörlerden bir tanesi. Bir yandan kadının işgücü üzerindeki arz kısıtlarını hafifletirken, bir yandan da hiçbir sektörün yaratmadığı kadar ciddi istihdam talebi yaratıyor. Böylece hem arz hem talep tarafından çifte çözüm sunuyor.

Sanayileşme konusunda ne düşünüyorsunuz, bu şart mıdır, çünkü gerçekten Dünya hızla bir felakete sürükleniyor, daha ne kadar sanayileşeceğiz?

Prof. Dr. Haluk Levent: Aslında İpek'in gösterdiği fizibilitenin en önemli eksiği şu; dolaylı etkilerini hesaba katmak lazım. O zaman inanılmaz önemli bir yatırım alanı olduğu ortaya çıkıyor. Çünkü o teknolojik gelişimdeki becerilerin ve yeterliklerin kazanılabilmesi için okul öncesi eğitim son derece önemli. Bu anlamıyla da okul öncesi eğitimin okullaşma oranının yükseltilmesi zaten teknolojik dönüşümü ve ona bağlı işlerin yaratılmasını da sağlayacaktır. Orada İpek'le yüzde yüz hem fikirim. Orada yanlış anlaşılmış olabilirim, bunun altını çizmek istedim.

Çok alanım değil ama benim gördüğüm kadarıyla 2008 krizi diğer finansal krizlerden epeyce farklı bir kriz. Bu finansal piyasalarda teknolojilerin yarattığı imkanlarla, değer ve fiyat arasındaki bağın fiilen ortadan kalktığı, en azından zayıfladığı bir dönemi ifade ediyor. Bu Casino Kapitalizmi gibi çok çeşitli isimlerle adlandırılıyor. Bunun yaratıcı yıkım sayılması söz konusu değil ama olsa olsa yıkım kısmı geçerlidir, diyebilirim. O dönemden sonra ben, bizim 80'lerde 90'larda görmeye alışık olduğumuz finansal krizlerle karşılaşma ihtimalimizin çok zayıfladığını düşünüyorum. Çünkü burada ortaya çıkan türev ürünler piyasasında pek çok finansal ürünün herhangi bir varlık değeriyle, varlık değerindeki fiyatın değişmesi üzerinden kurulan

bahisle oluşturulduğu söyleyebiliriz. Bu da zaten bütünsel bir varlık çöküşünü getirmiyor, sadece bir varlık sahibinden diğer varlık sahibine yani yanlış pozisyon alandan doğru pozisyon alana doğru bir servet aktarımı anlamına geliyor. Bu ise yaratıcı yıkım kısmını ortadan kaldıran, doğrudan doğruya gelir ve servet transferi mekanizması olarak çalışan bir finansal

Biz bu yardımların çok ciddi bir etkisi olduğunu görmedik. Yani verilerden, hane halklarından veya gelir yaşam koşulları anketlerinden elde ettiğimiz bu tip yardımların, gelir dağılımını düzeltici bir etkisini göremedik. Ama bunun sebebi gerçekten bunlar etkisizdir, demek değil.

sistem anlamına gelir. Zaten bugün gördüğümüz şiddetli ve yüksek hızla artan eşitsizliğin kaynağı da esas itibariyle burasıdır.

Bir ufak notta Öner'e gelen soruya yapmak istiyorum. O da Türkiye'de yoksul kavramı, devletin literatürüne 1998 Kalkınma Planı'yla birlikte girmiştir. Onun öncesinde devlet nezdinde yoksul yoktu. 98'de Dünya Bankası'nın 500 milyon dolarlık bir yatırımıyla birlikte TÜİK ve Başbakanlıkta oluşturulan yeni kurumda yoksullukla mücadele kapasitesi yaratılmaya başlandı. Bütün bunlarda 2003'te bitti. 2003 itibariyle

Bir yandan kadının işgücü üzerindeki arz kısıtlarını hafifletirken, bir yandan da hiçbir sektörün yaratmadığı kadar ciddi istihdam talebi yaratıyor. Böylece hem arz hem talep tarafından çifte çözüm sunuyor.

yoksullukla mücadelede sosyal transferlerin etkin kullanımı Türkiye'de de başlamış oldu. Onun eşitsizlik üzerinde Öner'in de işaret ettiği küçük düzeltmenin bir parçası oradan geliyor, bir parçası da reel faizlerin düşmesinden geliyor. Dolayısıyla etkisi hiç yoktur, diyemeyiz. Etkisi vardır ama sınırlı. Teşekkür ederim.

Moderatör Prof. Dr. Şemsa

Özar: Herkese çok teşekkürler, iyi akşamlar. Sabrınız için ayrıca çok teşekkürler.

RÖPORTAJLAR

Röportajlar: Bilgin Akbal

Hikmet Çetin

(TBMM Eski Başkanı, Eski Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı)

Türkiye ekonomisi Cumhuriyet tarihinin en büyük sorununu yaşıyor. Neredeyse Osmanlı Devletinin son yılları gibi. Plana en çok muhtaç olduğumuz dönemde plansız, programsız ülkenin kaynakları verimsiz bir şekilde harcanıyor ve bu durum Türkiye'yi güç durumlarla karşı karşıya bırakıyor. Elbette ki bir ülke borç alır, ama o borcu ödeyebilecek kaynak üretecek, üretim yaratacak alanlara yatırırsınız. Şimdi Türkiye var olan fabrikaları, yani Cumhuriyetin ilk yıllarında büyük yoksulluk içindeyken, 1930'lu yıllarda kurulan bütün kurumları sattılar; Sümerbank'ı, Eti Bank'ı, o yıllarda büyük güçlüklerle kurulan fabrikaları sattılar. Türkiye'nin kaynakları kıt, o kaynakları har vurup harman savuramazsınız, betona yatıramazsınız. Elbette köprü, yol yaparsınız ama öncelik sırası belirlemeniz gerekir. O yüzden Türkiye önümüzdeki dönemlerde çok güç koşullar altında kalacak. İlk yapılması gereken şey, Devlet Planlama Teşkilatı'nı (DTP) yeniden kurmaktır. DTP sadece ekonomiyi değil, sosyal alanlardaki sorunları da çözebilecek bir kurum. Örneğin eğitim planlaması da yapmak gerekiyor, yani hangi alanlarda ihtiyaç varsa üniversiteleri ona göre yönlendireceksiniz. Türkiye'nin eğitimdeki en önemli sorunlarından bir tanesi de kalite sorunu, bilime dayalı bir eğitim sistemi olmaması. Bizim ihtiyacımız olan şey, ülkenin genç nüfus potansiyelini bilime dayalı laik bir eğitim sistemiyle yetiştirmek, ancak böyle Türkiye'ye yarar sağlanabilir. Bu genç nüfusu bilim ve teknolojiye dayalı laik bir eğitim sisteminden geçirmesek, o büyük potansiyel büyük sorunlarla karşı karşıya kalır.

ÜPV çok büyük bir hizmet görüyor aslında. Cumhuriyetimizin ikinci yüzyılına hazırlık yapıyor. Gelecek iktidarlara da yararlanacakları programlar geliştiriyorlar. Ben Vakfın çok yararlı çalışmalar yaptığına inanıyorum; Türkiye'nin geçmişte ve günümüzde yaşadığı sorunları gündeme getirerek ve gelecekte bu sorunların yaşanmaması için alınması gereken önlemleri tartışıyorlar. Ben çok başarılı olacaklarına inanıyorum.

Murat Karayalçın
(Eski Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri
Bakanı, ÜPV Mütevelli Heyeti Üyesi)

çözemediğimizi de biliyoruz. Bu açıdan bugün ÜPV'nin bu forumlarda ortaya koyduğu görüşler, hem bizim birinci yüzyıldan kalan sorunlarımızın çözümüne hem de ikinci yüzyılda bizim ve bütün ülkelerin önünde duran sorunların aşılmasına katkı getireceğini umuyorum. Evet ben de ÜPV'nin içindeyim ama Vakıf Yönetimimizi böyle bir toplantıyı düzenledikleri için tekrar kutluyorum.

Gökhan Zeybek
(CHP İstanbul Milletvekili)

lar yaptı ve katkılar sundu. ÜPV ve Yönetimini başta Doğan Subaşı olmak üzere böyle önemli bir konuyu toplumun önüne getirdikleri için teşekkür ediyorum.

Çok genel anlamıyla planlamayı, amaçların ve araçların sürdürülebilir bir biçimde tanımlanması, ortaya konması ve uygulanması olarak tanımlıyoruz. O pencereden baktığımızda bugünkü Ekonomi forumunun çok güzel bir çerçeve çizdiğini görüyorum. Planlama modellerine ilişkin, istihdama ilişkin, gelir dağılımına ilişkin, büyüme ve gelir artışına ilişkin öneriler getireceğini umuyorum. Sabahki oturumda Sayın Prof. Dr. Evren Balta'nın konuşmasını dinledim. Çok ilginç bir saptamada bulundu. Dedi ki, "Teknoloji kendi başına gelir dağılımının iyileşmesine katkıda bulunmaz. Onun için buna müdahale edecek birtakım tercihlerin, birtakım yönlendirmelerin ortaya konulması gerekir." Teknolojinin çok hızlı geliştiği bir dönemde planlamadan bahsediyoruz. Cumhuriyetimizin ikinci yüzyılına girerken aslında bizim ülke olarak birinci yüzyılda çözmemiz gereken sorunları halen

Ülke Politikaları Vakfı Kurucusu Murtaza Çelikel'i saygıyla anıyorum. Güzel bir çalışma, özellikle 2018'den itibaren Türkiye'de yaşanan ekonomik daralma, arkasında gelen otokratik yönetimler konusunda farklı bakış açıları ve çözüm önerileri sunması önemliydi. Sayın Subaşı'nın açılış konuşması çok değerliydi; kısa süre içinde Türkiye'nin son dönemini çok güzel özetledi, çıkış yollarına da vurgu yaptı, geleceğe yönelik önerilerde bulundu. Değerli konuşmacılar, çok değişik konular etrafında Türkiye'nin ekonomisini farklı pencerelerden ele aldılar. Bence bu büyük bir zenginlik. Birbiriyle ilgisi aynı olmayan ama önümüzdeki Cumhuriyetin İkinci Yüzyılı için Türkiye'nin gideceği noktayla ilgili, çevre, ekonomi, ekoloji açısından önemli noktalara değindiler. Bilsay Kuruç hoca geçtiğimiz yüzyılla ilgili çok değerli saptamalar

Doç. Dr. Ayşe Eser Danışoğlu
(TBMM 24. Dönem Milletvekili)

sıkıntılı bir dönemden geçiyoruz. Bunun da ancak seçimle değişmesi mümkün görünüyor çünkü mevcut uygulamaya konan iktisat politikaları sorunlara çözüm bulacak gibi görünmüyor.

Öncelikle ÜPV Başkan ve Yönetimini bu güzel toplantıları düzenledikleri için kutlamak istiyorum. Son derece nitelikli güzel bir toplantı oluyor. Ben de çok yararlanıyorum. Ülkemizin son döneminde hukukun üstünlüğü, insan hakları, ekonomi, eğitim gibi pekçok alanda ciddi bir gerileme süreci yaşıyoruz. Şimdi otoriter rejime geçişle beraber, bu bir çöküş dönemine dönüştü. Bu süreçten geçerken sivil toplum örgütlerine, toplumun tüm kesimlerine görev ve sorumluluklar düşüyor ve bu bağlamda ülke politikalarının belirlenmesinde bu tür toplantıların, tartışmaların son derece yararlı olduğunu düşünüyorum. ÜPV'nin Cumhuriyet'in İkinci Yüzyılına hazırlık toplantılarının ikincisinde ekonomi ele alındı. Ekonominin durumunu biliyoruz maalesef; hem çalışan emekçi kesimler için hem üretici kesimler için, sanatçılar için son derece

Muammer Keskin
(Şişli Belediye Başkanı)

Mustafa Kemal Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında gerçekleştirdiği Türkiye İktisat Kongresi'nin 100. yılında, bu kadar önemli bir konuyu, bugün Türkiye'nin gündemine taşıyarak, şu an içinde bulunduğumuz durumunu aşmak için perspektif sunması çok güzel. Ülkemizin çok değerli bilim insanlarının ortaya koydukları gerçekler çok kıymetli.

Prof. Dr. Evren Balta
(Özyeğin Üniversitesi Öğretim Üyesi)

Hem Türkiye'yi hem dünyayı radikal biçimde etkileyen sorunları konuştuk. Ekolojik krizden gelir dağılımı adaletsizliğine kadar birçok konuyu tespit edip temel tartışmaları belirlemiş olduk. Çok verimli bir toplantıydı. Hem katılanlar, hem izleyiciler ve soru soranlar, hem de tartışmaların içeriği açısından benim de çok faydalandığım bir toplantı oldu.

Prof. Dr. Fikret Adaman
(Boğaziçi Üniversitesi Öğretim Üyesi)

daha demokratik, daha katılımcı mekanizmalarla konuşmamız lazım. Şüphesiz ki iklim krizi en büyük sıkıntımız ama plastik kirliliği, toprak kirliliği, yeraltı yerüstü suların kirliliği ve belki daha önemlisi bio-çeşitlilikteki kayıplar. Biliyorsunuz bunlar ekolojik sorunların ana başlıklarını oluşturmakta. O açıdan yönetim çok önem arz ediyor. Bunların altını çizmeye çalıştım.

Ben ekoloji ve ekonomiye etkileri bağlamında bir sunum yaptım. Vurgulamaya çalıştığım şey, ekoloji artık sosyal sorunlarla, en başta gelir ve servet dağılımı ve yönetim sorunlarıyla içiçe değerlendirilmesi gereken bir noktada. Dolayısıyla bu üç boyutu birbirinden ayırt etmeden bir bütünlükte ele almamız gerekiyor. Bu ne anlama geliyor? Siz eğer eşitsiz bir toplumsanız çevre sorunlarına yeterince ilgi gösteremiyorsunuz tanım gereği. Eğer otoriter bir rejimseniz, çevre sorunlarına yeterli hassasiyetle yaklaşmıyorsunuz demektir. Tabi ki Çin örneği var, otoriteryen çevrecilik dediğimiz ama çevre olayını sadece ve sadece doğanın korunması gibi dar anlamda değerlendirmeyelim. Daha geniş olarak bakalım, doğa-insan ilişkisini değerlendirelim. Dolayısıyla burada bu ilişki tam nasıl tanımlanacak, bunu

Prof. Dr. Burhan Şenatalar
(Bilgi Üniversitesi Öğretim Üyesi
ve ÜPV Mütevelli Heyeti Üyesi)

Bir kere organizasyon olarak fevkalade başarılı, çok etki-
leyici bir forum gerçekleşiyor. Konuşmacı kadrosu üst düzey
akademisyenlerden oluşuyor. Türkiye sorunlarıyla çok ilgile-
nen, literatürü yakından takip eden ve kendilerine göre yak-
laşimleri, analizleri olan arkadaşlar. Bu kadroyu böyle bir fo-
rum çerçevesinde biraraya getirmek bile başlıbaşına büyük
bir başarıdır. Salgına rağmen araştırmaya, tartışmaya, pay-
laşmaya devam ediyoruz. Bunları da Vakıf olarak çok başa-
rılı bir şekilde yapıyoruz. Bildiğimiz, tanıdığımız kapitalizm,
Karl Marks'ın dediği gibi dinamik bir sistem; bazı toplumları
hızlı bir şekilde ileriye götürebiliyor, refah düzeyini yüksel-
tebiliyor. Ancak aynı zamanda çok ciddi sorunlar yaratıyor.
Bunlardan biri çevre sorunları, biri gelir ve servet dağılımı
eşitsizliği, biri eğitim ve sağlık eşitsizliği. Dolayısıyla artık öyle
bir noktaya geldik ki, konuşmacılar da bahsetti, bu üretim
tarzıyla gitmemiz mümkün değil. Peki, 20. yüzyılda deneni-
miş kollektivist modellerle mi geçeceğiz? Hayır o da çözüm
değil, çünkü o yaklaşım da çevre konusunda, siyasal eşit-

lik ve katılım konusunda sorunluydu. Dolayısıyla bizim öyle bir şey yaratmamız lazım ki, demokra-
siyi genişletmemiz ve derinleştirmemiz ve çoğulcu katılımıyla, insanların çoğunluğunun yararına bir
sistemi dizayn etmemiz lazım. Bu söylendiği kadar basit değil ama aynı zamanda imkansız da değil.

ÜPV bugünkü toplantı gibi etkinlikler düzenleyerek aslında sadece Türkiye'nin sorunlarına yan-
ıt ve çözüm bulma iddiasının ötesinde bir iddiaya daha sahip olmuş oluyor: Dünyada yaşanan so-
runların çözümüne global ölçekte yeni bakış açıları getirme konusunda, Türkiye'den biz de varız de-
miş oluyor. Bunu, dünya çapında bir yaklaşıma bizim de katkımız olarak görmek gerekir. O nedenle
çok memnuniyet verici.

Ramazan Kopuz
(Adalet Partisi Gen. Bşk. Yrd.)

Böyle güzel bir programı yapan Vakıf Başkanı ve
Yönetim Kuruluna sonsuz teşekkür ediyorum. Değerli
hocalarımızın konuşmalarından büyük keyif aldık. Ge-
nel olarak bir ekoloji değişiminden ve bunun dünya ve
Türkiye ekonomilerine etkilerinden bahsettiler. Ekolo-
jik değişim hem iktisadi hem sosyolojik yapıyı etkiliyor.
Türkiye'nin yeni dönem politikalarının buna uygun ol-
masıyla daha güçlü bir ekonominin oluşmasını canı gö-
nünden destekliyorum.

Prof. Dr. Ümit Özlale
(İYİ Parti Kalkınma Politikalarından
Sorumlu Gen. Bşk. Yrd.)

ye'yi bir yere götürmeyeceğini gayet açık anlamış durumda. İyi Parti olarak biz milliyetçi, demokrat, kalkınmacı bir anlayışı temsil ediyoruz. Millet ittifakında yer alan partiler de, özellikle CHP kalkınmaya çok önem veriyor. O yüzden önümüzdeki dönem biz başa geldiğimizde, kalkınmanın bütün problemlerin en tepesinde yer alacağını kapsayıcı ve herkesi mutlu edecek, sürdürülebilir bir büyümenin kalkınmayla mümkün olacağını bilen bir anlayışın gelmesini umuyoruz.

Cumartesi günümü bu güzel etkinlikte geçirmek için Ankara'ya gitmedim. Harika bir forum oluyor. Eski bir akademisyen olarak burada çok değerli akademisyenlerin konuşmalarını dinlemek çok keyifliydi, çok faydalandık. Türkiye meselelerinin kalkınma perspektifinden konuşulduğu böyle akademik bir ortamı çok özlemişim. O yüzden size teşekkür ederim, bu etkinliği düzenlediğiniz için. Burada çok fazla siyasete girmek istemiyorum fakat sevinerek görüyorum ki, muhalefetteki partiler, kalkınmadan bir büyümenin uzun vadede bizi çok mutlu etmeyeceğini, geliri eşit dağıtmayacağını ve o büyümeyi sürdürülebilir kılmayacağını biliyorlar. O nedenle biz bu kalkınma kongrelerini düzenliyoruz. Kongrelerin ilki yolsulluk, kalkınma ve istihdan üzerineydi, ikincisi ekonomik kalkınma üzerineydi. Bunun ben çok önemli olduğunu düşünüyorum. Artık muhalefet partileri de dengelessiz büyümenin, sırf büyümek için büyümenin Türki-

Haluk Dural
(Milli Merkez Genel Sekreteri)

Öncelikle böyle bir toplantı düzenlediği için ÜPV Yönetimine teşekkür ediyorum. Değerli konuşmacılar güzel sunumlar yapıyor. Dikkatimi çeken husus şu; yaşadığımız sorunlara yönelik genel geçerli çözüm önerileri söyleniyor ama onun altını doldurmak gerekiyor. Esas sorun hep buradan kaynaklanıyor. O nedenle bu tür panelleri düzenlerken ÜPV'nin bir Sunum Değerlendirme Komisyonu kurması lazım. Sunumları alıp değerlendirip somut öneriler haline getirmesi gerekir. Buradaki konuşmacıların hepsi çok önemli uzmanlar, muhakkak söyleyecekleri çok önemli ve somut önerileri vardır çünkü genel konularda, genel ifadelerle vakit geçirecek zamanı çoktan geçtik.

Engin Akman
(ÜPV Önceki Dönem Başkanı)

Yine Vakfımızın, ülkemizin geçmişini anlamak ve geleceğini şekillendirmek için çok özel bir programında beraberiz. Vakfın yeni yönetimindeki arkadaşlarla gurur duyuyorum. Bu bir bayrak yarışıydı. Arkadaşlarımız Vakfı bizim getirdiğimiz noktalardan daha üst noktalara taşıyorlar. Ben katkı sunan herkese, başta yeni yönetimine çok teşekkür ediyorum. ÜPV önümüzdeki dönemde ülkenin politikalarına damga vuracağına inanıyorum.

Önder Şahin
(Boğaziçi Üniversitesi Mezunlar Derneği Başkanı)

Öncelikle bizi davet ettiği için ÜPV ve Yönetimine çok teşekkür ederim. Çok faydalı bir toplantı gerçekleşiyor. Bundan sonraki toplantılara da davet ederseniz, toplantılarınızı takip etmeyi arzu ederim. Ekonomi ve siyaset konuşuluyor. İnsanlar ikiye ayrılıyor; bir 'doer'lar var, bir de "thinker"lar var, yani 'yapanlar' ve 'düşünen'ler. Ben biraz 'doer' tarafındayım, çünkü halletmemiz gereken çok problem var. Boğaziçi Üniversitesi özelinden bahsedecek olursam 60 bin mezunu olan bir okuldan bahsediyoruz ve bunların %30'u yani yaklaşık 18 bini de bizim üyemiz. Üniversite olarak artık dünya sıralamasına giremiyoruz ama dernek olaran dünya ölçeğinde ilk onun içindeyiz. Biliyorsunuz, Türkiye'de son yapılanlardan sonra kültür, sanat, edebiyat, spor vb her alanda küme düştü. Atın başını çevirecek olan da bu alanlarda yetişmiş insan gücü. Bizim petrolümüz, doğal gazımız yok, zenginliğimiz yeterli değil ama yetişmiş insan gücümüz var. O

yüzden bu okullarımız çok önemli. Nicelik olarak 209 üniversitemiz var ama önemli olan bu kadar üniversiteye sahip olmak değil. Önemli olan buradan yetişmiş insanların ülkenin ekonomisine katılımı. Artık bilgi ve teknoloji çağı. 21. yüzyılı zaten ıskalamışız, son vagonu da olsa yakalamak için bu kültür yuvalarını ayakta tutmak gerekir. Aksi taktirde 1954'te Köy Enstitülerini kapatarak yapmış olduğumuz hatayı tekrarlamış oluruz.

Dr. Lütfü Kocaman (Çaykara Vakfı)

Ülke Politikaları Vakfı gerçekten bilimsel, sorunların kökenine inen toplantılar düzenliyor. Bizim de toplum olarak bildiğimiz, eleştirdiğimiz konuların hem bilimsel olarak tespitini hem çözüm önerilerini fazlasıyla doyurucu bir şekilde dinledik. Buraya gelmekten çok memnun oldum. Forumu düzenleyenleri ve konuşmacıları kutlarım. ÜPV’ye çalışmalarında başarılar dilerim.

Dursun Bulut
(TÜSES Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi
ve ÜPV Mütevelli Heyeti Üyesi)

Öncelikle Murtaza Çelikel’i saygıyla anıyorum. Vakfın kurulmasında en büyük emek onundu. Hepimizi tek tek arayarak vakıfta yer almamızı sağlayan kişidir. Vakfımız, görüldüğü gibi çok önemli işlere imza atacak. Bugünkü forum görkemli bir çalışmaydı; kadrosu görkemli bir kadro. Hocalarımız Türkiye ve dünyadaki gelişmeleri, yaşanan sorunları, bunların nedenlerini ve çözüm önerilerini son derece anlaşılır bir şekilde anlattılar, biz de gerekli notları aldık. Vakfımızın bu tür önemli çalışmaları devam edecektir.

Ali Haydar Fırat
(Politik Yol Genel Yayın Yönetmeni)

Böyle güzel bir panel düzenledikleri için ÜPV ve Yönetimine çok teşekkür ediyorum. Herkes farklı bir perspektiften bakabilir ama ülkemizin bugün en temel sorunlarından birinin entelektüel yozlaşma ve çürüme olduğunu düşünüyorum. Bu yozlaşma ve çürümeye karşı bir alternatif olması hasebiyle bu paneli çok anlamlı ve önemli görüyorum. Çünkü çok konuşulmuyor, çok tartışılmıyor. Hem sorunların konuşulup çözüm önerilerinin konuşulması hem yeni paradikmaların oluşturulması açısından son derece önemli ve verimli. Türkiye’nin entelektüel gücü ve birikimi bu panele gelmiş, bundan çok mutlu oldum. Umuyorum bu tür toplantılar devam eder ve süreğen hale gelir.

Süleyman Aksoy
(Hür Düşünce Hareketi Genel Başkanı)

ÜPV'nin düzenlediği bu nezih toplantıya davet edildiğimiz için Hür Düşünce Hareketi camiası adına teşekkür ediyorum. Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik dar boğazın yaşandığı bir ortamda ekonominin konuşulduğu bir toplantının yapılmış olması Türkiye ekonomisi ve siyaset kurumunun yararınadır. Türkiye'nin bugün ekonomiyi her yönüyle konuşması gerekir, eğer bunu konuşamazsak ülkenin yönetilmesinde sıkıntı doğar. Dünya pastasından binde 9 oranında pay alan Türkiye'nin, ekonomiyi konuşmaması mümkün değil. ÜPV'nin böyle önemli bir toplantıda ülkenin meselelerine çözüm önerileri getirmesi ve bunu siyaset kurumuna vermesi, ülkemiz için yapılacak en iyi işlerden biridir. Kendilerini kutluyorum.

Dr. Deniz Öner
(Tüketici Sorunları
Derneği Genel Başkanı)

Öncelikle davetiniz için teşekkür ederim. Bugün gerçekten çok önemli bir toplantı yapılıyor. Biliyorsunuz tüketicilerle çalıştığımız için özellikle temel tüketici hakları olan beslenme, barınma, ulaşım, haberleşme, sağlık, güvenlik, enerjiye ulaşım da büyük sorunlar bizi bekliyor. Bugünden yarına hemen çözülemeyecek, yani gelecek yüzyıla da taşınacak olan sorunlar konusunda temel politikaların belirlenmesi çok önemli. Ülkemizde tüketici o kadar zor durumdaki; işsizlik, çok düşük gelir düzeyi ve temel haklarına ulaşamamak önümüzde başta sağlık olmak üzere pek çok sorunun birikmesine neden oluyor. Sağlıklı beslenemeyen nesiller, iyi bakım göremeyen yaşlı insanlar ve mutsuz olan, depresyonda olan çalışması gereken veya yeteri kadar gelir elde edemeyen nesillerin büyük sorunları var. Dolayısıyla bu toplantıların, bu vakfın oluşturacağı politikaların özellikle bu grupları göz önüne alarak hem işsizlik sorununu çöze-

bilecek hem de temel tüketicinin haklarına kolayca ulaşmasını sağlayacak politikalar üretmesinin çok önemli olduğunu düşünüyorum.

Mesut Şenol
(Tüm Bürokratlar ve İşadamları
Konfederasyonu Gen. Bşk. Yrd.)

Bu forumun bir dörtlü bağı bugünkü adımı olduğunu görüyoruz. Ekonomiden sonra da Dış Politika ve Toplum konularının ele alınacağını biliyoruz. İlkinde de Devlet, Kamu Hukuku ve Devlet ile ilgili çok güzel bir çalışma ve forum düzenlendi, üstelik içerikleri yayın olarak da yayınlandı. Bugünkü Ekonomi Forumunda benim dikkatimi çeken nokta, 1923'deki Türkiye İktisat Kongresi'nden günümüze dünyadaki ekonomik gelişmeler ve değişimler karşısında Türkiye ekonomisinin her yönden; kurumsallaşması, değişimi ve dönüşümüyle ne tür evrelerden geçtiğini görme fırsatı verdi. Bu ve benzeri çalışmaların, entelektüel düşüncelerin, politika yapıcılara, iş dünyasına yol göstereceğini düşünüyorum. Üstelik benim iş dünyası açısından da dikkatimi çeken nokta, iş dünyasının biraz da aşırı kar motifinden uzaklaşıp ülke sorunlarına karşı daha sorumlu davranması gerektiğine yapılan vurgu oldu.

Sezin Öney
(Gazeteci ve Siyaset Bilimci)

Bir kere tam zamanında yapılmış ve hakikaten heyecan verici bir organizasyon. Bu kadar kıdemli hocayı, bu kadar kıdemli ismi biraraya getirmek gerçekten büyük bir iş. Bunun bugün yapılıyor olması özellikle ülkemizin gelecek nesilleri için çok önemli. Çünkü Türkiye'de devamlı beyin göçünden bahsediyoruz. Türkiye'nin yetiştirdiği birçok kıymetli insanımız var ve burada halen üretmeye devam ediyorlar. Onların fikirlerini almak ve bundan sonra bir yandan geriye bakıp Cumhuriyetimizin geçen yüzyılında neler başardık, neleri yapamadığımızı da gözlemleyerek gelecek yüzyılı için öngörülerini dinlemiş olduk. Bu forumda, Cumhuriyetin kuruluşunda çok doğru olarak belirlenen hedeflerin ne kadarını gerçekleştirdik, gerçekleştiremediklerimizi şimdi nasıl gerçekleştirebiliriz üzerine beyin fırtınası yapılmış oldu. İfade

edilen her konuyla ufuklar daha da açılmış oldu. Kötümser olmaya mahal yok, çünkü zaten ciddi bir birikim var, sadece bunu değerlendirmek ve 21. Yüzyılın gerçekleriyle nasıl uyumlu hale getirebiliriz bunu düşünmek lazım.

FORUMDAN KARELER

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN

TÜRKİYE İKTİSAT KONGRESİ'Nİ AÇIŞ SÖYLEVİ - İZMİR 1923

Efendiler! Aziz Türkiye'mizin iktisadi yükselme gereklerini aramak ve bulmak gibi vatani, hayati ve milli bir kutsal amaç için bugün burada toplanmış olan sizlerin, saygıdeğer halk temsilcilerinin karşısında bulunmakla çok mutlu ve sevinçliyim. Efendiler! uzun ihmallerle ve derin ilgisizlik ile geçen yüzyılların iktisadi yapımızda açtığı yaraları tedavi etmek, tedavi çarelerini aramak ve memleketi bayındırlığa, milli bir rahatlığa, mutluluğa ve servete ulaştıracak yolları bulmak için gerçekleştirecek çalışmanızın çok kıymetli ve başarılı sonuçlara ulaşmasını dilerim. Arkadaşlar, sizler doğrudan doğruya milletimizi oluşturan halk sınıflarının içinden geliyorsunuz ve onlar tarafından seçilmiş olarak geliyorsunuz. Bunun için memleketimizin, milletimizin halini, ihtiyacını ve milletimizin emellerini, üzüntülerini yakından biliyorsunuz. Herkesten daha iyi biliyorsunuz. Sizin söyleyeceğiniz sözler, alınması gereğini söyleyeceğiniz önlemler; doğrudan doğruya halkın dilinden söylenmiş gibi kabul olunur. Bu, en büyük doğrudur. Zira halkın sesi, hakkın sesidir. Efendiler, tarih, milletlerin yükselme ve düşmesi sebeplerini ararken birçok siyasi, askeri, sosyal nedenler bulmakta ve saymaktadır. Şüphe yok, bütün bu nedenler, sosyal olaylarda etkilidir. Fakat bir milletin doğrudan doğruya hayatıyla, yükselmesiyle, düşmesiyle ilgili ve ilişkili olan milletin ekonomisidir. Tarihin ve tecrübenin belirlediği bu gerçek, bizim milli hayatımızda ve milli tarihimizde de tamamen görülmüştür. Gerçekten Türk tarihi araştırılırsa bütün yükselme ve düşme sebeplerinin bir iktisat meselesinden başka bir şey olmadığı anlaşılır. Efendiler, tarihimizi dolduran bunca başarılar, zaferler veyahut yenilgiler, yok olmalar ve felaketler, bunların tümü; gerçekleştikleri devirlerdeki iktisadi

durumlarımızla ilişkili ve ilgilidir. Yeni Türkiye'mizi hak ettiği yere ulaştırabilmek için, mutlaka ekonomimize birinci derecede önem vermek zorundayız. Çünkü zamanımız tamamen bir iktisat devresinden başka bir şey değildir. Efendiler, bir milletin hayat gereklerini, rahatlık ve mutluluğunu oluşturan ekonomiyle uğraşmaması, uğraşamaması dikkatleri çeken bir durumdur. Fakat biz kabul etmek zorundayız ki, ekonomimize gereği kadar önem vermemiş bulunuyoruz. Bir milletin doğrudan doğruya hayat gerekleri ile uğraşamaması, o milletin yaşadığı devirler ile ve devirleri belirleyen tarih ile çok ilgilidir. Bundan dolayı biz de eğer uğraşamamış isek, gerçek nedenlerini geçirdiğimiz devirlerde ve özellikle tarihimizde arayabiliriz. Fakat böyle bir araştırma yaptığımız zaman, yazık ki itirafa mecburuz ki, biz henüz şimdiye kadar gerçek, ilmi, olumlu anlamı ile milli bir devir yaşayamadık. Bundan dolayı milli bir tarihe sahip olamadık. Bu noktayı biraz açıklamış olmak için hep beraber Osmanlı tarihini hatırlayalım. Osmanlı tarihinde bütün gayretler, bütün çalışma, milletin isteği, emelleri ve gerçek ihtiyaçları açısından değil, belki şunun bunun özel emellerini, tutkularını karşılamak açısından gerçekleşmiştir. Örneğin Fatih İstanbul'u aldıktan sonra, yani Selçuk saltanatı ile Doğu Roma İmparatorluğu'nun mirasına konduktan sonra, Batı Roma İmparatorluğu'nu da zapt ederek büyük bir saltanat kurmak istedi. Böyle geniş bir emel izledi. Böyle bir emeli izlemek ve uygulayabilmek için bütün milleti, ana unsuru arkasından bu hedefe doğru yönlendirdi. Örneğin Yavuz Sultan Selim, Fatih'in açtığı batı cephesini sağlamlaştırmakla beraber; bütün Asya'yı birleştirerek büyük bir İslâm İmparatorluğu meydana getirmek üzere böyle bir siyasi meslek izledi. Ana unsuru bunun arkasından

Sizin söyleyeceğiniz sözler, alınması gereğini söyleyeceğiniz önlemler; doğrudan doğruya halkın dilinden söylenmiş gibi kabul olunur. Bu, en büyük doğrudur. Zira halkın sesi, hakkın sesidir.

dolaştırdı. Kanuni Süleyman her iki cepheyi en üst derecede genişletmek, bütün Bahr-i Sefid'i (Akdeniz) bir Osmanlı havuzu haline getirmek, Hindistan üzerinde gücünü kurmak gibi çok büyük, şahane bir siyaset izledi. Bu siyasetin uygulanması için ana unsuru kullandı.

Arkadaşlar, bütün bu işler ve hareketler, doğruluğu araştırılırsa, görülür ki bu büyük, güçlü padişahlar takip ettikleri dış siyasette kendi emelleri, hırsları ve arzularına dayanmışlardır. Büyük ve şahane arzularına dayanmakla beraber iç kuruluşlarını, iç siyasetlerini bu tutkularından doğmuş olan dış siyasetlerine göre düzenlemek zorunda kalmışlardır. Halbuki dış siyaset iç teşkilât ve iç siyasete dayandırılmak mecburiyetindedir.

Yani iç teşkilâtının dayanamaya-cağı genişlik derecesinde olmalıdır. Yoksa hayalî, dış siyasetler peşinde dolaşanlar, dayanma noktalarını kendiliğinden kaybederler. Gerçekten Osmanlı hakanları, asıl olan noktayı unuttular. Duyguları ve emelleri üzerine bütün hareketleri ve fiilleri yaptılar. İç teşkilâtlarını dış siyasetlerine uydurmak zorunda kalınca aldıkları memleketlerde bütün unsurları: dilleri, dinleri, gelenekleri, her şeyi başka başka olan ve birçok milletlerden ibaret bulunan bu unsurları, olduğu gibi korumaya kalkıştılar ve onlara bütün bu şeyleri koruyabilecek ayrıcalıklar verdiler. Buna karşın ana unsur, uzun seferler yapmakla zafer meydanlarında ölmekle, zapt olunan memleketlerin kendisini ve halkını beslemekle ve onlara bekçilik etmekle kendi kendini yıpratıyordu. Bununla birlikte millet, ana unsur; kendi evinde, kendi yurdunda ve kendi hayati gereklerini kazanmak için çalışmaktan tamamen mahrum bir halde bulunuyordu. Bu tac sahipleri yöneticiler milleti böyle diyar diyar dolaştırmakla, onlara kendi yurtlarını düşünmeye izin vermemekle de yetinmiyorlardı. Belki fetihler sonucu elde edilen halkı memnun edebilmek için, sonra yabancıları memnun edebilmek

için doğrudan doğruya, ana unsurun hukukundan ve hayati ve iktisadi kaynaklarından birçok şeyleri karşılıksız yardım olarak, hediye olarak onlara veriyorlardı. Örneğin Fatih zamanında Cenevizliler'e ve Patrik'e verilen ayrıcalıklar ile açılan yol, kendisinden sonra daima genişlemiş ve sağlamlaştırılmış bulunuyordu. Bu ayrıcalıklar, devletim en kuvvetli, en büyük zamanında gerçekleşmiş oluyordu. Ancak ve ancak bir padişah yardımı karşılıksız sunulan bir destek olmak üzere gerçekleşmiş oluyordu. Hepiniz hatırlayabilirsiniz, Kanuni Sultan Süleyman zamanında Venediklilerle ticaret antlaşması yapılmıştı. Fakat Padişah, Venediklilerle ticaret antlaşması yapmayı kendi şerefine ve onuruna aykırı buldu. Zira

onun anlayışına göre antlaşma, birbirine denk milletler arasında yapılırdı.

Halbuki Venedik o zaman Osmanlı Devleti'ne denk olmak şöyle dursun, onun doğrudan doğruya koruması altında idi. Bundan dolayı padişah böyle bir devletle antlaşma yapamazdı; ancak ona yardımlarda bulunabilirdi. Ve yardımlarda bulundu. İşte bu yardım kelimesi kapitülasyonlar kelimesi ile tercüme edilmiştir. Halbuki biliyorsunuz, kapitülasyon kelimesi, bir kale içinde kuşatılan, korunma gereçlerini ve vasıtalarını kullandıktan sonra teslim olmak zorunda olanlar

hakkında kullanılan bir kelimedir. İşte böyle bir kelimeyi, padişahların yardımını tercüme ederken kullanmış bulundular. Bu ufak ayrıntıyı iki noktadan tekrar edeyim: Millet hayati gerekleriyle uğraşmaktan yasaklanmış olarak diyar diyar dolaştırılıyor ve bu yeni diyarlar halkı, birçok ayrıcalıklara sahip olarak çalışılıyordu. Yani fatihler, ana unsuru peşine takarak kılıçla fetihler yaparken, kılıç sallarken zaptolunan memleket halkı kazandıkları ayrıcalıklarla sabana yapışıyorlar; toprak üzerinde çalışıyorlardı. Arkadaşlar, kılıç ile fetih yapanlar, sabanla fetih yapanlara yenilmeye ve sonuçta yerlerini bırakmaya mecburdurlar. Nitekim Osmanlı saltanatı da

Arkadaşlar, bütün bu işler ve hareketler, doğruluğu araştırılırsa, görülür ki bu büyük, güçlü padişahlar takip ettikleri dış siyasette kendi emelleri, hırsları ve arzularına dayanmışlardır. Büyük ve şahane arzularına dayanmakla beraber iç kuruluşlarını, iç siyasetlerini bu tutkularından doğmuş olan dış siyasetlerine göre düzenlemek zorunda kalmışlardır. Halbuki dış siyaset iç teşkilât ve iç siyasete dayandırılmak mecburiyetindedir.

böyle olmuştur. Bulgarlar, Sırplar, Macarlar, Romenler sabanlarına yapışmışlar, varlıklarını korumuşlar, kuvvetlenmişler; bizim milletimiz de böyle fatihlerin arkasında serserilik etmiş ve kendi ana yurdunda çalışmamış olmasından dolayı bir gün onlara yenilmiştir. Bu bir gerçektir ki, tarihin her devrinde ve dünyanın her yerinde böyle gerçekleşmiştir. Örneğin Fransızlar, Kanada'da kılıç sallarken oraya İngiliz çiftçisi girmiştir. Bu medeni sabanla kılıç mücadelesinde sonunda muzaffer olan sapandır. Ve Kanada'ya sahip oldu. Efendiler, kılıç kullanan kol yorulur, sonunda kılıcı kınına koyar ve belki kılıç o kında küflenmeye, paslanmaya mahkûm olur. Lâkin saban kullanan kol; gün geçtikçe daha fazla kuvvetlenir ve daha çok kuvvetlendikçe daha çok toprağa sahip olur.

Efendiler, Osmanlı fatihleri, hakanları, istilâcıları, ana unsur ile beraber sabanın önünde yenilip çekilmeye başladıktan sonra, asıl felaketlerin bü-yüğü başladı. Sırf şahane bir ihsan olarak, yabancılara verilmiş olan ve özel olan karşılıksız yardım, memleket içindeki Müslüman olmayan unsurlara verilmiş olan her şey, kazanılmış haklar olanak anlaşıldı. Fakat yabancılar yalnız bu hukuku korumak ile de yetinmediler. Belki her gün onları biraz daha arttırmak için çareler aradılar ve buldular. İç unsurlar korumaya güçlerinin yettiği iç teşkilâtlarına dayanarak, dışarının daima kışkırtmasına ve yardımına sığınarak devletin ve aslî unsurunun yok edilmesiyle siyasi bir varlık olmak için çalışmaktan geri durmadılar. Yabancılar bir taraftan iç unsurları kışkırtıyorlardı; diğer taraftan da kendileri Osmanlı devletinin iç işlerine karışıyorlar ve her karışmada da yine devlet ve milletin aleyhine olmak üzere yeni yeni birtakım ayrıcalıklar, haklar alıyorlardı. Bu devamlı problemler altında zaten fakir düşmüş olan anayurtta, ana unsur devlete verebilecek parayı güç hazırlıyordu. Halbuki tacsahipleri yöneticiler, Saraylar, Babiâlılar mutlaka büyük gösterişe,

şana sahip olabilmek için, onu devam ettirebilmek, zevk ve tutkularını sağlayabilmek için her ne pahasına olursa olsun, bu parayı hazırlamak çaresine düşmüşlerdir. O çareler de, borçlanmalar oldu. O kadar çok borçlanmalar yapıyorlardı, o kadar kötü şartlar içinde borçlanmalar yapıyordu ki, bunların fazizleri de ödenemedi. En sonunda bir gün Osmanlı Devletinin iflâsına karar verdiler. Maliye işleri hemen kontrol altına alınmış ve başımıza genel borçlar belâsı çökmüş bulunuyordu. Efendiler, milletin uğramış olduğu bu üzücü durumun, bu düşkünlüğü'nün sebeplerini arayacak olursak bunu doğrudan doğruya devlet kavramında buluyoruz. Biliyorsunuz ki

Osmanlı Devleti, şahsi saltanat ve son beş on yıl içinde de meşruti saltanat ilkesine dayanarak hükümet idare ediyordu. Ar-

kadaşlar, şahsi saltanatı her konuya tac sahiplerinin arzusu, iradesi ve amacı hâkimdir. Söz konusu olan yalnız odur. Milletin amaçları, arzuları, ihtiyaçları söz konusu olmaktan çok uzaktır. Bütün millet istekleri ve dileklerini bırakmış bulunuyordu. Çünkü tac sahipleri kendilerini Allah tarafından gönderilmiş bir kişi sayarlardı. Bir de onların etrafını alan çıkarıcılar vardı. Onlar da padişahların fikirleri ve anlayışları ile dolu olarak ve padişahın bu arzusunu bir

kutsal ve bir Kur'an gereği gibi herkese kabul ettirirlerdi. Bu gayet koyu ve sürekli etkilemeler karşısında gerçekten bir gün bütün halk bu arzu ve iradelerin yapılması gereken ve kayıtsız şartsız gereken kutsal emirler gibi olduğuna inanmış olurlardı. Böyle idare ve hâkimiyete rıza gösteren bir milletin sonu elbette felakettir, elbette uğursuzluktur. Arkadaşlar! Son anlattığım noktada artık Osmanlı Devleti gerçekte ve fiili olarak bağımsızlıktan mahrum bir duruma getirilmişti. Gerçekten bir devlet ki, kendi halkına koyduğu bir vergiyi yabancılara koyamaz. Gümrük uygulamalarını, vergilerini memleketin ve milletin ihtiyaçlarına göre düzenlemekten yasaklıdır. Ve bir devlet ki, fazla olarak yabancılar üzerinde

Arkadaşlar, kılıç ile fetih yapanlar, sabanla fetih yapanlara yenilmeye ve sonuçta yerlerini bırakmaya mecburdurlar. Nitekim Osmanlı saltanatı da böyle olmuştur. Bulgarlar, Sırplar, Macarlar, Romenler sabanlarına yapışmışlar, varlıklarını korumuşlar, kuvvetlenmişler; bizim milletimiz de böyle fatihlerin arkasında serserilik etmiş ve kendi ana yurdunda çalışmamış olmasından dolayı bir gün onlara yenilmiştir.

yargı hakkını uygulamaktan mahrumdur. Böyle bir devlete elbette bağımsız denilemez. Devletin ve milletin hayatına yapılan müdahaleler yalnız bu kadar değil, daha fazla idi. Doğrudan doğruya milletin hayatını devam ettirmesi için gerekli olanlardan, örneğin tren yapmak için, örneğin fabrika yapmak için, örneğin her şey yapmak için devlet serbest değildi. Mutlaka dışarıdan karışmalar vardı. Bundan dolayı hayatını sürdürmekten alıkoyulan bir devlet bağımsız olabilir mi? Söylediğim gibi gerçekte devlet, istiklâlini çoktan kaybetmişti ve Osmanlı ülkesi yabancıların serbest bir sömürgesinden başka bir şey değildi ve Osmanlı halkı içindeki Türk milleti de tamamen esir bir duruma getirilmişti. Bu sonuç söylediğim gibi milletin kendi iradesine ve kendi hâkimiyetine sahip bulunamamasından ve bu irade ve hâkimiyetin şunun bunun elinde kullanıla gelmiş olmasından ileri geliyor. O halde kesinlikle diyebiliriz ki, biz milli bir devir yaşamıyorduk ve milli bir tarihe sahip bulunmuyorduk. Örneğin, Osmanlı tarihi baştan sonuna kadar hakanların, padişahların, kişilerin, en sonunda zümrelerin hal ve hareketini kaydeden bir destandan başka bir şey değildir. Geçmişin, yüzyılların elimize tarih diye uzattığı kitabın mahiyeti bundan ibarettir. Arkadaşlar, milletin hâkimiyetine sahip olmaması yüzünden girdiği Dünya Savaşı'ndan kıymetli evlatlarımızdan oluşmuş kahraman ordularımızın Galiçya'da, Romanya ve Makedonya'da, Kafkas dağlarında, Sina çöllerinde uğramış olduğu eziyetleri hatırlatmaya gerek görülecek kadar çok zaman geçmemiştir ve en sonunda bu dünya savaşının uğursuz sonucu da hepinizin bilgisi dahilindedir. Özellikle Mondros Mütarekesi'yle açılan ateşkes devrinin görüntüsü, bir an için tekrar düşünmüş olursanız göreceksiniz ki, baştan sonuna kadar bir dağılma görüntüsünden başka bir şey değildi. Devletler her türlü anlaşmalardan ve insani ve medeni haklardan sıyrılarak memleketimizin en kıymetli ve en verimli yerlerini çiğnediler. İzmir'i, Bursa'yı,

**Arkadaşlar,
şahsi saltanatta her
konuya tac sahiplerinin
arzusu, iradesi ve amacı
hâkimdir. Söz konusu olan yalnız
odur. Milletin amaçları, arzuları,
ihtiyaçları söz konusu olmaktan çok
uzaktır. Bütün millet istekleri ve
dileklerini bırakmış bulunuyordu.
Çünkü tac sahipleri kendilerini Allah
tarafından gönderilmiş bir kişi
sayarlardı. Bir de onların
etrafını alan çıkarıcılar
vardı.**

Eskişehir'i ta Sakarya'ya kadar; sonra bütün Adana ve çevresini ve Trakya'yı, İstanbul'u, en saygın yerlerimizi çiğnediler. Fakat düşmanların bu hareket şeklinden daha üzücü ve acıklı ve daha çok üzülmeye değer olan bir nokta varsa, o da bu memleketin yüz yıllarca başında bulunan ve bu milletin irade ve hâkimiyetini kullanan insanların dahi düşman saflarına geçmiş olmasıdır. Ve arkadaşlar biliyorsunuz, bu düşmanlar yani iç düşmanlar, dış düşmanların yapmadığı ve yapmaya gücünün yetemeyeceği kötü ve acıklı yeme hareketlerinde kararsızlık göstermişlerdir. Dış düşman kuvvetleri, saydığım saygın vatan topraklarında bulunurken, padişahın iradesi ile, çıkarttığı fetvalarla ve hilâfet orduları ile bu suçsuz millet, şurada burada alçaltılıyor ve aldatılıyor. Gerçekten vatanımızın şurasında burasında isyanlar başlamıştı. Zaten çoktan beri manen ve fiilen istiklâlden mahrum bırakılmış olan Osmanlı devletinin tükenmesinde başarı meydana gelmişti.

Osmanlı Devleti tamamen bitmişti. Fakat düşmanlarımız aynı zamanda Osmanlı Devleti'ni kuran Türk milletinin de, asli unsurunun da, bu memleketin gerçek halkının da yok ve çökmüş olduğunu zannettiler. İşte bunda çok aldandılar. Osmanlı Devleti ve Osmanlı Devleti gibi çok devlet kurmuş olan Türk milleti yok olmamıştır. Tersine hayatına vurulan bu darbelerden, dış düşmanların ve iç düşmanların bu acı ve nefret edilecek darbelere birdenbire bütün acıgözlülüğünü, bütün uyanıklığını takındı ve hayatını, şerefini, namusunu kurtarmak için tam bir kararlılıkla başını kaldırdı; birlikte ve birbirine dayanarak ortaya atıldı. İşte milletimiz o dakikadan itibaren milli devreye girdi, halk devresinin başlangıcına girdi. Millet bu noktadan başladığı gün kendisini hedefe ulaştıran yolların ve bizzat hedefin bulunduğu ufukların karanlıklar içinde bulunduğunu hepimiz hatırlarız. Fakat bu hal milletimizi ümitsizliğe düşürmedi. Tam bir kararlılık ile kutsal hedefe adımlarını attı. Efendiler,

milletimiz, kesin kurtuluşa ve gerçek kurtuluşa sahip olabilmek için, iki ilkeye dayanmanın farz ve şart olduğunu anladı; büyük ve açık kanaatlerle anladı. O ilkelerden birincisi Misak-ı Milli'nin ifade ettiği mananın ruhudur. İkincisi Anayasamızın belirlediği değiştirilemez gerçeklerdir. Biliyorsunuz ki Misak-ı Milli, milletin tam istiklâlini sağlayan ve bunu sağlayabilmek için ekonomisinin de gelişmesine engel olan bütün sebepleri bir daha ve kesinlikle geri gelmemek üzere kaldıran bir yöntemdir. Anayasa da Osmanlı İmparatorluğu'nun, Osmanlı Devleti'nin öldüğünü idrak ve ifade var olduğunu ilân eden bir kanundur ve bu devletin hayatının da kayıtsız şartsız milletin yetkisinde kalabilmesi için, halkın bizzat kendi alın yazısını idare etmesi esasını şart kılan bir kanundur. "Artık Türkiye halkı için tek temsilci, yasama ve yürütme yetkisini almış olan kendi meclisidir, Türkiye Büyük Millet Meclisidir" diyen bir kanundur ve Babıâli Hükümeti yerine Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetini koyan kanundur. Efendiler, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve bunun hükümetinin millettan aldığı yetki tam bir istiklâl ve kayıtsız şartsız milli hâkimiyet ilkelerine dayanarak memleketi bayındır yapmak ve milleti zengin, rahat ve mutlu etmekten ibarettir. Böyle olmakla beraber Anayasa, bir özel madde ile Meclisin görevini de açıklar. O görevler ki, doğrudan doğruya milletin hukuk ve yetkisi iken yüzyıllarca şunun ve bunun elinde kalmıştır. Artık bu hukuk ve yetkinin hiçbir neden ve şekilde hiçbir makama ve kişiye bırakılamayacağını kesinlikle ifade etmek için bir özel madde koymuştur. Efendiler, milletimizin bu iki ilkeye dayanarak çalışmaya başladığı günden bugüne kadar geçen zaman, çok zaman değildir; üç buçuk, dört seneden ibarettir. Fakat milletimizin kazandığı başarı ve zafer bu üç buçuk dört seneye sığamayacak kadar çoktur, taşkındır, coşkundur, yüksektir, kuvvetlidir. Gerçekten o hükümdar buyruklarıyla, hilâfet ordularıyla ve bin türlü kışkırtmalar ve yalanlarla meydana

getirilen isyanların tamamı bastırılmıştır. Millet tüfeksiz, topsuz, her türlü malzemesiz ve parasız bulunduğu bir zamanda yeniden dünyanın en kuvvetli ve en muazzam ordusunu kurmaya güç yetirmiştir. Ve bu ordu daha henüz kurulma durumunda iken Birinci İnönü, İkinci İnönü, Sakarya meydan savaşlarını ve zaferlerini kazanmıştır. Ve en sonunda bütün dünyayı hayretlerde bırakan, bütün dünyayı ister istemez övgülerine, sevkeden en son zaferi tam bir şiddet ve başarıyla kazanıp topraklarımızı ve kutsal vatanımızı çiğneyen düşman ordularını bire kadar yok etmiştir. Fakat Efendiler, tam bağımsızlık için şu kural vardır, milli hâkimiyet için bir kanun vardır, diyoruz. Bugün de büyük bir zaferin gerçekleştirici etkenleri ve yapanları olduğumuzu söylüyo-

ruz. Bu noktada çok kesin olan bir gerçeği hep beraber tekrar etmek zorundayız.

Bu kadar büyük, bu kadar kutsal ve büyük hedefler yalnız kâğıt üzerinde kurallarla ve kanun maddeleriyle ve sadece hırslarla, arzularla çözüm bulamaz. Tam gerçekleşmesini sağlayabilmek için tek kuvvet, gerçek ve en kuvvetli temel ekonomidir. Siyasi, askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsunlar, iktisadi zaferler ile taçlandırılmazlarsa meydana gelen zaferler devamlı olmaz, az zamanda söner. Bu bakımdan

en kuvvetli ve parlak zaferimizin bile sağlayabildiği ve daha sağlayabileceği yararlı kazançları belirlemek için ekonomimizin, iktisadi hâkimiyetimizin sağlanması ve sağlamlaştırılması ve genişletilmesi gerekir. Efendiler, bu kadar verimli ve bu kadar kuvvetli olan yeni hükümetimizin, düşmansız kalacağını saymak doğru değildir. Bu güzel temellerin bile içine bomba koyarak onu yıkmaya çalışanlar olacaktır. Onun hayatına, ilerlemesine karşı suikastler düzenlemeye girişecekler bulunacaktır. Bütün bunlara karşı en kuvvetli silâhımız ekonomideki genişlik, dayanıklılık ve başarımız olacaktır. Efendiler, içinde olduğumuz halk devrinin, milli devrin, milli tarihini yazabilmek için kalemlerimiz sabanlar olacaktır. Bence halk devri, iktisat

Doğrudan doğruya milletin hayatını devam ettirmesi için gerekli olanlardan, örneğin tren yapmak için, örneğin fabrika yapmak için, örneğin her şey yapmak için devlet serbest değildi. Mutlaka dışarıdan karışmalar vardı. Bundan dolayı hayatını sürdürmekten alıkoyulan bir devlet bağımsız olabilir mi?

devri kavramı ile açıklanabilir. Öyle bir iktisat devri ki, onda memleketimiz bayındır olsun, milletimiz rahat olsun ve zengin olsun. Bu noktada bir felsefeyi size hatırlatayım. “El kanaatü kenzi lâ yûfna”. “Kanaat, yok edilmeyen bir hazinedir” anlayışı ile, fakirliği fazilet bilmek felsefesine de iktisat devri artık son versin. Efendiler! bu felsefeyi, mutlaka yanlış yorumlamak yüzünden bu millete, bu memleketeye çok büyük kötülük edilmiştir. Biliriz ki, Allah dünya üzerinde yarattığı bu kadar nimetleri, bu kadar güzellikleri insanlar yararlansın, varlık içinde yaşasın diye yaratmıştır ve fazla derecede yararlanmış olabilmek için de, bugün kâinattan esirgediği zekâyı, akli insanlara vermiştir. Eğer vatan denilen şey kupkuru dağlardan, taşlardan, bataklık sahalardan, çip-lak ovalardan ve vatan; şehirler, köylerden oluşsaydı, onun zindandan hiçbir farkı olmazdı. Ve ger-çekten bu dediğimiz felsefesinin sahip-leri bu kıymetli vatanımızı böyle zin-dan ve cehennem yapmaktan başka bir şey yapmamışlardır. Halbuki bu vatan evlât ve torunlarımız için cennet yapılmaya lâyık, çok yakışır bir vatanıdır. İşte bu mem-leketi böyle bayındır haline, cen-net haline getirecek olan, ekono-mik nedenler ve ekonomik faaliyetlerdir. Bundan dolayı öyle bir iktisat devri lazımdır ki, artık mil-letimiz insanca yaşamasını bilsin, in-sanca yaşamanın neye bağlı olduğunu öğ-rensin ve o vasıtalarla yönelsin. Hepimizin isteği şudur ki, bu memleketin fertleri ellerinde örnekle-riyle ziraatin, ticaretin, sanatın, emeğin hayatın bir temsilcisi olsun. Ve artık bu memleket böyle fakir ve bu millet değersiz değil, belki memleketimize zen-gin memleketi, zenginler memleketi, bu yeni Türki-ye'nin adına da çalışanlar memleketi denilsin. İşte millet böyle bir devir içinde bulunuyor ve böyle bir devri yükseltecektir. Ve böyle bir devrin tarihini ya-zacaktır. Ve böyle bir devirde, böyle bir tarihte en büyük makam, en büyük hak, çalışanlara ait ola-caktır. Efendiler, Türkiye İktisat Kongresi tarihte ilk defa yüksek yer kazanacak bir kongredir. Sizler mem-leketin ihtiyacını ve milletin yeteneğini ve bunun karşısında bütün dünyada var olan çok kuvvetli

Dış düşman kuvvetleri, saydığım saygın vatan topraklarında bulunurken, padişahın iradesi ile, çıkarttığı fetvalarla ve hilâfet orduları ile bu suçsuz millet, şurada burada alçaltılıyor ve aldatılıyor.

iktisat teşkilâtına değer vererek, yapılması gereken önlemleri ve uygulaması gerekli olan bütün yenilik-leri tam bir açıklıkla dile getirmelisiniz. Tâ ki o ön-lemler, o yenilikler uygulandıkça memleketimiz ha-yırlı neticelere, nurlara batmış olsun. Arkadaşlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi'niz ve hükümetiniz, elbette milletin istekleri dairesinde, gelişmeye, yenilenmeye tamamen taraftardır. Bunun için memle-ket ve millete faydalı olarak alacağınız önlemler tam bir memnuniyetle göz önüne alınacaktır. Buna şüphe etmiyorum. Efendiler, ekonomi sahasında düşünür-ken ve konuşurken zannedilmesin ki, biz yabancı sermayesine düşman bulunuyoruz. Hayır, bizim memleketimiz geniştir. Çok çalışma ve sermayeye ihtiyacımız vardır. Bundan dolayı kanunlarımıza bağlı olmak şartıyla yabancı sermayelerine gereken güvenceyi vermeye her zaman hazırız ve is-teriz ki, yabancı sermayesi bizim çalış-mamıza ve var olan ama yetersiz ka-lan servetimize katılsın. Bizim için ve onlar için faydalı sonuçlar ver-sin; fakat eskisi gibi değil. Ger-çekten geçmişte ve özellikle Tan-zimat devrinden sonra, yabancı sermayesi memlekette üstün bir yere sahip oldu. Ve ilmi mana-sıyla denebilir ki, devlet ve hükü-met yabancı sermayesinin jandar-malığından başka bir şey yapmamıştır. Artık her medeni devlet gibi, millet gibi, yeni Türkiye de buna uyamaz. Burasını esir ülkesi yaptıramaz.

Arkadaşlar, son söz olarak demiştim ki, biz mem-leketimizi artık esir ülkesi yapamayız. Belki hepimi-zin dikkatlerini çekmiş olan Lozan konferansı'nın son görüşmesi bu nokta ile ilgilidir. Konferansın şimdilik gecikmeye uğrayışı hep aynı meseleden, aynı nokta-dan doğmuştur gibi anlaşılabilir. Ordularımız en bü-yük bir zaferi kazanmışlardır ve zafer yürüyüşünü durduracak hiçbir engel yoktur. Böyle bir zamanda İtilâf Devletleri, hukukumuzu, kanuni haklarımızı görüşmeler ile bile onaylayacaklarını ve meselele-rin görüşmeler ile bile çözümleneceğini söylediler ve bizi konferansa davet ettiler. Milletimiz, Mecli-simiz ve Hükümetimiz samimi olarak barış taraf-tarı olduğu için, muzaffer ordularımızı durdurdu ve

delegeler heyetimizi Lozan'a gönderdi. Aylardan beri konuşmalar ve tartışmalar sürüyor. Fakat henüz karışımızdakiler bizimle üç senelik, dört senelik bir hesabı görmüyorlar, üç yüz ve dört yüz senelik bir hesabı görmeye başlamışlardır. Ve hâlâ karışımızdakiler eski Osmanlı Devleti'nin tarihe geçtiğini ve bugün yeni Türkiye devletinin var olduğunu ve bu Türkiye devletini kuran milletin çok kararlı ve kahraman bir millet olduğunu ve bu milletin artık tam bağımsızlıktan ve milli hâkimiyetinden zerre kadar fedakârlık yapamayacağını anlamamışlardır. İşte bunu anlayamamak yüzünden kararsızlığa düşmüşler, beklemeye mecbur hissetmişlerdir. Arkadaşlar, onlar istedikleri kadar kararsız olsunlar, fakat bu millet kesin kararını vermiştir. Bu millet için kararsızlık devirleri çoktan geçmiştir. Devletlerin delegeler heyetimize verdikleri son proje elbette heyetimizce kabule değer görülmedi. Diğer delegeler heyeti gibi bizim delegeler heyetimiz de durumu hükümete ve gerekirse Meclis'e sunmak üzere memleketi geri gelmek üzere. Elbette sorular ve açıklamalar olacaktır. Ancak bütün millet, bütün dünya bilsin ki, en sonunda ve en sonunda millet tam bağımsızlığının sağlandığını görmedikçe yürümeye başladığı yolda bir an durmayacaktır. Efendiler! Hiç kimseden fazla bir şey istemiyoruz. Dünyanın her medeni milletin tabii olarak sahip olduğu şeylerden bizi mahrum etmemelidirler ve haklarımızı vermelidirler. Çünkü hakkımız tabiidir, kanunidir, mantıklıdır ve bize gereklidir. Biz, bu haktan vazgeçmeyeceğiz ve ne kadar haklı isek bu hakkımızı savunmak ve korumak için de memleketimizin, milletimizin yeteneği ve gücü o kadardır. Efendiler, görülüyor ki, bu kadar kesin ve yüksek bir askeri zaferden sonra bile bizi barışa kavuşmaktan engelleyen nedenler, doğrudan doğruya ekonomik nedenlerdir. İktisadî düşüncelerdir. Çünkü bu devlet, bu millet iktisadî hâkimiyetini sağlarsa o kadar kuvvetli temel üzerinde yerleşmiş ve yükselmeye başlamış olacaktır ve artık bunu yerinden kımıldatamazlar. İşte düşmanlarımızın, gerçek düşmanlarımızın, bir türlü rıza

**Biliyorsunuz ki
Misak-ı Millî, milletin
tam istiklâlini sağlayan
ve bunu sağlayabilmek için
ekonomisinin de gelişmesine
engel olan bütün sebepleri
bir daha ve kesinlikle geri
getmemek üzere kaldıran
bir yöntemdir.**

göstermedikleri budur. Efendiler! Bu fiilen gerçekleşmiştir. Barış denilen şeyin sağlanması için yabancılara bu gerçeği itiraf etmemekteki kararsızlıklarına mantıklı anlam vermek mümkün değildir. Çok isteğe değer ki, çok yakın bir zamanda onlar da bu gerçeği itiraf ederler ve bütün medeniyet dünyasının çok büyük istek ve özlemle beklediği barışın kurulmasına engel olmak sorumluluğundan çekinirler. Biz şimdiden hayatımızla ilgili gereklerimizi sağlamaya başlamış bulunuyoruz. Ve doğal olarak barış durumunun kurulmasında daha büyük gelişmeler oluyor. Fakat başarılı olmak için çok çalışmak gerektiğini bilmeliyiz. İktisadiyat diyoruz; fakat arkadaşlar, iktisadiyat demek, her şey demektir. Yaşamak için, mutlu olmak için, insan varlığı için ne gerekse onların tamamı demektir. Ziraat demektir,

ticaret demektir, emek demektir, her şey demektir. Bütün bu konularda şimdi memleket ve milletimizin ne halde olduğunu sizler çok güzel bilirsiniz. Nitelendirmek istemeyeceğim. Ancak memleketimizin genişliği ve nüfusumuzun bu genişlikle ne kadar uygunsuz olduğunu da hatırlayınız. Bu geniş ve verimli toprakları işleyebilmek, işletilebilmek için eksik olan el emeğini, mutlaka fenni aletler ile karşılamak zorundayız.

Memleketimizi bundan başka tren ile ve üzerinde otomobiller çalışır yollarla şebeke haline getirmek mecburiyetindeyiz. Çünkü, garbın ve cihanın vasıtaları bunlar oldukça, trenler oldukça bunlara karşı merkepler ve kağı ile yollar üzerinde yarışmaya çıkışmanın imkânı yoktur. Memleketimiz ziraat memleketidir. Bu yüzden halkımızın çoğunluğu çiftçidir, çobandır. Bundan dolayı en büyük kuvveti, kudreti bu alanda gösterebiliriz ve bu alanda önemli yarış meydanlarına atılabiliriz. Fakat aynı zamanda sanatımızı da artırmak ve genişletmek zorundayız. Eğer sanat konusunda yine hoşgörülü olursak o halde sanayi eserlerinde yine dışarıya haraç verici oluruz. Ürünlerin ve eşyaların değış tokuşu ve servete dönüşmesi için, ticarete ihtiyacımız vardır. Ticaretimizin yabancılara elinde kalması, memleketimizin servetinden gereği kadar yararlanmamızı

önler. Fakat bütün bunlar söylenildiği kadar basit ve kolay olmayan şeylerdir.

Bunda başarılı olabilmek için gerçekten memleketin ve milletin ihtiyacına uygun ana program üzerinde bütün milletin birlikte ve denk olarak çalışması gerekir. Yüce Heyetiniz bu ilkelerin en kıymetlilerini inşallah bulup ortaya koyacaksınız. Arkadaşlar, bence yeni devletimizin, yeni hükümetimizin bütün ilkeleri, bütün programları iktisat programından çıkmalıdır. Çünkü demin dediğim gibi her şey bunun içinde yerleşmiştir. Bundan dolayı evlâtlarımızı o

şekilde eğitmeli ve terbiye etmeliyiz, onlara o şekilde bilgi, anlayış vermeliyiz ki, ticaret, ziraat ve sanat dünyasında ve bütün bunların faaliyet alanlarında verimli olsunlar, etkili olsunlar, çalışır olsunlar, ameli bir organ olsunlar. Bundan dolayı eğitim programımız, gerek ilk öğretimde, gerek orta öğretimde verilecek bütün şeyler, bu bakış açısına göre olmalıdır. Eğitim programlarımız gibi devlet şubeleri için düşünülecek programlar bile, iktisat programına dayanmaktan kendini kurtaramazlar. İlkeli bir program uygulamak ve bu program üzerinde bütün milleti denk olarak çalıştırmak lazımdır. Bizim halkımızı yararları birbirinden ayrılır sınıflar halinde değil, tersine varlıkları ve çalışma sonucu birbirine lazım olan sınıflardan ibarettir. Bu dakikada dinleyicilerim çiftçilerdir, sanatkârlardır, tüccarlardır ve işçilerdir. Bunların hangisi birbirinin karşısı olabilir. Çiftçinin sanatkâra, sanatkârın çiftçiye ve çiftçinin tüccara ve bunların hepsine, birbirine ve işçiyeye muhtaç olduğunu, kim inkâr edebilir.

Bugün var olan fabrikalarımızda ve daha çok olmasını umduğumuz fabrikalarımızda kendi işçimiz çalışmalıdır. Rahat ve mutlu olarak çalışmalıdırlar ve bütün bu saydığımız sınıflar aynı zamanda zengin olmalıdır ve hayatın gerçek lezzetini tadabilmelidir ki, çalışmak için kudret ve kuvvet bulabilsinler. Bundan dolayı programdan söz edildiği zaman, âdeta denebilir ki, bütün halk için bir 'Emek

Siyasi, askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsunlar, iktisadi zaferler ile taçlandırılmazlarsa meydana gelen zaferler devamlı olamaz, az zamanda söner. Bu bakımdan en kuvvetli ve parlak zaferimizin bile sağlayabildiği ve daha sağlayabileceği yararlı kazançları belirlemek için ekonomimizin, iktisadi hâkimiyetimizin sağlanması ve sağlamlaştırılması ve genişletilmesi gerekir.

Misak-ı Millisi'dir. Ve böyle bir emek Misak-ı Milli'si mahiyetinde olan program etrafında toplanmaktan meydana gelecek olan siyasi şekli ise, sıradan bir parti yapısında düşünülmemek gerekir. Ve bariştan sonra meydana gelebilecek olan böyle bir siyasi şeklin şimdiye kadar olduğu gibi milletin kararlılığı ve imanı ile ve birlik ve dayanışmasının birbirine yardımcı olması ile başarılı olacağı hakkındaki inancım kuvvetlidir ve tamdır. Efendiler! Yüce heyetinizin bugün toplanmış olduğu Türkiye İktisat Kongresi çok önemlidir, çok tarihidir. Nasıl

ki Erzurum Kongresi, Sivas Kongresi felaket noktasına gelmiş olan bu milleti kurtarmak konusunda Misak-ı Milli'nin ve Anayasanın ilk temel taşlarını hazırlamak konusunda etkili olmuş, girişimci olmuş ve bundan dolayı tarihimizde, milli tarihimizde ve milli hayatımızda en kıymetli ve yüksek hatırayı kazanmış ise, kongreniz milletin ve memleketin hayat ve gerçek kurtuluşunu sağlamaya araç olacak kuralların temel taşlarını ve ilkelerini hazırlayıp ortaya koymak şekliyle tarihte en büyük adı ve çok kıymetli bir hatırayı kazanacaktır. Bu kadar kıymetli ve tarihi kongrenizi açmak şerefini bana verdiğinizden dolayı özellikle teşekkürlerimi sunarım. Ve böyle bir kongreyi düzenleyen sizlersiniz. Bundan dolayı sizi tebrik etmeğe değer görürüm. Ve tebrik ederim. Kongre açılmıştır efendim.

K. Atatürk

"Efendiler! Aziz Türkiye'mizin iktisadî yükselme gereklerini aramak ve bulmak gibi vatanî, hayatî ve millî bir kutsal amaç için bugün burada toplanmış olan sizlerin, saygıdeğer halk temsilcilerinin karşısında bulunmakla çok mutlu ve sevinçliyim. Uzun ihmallerle ve derin ilgisizlik ile geçen yüzyılların iktisadî yapımızda açtığı yaraları tedavi etmek, tedavi çarelerini aramak ve memleketi bayındırlığa, millî bir rahatlığa, mutluluğa ve servete ulaştıracak yolları bulmak için gerçekleşecek çalışmanızın çok kıymetli ve başarılı sonuçlara ulaşmasını dilerim.

Arkadaşlar, sizler doğrudan doğruya milletimizi oluşturan halk sınıflarının içinden geliyorsunuz ve onlar tarafından seçilmiş olarak geliyorsunuz. Bunun için memleketimizin, milletimizin halini, ihtiyacını ve milletimizin emellerini, üzüntülerini yakından biliyorsunuz. Herkesten daha iyi biliyorsunuz. Sizin söyleyeceğiniz sözler, alınması gereğini söyleyeceğiniz önlemler; doğrudan doğruya halkın dilinden söylenmiş gibi kabul olunur. Bu, en büyük doğrudur. Zira halkın sesi, hakkın sesidir."

K. Atatürk

